

ICT ก้าวหน้า

คนต้องพัฒนาปัญญาและวินัย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ครบรอบ ๑ ปี วันก่อตั้งคณะ ICT มหาวิทยาลัยมหิดล

๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๓

ICT ก้าวหน้า
คนต้องพัฒนาปัญญาและวินัย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ICT ก้าวหน้า คนต้องพัฒนาปัญญาและวินัย

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

รวบรวมหนังสือ ๗ เล่มของท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ไอที ภายใต้วัฒนธรรมแห่งปัญญา

วินัย เรื่องใหญ่กว่าที่คิด

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร?

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

ชีวิตดี มีหลัก

วาสนาสรางเองได้

บารมี ยิ่งยวดหรือยิ่งใหญ่

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : พฤษภาคม ๒๕๕๓

จำนวนพิมพ์ : ๑,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์และเผยแพร่โดย

คณะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร มหาวิทยาลัยมหิดล

๙๙๙ ถ.พุทธมณฑลสาย ๔ ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๐ ๒๘๔๙ ๖๓๙๙ โทรสาร ๐ ๒๘๔๙ ๖๐๙๙

<http://www.mahidol.ac.th>

E-mail : ict@mahidol.ac.th

พระพุทธมหิตลมงคฉวรรณาณ
คาลายา นครปฐม

อนุโมทนา

วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๓ นี้ เป็นวาระสำคัญที่ คณะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร มหาวิทยาลัยมหิดล (คณะ ICT) ได้รับการสถาปนา มาครบเวลา ๑ ปี

วันครบรอบปีนี้ นับว่าเป็นมงคลวาร เพราะระยะเวลาที่ผ่านมาจนถึงวาระนี้ เป็นเวลาแห่งความก้าวหน้าและการสร้างสรรค์ เพื่อความเจริญงอกงามและประโยชน์สุขแก่ประเทศชาติและสังคม รวมทั้งการพัฒนาชีวิตของทุกคนที่มีส่วนร่วม

การเกิดขึ้นของคณะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เป็นปรากฏการณ์ที่แสดงถึงความเจริญก้าวหน้าของมหาวิทยาลัย คู่เคียงไปกับความเจริญของประเทศชาติ และอารยธรรมของมนุษยชาติ

ปัจจุบันนี้ ICT มีความหมายสำคัญยิ่งต่อกิจการและการดำเนินชีวิตทุกด้านของมนุษย์ โดยเฉพาะในทางการศึกษา ซึ่งเป็นฐานของการพัฒนาชีวิตและสังคม ถ้าตั้งใจใช้ให้ดี ICT จะเพิ่มโอกาสและขยายวิสัยในการพัฒนาคนอย่างสูงสุด

คณะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งได้พัฒนามาตั้งแต่เป็นภาควิชาคอมพิวเตอร์ คณะวิทยาศาสตร์และสำนักคอมพิวเตอร์ ที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑ นอกจากได้สะสมประสบการณ์ และเพิ่มพูนความชำนาญพิเศษในด้าน ICT มาตามลำดับแล้ว ยังได้บำเพ็ญประโยชน์ไม่เฉพาะแก่

งานในกิจการของมหาวิทยาลัยมหิดลเท่านั้น แต่ได้ใช้ ICT ทำประโยชน์ทางการศึกษา ทางพระพุทธศาสนา ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในวงกว้าง ดังที่ได้ริเริ่มจัดทำพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ (BUDSIR) ขึ้น อันนับว่าเป็นฉบับแรกของโลก

ในวาระสำคัญอันเป็นมงคลนี้ ขออนุโมทนาความเจริญก้าวหน้าองงาม และงานสร้างสรรค์บำเพ็ญประโยชน์ ของคณะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร มหาวิทยาลัยมหิดล ขอให้บุคลากรทั้งปวง ถึงพร้อมด้วยกำลังกาย กำลังใจ กำลังปัญญา กำลังสามัคคี มีความสุขกายสุขใจ ที่จะสร้างสรรค์ความเจริญองงามและทำประโยชน์ที่มุ่งหมายให้สำเร็จ โดยเฉพาะให้พัฒนา ICT สู่อุตสาหกรรมยอด และพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพดีเยี่ยม ที่จะมาใช้ ICT ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดแก่ประเทศชาติ และมนุษยชาติสืบต่อไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๕ พฤษภาคม ๒๕๕๓

สาส์นจากอธิการบดี

คณะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร หรือคณะ ICT นับเป็น คณะน้องใหม่ลำดับที่ ๒๐ ของมหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งจะครบรอบ ๑ ปี ของคณะฯ ในวันพฤหัสบดีที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๓ การก่อตั้งคณะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารนี้ นับเป็นหลักรหมุดที่สำคัญของมหาวิทยาลัยมหิดล ในการทำหน้าที่ตอบสนองพันธกิจ ในการสร้างผู้นำและพัฒนาวิชาการด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร อันเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นยิ่งต่อประเทศชาติในปัจจุบัน

ในวาระครบรอบปีของคณะ ICT ขอบุคลากรทุกคนของคณะฯ ได้โปรดร่วมแรงร่วมใจพัฒนา ด้วยการสรรค์สร้างงานการศึกษาและวิชาการด้านคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อเป็นฐานของการพัฒนาบุคลากรและสังคมไทยอย่างยั่งยืน ขออำนาจพรให้คณะฯ มีความเจริญ รุ่งเรือง และประสบความสำเร็จในพันธกิจที่สำคัญ และวิสัยทัศน์ที่ตั้งไว้ เพื่อการพัฒนาสังคมไทยให้มั่นคงภายใต้ยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การจัดทำหนังสือนี้ได้แสดงให้เห็นถึงมิติของการผสานความใหม่ของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อการดำเนินชีวิต จึงขอให้การจัดทำหนังสือนี้ได้เอื้อประโยชน์ตามที่ได้มุ่งหวังไว้ทุกประการ

(ศาสตราจารย์คลินิก นายแพทย์ปิยะสกล สกลสัตยาทร)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล

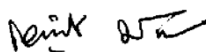
สาส์นจากคณบดี

คณะ ICT หรือคณะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เป็นคณะใหม่ที่มีบุคลากรคนหนุ่มสาวที่มีคุณภาพ มีความวิริยะอุตสาหะ มีความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะพัฒนางานและบริการวิชาการให้กับประเทศชาติและสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตบุคลากรด้าน ICT ให้มีคุณลักษณะของบัณฑิต MAHIDOL ที่มีความสามารถอย่างมืออาชีพพร้อมจริยธรรมอันดีงาม มีน้ำใจ และคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ

วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๓ นับเป็นวันครบรอบ ๑ ปี ของการก่อตั้งคณะ ICT ของมหาวิทยาลัยมหิดล ขอให้บุคลากร ครู อาจารย์และนักศึกษาของคณะฯ ได้ระลึกถึงการได้รับโอกาสและความไว้วางใจจากมหาวิทยาลัยมหิดล ให้ปฏิบัติภารกิจสำคัญในการสร้างความยั่งยืนในวิชาการและศาสตร์ทางด้านวิทยาการคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร บทบาทหน้าที่นี้เป็นภารกิจที่สำคัญ ต้องใช้ความรู้ ความสามารถ สติปัญญา กำลังกาย กำลังใจ การเสียสละ เพื่อสร้างความเป็นผู้นำด้านวิชาการ สามารถพัฒนาเด็กเก่งและเด็กดีของไทยให้มีความรู้ความสามารถเทียบเคียงนานาชาติ ตั้งปณิธานของคณะฯ ที่จะผลิตบัณฑิต ICT ให้มี วิชาการก้าวล้ำ จริยธรรมน้ำใจ วินัยเป็นเลิศ ก่อเกิดนวัตกรรม สู่สังคมไทยและนานาชาติ ในโอกาสอันดีนี้ จึงขออวยพรให้คณะ ICT ตลอดจนบุคลากรและเหล่านักศึกษา จงประสบความสำเร็จ และมีความก้าวหน้าเจริญรุ่งเรืองตลอดไป

การจัดทำ E-Book และหนังสือเรื่อง ICT ก้าวหน้า คนต้องพัฒนา
ปัญญาและวินัย ก็เพื่อเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม และเป็นเครื่องเตือนให้เข้าใจถึง
การใช้ชีวิตที่ต้องมีวินัยในยุคดิจิทัลด้วยการศึกษาและใช้หลักธรรมอันเหมาะสม
ความสำเร็จของการจัดทำหนังสือ เกิดจากการได้รับความเมตตากรุณาจากท่าน
เจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) จึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

รองศาสตราจารย์ ดร. เจริญศรี มีตรานนท์
รักษาการแทนคณบดีคณะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร
๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๓

คำนำ

การจัดทำหนังสือเรื่อง ICT ก้าวหน้า คนต้องพัฒนาปัญญาและวินัย เป็นการรวบรวมผลงานของท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) จำนวน ๗ เล่ม ได้แก่

๑. ไอที ภายใต้วัฒนธรรมแห่งปัญญา
๒. วินัย เรื่องใหญ่กว่าที่คิด
๓. จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร?
๔. ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม
๕. ชีวิตดี มีหลัก
๖. วาสนาสรางเองได้ และ
๗. บารมี ยิ่งยวดหรือยิ่งใหญ่

หนังสือแต่ละเล่มมีคุณค่า สามารถเชื่อมโยงเพื่อนำไปสู่แนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีและมั่นคง เป็นเครื่องมือในการเสริมปัญญาให้เข้าใจถึงการใช้ชีวิตที่ต้องมีวินัยในยุคดิจิทัล ด้วยการศึกษาเพื่อพัฒนาตนและใช้หลักธรรมอันเหมาะสมเนื่องด้วยปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการขับเคลื่อนความเจริญก้าวหน้า และชี้นำรูปแบบการใช้ชีวิตประจำวันของคนวัยรุ่น ใน Generation Y และ Z ในสังคมยุคดิจิทัล

การรวบรวมผลงานของท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ครั้งนี้ เพื่อเป็นที่ระลึกในโอกาสครบรอบ ๑ ปี ของการก่อตั้งคณะ ICT ในวันที่ ๒๐

พฤษภาคม ๒๕๕๓ ซึ่งเป็นปีที่สำคัญของการวางรากฐานของการบริหาร การจัดการศึกษา การจัดโครงสร้างต่างๆ และการสร้างขวัญกำลังใจของบุคลากรของคณะฯ ให้มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง พร้อมทั้งก้าวเดินต่อไปได้ดีในอนาคต โดยใช้หลักธรรมในการดำเนินงาน ซึ่งเป็นหัวใจที่จะนำไปสู่ความเจริญทางปัญญาและวินัย ของผู้ปฏิบัติงาน อันจะนำไปสู่ความเจริญและความสำเร็จในชีวิต ความสมบูรณ์ของหนังสือนี้เกิดจากการได้รับความเมตตากรุณาเอาใจใส่จากท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) ที่ให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี คณะ ICT จึงหวังว่าหนังสือนี้จะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม มีคุณค่าอย่างสูงในการพัฒนาปัญญาและเป็นพรอันประเสริฐให้กับผู้ที่ได้อ่านและนำหลักธรรมเหล่านี้ไปใช้ในการดำเนินชีวิตและการทำงานในยุคดิจิทัล

รศ. ดร. เจริญศรี มิตรภานนท์
คณะ ICT มหาวิทยาลัยมหิดล
๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๓

สารบัญ

ไอที ภายใต้วัฒนธรรมแห่งปัญญา	๑
วินัย เรื่องใหญ่กว่าที่คิด	๔๗
จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร?	๘๗
ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม	๑๓๑
ชีวิตดี มีหลัก	๑๖๑
วาสนาสร้างเองได้	๑๗๗
บารมี ยิ่งยวดหรือยิ่งใหญ่	๑๙๓

ไอที ภายใต้วัฒนธรรมแห่งปัญญา (ศาสนากับยุคโลกาภิวัตน์)*

ขอเจริญพร ท่านสาธุชนผู้ใฝ่รู้ใฝ่ธรรมทุกท่าน

วันนี้อาตมาพรั่สึกว่าเรามีเวลาน้อย เพราะฉะนั้นจะขอเข้าเรื่องกันเลย สำหรับเรื่องที่ตั้งให้พูดนี้ ขอทำความเข้าใจก่อนสักนิดหน่อย

ประการแรก หัวข้อเรื่องที่ตั้งว่า “ศาสนากับยุคโลกาภิวัตน์” เดิมใช้ “ศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์” ซึ่งถ้่าตั้งเช่นนั้น เป้าจะอยู่ที่ตัวศาสนา หมายความว่า ในขอบเขตเวลาที่เราเรียกว่ายุคโลกาภิวัตน์นั้น ศาสนาถูกเหตุการณ์หรือความเป็นไปต่างๆ ในโลกนี้กระทบกระทั่งอย่างไร หรือว่าถูกผลกระทบอะไรบ้าง ศาสนาเป็นอย่างไร ศาสนาจะปรับตัวอย่างไร จุดเน้นไปอยู่ที่ศาสนา แต่ในที่นี้เห็นว่าเราไม่

* คำบรรยายในการสัมมนา งาน “ไอทีเฉลิมพระเกียรติ: เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อประชาชน” ณ ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ กรุงเทพฯ แสดงในวันเสาร์ที่ ๓ มิถุนายน ๒๕๓๘ เวลา ๐๙.๐๐-๑๐.๔๐ น.

ควรเน้นเฉพาะที่ตัวศาสนา จึงเปลี่ยนหัวข้อเป็น “ศาสนากับยุคโลกาภิวัตน์” ให้ศาสนาเป็นฝ่ายหนึ่ง และยุคโลกาภิวัตน์เป็นอีกฝ่ายหนึ่ง โดยที่ทั้งสองฝ่ายมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และกระทำต่อกัน คือ มองได้ทั้งในแง่ที่ว่าศาสนาได้รับผลกระทบอย่างไรจากยุคโลกาภิวัตน์ และศาสนาจะส่งผลกระทบต่อยุคโลกาภิวัตน์อย่างไร ตลอดจนศาสนาจะช่วยมนุษย์ในยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างไร

อนึ่ง ขอทำความเข้าใจต่อไปด้วยว่า ศาสนาในที่นี้เป็นนามธรรม หมายถึงตัวหลักธรรม ตัวหลักการ คือความจริงความถูกต้องเที่ยง คือมุ่งไปที่ตัวธรรม หมายความว่า ทำอย่างไรจะช่วยให้โลกาภิวัตน์มีผลในทางที่เป็นคุณเป็นประโยชน์ ถ้าเราสามารถทำได้อย่างนั้นก็ถือว่าเป็นเรื่องของศาสนาทั้งสิ้น ฉะนั้นขอบเขตของเรื่องที่จะพูดนี้กว้างมาก และจะพูดเน้นในแง่ที่ว่า**สภาพในยุคโลกาภิวัตน์เป็นอย่างไร และศาสนาจะช่วยอย่างไร** มากกว่าที่จะพูดในแง่ที่ว่าศาสนาจะเป็นอย่างไร และจะรับผลกระทบอย่างไร

ประการที่สอง คำว่า โลกาภิวัตน์ เป็นคำที่เข้าใจกันมากพอสมควรแล้ว ในปัจจุบัน อาจจะมีอีกที่ว่า **โลกาภิวัตน์** คือ**สภาพที่เกิดขึ้นเป็นไปหรือแผ่ขยาย** กระจายไปทั่วโลก *อย่างที่เราเรียกว่าไร้พรมแดน มีอะไรเกิดขึ้นในที่หนึ่งก็รู้หรือส่งผลกระทบไปทั่วโลก* อาจจะมีนิยามอยู่ด้วยตามที่แปลในภาษาไทยคือ มีอิทธิพลครอบงำโลกด้วย ซึ่งเราจะเห็นว่าเป็นความจริงอยู่ไม่น้อย โลกาภิวัตน์หลายอย่างเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็มีอิทธิพลครอบงำ ทำให้คนตกอยู่ใต้อำนาจของมัน

สภาพโลกาภิวัตน์

ว่าถึงสภาพโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันนี้ก็มามากมาย *อย่างแรก* ที่เราใช้เป็นชื่อของยุคสมัยเลย ก็คือข่าวสารข้อมูล หรือสารสนเทศ หรือจะเรียกว่าอะไรก็ได้แล้วแต่เวลานี้เราเรียกโลกยุคปัจจุบันว่ายุคข่าวสารข้อมูล หรือที่ฝรั่งผู้ริเริ่มเรียกว่า Information Age และสังคมก็เป็นสังคมข่าวสารข้อมูลที่เรียกว่า information

society เรื่องข่าวสารข้อมูลเป็นสภาพโลกาภิวัตน์ที่มีอิทธิพลกว้างขวางอย่างยิ่ง เป็นอันดับแรก จนกระทั่งเป็น ชื่อของยุคสมัย

อย่างที่สอง วิทยาศาสตร์และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี มีอิทธิพลอย่างยิ่ง การที่ข่าวสารข้อมูลจะเป็นโลกาภิวัตน์ได้ ก็ต้องอาศัยเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีด้านข่าวสารข้อมูล คือ เทคโนโลยีสารสนเทศ (information technology) ซึ่งมีความสำคัญมาก อย่างที่จัดขึ้นเป็นงานครั้งนี้ พูดได้ว่า **ตัวเหตุปัจจัยที่ทำให้ข่าวสารข้อมูลได้กลายเป็นโลกาภิวัตน์ก็คือเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีสารสนเทศนี้เอง**

สภาพโลกาภิวัตน์อย่างอื่นก็เช่น ระบบเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการค้าขายเวลานี้ในทางเศรษฐกิจระบบแข่งขันกำลังขยายตัวแพร่หลาย เป็นที่ยอมรับทั้งโดยตรงคือนิยมแล้วรับเข้ามาเอง และจำใจยอมรับ เพราะถูกรอบงำอย่างที่ว่าแล้ว เวลานี้ระบบการแข่งขันในทางเศรษฐกิจแบบธุรกิจได้ครอบงำเศรษฐกิจของโลกแล้วเป็นอย่างมาก

ในด้านระบบการเมืองการปกครองเวลานี้ ที่เป็นสภาพโลกาภิวัตน์ก็คือประชาธิปไตย โดยเฉพาะ ในเมื่อโซเวียตรัสเซียล่มสลายไป ระบบการเมืองแบบเสรีประชาธิปไตยก็ยิ่งแพร่หลายไปในโลกมากยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น ในด้านความเป็นไปในสังคม เช่น การที่มนุษย์จะอยู่กันอย่างมีสันติภาพได้อย่างไร เวลานี้สิ่งที่เป็นปัญหามาน่าหวาดวิตกมากที่สุดคือ **ปัญหาความขัดแย้งและเบียดเบียนกัน** ทั้งๆ ที่ว่าโลกนี้แคบเข้า ชุมชนโลกกลายเป็นชุมชนอันหนึ่งอันเดียวกันจนใช้คำว่า “global village” คือเป็นหมู่บ้านโลก แต่มนุษย์ที่อยู่ในโลกกลับมีปัญหาขัดแย้งกัน แบ่งแยกกันเป็นกลุ่มเป็นพวก ครอบงำกัน เป็นการสวนทางกับสภาพของโลกที่รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวทางเทคโนโลยีหรือทางวัตถุ และสภาพแวดล้อม กลายเป็นว่าในยุคที่โลกที่อยู่อาศัย

รวมเข้ามามีกันได้ โลกมนุษย์กลับยิ่งแบ่งแยกแตกกันออกไป หรือ **คนเข้ามา
รวมอยู่ด้วยกัน แต่ใจยิ่งแบ่งแยกแตกกัน** จนฝรั่งใช้คำว่าเป็นยุคที่มี tribalism คือ
เป็นยุคแห่งลัทธิแบ่งพวกแบ่งเผ่า โดยที่ tribalism นี้กลับเป็น globalized มัน
กลับกัน เป็นความจริงที่อยู่แย้งในตัวของมันเอง เป็นที่น่าหวาดวิตกมาก จึงเป็น
สภาพโลกาภิวัตน์ที่ก่อปัญหาอย่างยิ่ง แล้วก็อาจจะเป็นจุดติดตันของมนุษยชาติ
เพราะยังหาทางแก้ไขไม่ได้

ในขณะที่มนุษย์ในสังคมมีความแบ่งแยกขัดแย้งกัน และเกิดภัยสงคราม
เป็นต้นนั้น อีกด้านหนึ่งที่คู่กันซึ่งร้ายแรงไม่น้อยกว่าก็คือ **ปัญหาสิ่งแวดล้อม** ซึ่งก็
เป็นโลกาภิวัตน์อย่างหนึ่งแต่เป็นด้านร้าย ซึ่งเวลานี้ถือเป็นเรื่องใหญ่ยิ่งที่คุกคามต่อ
ความอยู่รอดของมนุษยชาติ และยังไม่เห็นทางปลอดโปร่งว่าจะแก้ไขได้

ปัญหา ๒ อย่างนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ติดตันที่สุด ซึ่งยังไม่มองเห็นและไม่มี
ความมั่นใจว่าจะมีทางแก้ไขได้ เป็น**โลกาภิวัตน์ใหญ่ ๒** อย่างคู่กันที่ครอบคลุมทั่ว
ทั้งหมด คือ สังคมมนุษย์ที่แบ่งแยกบรรพาคัน อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม หรือ
พูดให้ชัดขึ้นอีกเป็นภาพของตัวมนุษย์ ผู้อยู่ในท่ามกลางสภาพที่ไม่มั่นคงปลอดภัย
ขณะที่ในสังคมคนอยู่ด้วยกันแบ่งแยกทะเลาะวิวาทไม่ไว้ว่างใจกัน สิ่งแวดล้อมซึ่ง
เป็นที่อยู่อาศัยกลับรวมตัวพากันเสื่อมโทรมเป็นอันเดียวกันไปทั่ว

นอกจากนั้นยังมีความแปลกแยก ระหว่างโลกมนุษย์กับโลกธรรมชาติ
เมื่อเทคโนโลยีเจริญขึ้น โลกมนุษย์ก้าวหน้ายิ่งขึ้น ก็ปรากฏว่ามนุษย์ได้สร้างโลก
ของตัวเองให้เจริญมาก และโลกมนุษย์ที่เจริญนี้ก็เริ่มมีความแปลกแยกกับ**โลก
ธรรมชาติ** ทำให้มนุษย์จำนวนไม่น้อยอยู่ในโลกของมนุษย์โดยแทบจะไม่รู้จัก
ธรรมชาติ และไม่รู้ตัวว่าตนเองอยู่ในโลกของธรรมชาติ หรือโลกธรรมชาตินั้นซ้อน
มันรองรับโลกมนุษย์นี้อยู่ ถ้าโลกมนุษย์จะแยกกับโลกของธรรมชาตินั้น เป็นไปได้
ไหมว่ามนุษย์จะอยู่ตามลำพังได้โดยไม่ต้องอาศัยโลกธรรมชาติ ถ้าสองโลกนี้แปลก

แยกและขัดแย้งกัน โลกมนุษย์จะอยู่โดยสวัสดิ์ได้หรือไม่ เป็นปัญหาใหญ่ที่จะต้องพิจารณา

ที่วามานี้เป็นการยกมาให้เห็นว่า เรื่องของโลกาภิวัตน์ต่างๆ มีมากมายหลายด้าน

อย่างไรก็ตาม งานนี้เป็นงานไอที เป็นเรื่องของเทคโนโลยีสารสนเทศหรือข่าวสารข้อมูล ดังนั้น การพูดในวันนี้ก็คงเน้นโลกาภิวัตน์ด้านไอที แต่กระนั้นก็ตามจะพูดให้กว้างถึงเทคโนโลยีทั่วไปด้วย เพราะเทคโนโลยีทั้งหลายมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และเทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อชีวิตความเป็นไปของโลกในปัจจุบัน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้โลกาภิวัตน์ข้ออื่นทั้งหมดเป็นไปได้

บทบาทและอิทธิพลของเทคโนโลยี

เมื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่องที่จะพูดแล้ว ก็มาเริ่มกันที่เรื่องเทคโนโลยีก่อน เพราะเป็นโลกาภิวัตน์ที่สำคัญอย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังได้พูดไปแล้วว่าเทคโนโลยีทำให้โลกเจริญจนเป็นอย่างทุกวันนี้ จนกระทั่งเข้าสู่ยุค Information Age และสังคมของโลกก็เป็น information society ซึ่งก็ยังไม่ได้เป็นทั่ว แต่เอาเฉพาะประเทศผู้นำที่พัฒนาแล้วเป็นแบบอย่าง

ความจริงสังคมไทยก็ยังไม่ได้เป็นสังคมข่าวสารข้อมูล สังคมไทยกำลังพยายามที่จะก้าวจากการเป็นสังคมเกษตรกรรม มาเป็นสังคมอุตสาหกรรมด้วยซ้ำไป **พอดีสังคมไทย**นี้มาอยู่ท่ามกลางความเจริญของโลกแบบนี้ ก็เลยกลายเป็นว่าตัวเองได้รับผลกระทบจากสภาพความเป็นไปของโลกในความเจริญทั้ง ๓ ชั้นของวิวัฒนาการ คือ **ทั้งเป็นสังคมเกษตรกรรมด้วย สังคมอุตสาหกรรมก็พยายามจะเป็น และสภาพสังคมแบบข่าวสารข้อมูลก็พลอยได้รับผลมากมาย**

สังคมไทยจึงมีลักษณะพิเศษไม่เหมือนสังคมที่พัฒนาแล้ว ทำให้มีลักษณะจำเพาะของตัวเองที่จะเอาแบบอย่างคนอื่นไม่ได้ เราจะเอาอย่างสังคมอเมริกันก็ไม่ได้ เพราะเขาเป็นสังคมที่ก้าวมาเป็นลำดับจนเขาพูดได้เต็มปากว่าเขาพ้นจากสังคมเกษตรกรรมมานานแล้ว และก็ก้าวข้ามพ้นยุคสมัยของการเป็นสังคมอุตสาหกรรมแล้วด้วย จนมาเป็นสังคมข่าวสารข้อมูล แต่ของเราพูดอย่างนั้นไม่ได้เลย เราได้รับอิทธิพลและผลที่ปะปนกันจากความเป็นไปในสังคมทั้ง ๓ ชั้นตอนนั้น

อย่างไรก็ตาม ในที่นี้เราพูดในแง่ของประเทศผู้นำ พร้อมทั้งอิทธิพลที่แผ่ไปทั่วโลก เมื่อพูดถึงโลกทั้งหมด เราก็เอาประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกาเป็นตัวแทนหรือเป็นแบบอย่าง จึงเรียกยุคนี้ว่าเป็นยุคสารสนเทศ หรือยุคข่าวสารข้อมูล

เมื่อโลกมนุษย์เจริญมาอย่างนี้ก็มีแง่พิจารณาซึ่งข้อย้ำไว้ว่า มันได้ทำให้มนุษย์ปัจจุบันนี้มองเห็นภาพของการมีอำนาจและอิทธิพลเหนือโลกธรรมชาติ เพราะว่าจิตสำนึกที่เป็นรากฐานของการสร้างความเจริญของปัจจุบันนั้น มาจาก **แนวความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติ** และเวลานี้เรารู้สึกกันไม่น้อยว่าโลกมนุษย์มีอำนาจเหนือโลกธรรมชาติ จนกระทั่งบางทีบดบังโลกธรรมชาติไว้ ทำให้มนุษย์เข้าไม่ถึงโลกธรรมชาติ และในการที่มีอำนาจเหนือและบดบังโลกแห่งธรรมชาตินั้น เป้าหมายของมนุษย์ก็คือการมุ่งจะพิชิตข่มปราบบังคับจัดการและหาผลประโยชน์จากโลกแห่งธรรมชาติ จนไปๆ มาๆ กลายเป็นทำลายและเบียดเบียนโลกแห่งธรรมชาติ ซึ่งมีผลสะท้อน กลับมากระทบต่อความเจริญของโลกมนุษย์เอง

ที่นี้ความสำคัญของเทคโนโลยีนั้น ถ้าพูดอย่างชาวบ้านก็มักว่าเป็นเครื่องมือ หรือเป็นเครื่องทุ่นแรง ทุ่นเวลา แต่ความจริงมิใช่แค่นั้น มีความหมายมากกว่านั้นอีก พูดอย่างภาษาชาวบ้านก็ว่า **เทคโนโลยีเป็นฤทธิ์เดช หรือเป็นปาฏิหาริย์ทางวัตถุ** อำนาจสำคัญของเทคโนโลยีอยู่ที่ไหน ก็อยู่ที่ว่า **เทคโนโลยี**

เป็นเครื่องขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ ขยายอย่างไร คือเทคโนโลยีทำให้มนุษย์สามารถทำสิ่งที่อินทรีย์ธรรมดาของมนุษย์ทำไม่ได้

อินทรีย์คืออะไร ก็คืออวัยวะที่เป็นเจ้าหน้าที่ทำงานต่างๆ เช่น ตาเป็นเจ้าหน้าที่ดู หูเป็นเจ้าหน้าที่ฟัง มือเป็นเจ้าหน้าที่จับยึดฉวยไว้ เท้าเป็นเจ้าหน้าที่ในการเหยียบการเดินทาง จนกระทั่งสมองก็เป็นเจ้าหน้าที่ใช้ความคิด

อินทรีย์เหล่านี้ของเรามีขอบเขตจำกัด แต่เมื่อมีเทคโนโลยีแล้ว มันก็ช่วยขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของเราออกไป เช่น เมื่อเราขุดดินด้วยมือ ก็ขุดได้น้อยและเจ็บมือด้วย ลำบากยากเย็น เราก็ไปเอาไม้พ่อนหนึ่งมาบากเหลาเข้า ไม้พ่อนี้ใช้ขุดดิน ก็เป็นเทคโนโลยีที่ช่วยให้เราขุดดินได้สะดวกยิ่งขึ้น ต่อมาเราก็พัฒนาเป็นจอบ เสียมขึ้นมา ก็ขุดได้ดียิ่งขึ้นไปอีก ต่อมาก็พัฒนาเป็นรถขุด ซึ่งขุดได้ชนิดที่ว่าคนเป็นร้อยเป็นพันก็ขุดสู้ไม่ได้

อีกตัวอย่างหนึ่ง เมื่อเราใช้ตาเปล่าดูไปในท้องฟ้า ก็ได้ไม่ไกล เห็นดาวระยิบระยับ ก็ดูไม่ออกว่าเป็นดาวอะไร ต่อมาเมื่อประดิษฐ์กล้องดูดาวหรือกล้องโทรทรรศน์ ก็เห็นได้ไกลออกไปอีกมากมาย เพราะเทคโนโลยีนั้นขยายวิสัยแห่งตาของเราออกไปอีก หรือในทางตรงกันข้ามอย่างที่ดูของเล็กๆ ก็เหมือนกัน เช่น จะดูเซลล์ หรือไวรัส ตาเราก็ไม่เห็น จะทำอย่างไร เราก็ประดิษฐ์กล้องจุลทรรศน์ขึ้นมา ตาก็ได้รับการขยายวิสัยออกไปทำให้มองเห็นได้ แต่ก่อนโน้นเราเห็นเหตุการณ์ในที่ใกล้ๆ พอเราทำทีวีขึ้นมา เราก็เห็นเหตุการณ์ในที่ไกลๆ ได้ เวลาเทคโนโลยีที่สำคัญก็คือ คอมพิวเตอร์ ซึ่งอย่างน้อยก็ใช้แทนเครื่องคิดเลขได้ ถ้าใช้สมองคิดทศนิยมสี่ห้าหลัก เราก็แยะแล้ว แต่พอใช้เครื่องคิดเลขตลอดจนคอมพิวเตอร์ ทศนิยมหลายๆ สิบลหลักเราก็ทำได้ ไม่มีปัญหา ง่ายและรวดเร็ว ประมวลผลได้ครบถ้วนแม่นยำ

อย่างเวลานี้พระไตรปิฎกก็เอาเข้าเครื่องคอมพิวเตอร์แล้ว ลง CD-ROM ทำให้เราสามารถค้นคว้าได้ครบถ้วนและแม่นยำด้วย อย่างเช่น เราจะค้นพระไตรปิฎกที่มีจำนวนหน้าถึง ๒๒,๐๐๐ หน้า โดยประมาณ ถ้าเราค้นคำว่า “สภา” กว่าจะค้นครบอาจใช้เวลาเป็นเดือน แล้วก็ไม่ว่าจะครบทุกตัว เพราะใช้ตาดูบางทีก็อาจจะผ่านไปโดยไม่เห็นเสียอีก ต้องดูทวนไปมาหลายรอบ แต่ถ้าเราใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์เพียงเวลาไม่กี่วินาทีก็ดูคำว่า “สภา” ได้ครบถ้วน ว่าอยู่หน้าไหนข้อไหนบ้าง ในข้อความว่าอย่างไร หรืออย่างไรในเวลาที่จะศึกษาพุทธศาสนาเวลานี้ก็มีบางท่านเอา Lord Buddha's Philosophy ลงใน Internet ทำให้สามารถศึกษาไปได้ทั่วโลกอย่างรวดเร็ว เป็นเรื่องของอิทธิฤทธิ์ของเทคโนโลยีที่จัดได้ว่าเป็นปาฏิหาริย์อย่างหนึ่ง โดยเป็นเครื่องมือขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์

เทคโนโลยีสู่สภาพโลกาภิวัตน์

อย่างไรก็ตาม ที่บอกว่าเราขยายวิสัยต่างๆ ออกไปได้นั้น ยังไม่สามารถบ่งชี้ชัดว่าเป็นคุณหรือโทษ แม้ว่าที่พูดมาเมื่อกี้ทั้งหมดจะเป็นคุณทั้งนั้น แต่ต้องทำความเข้าใจไว้ก่อนว่า มันอาจจะมิได้เป็นคุณเสมอไป เพราะว่าที่จริงนั้นเทคโนโลยีทำให้สะดวกและทำอะไร ได้ผลมาก ทั้งในการทำความดีและความชั่ว คือ ได้ทั้ง ๒ ทาง เป็นการขยายวิสัยแห่งการทำความดีและความชั่ว คุณโทษ ประโยชน์และผลร้าย เราอาจใช้ได้ทั้ง ๒ แ่ง

ตัวอย่างมีมากมาย เช่น ในการตัดต้นไม้ เครื่องมือคือเลื่อยไฟฟ้าที่เป็นผลประดิษฐ์จากเทคโนโลยีนี้ เรามุ่งหวังว่าจะใช้ประโยชน์ในการตัดต้นไม้ใหญ่ได้ในเวลาไม่กี่นาที ซึ่งเมื่อก่อนอาจใช้เวลาเลื่อยเป็นวัน แต่เวลานี้เรามีเลื่อยไฟฟ้าอย่างดีก็ตัดได้อย่างรวดเร็วไม่กี่นาที ซึ่งมีผลทั้งทางบวกและทั้งทางลบ ผลบวกคือเมื่อจำเป็นจะใช้ประโยชน์ก็ตัดต้นไม้มาใช้ได้อย่างรวดเร็ว แต่ผลลบคือสามารถทำลายธรรมชาติแวดล้อมได้อย่างรวดเร็วมาก ป่าถูกทำลายหมดไป ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่

ของประเทศไทยและของโลกทั้งหมด เป็นต้น ปัจจุบันนี้ต้นไม้ที่ใช้เวลาปลูกเป็นร้อยเป็นพันปี ถูกตัดโค่นลงได้ในเวลาไม่กี่นาที

อย่างการประมงก็เหมือนกัน เรามีเครื่องมือลากอวนสมัยใหม่ที่จับปลาจากท้องทะเลได้จำนวนมากมายมหาศาล ทำให้เราสามารถจับปลาได้หมดท้องทะเล ทำให้ปลาสูญพันธุ์ไปก็ได้ หรืออย่างการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศก็ทำนองนั้น ผู้ก่อการร้ายอยู่ในท้องถิ่นของประเทศต่างๆ หลายประเทศ อาจวางแผนร่วมกันนัดหมายทำการก่อการร้ายพร้อมกันหลายจุดเลยก็ได้ แม้กระทั่งอาวุธสงคราม ก็มีอานุภาพร้ายแรงอย่างที่เราก็อทราบกันอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นเทคโนโลยีเมื่อใช้ในทางดีก็ดีมาก เมื่อใช้ในทางร้ายก็ร้ายมากเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ในแง่ของความดีความชั่วเราจะยกไว้ก่อน จะพูดกว้างๆ ออกไปว่าในโลกแห่งวัตถุทั้งหลายนี้เทคโนโลยีมีบทบาทอย่างไร ที่เห็นชัด คือเทคโนโลยีเป็นปัจจัยตัวเอกของความเจริญทางอุตสาหกรรม ในยุคที่ผ่านมาประเทศไทยพยายามพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม จนบางคนอาจจะภาคภูมิใจว่า เราจะได้เป็น NIC เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ แต่ก็ได้มีการถกเถียงกันมาก ว่าจะมีผลดีคุ้มกับผลเสียหรือไม่

การพัฒนาอุตสาหกรรมจะทำให้เกิดผลผลิตพร้อม มนุษย์มีความสุข ในความหมายว่ามีวัตถุดมสมบูรณ์ เมื่อความเจริญก้าวไปจนถึงขั้นหนึ่งแล้ว เขาก็บอกว่าพ้นยุคอุตสาหกรรมไปเลย อย่างปัจจุบันนี้ประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่นอเมริกา ได้เจริญจนเป็นสังคมพ้นยุคอุตสาหกรรม (post-industrial society) มาเป็นสังคมยุคบริโภค (consumer society) หรือว่าตามสภาพโลกาภิวัตน์ก็เป็นสังคมยุค Information Age อย่างที่กล่าวมานี้

เทคโนโลยีนี้หนุนอุตสาหกรรม และในทำนองเดียวกันอุตสาหกรรมก็หนุนเทคโนโลยี โดยเป็นปัจจัยเอื้อซึ่งกันและกัน คืออุตสาหกรรมเจริญได้เพราะ

อาศัยเทคโนโลยี เสร็จแล้วอุตสาหกรรมก็ผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีขึ้นอีก เทคโนโลยีเหล่านี้ก็มีทั้งเทคโนโลยีฝ่ายเพื่อการผลิต ซึ่งเป็นตัวปัจจัยสำคัญของอุตสาหกรรม แล้วก็มีเทคโนโลยีเพื่อการบริโภคอีกด้านหนึ่ง

เทคโนโลยีสำคัญ ที่เป็นระบบใหญ่คือ การสื่อสารและขนส่งคมนาคมที่ทำให้ข่าวสารกระจายไปทั่วโลก และทำให้สิ่งบริโภคผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมแพร่หลายไปในที่ต่างๆ ให้คนเข้าถึงได้อย่างรวดเร็วและทั่วโลก นี่ก็คือสภาพโลกาภิวัตน์ ในด้านสิ่งบริโภคต่างๆ สืบเนื่องจากการที่ว่า เทคโนโลยีหมุนอุตสาหกรรมและอุตสาหกรรมหมุนเทคโนโลยี เทคโนโลยีที่เกิดขึ้นจึงนำความเจริญไปทั่วอย่างรวดเร็ว ด้วยความถี่สูงขึ้นทุกที

สมัยแรกเริ่มที่เกิดเทคโนโลยีขึ้นมา กว่าความเจริญจะแพร่จากตะวันตกเข้ามาถึงเมืองไทยต้องใช้เวลาช้านาน ยกตัวอย่างเช่น ทีวีเกิดขึ้นในโลกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ หรือ ค.ศ. ๑๙๒๖ แล้วได้ออกรายการเป็นประจำในเยอรมันเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ หรือ ค.ศ. ๑๙๓๕ ต่อมาอีก ๓ ปี จึงได้ออกรายการประจำในอเมริกาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ หรือ ค.ศ. ๑๙๓๘ ทีวีเข้ามาเมืองไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘ หรือ ค.ศ. ๑๙๕๕ ห่างจากอเมริกา ๑๗ ปี ทีวีเราเพิ่งมีได้ ๔๐ ปี แต่ยวันนี้เจริญไปมากมายแล้ว สภาพความรวดเร็วจะสูงขึ้นทุกที เวลานี้เทคโนโลยีอะไรที่เกิดขึ้นในเมืองฝรั่งจะมาถึงเมืองไทยได้รวดเร็วขึ้น

สภาพโลกาภิวัตน์มีความเจริญ ไม่เฉพาะกว้างขวางทั่วโลกอย่างเดียว แต่มันรวดเร็วขึ้นด้วย จนกระทั่งฝรั่งบอกว่าจะมีหลายสิ่งหลายอย่างที่เกิดขึ้นทันกาลทันเวลา จนเรียกว่าถึงยุค real time หมายความว่าทันที ทันใดในขณะนั้นเลย ฉะนั้นเรื่องโลกาภิวัตน์จึงไม่ใช่เป็นโลกาภิวัตน์อย่างเดียว แต่เป็น “กาลาภิวัตน์” ด้วย อันนี้น่าสังเกต บางที่เราไม่ได้นึกถึงในแง่ของกาลเวลา ซึ่งสำคัญมาก

โลกาภิวัตน์อย่างเดียว ยังไม่สำคัญเท่าไร ที่เพิ่มพูนความสำคัญก็คือความเร็ว ถ้าไม่เร็วเรายังคิดทัน แม้ว่ามันจะเกิดขึ้นทั่วโลก สมมุติว่าเกิดในอเมริกา กว่าจะถึงเมืองไทย ๑๗ ปี เรายังมีเวลาคิดว่าจะทำอย่างไรกับมัน แต่เวลานั้นมันเร็วจนเราไม่มีเวลาคิดแล้ว มันถึงตัวทันที ดังนั้นน่าจะคิดศัพท์ใหม่มาคู่กับโลกาภิวัตน์ อาจจะใช้คำว่า “กาลาภิกัต” หรืออะไรทำนองนี้ อันนี้อย่าเพิ่งถือลงตัว เป็นศัพท์ที่พูดกึ่งเล่นๆ ไปหน่อย แต่เป็นอันว่าปัจจุบันนี้ ประเทศพัฒนาแล้วอย่างประเทศตะวันตก มีอะไร เดี่ยวเดียวเมืองไทยก็รู้แล้วก็มีด้วย และความเร็วก็จะยิ่งเพิ่มขึ้นตามลำดับ ขณะนี้ความเร็วยังไม่เต็มที ต่อไปจะเร็วกว่านี้ เอาละที่ว่ามานี้เป็นเรื่องหนึ่งที่ควรตั้งเป็นข้อสังเกต

วิทยาศาสตร์กับเบื้องหลังความเจริญของเทคโนโลยี

เมื่อพูดถึงเทคโนโลยีก็ต้องพูดถึงวิทยาศาสตร์เป็นธรรมดา เป็นของคู่กัน เพราะว่าสองอย่างนี้เจริญควบคู่มาด้วยกัน บางทีเราพูดว่าเทคโนโลยีเจริญเพราะวิทยาศาสตร์ เพราะเทคโนโลยีอาศัยวิทยาศาสตร์ และบางทีเราถึงกับให้ความหมายว่า **เทคโนโลยี** คือการนำเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์หรือนำมาใช้ประโยชน์

อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีไม่จำเป็นต้องอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์แบบที่เข้าใจกันในความหมายแบบแคบๆ ที่จริงเทคโนโลยีเกิดก่อนยุควิทยาศาสตร์ แต่เป็นเทคโนโลยีแบบง่ายๆ พอถึงยุควิทยาศาสตร์เจริญ เทคโนโลยีก็มีความซับซ้อนและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น แต่ถ้าเราให้ความหมายวิทยาศาสตร์ว่าเป็นความรู้ในธรรมชาติแบบกว้างๆ แล้วเทคโนโลยีก็ต้องอาศัยวิทยาศาสตร์อยู่ดี อย่างไรก็ตาม เรามักจะให้ความหมายวิทยาศาสตร์ในขอบเขตที่จำกัดเป็นวิชาการอย่างเข้าใจกันทุกวันนี้ ถ้าอย่างนี้วิทยาศาสตร์ก็ไม่ได้เป็นฐานของเทคโนโลยีมา

ตลอดทุกยุคทุกสมัย แต่ก็ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เทคโนโลยีได้พัฒนามา โดยเฉพาะในแบบปัจจุบัน

ถ้ามองอีกแง่หนึ่ง **ทั้งวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่างก็เป็นปัจจัยแก่ความก้าวหน้าของกันและกัน** หมายความว่า *วิทยาศาสตร์เจริญก็ทำให้เทคโนโลยีก้าวหน้า เทคโนโลยีก้าวหน้าก็ทำให้วิทยาศาสตร์เจริญยิ่งขึ้น*

ที่ว่าเทคโนโลยีอาศัยวิทยาศาสตร์ เราเห็นได้ง่าย ชัดมาก เพราะเราต้องใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาสร้างสรรค์เทคโนโลยี แต่ที่ว่าเทคโนโลยีทำให้วิทยาศาสตร์เจริญหรือมีโอกาสนั้นบางทีเรามองไม่เห็น อย่างเช่นความรู้ทางดาราศาสตร์ จะเจริญได้แค่ไหนถ้าใช้ตาเปล่า สมัยก่อนมีแต่ตา ความรู้ดาราศาสตร์ก็แคบ ต่อมาเราประดิษฐ์กล้องดูดาวได้ กล้องดูดาวนั้นเป็นเทคโนโลยี พอได้เทคโนโลยีนี้ความรู้ทางดาราศาสตร์ก็ขยายกว้างขวางออกไป ดังนั้น เทคโนโลยีก็เป็นตัวเอื้อให้วิทยาศาสตร์เจริญเช่นเดียวกัน

อีกตัวอย่างหนึ่ง ปัจจุบันนี้เรามีเทคโนโลยีที่เรียกว่าคอมพิวเตอร์ คอมพิวเตอร์ก็เป็นความหวังของนักวิทยาศาสตร์ว่าจะช่วยให้ศึกษาค้นพบความจริงของธรรมชาติมากยิ่งขึ้น อย่างปัจจุบันนี้บางคนกำลังศึกษาว่าจิตคืออะไร คอมพิวเตอร์จะเป็นตัวเทียบของจิตได้หรือไม่ เทคโนโลยีจะพัฒนาไปถึงจุดที่มี mind หรือมี consciousness คือมีจิตได้หรือเปล่า บางทีเถียงกันถึงกับเขียนตำราเป็นเล่มๆ เกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ รวมความว่าเทคโนโลยีก็เป็นปัจจัยเพิ่มความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ด้วย เป็นปัจจัยที่อิงอาศัยซึ่งกันและกัน

จุดที่อยากเน้นคือในเวลาที่เราเจริญๆ ไปโดยมีเทคโนโลยีที่ก้าวหน้ามากมายนั้น สิ่งหนึ่งที่เราจะต้องสังเกต ก็คือสิ่งที่เป็นรากฐานของการสร้างสรรค์ความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งเกิดขึ้นในอารยธรรมตะวันตก ก็คือแนวความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติ ฝรั่งเศสมีใจมากที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใน

ประเทศตะวันตกกล้าหน้ากว่าชาติตะวันออก ก็เพราะแนวความคิดในการที่จะพิชิตหรือเอาชนะธรรมชาตินี้

แต่ก่อนนี้ ในประวัติของวิชาวิทยาศาสตร์ นักวิชาการบอกว่า ตะวันออกเจริญกว่าตะวันตกในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น ในประเทศจีนและอินเดียเมื่อสมัยย้อนไปเป็นพันๆ ปี แต่ต่อมา วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีในสังคมตะวันตกก็เจริญเลยหน้าตะวันออกไป ซึ่งเขามีความภูมิใจว่าเป็นเพราะเขามีความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติ

ความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติ นี้เห็นได้ชัดในอารยธรรมตะวันตก นักวิชาการตะวันตกได้ค้นคว้ารวบรวมไว้เป็นบทๆ เลย อย่างเช่นในหนังสือ *A Green History of the World* นาย Ponting ได้ประมวลแนวความคิดของปราชญ์ตะวันตกมาทั้งหมด ตั้งแต่โสกราตีส เพลโต อริสโตเติล และไม่เฉพาะนักปรัชญา และนักวิทยาศาสตร์ แม้แต่นักจิตวิทยา กวี และนักประวัติศาสตร์ก็มีความคิดอย่างเดียวกันหมด ซึ่งมีหลักฐานยืนยันให้เห็น ดังเช่น Descartes ซึ่งเป็นนักปรัชญาสำคัญ และถือกันว่าเป็นบิดาของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ด้วย แล้วก็ยังมี ชิกมันด์ ฟรอยด์ และฟรานซิส เบคอน เป็นต้น ซึ่งได้กล่าวคำพูดหรืออวาทะไว่ว่า มนุษย์จะต้องพิชิตธรรมชาติ

บางคนพูดถึงขนาดที่ว่า ต่อไปเมื่อมนุษย์เจริญขึ้นด้วยอาศัยวิทยาศาสตร์ เราจะจัดการกับธรรมชาติได้ตามชอบใจ เหมือนดั่งชี้ฝั้งอันอ่อนเหลวในกำมือที่จะปั้นเป็นอะไรก็ได้ นี่คือการหวังของตะวันตก ซึ่งเป็นแนวความคิดที่มีมาตั้งสองพันกว่าปีแล้ว แม้แต่ศาสนาในตะวันตกก็ถูกวิจารณ์ว่ามีแนวคิดแบบเดียวกันอย่างนั้น

เทคโนโลยีเจริญอาจเพิ่มภัยอันตราย

อย่างไรก็ตาม มาถึงปัจจุบันนี้เรื่องกลับกลายเป็นว่า การพิชิตธรรมชาตินั้นมีผลร้าย คือเป็นการทำร้ายธรรมชาติ การเอาชนะธรรมชาตินั้นมีความหมายเป็นการข่มเหงเบียดเบียนธรรมชาติ จนกระทั่งเวลานี้ธรรมชาติแวดล้อมได้เสื่อมโทรมลงไปและกลายเป็นปัญหาใหญ่สำหรับมนุษย์ ทำให้แนวความคิดพิชิตธรรมชาตินี้ถูกตั้งข้อสงสัย อย่างน้อยตอนนี้เขาถือว่าแนวความคิดที่ทางตะวันตกมองมนุษย์แยกต่างหากกับธรรมชาติ ต้องเปลี่ยนใหม่ เวลานี้ตำราด้านสิ่งแวดล้อมจะเน้นกันว่าให้มองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

เมื่อพูดมาถึงขั้นนี้ก็กลายเป็นว่า ความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้ส่งผลร้ายให้แก่มนุษยชาติไม่น้อย ดังที่มีคนบ่นเรื่อยๆ ทั้งเรื่องเล็กเรื่องใหญ่ ไม่ต้องพูดถึงผลเสียต่อสภาพแวดล้อมที่ชัดมาก แม้แต่ผลเสียต่อชีวิตจิตใจของมนุษย์เองก็หนักทีเดียว เช่น ปัญหาต่อสุขภาพร่างกาย ปัญหาของจิตใจเริ่มแต่ความเครียด ซึ่งบั่นกันมากโดยเฉพาะในสังคมตะวันตก จนทำให้คนบางกลุ่มเกิดอาการที่เรียกว่า technophobia คือเป็นโรคกลัวเทคโนโลยี แต่พวกที่เป็นอย่างนั้น เขาก็ถือว่าเขาอยู่กับความจริง แต่อีกฝ่ายหนึ่งหาว่าเขาเป็น technophobia จะได้ยินว่าในตะวันตกมีมนุษย์ที่รวมกันต่อต้านเทคโนโลยีและขออยู่ตามธรรมชาติ แม้ว่าความคิดนี้จะเป็นการเอียงสุดไปด้านหนึ่ง แต่ก็เป็นสิทธิ์ของเขา เพราะว่าความจริงอย่างนั้นอยู่ส่วนหนึ่งที่ว่า เทคโนโลยีได้ทำลายสิ่งแวดล้อม และทำลายสุขภาพทั้งทางกายและทางใจ

จะขอยกตัวอย่างเรื่องหนึ่ง ซึ่งก็เป็นเรื่องสำคัญ ที่จะทำให้มนุษย์ต้องหันมาพิจารณาไตร่ตรองถึงผลดีและผลเสียของเทคโนโลยี ซึ่งเกี่ยวโยงมาถึงจิตใจของมนุษย์และการพัฒนามนุษย์ด้วย อย่างเวลานี้มีเทคโนโลยีที่ทำให้เราสามารถรู้เพศของเด็กในครรภ์ได้ เด็กยังไม่ทันคลอดก็รู้ว่าเป็นเพศชายหรือเพศหญิง ในอเมริกา

ตอนนี้ก็มีรายงานของแพทย์เพิ่มขึ้นว่า มีการทำลายเด็กในครรภ์มากขึ้น เพราะเด็กคนนั้นมีเพศไม่ตรงกับประสงค์ของบิดามารดา ทั้งนี้เพราะเรารู้ล่วงหน้าก่อนพอพ่อแม่รู้ว่าไม่เป็นเพศที่ตรงกับความต้องการก็อาจจะให้ทำลาย อันนี้ลองคิดว่า จะเกิดอะไรขึ้น

นี่เป็นเรื่องของเทคโนโลยี แต่มันสัมพันธ์กับตัวคน เราต้องมองในลักษณะที่ว่าเป็นปัจจัย ๒ ด้าน แต่ในด้านของเทคโนโลยีเองก็เป็นตัวเอื้อต่อการเกิดปัญหา ปัญหาี้จะมีผลกว้างไกลอย่างไร ในเมื่อความเป็นไปในระบบของธรรมชาติบางอย่างมนุษย์ยังรู้ไม่พอ ในการเกิดของลูก บางครอบครัวมีแต่ลูกชาย บางครอบครัวมีแต่ลูกหญิง แต่พอมองสังคมทั้งโลก *ธรรมชาติมันจัดอย่างไร* (ที่จริงคือสัมพันธ์กันอย่างไร) ไม่รู้ จนทำให้จำนวนคนทั้งชายและหญิงค่อนข้างสมดุลกัน ไม่ค่อยผิดกันเท่าไร อันนี้มีกลไกอะไร *วิทยาศาสตร์เข้าถึงหรือยัง* แต่ถ้ามนุษย์จัดการเรื่องนี้ตามความต้องการของตน ผลอะไรจะเกิดขึ้น ระบบของธรรมชาติที่สร้างดุลยภาพในเรื่องของเพศชายเพศหญิง ที่ถูกมนุษย์จัดการตามใจชอบของตนนี้อาจจะเกิดความเสียดุลเป็นอย่างยิ่งก็เป็นได้

สมมติว่าสังคมหนึ่งต้องการลูกผู้ชายอย่างเดียว ลูกผู้หญิงทำลายหมดอย่างในประเทศจีนสมัยก่อน ก็เคยได้ยินใช่ไหมว่าเขาไม่ต้องการลูกผู้หญิง แต่ตอนนั้นเมื่อเกิดเป็นคนแล้วก็ทำลายยาก แต่ต่อไปนี้ทำลายได้ง่ายตั้งแต่ออยู่ในท้องยังไม่ทันได้เห็น คนสามารถใช้เทคโนโลยีโดยไม่ทันได้รู้สึกละเลยเพราะยังไม่เคยเห็นกัน คนนี้ถ้าไม่เคยเห็นกันก็ทำลายกันได้ง่าย *ถ้าคนจัดการกันเองแบบนี้ โลกมนุษย์ก็เสียดุล และอาจจะถึงความวิบัติ*

ทีวีก็มีอิทธิพลอย่างยิ่งในสังคม มันเป็นเทคโนโลยีด้านข่าวสารข้อมูลที่สำคัญอย่างยิ่ง และมีอิทธิพลอาจเรียกว่าสูงสุดก็ได้ ที่จริงมันเป็นเทคโนโลยีประเภทปลูกเร้าบันเทิงอย่างสำคัญ ในสังคมอเมริกันกำลังมีการถกเถียงกันในเรื่องอิทธิพลของทีวีในด้าน violence คือความรุนแรง ซึ่งในสังคมอเมริกันขณะนี้

ปัญหามากเหลือเกิน จนกระทั่งเป็นปัญหาของชาติ ต้องไปถกเถียงกันในรัฐสภาว่า จะแก้ปัญหากันอย่างไร จะมีกฎหมายห้ามมีอาวุธปืนส่วนตัวไหม เพราะมีเด็ก ประถมเอาปืนไปยิงกันที่โรงเรียน ขนาดเด็กก็ยังใช้สิทธิเสรีภาพในทางที่ผิด

ปัญหา violence คือความรุนแรงนี้ ถ้าว่เกิดจากอิทธิพลของทีวีมาก จนกระทั่งใหม่ๆ สดๆ นี่ก็เกิดการเคลื่อนไหวใหม่ในวงการการศึกษา มีกลุ่มที่อาจ เรียกว่าขบวนการ TV-Free America แปลได้ว่า**ขบวนการอเมริกาปลอดทีวี** เอา ละชิ ในเมืองไทยใครเคยคิดบ้างว่าจะมีความเคลื่อนไหวขนาดนี้ พวกครูอาจารย์ ในเมืองอเมริกาบอกว่าไม่ไหวแล้ว ทีวีนี้มีผลร้ายต่อชีวิตจิตใจของเด็กและต่อสังคม มาก ผลดีผลร้ายบวกลบกันแล้ว ไม่เอาทีวีดีกว่า

ตอนนี้เอาเป็นว่า อย่างน้อยเขาพยายามให้มีสัปดาห์ที่ปลอดทีวีสัก สัปดาห์หนึ่ง ก็เลยมีการเคลื่อนไหวและชวนกัน ในโรงเรียนบางแห่งก็เริ่มแล้ว เรียกว่าอยากให้มี National TV-Turn-Off Week **สัปดาห์ปิดทีวีแห่งชาติ** อย่างน้อยปีละครั้ง บางโรงเรียนประกาศว่าปีหน้าจะให้มี ๒ สัปดาห์

สังคมไทยกับเทคโนโลยี :

เรามีฐานแห่งความสัมพันธ์ที่ดีหรือไม่

ลองคิดดู นี่ก็เป็นเรื่องของไอทีโดยตรง เป็นเพียงตัวอย่างเท่านั้น อเมริกา เป็นอย่างไร ประเทศไทยน่าจะได้บทเรียนของเขามาใช้ประโยชน์ นี่คือบทเรียน ของประเทศอเมริกา ถ้าเราเดินอย่างปัจจุบันก้าวหน้าไปในทิศทางนี้ สภาพที่รออยู่ ข้างหน้าของสังคมไทยจะเป็นคล้ายๆ สังคมอเมริกาที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน **จะต้อง** ถามว่าสังคมอเมริกันอย่างที่**เป็นอยู่ในปัจจุบัน**น่าเป็นหรือน่าเอาอย่างใหม่ ที่ว่า น่าเป็นนั่นเราได้ศึกษาดีหรือยัง

คนไทยเราน่าจะใช้ไอทีแบบนามบ่งนาม คือใช้มันให้เป็นประโยชน์ แบบย้อนกลับในการศึกษาให้รู้เท่าทันอย่างจริงจัง ให้รู้เข้าใจสังคมที่พัฒนาแล้วว่า เขาเป็นอย่างไรทั้งด้านดีและด้านร้าย และกลั่นกรองเลือกเอาแต่ประโยชน์ ไม่ใช่ชั่ว แต่ติดตามเฉพาะผลผลิตทางอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีที่จะเอามาเสพบริโภค เท่านั้น เราต้องรู้เข้าใจสภาพสังคมของเขาด้วยว่ามีมิติด้วยอย่างไร มีส่วนที่เป็น ความเจริญและความเสื่อมอย่างไร อย่างน้อยเราควรแยกได้ว่าด้านไหนควรเป็น อย่างเขา ด้านไหนไม่ควรเป็น

ขอพูดอย่างเบาๆ ว่า ถ้าเราเดินตามทางนี้ต่อไปเราจะเป็นอย่างอเมริกา ที่จริงเราอาจจะไม่เป็นอย่างอเมริกา แต่อาจร้ายยิ่งกว่าที่อเมริกาเป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะอะไร เพราะว่าสังคมไทยมีจุดอ่อนที่แย่กว่าอเมริกาอยู่บางอย่าง ซึ่งเป็น จุดอ่อนที่สัมพันธ์กับเรื่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีด้วย ที่ว่าอเมริกาแก้ปัญหา เยอะ ถ้าไทยไม่ระวังจะแย่มากกว่าเขา จะขอยกตัวอย่างในส่วนของวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี

ประการแรก **สังคมไทยเป็นสังคมที่แทบจะถือได้ว่าไม่มีวัฒนธรรม วิทยาศาสตร์เลย** ถ้าเป็นอย่างนี้ก็เสียฐานเลยทีเดียว วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์เป็น อย่างไร **วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์** ก็คือวิถีชีวิตจิตใจของมนุษย์หรือผู้คนที่มีความใฝ่ รู้ คิดอะไรเป็นเหตุเป็นผล ไม่เชื่อง่าย ไม่หลง งมงาย ชอบค้นคว้า ชอบพิสูจน์ ทดลอง พบอะไรแล้วพยายามวิเคราะห์หาคำอธิบายประกอบสืบสาวหาเหตุปัจจัยให้เข้าถึง ความจริงให้ได้ ลักษณะอย่างนี้ถ้าเกิดขึ้นเป็นนิสัยจิตใจของผู้คนเราเรียกว่ามี วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ สภาพนี้สังคมไทยมีไหม พูดได้ว่าแทบตรงข้ามเลย

เราไม่มีวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ ผู้คนชอบเชื่ออะไรง่ายๆ หลงงมงาย ตื่น ขาว ใช้เทคโนโลยีสื่อสารข้อมูลก็ไม่เป็น อันนี้เป็นเรื่องที่ต้องพูดกันต่อไป แต่อย่าง น้อยเราบอกว่าขาดวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ ถ้าอย่างนี้แล้วฐานเราเสีย เราจะแย่ กว่าเขา อเมริกายังมีวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์อยู่พอสมควร

ขอทำความเข้าใจก่อนว่า วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ไม่ใช่วัฒนธรรมเทคโนโลยี ต้องแยกให้ได้ หลายคนเข้าใจผิด พอถามว่าวิทยาศาสตร์คืออะไร ความหมายที่เขาให้คือเทคโนโลยี *อย่าว่าแต่ชาวบ้านเลย แม้แต่ผู้บริหารชั้นสูงไม่น้อยก็ยังแยกวิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยีไม่ออก* นับว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่ง วัฒนธรรมเทคโนโลยีไม่ใช่วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ เดี่ยวจะต้องพูดกันต่อไป

ในที่นี้จะพูดไว้ก่อนว่า ในแง่นี้เทคโนโลยีนั้นตรงกันข้ามกับวิทยาศาสตร์เลย ยกตัวอย่างเช่น **เทคโนโลยีไปกันได้กับไสยศาสตร์และความเชื่อองมงาย แต่วิทยาศาสตร์ไปกันไม่ได้กับไสยศาสตร์และความเชื่อแบบนั้น** เราอาจใช้เทคโนโลยีผลิตวัตถุมงคลได้ที่ละเป็นหมื่นเป็นแสน แทนที่จะทำได้ซ้ำๆ โดยสิ้นเปลืองเวลามากกว่าจะได้ชิ้นหนึ่งๆ หรือถ้าเราพรมน้ำมันตด้วยมือไม่พอหรือไม่ทัน ก็ใช้เทคโนโลยีฉีดเลยทีเดียวได้ทั่วห้องประชุม หรือจะใช้เทคโนโลยีด้านสื่อสารข้อมูล โฆษณาฤทธิ์เดชของวัตถุมงคลก็ได้ ทำให้แพร่หลายไปไกลและมีผลกว้างขวางต่อสังคม เป็นโลกาภิวัตน์อย่างแท้จริง พูดสั้นๆ ว่า **เทคโนโลยีเอื้อต่อไสยศาสตร์ได้มาก**

ผลข้างเคียงของเทคโนโลยีอีกอย่างหนึ่ง คือการหนุนวัฒนธรรมบริโภค **เทคโนโลยีไปกันได้กับค่านิยมบริโภค** โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันเทคโนโลยีที่ผลิตและใช้กันเน้นในด้านการเสพบริโภค ทำให้คนหันไปมุ่งหาสิ่งบำรุงบำเรอความสะดวกสบาย สร้างนิสัยที่เป็นนักบริโภคมากยิ่งขึ้น ไม่เป็นนักผลิต อันจะเป็นเรื่องที่มีผลร้ายแรงมาก ตรงกันข้ามกับวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ เพราะฉะนั้นจะต้องพูดต่อไปถึงวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งที่คนไทยขาด ที่พูดไปเมื่อก็คือการขาดวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ พูดสั้นๆ ก็คือขาด**ความใฝ่รู้**

รู้จักไทย เข้าใจฝรั่ง : ผลต่างที่เกิดจากเทคโนโลยี

ประการต่อไป ขอแยกเทคโนโลยีเป็น ๒ แบบก่อน (เนื่องจากเทคโนโลยีมีหลายลักษณะหลายประเภท) คือ เทคโนโลยีเพื่อการผลิต และเทคโนโลยีเพื่อการบริโภค เทคโนโลยีเพื่อการผลิตนี้สำคัญมาก ในฐานะเป็นฐานของอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมเจริญขึ้นมาด้วยเทคโนโลยีเพื่อการผลิต เทคโนโลยีเพื่อการบริโภคเป็นผลผลิตของอุตสาหกรรม เรานำมาใช้เพื่อการบริโภค เช่น การเล่นเกมส์ เป็นต้น เกมส์ต่างๆ นี้เป็นตัวอย่างของเทคโนโลยีเพื่อการบริโภค ถ้าแยกเรื่องนี้ได้แล้วเราจะเกิดความเข้าใจที่จะทำอะไรๆ ต่อไปเกี่ยวกับอนาคตของสังคม

เทคโนโลยีเพื่อการบริโภคเป็นปัจจัยสร้างนิสัยของนักบริโภค จึงไปด้วยกันกับวัฒนธรรมบริโภค ส่วนเทคโนโลยีด้านการผลิตจะหนุนกันมากับวัฒนธรรมที่เรียกว่า วัฒนธรมอุตสาหกรรม ฝรั่งสร้างอุตสาหกรรมมาด้วยเทคโนโลยีเพื่อการผลิต แล้วเขาก็สร้างนิสัยแบบนักอุตสาหกรรมคือนักผลิตขึ้นมาด้วย *วัฒนธรมอุตสาหกรรมเป็นวัฒนธรมของนักผลิต* แต่ไม่ใช่เป็นนักผลิตอย่างเดียว ขอใช้คำว่าวัฒนธรรมที่ทำให้มีนิสัยสู้สังยาก คือมีความเพียรพยายามสูง มีความอดทน มีใจสู้ บากบั่นเพียรพยายามที่จะแก้ไขข้อขัดปัญหาอุปสรรคต่างๆ เพื่อผลิตและสร้างสรรค์ให้สำเร็จ วัฒนธรมแบบอุตสาหกรรมสร้างนิสัยในการผลิตและให้ป็นนักสู้

ฝรั่งได้เปรียบคือมีภูมิหลังที่ยากลำบาก ฝรั่งสร้างอุตสาหกรรมขึ้นมาเพื่ออะไร ฝรั่งบอกเองว่าเพื่อแก้ไขความแร้นแค้นขาดแคลน อันนี้เป็นสภาพสังคมฝรั่งก่อนเกิดอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมเกิดมาเพื่อแก้ไขปัญหานี้ ฝรั่งทนทุกข์ลำบากในสภาพแวดล้อมที่ไม่อำนวย อากาศหนาวเย็นบีบคั้นและขาดแคลนสิ่งบริโภค เขาจึงสร้างอุตสาหกรรมขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหานี้ โดยมีความเพียรพยายามอย่างสูงที่จะสู้ปัญหา และสร้างผลสำเร็จขึ้นมาด้วยความเพียรพยายามของตน

ท่ามกลางความพยายามอย่างนี้ เขาจึงต้องใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาโดยไม่หวังพึ่งสิ่งภายนอก พยายามใช้สติปัญญาคิดค้นและทำสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง ในยุคนี้พอพยายามคิดแก้ปัญหาอย่างหนึ่งแต่คิดไม่สำเร็จตลอดชีวิตจนตัวตายไป ลูกโตขึ้นมา ก็คิดต่อ พยายามหาทางดีนรชนขวายไม่สำเร็จจนลูกตาย หลานก็มาต่ออีก คิดไปจนสำเร็จจนได้ ก็ทำให้เกิดความสำเร็จ ๒ ด้าน คือ ได้ผลผลิตเกิดความเจริญด้วย และได้นิสัยผู้สืงยากเป็นนักผลิตด้วย อันนี้เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง

ตกลงว่าฝรั่งมีวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือ เป็นนักผลิตและผู้สืงยาก ซึ่งใกล้ๆ กับความเป็นนักสร้างสรรค์

หันมาดูคนไทยเรา เรามีภูมิหลังของชีวิตที่สุขสบาย ในน้ำมีปลาในนามีข้าว ธรรมชาติอำนวย อุดมสมบูรณ์ ไม่ต้องรื้อนเทาไร มีอะไรจะต้องทำก็พอ ผัดผ่อนได้ เช่นบอกกันว่าเดือนหน้าจะซ่อมบ้าน พอถึงเวลาก็ผัดว่าเดือนหน้าอีกเดือนหนึ่ง ผัดไปเรื่อยๆ ไม่เป็นไม่ตายอะไร จนเป็นปีก็ไม่ได้ซ่อม แต่ในเมืองฝรั่งผัดได้ไหม เมื่อใกล้ฤดูหนาวจะมา ถ้าผัดไปปล่อยให้บ้านมีช่องให้ลมเข้าได้ก็หนาวตาย มีเรื่องจะต้องทำทันที คนไทยมีชีวิตสุขสบายผัดวันประกันพรุ่งได้ ทำให้มีนิสัยที่โน้มไปในทางที่เห็นแก่ความง่าย ถ้าแรงก็กลายเป็นความมกง่าย เรียกว่า ง่าย ๆ ว่า เกิดความประมาท อันนี้สำคัญมาก อย่าว่าอาตมภาพดิเียนสังคมไทยแรงเกินไป แต่ขอให้เรามาสำรวจตัวเองเพราะเราต้องการแก้ไขปรับปรุง

เราอยู่กันมาในสภาพอย่างนี้ พอเทคโนโลยีมา เราก็เจอเทคโนโลยีประเภทเพื่อการบริโภคก่อนเลย และเป็นเทคโนโลยีสำเร็จรูปมาแล้ว คนอื่นเขาสร้างมาเสร็จ เราได้ใช้โดยไม่ต้องผลิตเอง ปัญหาที่มาโดยไม่รู้ตัว เราไม่ได้คิดเพียรพยายามทำ เราไม่ได้สร้างสรรค์มาเอง ตรงกันข้ามกับฝรั่งที่เขาจะได้มันมาเขาต้องผลิตมันขึ้น ของเราไม่ต้องเลย พอเจอก็เจอเทคโนโลยีเพื่อการบริโภค ได้ใช้ทันทีโดยไม่ต้องสร้างสรรค์ เราก็มุ่งรับเทคโนโลยีเพื่อการบริโภค

คนไทยรับเทคโนโลยีประเภทไหนมาก ขอถามหน่อย รับเทคโนโลยีเพื่อการผลิตหรือรับเทคโนโลยีเพื่อการบริโภคมาก **คนไทยเน้นเทคโนโลยีเพื่อการบริโภคมากกว่า** ใช่ไหม แม้แต่เทคโนโลยีอันเดียวกัน ในการนำมาใช้เราก็**ใช้เพื่อการบริโภคมากกว่า** ใช่ไหม อย่างเช่นทีวีเป็นเทคโนโลยีด้านข่าวสารข้อมูล เวลาดูก็ดูเพื่อเสพเพื่อบริโภครายการบันเทิงสนุกสนาน ไม่ค่อยดูรายการที่จะหาความรู้มาพัฒนาสติปัญญาและ คุณภาพชีวิต

เมื่อคนไทยของเราได้บริโภคผลผลิตที่ตนไม่ได้สร้างขึ้น มันก็มาพ่วงมา **หมุนกันกับนิสัยทางจิตใจที่ไม่ค่อยมีความเพียรบากบั่น** เห็นแก่ความง่ายความสะดวก ทำให้เกิดความหลงระเริงเพลิดเพลินติดอยู่กับความตื่นเต้นสนุกสนาน พอมีนิสัยพื้นฐานแบบนี้ แล้ววัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งก็ได้ช่องเข้ามาขยายช่องทางให้คือวัฒนธรรมทางไสยศาสตร์และ การหวังพึ่งอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เทพเจ้าหรือปัจจัยภายนอกที่จะอ่อนวอนดลบันดาลให้ ต้องการอะไรแทนที่จะเพียรพยายามใช้สติปัญญาคิดค้นจนถึงที่สุดก็ไม่เอา กลับไปอ่อนวอนขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลขอให้เจ้าพ่อเจ้าแม่ทำให้ ก็เป็นทางลัดที่ทำให้ตัวเองไม่ต้องกระทำ ไม่ต้องใช้ความเพียร และเป็นระบบถ่ายโอนภาระ พบปัญหาที่ไม่สู้ไม่พยายามแก้ไขด้วยตนเอง แต่ยกปัญหาไปให้เทวดาแก้ไข

วัฒนธรรมอย่างนี้ก็ส่งเสริมความเห็นแก่ง่ายหนักเข้าไปอีก ต้องขอย้ำถ้าจะต้องใช้ศัพท์แรงบ้างว่าความมั่งง่าย วัฒนธรรมแบบนี้ก็ส่งเสริมจิตใจให้เสียนิสัย คือเกิดความมั่งง่ายยิ่งขึ้น มีเรื่องราวปัญหาอะไร ก็ไปหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยทำให้ไม่ต้องทำเอง ก็ได้ทั้งความเห็นแก่ง่าย ไม่สู้สู้สี่ยาก มั่งง่าย ขาดความเพียรพยายาม เห็นแก่ความสนุกสนานสะดวกสบาย ติดในความสะดวกสบาย พุดสั้นๆ ว่า **ขาดความสู้สู้สี่ยาก**

ที่ว่ามานี้เป็นปัญหาพื้นฐานสำคัญ ในการที่เราจะอยู่ในโลกแห่งวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่อไป จุดนี้ต้องแก้ไขให้ได้ ถ้าแก้ไขไม่ได้อย่าหวังเลยว่าสังคมไทยจะอยู่ได้ด้วยดี ฉะนั้นขออย่าว่าต้องแก้ไขได้

ถ้าไม่ระวัง จะไม่ได้ทั้งบทเรียนและแบบอย่าง

เอาเป็นว่า ในความสัมพันธ์กับเทคโนโลยี ต้องยอมรับว่าฝรั่งเศสมีข้อดีที่เขา มีวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ที่ทำให้เป็นนักค้นคว้าและมีความใฝ่รู้ แล้วก็วัฒนธรรม อุตสาหกรรมในกระบวนการผลิตเทคโนโลยี และใช้เทคโนโลยีมาพัฒนา อุตสาหกรรมอีก ทำให้เป็นนักผลิตและเป็นคนผู้สั่งยาก

อย่างไรก็ตาม เวลานี้ก็น่าเสียดายว่า ฝรั่งเศสโดยเฉพาะอเมริกันเป็นสังคมที่ พัฒนามาก จนตัวเขาก็ภูมิใจมากกว่าเขาได้เปลี่ยนมาเป็น post-industrial society คือเป็นสังคมที่ผ่านพ้นอุตสาหกรรมมาเป็น consumer society คือเป็นสังคม บริโภคแล้ว คนฝรั่งเศสในปัจจุบันไม่เคยได้รับรสความยากลำบากความขาดแคลน อย่างบรรพบุรุษของตนเอง เกิดมาก็มีความพร้อมพร้อม อย่างที่คนไทยบอกว่าเกิด มาคาบช้อนเงินช้อนทอง ฝรั่งเศสก็เริ่มมั่งคั่งขึ้นมาบ้าง จะเห็นว่า เวลานี้ฝรั่งเศสรุ่งเก่า กำลังตีเตียนฝรั่งเศสรุ่นใหม่ว่ามีก่ง่ายหยิบโหย่งสำรวย มีวัฒนธรรมแบบตามใจตัว สังคมเริ่มเสื่อมมีปัญหา

ความตกต่ำของสังคมอเมริกันมีมากในปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะที่สำคัญยิ่ง คือการศึกษา ที่เขาตีเตียนกันเองว่ามีผลสัมฤทธิ์ด้อยลงๆ ต่อเนื่องกันมาเกินกว่า ๒๐ ปีแล้ว เหตุปัจจัยที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งคือแนวความคิดที่เสียดุลเอียงดิ่งไปข้าง เดียวในทางที่จะตามใจเด็ก โดยมัวแต่เน้นหนักในแง่ที่ว่า ทำอย่างไรจะให้บทเรียน และกิจกรรมง่าย เป็นที่สนใจแก่เด็ก ถ้าเด็กไม่สนใจก็ไม่ต้องเรียน แล้วครูก็ พยายามตามเอาใจ

ที่จริงการสร้างบทเรียนและกิจกรรมให้น่าสนใจเป็นสิ่งที่ถูก แต่จะต้องควบคู่ไปด้วยกันกับการฝึกเด็กให้มีความใฝ่รู้ ที่จะทำให้เขาสนใจอยากเรียนจนไม่กลัวความยาก มิฉะนั้น ถ้าเอาแต่จะจัดการกับสิ่งภายนอกเพื่อเอาใจเด็ก โดยไม่มาจัดการกับจิตใจของเด็กเองด้วย พอไปถึงขั้นหนึ่งก็จะกลายเป็นสุดโต่งของการเอาใจและการตามเอาใจแล้วก็จะเกิดความผิดพลาดขึ้นมา เด็กจะไม่สู้สิ่งยาก อะไรยากไม่เอาทั้งนั้น ปัญหาจะเกิดขึ้น

เวลานี้สังคมอเมริกันกำลังได้รับผลอันนั้น ดังที่ปรากฏว่าสัมฤทธิ์ผลทางสมองในการศึกษาตกต่ำมาก และเห็นได้ชัดในการแข่งขันระหว่างชาติ ในตอนนี้ก็เกิดความริเริ่มของคนอเมริกันในการที่จะแก้ไขตัวเอง เพราะรู้สำนึก ว่าการศึกษาของตนในระดับประถมและมัธยมตกต่ำมาก ก็เลยคิดจัด การแข่งขันเพื่อหาทางปรับปรุงประเทศของตนเอง ดังเช่นคราวหนึ่ง มีการแข่งขันทางคณิตศาสตร์ระดับโลก ๑๔ ประเทศ อเมริกาได้ที่ ๑๓ ประเทศที่ ๑๔ คือใคร คือประเทศไทย อันนี้เป็นตัวเลขที่แท้จริง อาตมาไม่ได้พูดเล่น เวลานี้แข่งกันบ่อย เขาจัดให้สู้กันในโลก

ขณะนี้ระบบการแข่งขัน กำลังเข้ามาในวงการการศึกษาด้วยอย่างรุนแรงมาก ในช่วงเวลาที่สหรัฐอเมริกากำลังตกต่ำและคร่ำครวญถึงความเสื่อมสลายของสังคม ซึ่งเราจะต้องรู้เข้าใจเท่าทัน

สังคมอุตสาหกรรมหรือวัฒนธรรมอุตสาหกรรม โดยศัพท์ก็บอกในตัวอยู่แล้วว่าต้องขยันหมั่นเพียร เพราะอุตสาหกรรมมาจากคำภาษาอังกฤษว่า industry ซึ่งแปลว่า ความขยันหมั่นเพียร ผู้บัญญัติศัพท์ภาษาไทยก็เอาตามภาษาอังกฤษ จึงบัญญัติเป็นศัพท์ภาษาไทยว่า **อุตสาหกรรม** แปลว่า **การกระทำด้วยความอุตสาหะ** คือทนสู้ ฮึดสู้ เพียรบากบั่น ไม่ยอมระย่อท้อถอย แต่คนไทยเรามองอุตสาหกรรมเป็นอะไร เรามองในแง่ความสะดวกสบาย คล้ายกับจะพูดว่า อุตสาหกรรมคือกระบวนการผลิตสิ่งเสพสิ่งบริโภคที่จะอำนวยความสะดวกสบาย

สุขสำราญ เราไม่เคยคิดถึงความหมายของอุตสาหกรรมว่าฝรั่งคิดขึ้นมาอย่างไร
วัฒนธรรมอุตสาหกรรมที่แท้เป็นวัฒนธรรมของคนทีสู้อสังยาก มีความขยัน
อดทน

ถ้าคนของเราไม่มีความใฝ่รู้จากวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ และไม่มี
ความสู้อสังยากจากวัฒนธรรมอุตสาหกรรมเป็นพื้นฐาน และเป็นภูมิตำนาน
แล้ว เราก็ก็นไปมุ่งบริโภคเทคโนโลยี และอุตสาหกรรมก็ถูกมองในแง่ผลที่ได้รับ
คือสิ่งบริโภค ผลิตภัณฑ์ที่ฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อ มันก็จะซ้าผลร้ายให้เกิดแก่งสังคมของ
ตัวเองเพราะการเห็นแก่ความสะดวกสบายจากเทคโนโลยี ฤทธิ์เดชของเทคโนโลยี
ก็จะผาดแผลงขึ้นมาในทางตรงข้ามกับที่ต้องการ แทนที่มันจะทำให้สังคมของเรา
พัฒนา ก็กลับจะทำให้สังคมของเราตกต่ำลงไป เพราะเรามองเทคโนโลยีในด้าน
ของความความสะดวกสบายที่จะบริโภคเท่านั้น

สภาพของมนุษย์ที่เป็นนักเสพเทคโนโลยี

ผลอะไรที่จะตามมา จากฤทธิ์เดชของเทคโนโลยีในด้านการเสพบริโภค
หรือใช้บำรุงบำเรอความสุข ก็ลองสรุปดู

๑. *คนมักง่ายยิ่งขึ้น* เพราะเทคโนโลยีแบบนี้ทำให้คนสะดวก จะทำอะอะไร
ก็เพียงแคกดปุ่มเอา ไม่ต้องเพียรพยายาม จะใช้อะไรจะทำอะไรก็ง่ายไปหมดเพราะ
เทคโนโลยีช่วย ในเมื่อไม่มีนิสัยเก๋ในการสู้อสังยาก ที่อยากจะทำกรสร้างสรรค์
ต่อไปด้วยความเพียรพยายาม ฐานเดิมไม่ดีอยู่แล้ว ความสะดวกสบายไม่มีอะไรบีบ
คั้น และความรู้สึกอยากได้รับการบำรุงบำเรอจะได้สบายไม่ต้องทำอะอะไร ตัวนี้ก็จะ
มาซ้า ทำให้ยิ่งเห็นแก่่ง่ายหนักขึ้น เทคโนโลยีกลายเป็นมาซ้านิสัยเสียคือเห็นแก่
ง่ายหรือมักง่ายยิ่งขึ้น

๒. *คนกลายเป็นคนทุกซ้ง่าย* เพราะการที่ทำอะไรโดยไม่ต้องเพียร
พยายาม หาความสุขสะดวกสบายได้ง่าย ถ้าไม่มีความใฝ่สร้างสรรค์ มีแต่ความใฝ่

เสพ คนไม่มีภูมิด้านทาน ก็จะทำอ่อนแอเพราะบาง พอขาดสิ่งบำรุงบำเรอนิดหน่อยก็ ทุกข์ทันที หันไปเจออะไรที่จะต้องทำ ก็ทุกข์ทันที คนในยุคนี้ก็จะทุกข์ง่าย

หันไปดูในยุคก่อนๆ ที่คนในยุคนี้เห็นว่าเขามีความลำบากยากแค้น เมื่อ เปรียบเทียบกันจะเห็นว่าคนยุคนั้นเป็นคนทุกข์ได้ยาก แต่คนปัจจุบันนี้ทุกข์ง่าย เพราะว่าสบายจนเคย อะไรๆ ก็ง่ายไปหมด มีสิ่งบำรุงบำเรอเหลือล้น คนจะ เพราะบางอ่อนแอ ขาดอะไรนิดก็ทุกข์ ไม่ได้ทำอะไรอย่างใจนึกก็ทุกข์ เจออะไร จะต้องทำหน่อยก็ทุกข์ ไปๆ มาๆ เลยฆ่าตัวตายง่าย

สภาพนี้กำลังเป็นมากในประเทศที่พัฒนาแล้ว ฉะนั้นสังคมยิ่งสบายคนยิ่ง ฆ่าตัวตาย สถิติชัดเจนมากในประเทศสหรัฐอเมริกา หรือในญี่ปุ่นก็มาก แถมคนที่ไม่ฆ่า ตัวตายคือเด็กวัยรุ่นกลับมาฆ่าตัวตายมาก อเมริกากำลังหวั่นวิตกว่าทำไมวัยรุ่น จึงฆ่าตัวตายกันมาก คนวัยสนุกมีความสุขสบายเหลือล้นทำไมจึงคิดฆ่าตัวตาย แต่ คนในสังคมที่ยากแค้นไม่คิดฆ่าตัวตาย ให้ท่านดูเถอะ ยิ่งยากแค้นยิ่งรักชีวิต อันนี้ เป็นข้อสังเกต

เป็นอันว่า คนที่อยู่ในสังคมแบบนี้เมื่อใช้เทคโนโลยีไม่เป็น ผลร้ายจะเกิด คือเป็นคนทุกข์ง่ายแล้วก็จะฆ่าตัวตายง่าย สังคมไทยก็ซีกจะมีแนวโน้มในลักษณะนี้ แล้ว

๓. **อินทรีย์เสื่อมความเสียบคม** มนุษย์เราอยู่ในโลกนี้ต้องใช้อินทรีย์ คือ ตาหู หนุ่ ฟัง สมองคิด มือทำงานต่างๆ เราจึงต้องฝึกฝนอินทรีย์ทำให้มีความถนัด ชำนาญชัดเจนยิ่งขึ้น แต่พอนาเทคโนโลยีมาขยายวิสัยของอินทรีย์ และมาทำหน้าที่ แทน เราก็ไม่ต้องใช้อินทรีย์ เราก็เลยลืมฝึกอินทรีย์ของเรา ต่อมาจะทำอะไรก็ใช้ เทคโนโลยีทำให้หมด เมื่อก่อนต้องคิดเลขในใจ มีวิชาเลขคิดในใจ หลายคนเก่ง ขนาดเลขทศนิยมหลายตำแหน่งก็คิดได้ ฝึกสมองมาดี แต่พอมีเครื่องคิดเลข มี

คอมพิวเตอร์ คนไม่คิดเอง ต่อมากลายเป็นคนสมองนึ้มคิดเลขไม่ออก พอไม่มีเครื่องคิดเลขแล้วคิดไม่ได้เลย อันนี้เป็นเพราะไม่ฝึกฝนอินทรีย์

อินทรีย์นี้ยิ่งฝึกยิ่งได้ผล อย่างช่างบางคนฟังเสียงเครื่องยนต์บีบ ก็บอกได้เลยว่าเสียที่จุดไหน แก้ได้ตรงจุด ตาก็เหมือนกันเมื่อฝึกก็เฉียบคมขึ้น หมอบางคนเห็นคนไข้ก็น่าจะบอกได้เลยว่าเป็นโรคที่ส่วนนั้น พอถามอีก ๒ - ๓ คำก็รู้เลยว่าเป็นโรคนี้ เวลานั้นคนไข้มานมอกก็ส่งเข้าเครื่อง เอาไปเข้าโนนเข้านั้น ใช้เครื่องแทนหมด ถ้าไม่ฝึกอินทรีย์ไว้ ต่อไปความเสื่อมของอินทรีย์ก็เกิดขึ้น ดังนั้นถึงแม้เทคโนโลยีเจริญแต่ตัวมนุษย์เองจะเสื่อม แล้วก็จะมมีผลอีกอย่างหนึ่งตามมา เดี่ยวค่อยพูด

พอเกิดความเสื่อมและด้านของอินทรีย์ สิ่งก็ตามมาก็คือ การพึ่งพาเทคโนโลยี โดยไม่เป็นตัวของตัวเอง มนุษย์หมดอิสรภาพ เวลานั้นอเมริกันกำลังวิตกเหมือนกันว่ามนุษย์ยุคต่อไปอาจจะมีสภาพที่เรียกว่า techno-logical dependence คือการพึ่งพาเทคโนโลยี ถ้าไม่มีเทคโนโลยีแล้วทำอะไรไม่ได้ ไม่มีหม้อหุงข้าวไฟฟ้าก็หุงข้าวไม่เป็น ถ้าไม่มีเครื่องซักผ้าต่อไปก็ซักผ้าไม่เป็น ไม่มีเครื่องคิดเลขก็คิดเลขไม่ได้ ไม่มีเครื่องยนต์กลไก ก็ทำอะไรไม่เป็นหมดเลย ชีวิตต้องพึ่งพาเทคโนโลยี อยู่ด้วยตนเองไม่ได้ คราวนี้ก็จะเกิดปัญหาใหญ่

การพึ่งพาเทคโนโลยี เกิดขึ้นได้ ๒ ด้าน คือ

๑. การพึ่งพาในแง่การดำเนินชีวิตและการทำงาน ดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว

๒. การพึ่งพาในด้านความสุข เมื่อคนลืมนึก มุ่งหาความสุขสบายจากเทคโนโลยี ความสุขก็จะไปขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีหมด ถ้าขาดเทคโนโลยีประเภทบริโภคจำพวกสิ่งฟุ่มเฟือยบำรุงบำเรอต่างๆ คนจะไม่สามารถมีความสุข จะมีความ

ทุกข์มาก ชีวิตหมดอิสรภาพ ความสุขต้องขึ้นกับเทคโนโลยี ก็คือ ต้องขึ้นต่อปัจจัยภายนอกหรือขึ้นต่อวัตถุ คนไม่มีความสุขเป็นของตนเอง

ที่ว่ามานี้คือปัญหาที่เราจะต้องแก้ไข ถ้าปล่อยอย่างนี้เทคโนโลยีจะเป็นโทษมากกว่าเป็นคุณ จะมีสภาพที่เป็นทั้ง indolence คือการขาดความเพียร เฉื่อย และเกียจคร้าน indulgence เป็นคนหมกมุ่นหลงอยู่ในความสุขสำราญ แล้วก็ dependence คือพึ่งพามาก เป็นอันว่าเราจะต้องหาทางแก้ไขเพื่อไม่ให้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเกิดผลร้าย

นอกจากจะเกิดความเสียหายต่อคุณภาพของแต่ละคนแล้ว เทคโนโลยีที่ปฏิบัติหรือใช้ไม่ถูก จะเกิดผลร้ายที่เป็นการพึ่งพาในระดับสังคมด้วย เมื่อกี้นี้เสียคุณภาพบุคคล ทีนี้ในระดับสังคม นอกจากคนเป็นทาสของเทคโนโลยีแล้ว สังคมหรือประเทศชาติก็จะเป็นทาสของสังคมอื่นทางเทคโนโลยีด้วย

คนเป็นทาสของเทคโนโลยีคือ ต้องอาศัยเทคโนโลยี ขึ้นอยู่กับมัน ทีนี้สังคมเป็นทาสในทางเทคโนโลยีคืออย่างไร คือจะถูกครอบงำโดยประเทศเจริญกว่าที่เป็นผู้ผลิต เนื่องจากตัวเองผลิตเทคโนโลยีไม่เป็น ได้แต่บริโภคก็ต้องพึ่งพาประเทศอื่น ต้องพึ่งพาการนำเข้าเทคโนโลยี เป็นการพึ่งพาในระดับสังคมหรือประเทศชาติ

นอกจากนั้น เทคโนโลยีก็จะนำค่านิยมแบบ “วัตถุนิยม” เข้ามา ทำให้เกิดความหลงใหลมัวเมายังขึ้น แล้ววัฒนธรรมต่างชาติอันไม่พึงประสงค์ต่างๆ ก็จะหลั่งไหลเข้ามา และเราก็จะต้องถูกรอบงำในทางวัฒนธรรมอีกด้วย อันนี้เป็นเรื่องในระดับสังคมที่มีผลกว้างไกล

ทีนี้ในแง่สังคมเดียวกัน **ต่อไปสังคมอาจมีการแยกชนชั้นอีกแบบหนึ่ง** ชนชั้นหนึ่งคือคนจำพวกที่มีความถนัดจัดเจนหรือเป็นผู้ใช้ผู้ผลิตเทคโนโลยี ผู้ที่มีความสามารถเชิงเทคโนโลยีจะมีอำนาจครอบงำสังคม ส่วนคนกลุ่มใหญ่ที่ไม่ฝึกฝน

อินทรีย์เพราะพึ่งพาเทคโนโลยีจนเกินไป ในที่สุดก็จะกลายเป็นทาส เป็นคนที่อยู่ใต้อำนาจ ถ้าคนที่เป็นผู้สามารถทางเทคโนโลยีไม่ทำอะไรให้ คนพวกนี้จะอยู่ไม่ได้ คนส่วนใหญ่ก็จะเกิดปัญหา

นี่คือเรื่องซึ่งเป็นข้อที่ควรจะต้องสังเกตไว้ ซึ่งเราจะต้องเตรียมตัวแก้ไขปัญหา และทำการสร้างสรรค์ประเทศชาติให้ถูกต้อง ที่นี้ในเวลาที่เหลือน้อยนี้ก็จะขอพูดในแง่การแก้ไขบ้าง ว่าเราจะแก้ไขปัญหากันอย่างไร

การพัฒนามนุษย์เพื่อแก้ปัญหากจากเทคโนโลยี

การแก้ไขระยะยาวที่สำคัญ ที่จะเว้นไม่ได้คือเรื่องของการศึกษา การศึกษาที่เตรียมคนให้มีทุนขั้นพื้นฐาน คือคุณภาพของคน เริ่มจากจิตใจหรือนิสัยอย่างที่ยกเมื่อกี้แล้ว ซึ่งขอนำมาทวนว่าจะต้อง

๑. สร้างความใฝ่รู้ ทำให้คนมีวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์เข้ามาเมืองไทยนานมากแล้ว นับแต่ในหลวงรัชกาลที่ ๔ ที่เราบอกว่าพระองค์ทรงเป็นพระบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ไทย ก็ร้อยกว่าปีมาแล้ว แต่เมืองไทยเรายังไม่มีวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ ไม่มีวิถีชีวิตวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นจะต้องสร้างคุณสมบัตินี้ โดยเฉพาะความใฝ่รู้ให้ได้ และวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ที่ว่านี้ จะต้องเป็นวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ ที่ปรับตัวใหม่อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่บนฐานความคิดที่ถูกต้อง

๒. สร้างความสู้สี่ยาก คือ ความเพียรพยายามในการกระทำการให้สำเร็จ หรือการที่จะต้องทำการให้สำเร็จให้ได้ด้วยความเพียรพยายามของตน ซึ่งสร้างได้ด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรม แต่เป็นวัฒนธรรมอุตสาหกรรมที่ปรับปรุงใหม่ ต้องเน้นตรงนี้ไว้ด้วย เพราะวัฒนธรรมอุตสาหกรรมของฝรั่งเราก็ไม่ควรยอมรับจริงอยู่ฝรั่งใช้วัฒนธรรมอุตสาหกรรมของเขาสร้างสังคมของเขามาให้เจริญรุ่งเรืองพร้อมกันได้ แต่วัฒนธรรมอุตสาหกรรมของฝรั่งก็มีจุดด้อยคือความคับแคบ นำมา

สู่ปัญหาปัจจุบันคือ ความขัดแย้งในโลก ในสังคม และการทำลายธรรมชาติ
แวดล้อม

จากวัฒนธรรมอุตสาหกรรมของฝรั่งเศสนั้น ผลร้ายก็ตามมาด้วย สิ่งที่ดีเราก็ก
ยอมรับ ส่วนชั่วเราก็ต้องรู้ เราต้องแก้ไขปรับวัฒนธรรมอุตสาหกรรมของฝรั่งเศส
ใหม่

วัฒนธรรมอุตสาหกรรมของฝรั่งเศส มีข้อที่ควรสังเกตไว้ในการศึกษาที่จะคิด
แก้ไขปรับปรุง คือ

ก) เกิดขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาคาความขาดแคลน ต่อมากระแสนี้แรงเข้มข้น
ไปในทางที่จะคำนึงถึงความต้องการส่วนตัว เน้นความเห็นแก่ตัว สนองสิ่งที่เรียกว่า
ต้นทุนหรือโลภะ เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบมุ่งหาผลประโยชน์

ข) ผูกพันกับระบบแข่งขัน ซึ่งหมายถึงการที่จะต้องเอาชนะ และทำให้
ต้องมุ่งหาอำนาจและความได้เปรียบ ยิ่งในเวทีโลกก็ยิ่งต้องคิดหาวิธีการที่ซับซ้อน
ในการที่จะเพิ่มพูนรักษาอำนาจ การครอบงำและเอาเปรียบกัน

ค) ตั้งอยู่บนฐานความคิดที่ผิดคือความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติ ที่พูดว่ามี
มาตั้งสองพันกว่าปีแล้ว และได้เป็นรากฐานของการพัฒนาวิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยี ซึ่งมาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมอุตสาหกรรมอีกชั้นหนึ่ง เพราะฉะนั้น
วัฒนธรรมอุตสาหกรรมของฝรั่งเศสจึงตั้งอยู่บนฐานของความคิดอันนี้ คือการคิดที่จะ
พิชิตธรรมชาติ ซึ่งปัจจุบันฝรั่งเศสก็ยอมรับแล้วว่าผิด พร้อมทั้ง

ง) มีแนวความคิดอีกอย่างหนึ่ง ที่แฝงตัวคอยผลักดันอยู่โดยไม่รู้ตัว ซึ่ง
เป็นฐานของระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมของฝรั่งเศส คือ ความเชื่อว่ามนุษย์จะมี
ความสุขมากที่สุดเมื่อเสพมากที่สุด นี่เป็นฐานทางความคิดข้อที่สองของ
อุตสาหกรรมที่พัฒนามา ซึ่งตอนนี้จะต้องปรับใหม่

วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมอุตสาหกรรม จะต้องปรับเปลี่ยนด้วยการก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง คือจะต้องรื้อฟื้นวัฒนธรรมพุทธขึ้นมาประสาน หรือมาปรับปรุงวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนั้น วัฒนธรรมพุทธนี้จะต้องระวางว่า ไม่ใช่วัฒนธรรมไสยศาสตร์ ต้องแยกกันให้ได้

วัฒนธรรมไสยศาสตร์ไม่ส่งเสริมความใฝ่รู้ และไม่หนุนไม่เกื้อการแสวงปัญญา ไสยศาสตร์เป็นเรื่องลึกลับก็คือไม่ต้องรู้ นอกจากไม่ต้องรู้แล้วยังไม่ต้องทำด้วย มีแต่ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลผลสำเร็จให้ สิ่งที่เราต้องทำคืออะไร คืออ่อนวอนและนอนรอ อ่อนวอนไปนอนรอไป การกระทำของไสยศาสตร์ก็คือไม่ต้องทำ หรือการไม่ต้องทำคือการกระทำของไสยศาสตร์ โดยขอให้อำนาจลึกลับทำให้

ว่าโดยสาระ วัฒนธรรมไสยศาสตร์คือวัฒนธรรมที่ขัดขวางความใฝ่รู้และการสู้สิ่งยาก เพราะที่ใช้ระบบพึ่งพา ผากความหวังไว้ในศรัทธาที่เชื่ออำนาจบันดาลจากสิ่งลึกลับภายนอก ซึ่งมนุษย์เข้าไปสัมพันธ์ด้วยการอ่อนวอนและนอนรอคอยผล ส่วนวัฒนธรรมพุทธศาสนา มีลักษณะที่สำคัญ คือ

ก) เป็นวัฒนธรรมแห่งการที่ต้องรู้ คือ ต้องรู้องค์ประกอบของสิ่งต่างๆ ต้องเข้าถึงเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย เพราะพุทธศาสนาสอนว่า สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย มนุษย์จะเป็นอยู่ด้วยดีและทำการต่างๆ อย่างได้ผลจะต้องเข้าถึงเหตุปัจจัยของสิ่งเหล่านั้น จึงต้องส่งเสริมปัญญา เป็นวัฒนธรรมแห่งปัญญาความใฝ่รู้ และ

ข) เป็นวัฒนธรรมแห่งการที่ต้องทำ เพราะพระพุทธศาสนาสอนว่า มนุษย์จะต้องพึ่งตนและทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ การที่มนุษย์จะพึ่งตนได้ต้องทำได้ด้วยตนเอง ต้องมีความเพียร เพราะฉะนั้นพุทธศาสนาจึงมีชื่อว่ากรรมวาท และวิริยวาท พระพุทธเจ้าเรียกพระองค์เองว่าเป็น “กรรมวาที” ผู้ประกาศหลักการแห่งการกระทำ และ “วิริยวาที” ผู้ประกาศหลักการแห่งความเพียรพยายาม นี้คือพุทธ

ศาสนา ฉะนั้นจะต้องเพียรพยายามทำการให้สำเร็จโดยใช้สติปัญญา ต้องพึ่งตนให้ได้ พุทธศาสนานั่นอิสรภาพเริ่มด้วยการที่ต้องพึ่งตนให้ได้ เราจะต้องทำความสำเร็จที่ขอบธรรมให้ได้ด้วยตนเอง

พัฒนาคนบนฐานของวัฒนธรรมแห่งปัญญาและการเพียรทำ

วัฒนธรรมพุทธศาสนาเป็นวัฒนธรรมแห่งความใฝ่รู้และสู้สิ่งยากอย่าง **มั่นคง** แต่เวลานี้คนไทยที่เรียกตัวเองว่าเป็นชาวพุทธมีวัฒนธรรมแบบไหน อันนี้เป็นเรื่องที่จะต้องตั้งข้อสังเกต ที่จริงเรื่องนี้เป็นหลักที่ไม่ยาก มองเห็นง่ายๆ

เราจำเป็นต้องเน้นวัฒนธรรมพุทธ เพราะอะไร เพราะว่ามันเป็นอีกก้าวหนึ่งจากวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมอุตสาหกรรม

วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ยังไม่พอ เพราะอะไร เพราะแม้ว่าวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์จะสร้างความใฝ่รู้ มีนิสัยแห่งความคิดมีเหตุมีผล และวัฒนธรรมอุตสาหกรรมจะช่วยให้สู้สิ่งยากก็จริง แต่เรื่องหนึ่งที่วิทยาศาสตร์ไม่เคยพูดถึง คือการพัฒนาคน

วัฒนธรรมพุทธนั้นถือการพัฒนาคนเป็นหัวใจหรือเป็นแกนกลางของทุกอย่าง อันนี้เป็นสิ่งสำคัญ การพัฒนาคนเพื่ออะไร ก็เพื่อให้มนุษย์มีอิสรภาพ จุดหมายของพุทธศาสนาคือพัฒนาคนเพื่อให้มีอิสรภาพ

วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ส่งเสริมให้รู้เข้าใจธรรมชาติของวัตถุ เรียนรู้ความจริงของโลกแห่งวัตถุ เป็นการเรียนรู้ธรรมชาตินอกตัว แม้จะเรียนชีววิทยาก็ไม่ได้มุ่งเรียนตัวชีวิตที่เป็นชีวิตจริงๆ แต่เรียนชีวิตทางด้านวัตถุหรือรูปธรรมด้านเดียวในฐานะสิ่งที่เราจะมองดู ซึ่งเป็นธรรมชาติข้างนอก

นอกจากนั้น วิทยาศาสตร์เท่าที่เป็นมายังมีความคับแคบ เพราะมุ่งสนองความคิดมุ่งหมายใฝ่ฝันที่จะพิชิตธรรมชาติ (ภายนอก) และมาประสานรับใช้สนอง

ความมุ่งหมายของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ซึ่งตั้งอยู่บนฐานแห่งความเชื่อที่ว่า ความสุขอยู่ที่การมีวัตถุเสพบริโภค อย่างพรั่งพร้อม ยิ่งเสพมากก็ยิ่งสุขมาก ซึ่งทำให้หันเหความสนใจออกไปจากการแก้ปัญหาทางด้านธรรมชาติในตัวของมนุษย์เอง มุ่งสนองความต้องการของตน ส่งเสริมโลหะหรือตัณหา เพิ่มแรงของความเห็นแก่ตัว ทำให้ชีวิตสูญเสียอิสรภาพ ขึ้นต่อวัตถุเสพบริโภคมากยิ่งขึ้น ดังที่ได้กลายเป็นสังคมของมนุษย์ที่มีวิถีชีวิตแบบบริโภคนิยม ฉะนั้นวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์จึงไม่สัมพันธ์กับเรื่องของการพัฒนาคนไปสู่อิสรภาพ

ด้วยเหตุนี้จึงจะต้องให้มีวัฒนธรรมพุทธเติมเข้ามา เพื่อที่จะสร้างความใฝ่รู้สู่สิ่งยาก พร้อมทั้งให้มีการพัฒนาคนไปสู่อิสรภาพ และการพัฒนาคนนั้นก็จะทำให้เทคโนโลยีไม่เป็นพิษเป็นภัยอีกด้วย เช่นว่าในขณะที่เราพัฒนาเทคโนโลยีภายนอก เราก็พัฒนาอินทรีย์ของเราไปด้วยตลอดเวลา พุทธศาสนานั้นความไม่ประมาท ไม่ใช่ว่าพ้ออาศัยสิ่งภายนอกได้ เราก็สบายปล่อยตัว การปล่อยตัวนั้นเรียกว่าความประมาท

พุทธศาสนาสอนหลักธรรมใหญ่ที่สุด คือ **ความไม่ประมาท** พุทธโอวาทก่อนปรินิพพานมีว่า “เธอทั้งหลาย จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม”

ความไม่ประมาทเป็นหลักธรรมที่ครอบคลุม เหมือนรอยเท้าช้าง ถ้าเรามีความไม่ประมาทอย่างเดียวเท่านั้นก็ไม่ต้องกลัวความเสื่อม และจะมีแต่เจริญเท่านั้น ในทางตรงข้าม ถ้าประมาทเสียอย่างเดียว ถึงจะเรียนรู้อรรถนมากมายสักกี่ข้อก็ไม่ได้รับการปฏิบัติ ธรรมที่เรียนมาก็ไปอยู่ในตู้คัมภีร์นอนหลับหมด แต่ถ้าไม่ประมาท ธรรมเรียนมาก็ข้อก็ได้ปฏิบัติหมด

พุทธศาสนาสอนเน้นความไม่ประมาท ให้มีการพัฒนาตนอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นขณะที่เราอาศัยเทคโนโลยีมาช่วยทำงานทุนหรือแทนอินทรีย์ของเรา เราจะต้องไม่ลืมนำอินทรีย์ของเราควบคู่กันไปด้วย เพื่อเราจะได้ไม่ต้อง

มีชีวิตที่ขึ้นต่อเทคโนโลยี เมื่อเทคโนโลยีมีอยู่ เราก็ใช้มันให้เป็นประโยชน์ แต่เราอยู่เหนือเทคโนโลยีนั้นตลอดเวลา และถ้ามีเหตุขัดข้องขึ้นมาเราก็ใช้อินทรีย์ของเราได้ ฉะนั้น เราก็จะรักษาอิสรภาพไว้ได้ ทั้งในแง่อิสรภาพทางอินทรีย์คือการดำเนินชีวิต ทำกิจการงาน และอิสรภาพทางความสุข

เนื่องจากเรื่องที่กำลังพูดอยู่นี้เป็นเรื่องใหญ่และมีความสำคัญมาก และในที่นี้ยังไม่มีเวลาที่จะอธิบายขยายความให้ชัดเจนเพียงพอ เมื่อได้พูดไว้โดยย่อแล้วก็ขอสรุปไว้อีกครั้งหนึ่ง แม้ว่าจะเป็นการพูดซ้ำๆ ดังนี้

วัฒนธรรมไสยศาสตร์ เป็นวัฒนธรรมแห่งการไม่ต้องรู้และไม่ต้องทำ (ยอมสยบแก่ความเร้นลับ และหวังอำนาจดลบันดาลภายนอกทำให้)

วัฒนธรรมเทคโนโลยีเชิงบริโภคร ที่ขาดลอยจากฐานทางวิทยาศาสตร์ เป็นวัฒนธรรมแห่งการไม่ต้องรู้ และไม่ต้องทำ (มุ่งหาเทคโนโลยีสำเร็จรูปมาบำรุงบำเรอ หรือทำแทนให้ เพื่อจะได้เสพเสวยความสุขโดยไม่ต้องทำอะไร)

วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมเทคโนโลยีอุตสาหกรรม เป็นวัฒนธรรมแห่งการต้องรู้และต้องทำ (แต่คับแคบและเสียตุล เพราะมองด้านเดียวเพียงธรรมชาติภายนอกตัวและเฉพาะด้านวัตถุ ด้วยทัศนะแบบเป็นปฏิปักษ์ โดยถูกอิทธิพลแนวความคิดทางปรัชญาครอบงำ และผลักดันให้มุ่งตั้งไปในทางที่จะเอาชนะธรรมชาติ และถูกชักจูงด้วยแรงจูงใจแบบอุตสาหกรรมให้สนองความเชื่อที่จะบรรลุความสุขสมบูรณ์ด้วยการมีวัตถุพร้อม นำไปสู่การพัฒนาด้านเดียวทางวัตถุและเศรษฐกิจ โดยไม่ช่วยให้มีการพัฒนาคนขึ้นไปทางและอยู่เหนือการพัฒนาทางวัตถุและเศรษฐกิจนั้น)

วัฒนธรรมพุทธศาสตร์ เป็นวัฒนธรรมแห่งการต้องรู้และต้องทำ (ถือว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่จะต้องรู้ และต้องทำให้ตรงตามเหตุปัจจัยนั้น) พร้อมทั้งพัฒนาคนไปสู่อิสรภาพ (วัฒนธรรมแห่งความพอดี หรือมีดุลยภาพ)

เมื่อพัฒนาคนถูกต้อง ชีวิตก็เป็นอิสระและยังมีความสุข

เมื่อความคิด ความเชื่อ ความเข้าใจพื้นฐานเอียงไปข้างเดียวแล้ว ทัศนคติและปฏิบัติการทุกอย่างที่ตามมาก็เคลื่อนคลาดพลาดผิด นำไปสู่ปัญหาต่างๆ และการแก้ปัญหาอย่างผิดพลาดที่ยิ่งเพิ่มปัญหาใหม่ เช่น **ทัศนคติที่มองวัตถุ เสพบริโภคหรือความเจริญทางเศรษฐกิจเป็นจุดหมาย แทนที่จะมองมั่นในฐานะเป็นปัจจัยหรือสิ่งเกื้อหนุน** ในการที่จะสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมให้เข้าถึงความดีงามยิ่งขึ้นไป และมองเห็นความสุขจบอยู่ที่การเสพบริโภควัตถุ แทนที่จะมองเห็นศักยภาพของมนุษย์ในการพัฒนาสู่ความสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป ทำให้มนุษย์ดำเนินการพัฒนาไปสู่วิถีชีวิตที่พึ่งพาวัตถุเสพบริโภคมากขึ้น แทนที่จะพัฒนาสู่ความเป็นอิสระยิ่งขึ้นไป ซึ่งในที่สุดก็เกิดผลคือ**การพัฒนาแบบไม่ยั่งยืน** ชนิดที่ยิ่งแก้ไขก็ยิ่งวุ่นอยู่ในวงจรของปัญหา

มนุษย์ที่พัฒนาตนตามหลักการของพุทธศาสนา จะทำให้ตนเองมีความสุขด้วยตนเองได้มากขึ้น และพึ่งพาขึ้นต่อวัตถุน้อยลง ตรงข้ามกับกระแสการพัฒนาแบบอุตสาหกรรมที่ว่ายังมีวัตถุบริโภคมมาก ก็ยังมีความสุขมาก แล้วก็เอาความสุขของตนไปขึ้นอยู่กับวัตถุมากขึ้นตามลำดับ ความสามารถมีความสุขในตนเองน้อยลง จนกระทั่งกลายเป็นลักษณะของมนุษย์ยุคปัจจุบัน ที่ขอใช้คำว่า เป็นมนุษย์ที่ยิ่งโตขึ้นก็ยิ่งสุขยากขึ้น เมื่อก็บอกว่าทุกข์ง่าย พร้อมกับทุกข์ง่ายนั้นก็สุขยากด้วย

ให้สังเกตว่าคนในยุคนี้เป็นคนสุขยาก เกิดมาแล้วมีชีวิตรอนานไป แทนที่จะเป็นคนสุขง่ายขึ้น เพราะเมื่อพัฒนาก็ต้องสุขง่ายขึ้น แต่แทนที่จะเป็นอย่างนั้น มนุษย์ปัจจุบันยิ่งโตขึ้นยิ่งสุขยากขึ้นทุกที ตอนเป็นเด็กยังสุขง่ายกว่า แต่พอโตขึ้นยิ่งสุขได้ยาก มีเท่านี้แต่ก่อนก็เป็นสุข ต่อมามีเท่านี้กลับเป็นทุกข์ ต้องมีเท่าโน้นจึงจะเป็นสุข พัฒนาศักยภาพที่จะเป็นทุกข์ให้สูงขึ้นไปเรื่อยๆ

มนุษย์ในยุคปัจจุบันเป็นคนสุขยาก เมื่อสุขยากก็สูญเสียอิสรภาพ เพราะต้องเอาความสุขไปขึ้นต่อวัตถุมาก ส่วนในกระบวนการพัฒนาที่ถูกต้อง จะต้องสอนให้มนุษย์มีการพัฒนาเกี่ยวกับความสุขครบทั้ง ๒ ด้าน คือ

๑. พัฒนาความสามารถ ที่จะหาสิ่งเสพบำเรอความสุข ข้อนั้นมนุษย์ ปัจจุบันพัฒนาเต็มที่ การศึกษาปัจจุบันเน้นด้านนี้ อันนี้เก่งนัก แต่อีกด้านหนึ่งคือ

๒. พัฒนาความสามารถ ที่จะมีความสุข ด้านนี้ถูกละเลยมองข้ามไป ไม่ทำ จนกลายเป็นตรงข้ามคือสูญเสียความสามารถที่จะมีความสุข

เมื่อมนุษย์พัฒนาด้านเดียว เขาก็หาสิ่งเสพบำเรอความสุขได้เก่ง หา ได้มาก แต่เขาสูญเสียความสามารถที่จะมีความสุขไปเรื่อยๆ เพราะฉะนั้นวัตถุที่ต้องการก็ยิ่งต้องเพิ่มต้องหามาเสพมากขึ้น เพื่อให้เกิดความสุขเท่าเดิม กลายเป็น คนที่สุขยาก กระทั่งในที่สุดก็หมดความสามารถที่จะมีความสุข มีวัตถุมากเท่าไรก็ ไม่มีความสุข เพราะหมดความสามารถที่จะมีความสุข ถึงจะมีวัตถุเสพมากเท่าไรก็ ไม่มีความสุข

ที่นี่ ในการพัฒนามนุษย์ที่มีดุลยภาพ จะต้องพัฒนาความสามารถที่จะ แสวงหาสิ่งบำรุงความสุข พร้อมไปด้วยกันกับการพัฒนาความสามารถ ที่จะมีความสุข เมื่อเราพัฒนาความสามารถที่จะมีความสุข เราก็เป็นคนที่สูงง่ายขึ้น และ เรากลับต้องการวัตถุน้อยลง พอต้องการวัตถุน้อยลง วัตถุที่จำเป็นต่อการใช้ ความสุขของเราน้อยลง เราก็สูงขึ้น จนกระทั่งในที่สุดเรามีความสุขเต็มอิมในตัว เราตลอดเวลา วัตถุภายนอกเป็นเพียงส่วนเสริม **เราก็มีความสุขสองชั้นเป็น ทวีคูณ พร้อมกับที่ชีวิตก็มีอิสรภาพมากขึ้น**

นอกจากนั้น เมื่อวัตถุนั้นไม่จำเป็นต่อการให้เกิดความสุขแก่ตัวเราแล้ว เราก็ก้าววัตถุที่เกินจำเป็นไปเพื่อแผ่แก่ผู้อื่น สามารถเกื้อกูลต่อเพื่อนมนุษย์ได้ดี

ยิ่งขึ้น ยิ่งกว่านั้น การพัฒนามนุษย์นี้ทำให้มนุษย์แทนที่จะมีความสุขจากการได้
หรือการเอาอย่างเดียว กลับสามารถ**มีความสุขจากการให้** อีกด้วย

เมื่อความสามารถในการมีความสุขก็มาก ความสามารถในการหาวัตถุ
บำรุงความสุขก็มาก แล้วยังมีความสุขจากการให้อีกด้วย มนุษย์ก็ยิ่งเกื้อกูลกันมาก
ขึ้น การพัฒนาแบบนี้จะแก้ไขปัญหาทั้งทางวัตถุ และทางจิตใจ ทั้งปัญหาชีวิตและ
ปัญหาสังคมไปพร้อมกัน กับทั้งแก้ไขปัญหารัศมีชาติแวดล้อมด้วยเพราะไม่ต้อง
บริโภคเกินความจำเป็น ด้วยเหตุผลอย่างนี้แหละจึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องให้มี
ทั้งอิสรภาพทางอินทรีย์ และอิสรภาพทางความสุข

อีกประการหนึ่ง อย่างที่พูดเมื่อกี้แล้วว่า เมื่อมนุษย์ยังมีความมั่งง่ายยิ่ง
อ่อนแอ มนุษย์ก็จะยิ่งเจอทุกข์หนักขึ้นเพราะภูมิต้านทานความทุกข์น้อยลง เจอ
อะไรยากหรือต้องทำนิดหน่อยก็เป็นทุกข์ไปหมด ทีนี้เรื่องไม่จบเท่านั้น ในขณะที่
เทคโนโลยีทำให้คนอ่อนแอลงนั้น สังคมปัจจุบันนี้โลกมนุษย์ยังมีความซับซ้อน วิถี
ชีวิตมีปัญหาที่ต้องเผชิญเพิ่มขึ้น ฉะนั้นคนที่อ่อนแอก็จะเป็นคนที่มีความทุกข์
มากมายเหลือเกิน ตรงข้ามกับการพัฒนาที่ถูกต้อง เมื่อพัฒนาให้คนมีความเข้มแข็ง
สูงงาน ผู้สั่งยาก เขาจะ**ได้ความสุขจากความยาก**ด้วย อันนี้เป็นสิ่งที่เราอาจไม่
คาดคิด สิ่งง่ายนั้นไม่ต้องพูดถึงเพราะสบายอยู่แล้ว แต่สิ่งยากทำให้คนเกิดความสุข
ได้อย่างไร

เมื่อคนมีจิตสำนึกในการศึกษาและพัฒนาตน เจอสิ่งยากก็จะเข้าหาก่อน
เลย เพราะอะไร เพราะสิ่งใดยากสิ่งนั้นก็ทำให้เขาได้ฝึกตนมาก ยิ่งยากยิ่งได้ฝึกตน
มาก พูดสั้นๆ ว่า**ยิ่งยากยิ่งได้มาก** งานอะไรยากปัญหาอะไรที่ยากก็ยิ่งเป็นเครื่อง
พัฒนาความสามารถของเราได้มากยิ่งขึ้น คนเราที่จะพัฒนาจนเก่งกล้าสามารถได้
นั้น เพราะพบอุปสรรคหรือเจอปัญหา และได้พยายามใช้สติปัญญาในการแก้ไข
ปัญหา เพราะฉะนั้นเมื่อได้เจอสิ่งยาก คนที่พัฒนาตนจะชอบที่สุด สิ่งที่ยากๆ เขาไม่

เอา เขาจะเข้าหาอันที่ยากเลยเพราะว่ายิ่งยากยิ่งได้มาก แล้วก็จิตใจที่ได้ฝึกตนจาก
สิ่งที่ยากนั้น

ส่วนคนที่ไม่ได้สร้างจิตสำนึกในการพัฒนาตน พอเจอสิ่งยาก หนึ่ง ทุกข์
สุขภาพจิตเสีย สอง ฝืนใจ ไม่เต็มใจทำ ผลงานก็เลยไม่ได้ไม่ดี แต่คนที่มี จิตสำนึก
ในการพัฒนาตน พอเจอสิ่งที่ยาก ก็ชอบใจดีใจ สุขภาพจิตก็ดีมีความสุข แล้วก็เต็ม
ใจทำ ก็จึงทำได้ผลดีด้วย

คนที่ขาดจิตสำนึกในการศึกษา อยู่ไปๆ ก็จะมีความสุขจากการเสพอย่าง
เดียว ความสุขอยู่กับการได้รับการบำรุงบำเรอและไม่ต้องทำอะไร ถ้าต้องทำอะไรก็
เป็นความทุกข์ ส่วนคนที่มีจิตสำนึกในการศึกษา จะพึงพาสุขจากการเสพ
น้อยลง และมีความสุขจากการกระทำ หรือสุขจากการสร้างสรรค์ สำหรับคน
พวกแรก การกระทำคือความทุกข์ แต่สำหรับพวกหลังการกระทำ คือการ
สร้างสรรค์และความสุข

ฉะนั้นต้องพัฒนาจิตสำนึกในการฝึกตน พอมีจิตสำนึกนี้แล้วเขามาอยู่ใน
โลกแห่งเทคโนโลยีที่ช่วยให้ง่ายด้วย ก็สบายเลยคราวนี้ คนจะมีความสุขสองชั้น นี้
เป็นการพัฒนาคนให้เหนือเทคโนโลยี ถ้าเราพัฒนาคนให้มีคุณภาพแบบนี้ เรามั่นใจ
ได้เลยว่าสังคมไทยจะต้องเจริญแน่นอน ไม่มีทางที่จะไม่เจริญ

เทคโนโลยีสารสนเทศที่อาจกลายเป็นโทษ

เวลาจะหมด ยังเหลืออีก ๒ หัวข้อใหญ่ ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ในตัวมันโดยตรง
เรื่องแรกคือ เทคโนโลยีสารสนเทศหรือไอที นี่คือเพิ่งมาเข้าเรื่องโดยตรงก็พอดีเวลา
หมด เอากันง่ายๆ ว่า เทคโนโลยีด้านข่าวสารข้อมูลหรือสารสนเทศนี้ ในเมื่อมัน
เป็นเทคโนโลยีก็มีทั้งคุณและโทษ ข้อสำคัญอยู่ที่ปฏิบัติต่อมันถูกหรือผิด ขอลถามว่า
ขณะนี้เราปฏิบัติต่อมันถูกหรือผิด เราได้คุณหรือได้โทษจากมันมากกว่ากัน

ขอพูดรวบรัดว่า มนุษย์เราในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะสังคมไทย มีความสัมพันธ์กับเทคโนโลยีด้านข่าวสารข้อมูลหรือตัวข่าวสารข้อมูลนั้น แบ่งได้เป็น ๔ ประเภท

๑. พวกตื่นเต็น คิดว่าเรานี้ทันสมัย ได้เสพข่าวสารที่ใหม่ๆ แปลกๆ มีของใหม่ๆ เข้ามาเราได้บริโภค แต่สัมผัสกับข่าวสารและเรื่องราวต่างๆ อย่างผิวเผิน เพียงแค่เอามาถือเอามาเล่าหรือวิพากษ์วิจารณ์ให้สนุกปาก ตื่นเต็นกัน ครั้นที่จะสืบค้นหาความจริงด้วยใจเป็นกลาง จึงไม่รู้ความเป็นไปที่แท้จริงและไม่ได้อะไรขึ้นมาเลย นอกจากถูกชักจูงไป เรียกว่าตกอยู่ในกระแส ถูกกระแสพัดพาไหลไปเรื่อยๆ ไม่เป็นตัวของตัวเอง

๒. พวกตามทัน พวกนี้ดีกว่าพวกตื่นเต็น คือมีข่าวสารข้อมูลอะไรเกิดขึ้นก็ตามทันหมด เอาใจใส่ติดตาม พวกนี้ก็ภูมิใจว่าเรานี้เก่ง ข่าวเกิดที่ไหนๆ รู้หมด การเมืองที่นั่นเป็นอย่างไร เหตุการณ์แผ่นดินถล่ม แผ่นดินไหว เกิดอีโบลา อะไรที่ไหนดตามข่าวทันหมด ตามทันแต่ไม่รู้ทัน พวกนี้เป็นเหยื่อ รู้ตามข่าว แต่ไม่เข้าถึงความจริงของมัน เช่น รู้ไม่ทันว่ามันมีคุณสมบัติอย่างไร มีเหตุปัจจัยอย่างไร เบื้องหลังมันเป็นอย่างไร

๓. พวกรู้ทัน นอกจากตามทันแล้ว ยังรู้เข้าใจเท่าทันมันด้วยว่า มันเป็นมาอย่างไร มีคุณสมบัติข้อดีข้อเสียอย่างไร จะมีทำอย่างไร ให้ได้ประโยชน์ โดยไม่ถูกรอรับ

๔. พวกอยู่เหนือมัน พวกนี้ยิ่งกว่ารู้ทันอีกคือขึ้นไปอยู่เหนือกระแส เป็นผู้ที่สามารถจัดการกับกระแสได้ คนไหนอยู่ในกระแสก็จะจัดการกับกระแสได้ยาก คนที่อยู่เหนือกระแสก็จะสามารถจัดการกับกระแสได้ เป็นผู้สามารถใช้การเปลี่ยนแปลงให้เป็นประโยชน์ และเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีความสัมพันธ์กับข่าวสารข้อมูลแบบเป็นนาย เป็นผู้จัดการ เป็นผู้ใช้มันอย่างแท้จริง

เวลานี้คนในสังคมไทยเราอยู่ในประเภทไหนมาก ขอให้วิเคราะห์สังคมไทยดูว่า เป็นพวกตื่นตื่นแค่นั้น เป็นพวกที่ตามทันแค่นั้น รู้ทันแค่นั้น อยู่เหนือมันแค่นั้น

ในด้านโทษของข้อมูลข่าวสารนั้นขอพูดสั้นๆ กรวดไปเลยว่า ยังมีภาวะตื่นตูมเหมือนกับอยู่ในยุคข่าวลือ ทั้งที่อยู่ในยุคข่าวสารข้อมูล คนก็ยิ่งหลงงมงายมาก กลายเป็นว่า**ข้อมูลยิ่งมาก โมหะยิ่งเพิ่ม** คนจำนวนมากตกเป็นเหยื่อ โดยถูกเขาใช้ข้อมูลมาหลอกล่อ เช่นตกเป็นทาสของการโฆษณา มี promotion มีการใช้หน้าม้ากันดาษดื่นในเรื่องต่างๆ และคนก็ตามไม่ทัน อย่างอ่อนๆ ก็เป็นพวกที่ได้ยินได้ฟังข่าวสารข้อมูลมาก แต่ถูก**ข้อมูลท่วมทับเอา หรือได้รับแต่ขยะข้อมูล** กลั่นกรองไม่เป็น เลือกสิ่งที่เป็นสาระไม่ได้ จมอยู่ใต้กองขยะข้อมูล ยิ่งมากยิ่งขึ้นพรวดยิ่งมีดมัวสับสน อีกพวกหนึ่งก็เกิด information anxiety

มีฝรั่งคนหนึ่งเขียนหนังสือเล่มหนึ่งมีชื่อว่า Information Anxiety แปลว่า **ภาวะจิตกระวนกระวายต่อข่าวสารข้อมูล** เช่นกังวลกลัวไม่ทันข่าวสารข้อมูล เป็นการล้อศัพท์ที่เรียกสังคมยุคนี้ว่า information society ยกตัวอย่างเช่น นักธุรกิจจะทำอะไรในยุคปัจจุบันต้องแข่งขัน ต้องทำการให้ทันเขา จึงต้องรู้ข่าวสารข้อมูลให้ทันหรือให้มากกว่าเหนือกว่าเขา ก็เลยเกิดความวิตกกังวลว่าเรารู้ทันเขาหรือเปล่า ข่าวสารเรื่องนี้ตอนนี้เคลื่อนไหวไปอย่างไร ก็เกิด information anxiety ซึ่งตอนนี้เป็นทุกข้ออย่างใหม่ในปัจจุบัน

อีกเรื่องหนึ่ง คือสังคมยิ่งเจริญไวชีวิตและสังคมยิ่งมีปัญหาใหม่ แม้ว่าสังคมที่พัฒนาแล้วจะแก้ปัญหา material scarcity คือ แก้ปัญหาความขาดแคลนทางด้านวัตถุได้ แต่กลับมาก่อปัญหา time scarcity คือความขาดแคลนเวลา ปัจจุบันนี้สังคมมีปัญหาหนักเกี่ยวกับ **ความยากจนขัดสนเวลา** คนปัจจุบันนี้จนเวลามาก

ที่นี้อีกด้านหนึ่ง ข่าวสารข้อมูลเข้ามา มากก็เกิดภาวะสมองเมื่อย ซึ่งตอนนี้เป็นกันเยอะขึ้นแล้ว ภาวะสมองเมื่อยสมองล้าเพราะข่าวสารข้อมูลมากมายเหลือเกิน รับไม่ทัน ทีนี้สองปัญหาที่มากับกัน คือเวลาที่ขาดแคลน สมองก็ล้า เลยรับข้อมูลข่าวสารโดยไม่พินิจเรื่อยเปื่อยไป ก็ยิ่งถูกชักจูงง่าย ไหลตามกระแสแสงๆ ไปกันใหญ่

เอาเฉพาะทีวี เวลานี้เป็นปัญหามาก ในเมื่อใช้ไม่เป็น เด็กหรือแม่แต่ผู้ใหญ่ก็ละทิ้งงานการ เด็กๆ ไม่อ่านหนังสือ มาดูแต่ทีวี และเมื่อดูทีวีก็ไม่เป็น ไม่รู้จักดู ได้แต่หลงเพลินเพลินสิ่งบันเทิงต่างๆ แล้วก็ได้ค่านิยมที่ไม่ดีจากทีวี ได้แบบอย่างที่ไม่ดีจากทีวี

ยิ่งกว่านั้น คนในครอบครัวเดียวกันต่างคนต่างก็หลงดูทีวีเรื่องที่ตัวชอบต่างคนต่างดู ต่างคนอยู่กับทีวี ไม่เอาใจใส่กันเอง เวลาที่มีอยู่บ้างในยุคนี้ก็น้อยอยู่แล้ว เพราะว่าเวลาหมดไปกับการทำมาหาเลี้ยงชีพและการเล่าเรียนหาความรู้ ซึ่งเอาเวลาในชีวิตเราไปเกือบหมด แล้วเวลาที่เหลืออยู่นิดหน่อยนั้นทีวีก็มาเอาไปอีก

พ่อบ้านก็ดูรายการหนึ่ง แม่บ้านก็ดูรายการหนึ่ง ลูกบ้านก็ดูรายการหนึ่ง ต่างคนก็ต่างจ้องดูแต่ทีวี บางบ้านมีตั้ง ๒ - ๓ เครื่อง เสร็จแล้วเวลาที่จะมาสังสรรค์กันในบ้านที่จะให้ได้รับความอบอุ่นในครอบครัวก็ไม่มี ทีวีก็เลยทำให้คนไม่เอาใจใส่กันแม้แต่ในครอบครัว *การเสียความสัมพันธ์อบอุ่นในครอบครัว* พ่อ แม่ ลูก นี้เป็นปัญหาขั้นพื้นฐาน แล้วต่อไปก็*ไม่มีเวลาเอาใจใส่เพื่อนมนุษย์* คิดจะดูแต่รายการนั้นรายการนี้ซึ่งเขาคิดขึ้นมาล่อให้ดูอยู่เรื่อย คนก็กลายเป็นคนเห็นแก่ตัว เห็นแก่ความสุขของตนเองมากยิ่งขึ้น

ทีนี้การที่เทคโนโลยีเพื่อการบริโภคพัฒนามากขึ้น ก็มีสิ่งบริโภคเพิ่มขึ้น คนแต่ก่อนนี้มีสิ่งที่จะบำรุงบำเรอหาความสุขน้อย มีเงินมากก็ไม่รู้ว่าทำอะไรเอาไปฝังเป็นขุมทรัพย์ ตอนนี้เทคโนโลยีใหม่ๆ มาเรื่อย ก็ต้องหาเงินมาซื้อ หาเงิน

มาซื้อให้มาก ตามไม่ทัน ทีนี้ก็ต้องแข่งขันหาเงินแย่งชิงหาผลประโยชน์ให้มาก ในการแข่งขันแย่งชิงกันหาเงินเพื่อซื้อเทคโนโลยีที่พัฒนาใหม่ๆ นั้น มนุษย์ก็ยิ่งต้องหมกมุ่นวุ่นวายกับเรื่องของตัวเองและเห็นแก่ตัวมากขึ้น เบียดเบียนแย่งชิงกันยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น ดูทีวีไปก็บั่นทอนสุขภาพของตนไปด้วย เพราะว่ามีเพลงเพลินอยู่ ตาจ้องมากสายตาก็เสีย ไม่ได้ออกกำลังกายนั่งงอข้อขาจัดการบริหาร ในที่สุดสุขภาพทั่วไปก็เสียอีก เลี้ยงยุ่งกันใหญ่

พัฒนาคน หมายความว่า

ไอที ต้องอยู่ใต้วัฒนธรรมแห่งปัญญา

เป็นอันว่า ถ้าใช้ไม่เป็น เป็นเทคโนโลยีก็เป็นพิษ ที่เน้นมากในสังคมฝรั่งเวลานี้ก็คือเรื่อง violence คือปัญหาความรุนแรง ซึ่งเป็นพิษภัยมาก พร้อมทั้งเรื่อง advertising คือการโฆษณาต่อเหยื่อ สังคมไทยที่กำลังได้รับปัญหาเหล่านี้ ในแทบทุกเรื่องที่ว่ามาแล้ว ทั้ง indulgence ความหมกมุ่น ทั้ง dependence ความพึ่งพา และ violence ความรุนแรง ตลอดจน indolence ความเกียจคร้าน เฉื่อยชา ไม่อยากทำงาน

รวมแล้วถ้าใช้ไม่เป็นที่ปัญหา เกิดความสูญเสียทั้งกายคือ สุขภาพกาย ทั้งทางสังคมคือความสัมพันธ์ในโลกมนุษย์ เช่นการแข่งขันเบียดเบียนซึ่งกันและกัน และการขาดความอบอุ่นในครอบครัว เป็นต้น ส่วนทางจิตใจก็มีความเครียด ความวุ่นวุ่นงำ ความกระวนกระวายใจในการแข่งขัน ความเหงาม ความเบื่อ ความเซ็ง และมีความทุกข์ง่ายสุขยากอย่างที่วามาแล้ว พร้อมกันนั้นในทางปัญญา ข่าวสารข้อมูลเกิดมาก็ไม่เป็นประโยชน์ กลับเป็นสิ่งเพิ่มโมหะทำให้หลงมกมายมากยิ่งขึ้น ตกเป็นทาสของข่าวสารข้อมูล ทุกอย่างเป็นปัญหา ซึ่งจะต้องแก้ไขกันให้ได้

การแก้ไขโดยเฉพาะสำหรับทีวีหรือสื่อมวลชนต่างๆ เหล่านี้ คือ

ในแง่ผู้จัด ทำอย่างไรจะ**ใช้ปัญญาเต็มที่ในการที่จะสร้างสรรค์** โดยมี **เจตนาที่ดีต่อผู้ชมผู้ฟัง** จัดรายการด้วยความรับผิดชอบ

ส่วนผู้รับบริการคือผู้ใช้ผู้ชมหรือผู้ดูผู้ฟัง ก็ต้องรับอย่างมีประสิทธิภาพ และใช้อย่างมีประสิทธิภาพ คือพัฒนาตนทั้งภาครับและภาคใช้ คือ

๑. ในภาครับ เริ่มด้วยมีความ**ชัดเจนในการรับ** โดยเข้าถึงความจริงของ สิ่งเหล่านั้น รู้จักเลือกรู้จักรับ ว่าข่าวสารข้อมูลรายการใดจะเป็นประโยชน์ส่งเสริม การพัฒนาคุณภาพชีวิตก็เลือกเอาอันนั้น ไม่ใช่ปล่อยตัวหลงไปตามความ เพลิดเพลินอย่างเดียว และดู ชม ฟัง ด้วยমনสิการเป็น ให้ได้ความรู้ความเข้าใจที่ ถูกต้องชัดเจน

๒. นอกจากมีความเข้าใจชัดเจนแล้ว ในการรับข่าวสารข้อมูลนั้น ต้อง**จับ ประเด็นได้**ด้วย การจับประเด็นได้นี้เป็นเรื่องใหญ่ในยุคปัจจุบัน เช่น จะต้องรู้ว่าจุด ปัญหาของเรื่องอยู่ตรงไหน ไม่ใช่พรวดไปหมด ทั้งๆ ที่รู้และตามทันก็จับประเด็น ไม่ได้

๓. ในภาคการใช้ ก็ต้อง**สื่อสารเป็น** จากข่าวสารก็มาสู่การสื่อสาร บางคน ได้แต่รับข่าวสารแต่สื่อสารไม่เป็น พูดไม่เป็น แสดงความต้องการให้คนอื่นเข้าใจ ไม่ได้ เขียนให้คนอื่นเข้าใจไม่ได้ ปัจจุบันการศึกษามีปัญหาเพราะทดสอบวัดผลกัน เพียงด้วยแบบสอบถามที่ตอบด้วยการขีดถูกขีดผิด แบบปรนัย ทำให้คนไม่ได้ฝึก ไม่ได้พัฒนาความสามารถในการสื่อสาร

๔. สามารถเอา**ความรู้ข้อมูลข่าวสารนั้นมาเชื่อมโยงสร้างความคิดความ หยั่งเห็นใหม่** เพื่อใช้แก้ปัญหาและสร้างสรรค์ให้พัฒนาต่อไปได้อย่างถูกต้อง

หลัก ๔ ข้อนี้ เป็นปฏิบัติการทางปัญญา มีชื่อเฉพาะว่า **ปฏิสัมพันธ์ ๔ ประการ** ได้แก่

๑. อุตถปฏิสัมพันธ์ ปัญญาแตกฉานในเนื้อความ ได้แก่ **ชัดเจนในการรับ**

๒. ธรรมปฏิสัมพันธ์ ปัญญาแตกฉานในหลัก ได้แก่ **จับประเด็นได้**

๓. นิรุตติปฏิสัมพันธ์ ปัญญาแตกฉานในภาษา ได้แก่ **สื่อสารเป็น**

๔. ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์ ปัญญาแตกฉานในความคิดทันการ ได้แก่ **สร้างความคิดความหยั่งเห็นใหม่ได้**

ถ้าเราพัฒนาคนได้อย่างนี้ ขาวสารข้อมูลก็จะพลิกจากโทษมาเป็นประโยชน์ได้ทันที เราก็จะเอาขาวสารข้อมูลมาใช้พัฒนาชีวิตและสังคมได้

ขอเน้นอีกนิดเดียวว่า ในการปฏิบัติต่อขาวสารข้อมูลขั้นพื้นฐานคือ การศึกษา ผู้จัดสรรขาวสารข้อมูลให้แก่เด็กในฐานะที่เรียกว่าเป็น **กัลยาณมิตร** จะต้องทำหน้าที่โดยพยายามจัดสิ่งที่ดีที่สุด เช่น เป็นพ่อแม่ ก็พยายามหาสิ่งแวดล้อมขาวสารข้อมูลที่ดีที่สุด หาสื่อที่ดีที่สุดให้แก่เด็ก แต่ในเวลาเดียวกัน บุคคลนั้นหรือเด็กก็ควรได้รับการศึกษาชนิดที่จะทำให้เป็นคนที่สามารถเอาประโยชน์ได้จากสิ่งที่เลวที่สุด สองอย่างนี้คู่กัน ย้อนแย้งกัน แต่สำคัญมาก คือ

๑. ในฐานะผู้จัดให้ ต้องจัดสรรสิ่งที่ดีที่สุด

๒. แต่ในฐานะผู้รับคือผู้ศึกษา จะต้องสร้างความสามารถในการที่จะเอาประโยชน์ได้จากสิ่งแวดล้อมและขาวสารข้อมูลทีเลวที่สุด

ถ้าทำได้อย่างนี้ก็จะอยู่ได้อย่างดี มีความรอดปลอดภัย เป็นสุขอย่างอิสระ และเป็นผู้พัฒนาสังคมนี้ได้

ตกลงว่า **จะต้องพัฒนานคนให้เหนือเทคโนโลยี** ไม่ว่าเทคโนโลยี จะเจริญไปเท่าไร ก็ต้องพัฒนานคนให้เหนือเทคโนโลยีนั่น อย่าให้ต่ำกว่า อย่าให้คนเป็นทาสของเทคโนโลยี ถ้าเทคโนโลยีเหนือกว่าคนเมื่อไรอันตรายก็จะเกิดขึ้น ถ้าคนยังเหนือเทคโนโลยีก็มีทางรอด เพราะคนยังรักษาอิสรภาพอยู่ได้ ฉะนั้นข้อที่หนึ่งในแง่ของคนก็เป็นอันว่า พัฒนานคนให้เหนือเทคโนโลยีเพื่อรักษาอิสรภาพไว้ให้ได้ตลอด

เทคโนโลยียังมีเรื่องต้องพูดอีกมาก อย่างน้อยน่าจะสนใจเป็นพิเศษในเรื่องเทคโนโลยีกับคนไทย เพื่อประโยชน์ในการพัฒนานคน ในเมื่อเวลาไม่มี ก็ขอสรุปเรื่องที่เป็นปัญหาบางอย่างไว้

เวลานี้พูดได้ว่า คนไทยมองเทคโนโลยีในความหมายว่าเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกสบายบำรุงบำเรอความสุข ตลอดจนเสริมความโก้เก๋ มากกว่าจะมองในความหมายว่าเป็นเครื่องช่วยในการสร้างสรรค์ สังคมไทยเป็นสังคมของผู้บริโภคเทคโนโลยี มากกว่าจะเป็นสังคมของผู้ผลิตเทคโนโลยี คนไทยใช้เทคโนโลยีเพื่อการเสพบริโภค มากกว่าจะใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาและสร้างสรรค์ และคนไทยหาความสุขจากการเสพบริโภคเทคโนโลยี มากกว่าหาความสุขจากการสร้างสรรค์ด้วยเทคโนโลยี

ถ้าจะให้สังคมไทยเจริญพัฒนาอย่างถูกต้อง เพื่อให้เป็นสังคมที่ดีงามหรือแม้แต่เพียงเพื่อให้เป็นสังคมที่มีชัยชนะในเวทีการแข่งขันของโลก จะต้องมีการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ ที่จะพัฒนานคน โดยเฉพาะอนุชนคือเด็กและเยาวชน หรือลูกไทยหลานไทย ให้มีลักษณะความสัมพันธ์กับเทคโนโลยีดังต่อไปนี้

๑. คนไทยจะต้องมองเทคโนโลยีในความหมายว่า เป็นปัจจัยหรือเครื่องช่วยในการสร้างสรรค์ มากกว่าจะมองในความหมายว่าเป็นเครื่องบำรุงบำเรอเสริมความสะดวกสบาย

๒. สังคมไทยจะต้องเป็นสังคมของผู้ผลิตเทคโนโลยีให้มากขึ้น และเป็นสังคมของผู้บริโภคเทคโนโลยีให้น้อยลง

๓. คนไทย โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนไทย จะต้องใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาศึกษาและสร้างสรรค์ ให้มากกว่าจะใช้เทคโนโลยีเพื่อการเสพบริโภค

๔. คนไทย โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนไทย จะต้องหาความสุขจากการใช้เทคโนโลยีทำการสร้างสรรค์ มากกว่าจะหาความสุขจากการเสพเทคโนโลยี

ต่อไปในแง่ของธรรมชาติแวดล้อม งานของเราคือ ทำอย่างไรเราจะใช้เทคโนโลยีเอาประโยชน์จากธรรมชาติได้โดยไม่เบียดเบียนและทำลายธรรมชาติ ให้การได้ประโยชน์จากธรรมชาติเป็นการเกื้อกูลธรรมชาติด้วย

เป้าหมายนี้ถ้าทำได้ก็เป็นความสำเร็จของอารยธรรมมนุษย์ที่สำคัญ และการที่จะทำให้สำเร็จได้ก็จะต้องมีการแก้ไขปัญหากันอีกมาก ในหัวข้อต่อไป คิดว่าจะพูดเรื่องนี้ แต่หมดเวลาแล้วอย่างที่ไม่สามารถยืดต่อไปได้ ฉะนั้น หัวข้อต่อไปซึ่งเป็นเรื่องของการพัฒนานคนเพื่อให้อยู่ในยุควิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีจึงต้องทิ้งค้างไว้ก่อน แต่เท่าที่พูดไปก็คงจะได้แนวทางพอสมควร

อาตมภาพหวังว่าที่ได้พูดมาก็อาจเป็นประโยชน์บ้างในการที่เราจะช่วยกันคิดแก้ไขปัญหาของสังคมแห่งมนุษยชาติ โดยเฉพาะสังคมไทยของเราที่กำลังได้รับอภินิหารของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างเต็มที่ แต่แล้วเรากลับมีปัญหาจากสิ่งเหล่านี้ ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่สำหรับสังคมไทยโดยเฉพาะ พร้อมกับที่เป็นปัญหาร่วมกันของชาวโลกทั้งหมดด้วย เราจะต้องแก้ปัญหาให้กับสังคมของเราพร้อมกันนั้นถ้าเป็นไปได้ เราในฐานะที่เป็นสมาชิกของประชาคมโลก เป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติก็ควรจะพยายามแก้ไขปัญหาให้แก่โลกมนุษยชาติด้วย

เราต้องมุ่งจัดการศึกษาให้เด็กของเราเป็นผู้ร่วมสร้างสรรค์อารยธรรมของมนุษยชาติ อย่ยอมองแคบแค่สังคมไทยเท่านั้น เวลานี้เป็นโลกาภิวัตน์แล้ว

ไอที ภายใต้วัฒนธรรมแห่งปัญญา

อารยธรรมก็ต้องสร้างให้ทันกัน อารยธรรมที่ทันก็คือการที่มนุษย์ทุกคนมีส่วนร่วม
รับผิดชอบในการแก้ปัญหาของโลกและสร้างสรรค์อารยธรรมของมนุษยชาติ

ขอจบปาฐกถาเพียงเท่านี้ขอความสุขสวัสดิ์จงมีแต่ท่านผู้ฟังทุกท่าน

วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด *

เป็นที่ทราบกันดีว่า ความขาดวินัยเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมไทย ขณะนี้เราต้องการสร้างสรรค์ประชาธิปไตย และวินัยก็เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย ถ้าเราไม่สามารถสร้างวินัยให้แก่คนในชาติได้ การพัฒนาประชาธิปไตยก็หวังผลสำเร็จได้น้อย เพราะในประเทประชาธิปไตยนั้น สังคมอยู่ได้ด้วยกฎเกณฑ์ และกติกา คนต้องเคารพหลักการ กฎเกณฑ์ และกติกา และความเคารพกฎเกณฑ์และกติกาของสังคมนั้น ก็คือความหมายอย่างหนึ่งของความมีวินัย

ถ้าไม่มีวินัย ไม่มีความเคารพกฎเกณฑ์กติกาของสังคม ประชาธิปไตยก็ขาดรากฐานที่สำคัญ จะเป็นไปด้วยดีไม่ได้ จึงเป็นเรื่องที่ควรเอาใจใส่ โดยเฉพาะในทางการศึกษา จะต้องหาทางสร้างสรรค์ปลูกฝังพัฒนาประชาธิปไตยให้สำเร็จบนพื้นฐานของความมีวินัย

* ปาฐกถา ที่สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๓๘ (เดิมมีชื่อเรื่องว่า “วินัยของคนในชาติ: ความหมาย และวิธีปลูกฝัง” ได้เปลี่ยนชื่อใหม่ ให้สอดคล้องกับเนื้อหามากขึ้น)

ที่มาและความหมายของวินัย

ก่อนที่จะพูดถึงวิธีการสร้างวินัย ควรจะเข้าใจความหมายของวินัยสักเล็กน้อย

คำว่า *วินัย* เป็นคำใหญ่มาก มีความหมายกว้างกว่าที่เราใช้กันทั่วไปมาก และเป็นคำศัพท์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา มักใช้ควบคู่กับคำว่า *ธรรม* ดังที่มีคำเรียกพระพุทธศาสนาว่า “ธรรมวินัย” และคำทั้งสองนี้มีความหมายสัมพันธ์กัน

พระพุทธศาสนาถือว่า ความจริงของสิ่งทั้งหลายเป็นเรื่องธรรมดา มีอยู่แล้วในธรรมชาติ ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิด มันก็เป็นอย่างนั้นเป็นธรรมดา ธรรมชาติและธรรมดานี้แหละ คือ *ธรรม*

พระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรมคือความจริงนั้นแล้ว ก็ทรงนำมาประกาศเผยแผ่ สั่งสอนชี้แจงแสดงให้เข้าใจง่าย หน้าที่ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับธรรมก็เพียงทรงค้นพบ แล้วนำมาประกาศและสั่งสอน เพราะธรรมเป็นความจริงที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ

การที่จะให้ความจริงของธรรมชาติดีผลในทางปฏิบัติ เป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ในสังคม ก็ต้องนำหลักความจริงคือธรรมนั้นมาจัดตั้ง วางเป็นระบบระเบียบ โดยนำเอาหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องของกฎแห่งเหตุปัจจัย หรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นโดยเป็นเหตุเป็นผลแก่กัน นั้น พูดสั้นๆ ว่า เอาหลักเกณฑ์ในกฎธรรมชาตินั้น มาวางรูปเป็นกฎในหมู่มนุษย์ จากกฎในธรรมชาตินี้มาเป็นกฎในหมู่มนุษย์ การจัดตั้งวางระบบระเบียบในหมู่มนุษย์นี้แหละเรียกว่า “วินัย”

กฎของธรรมชาติ เรียกว่า “*ธรรม*”

กฎของมนุษย์ เรียกว่า “*วินัย*”

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

กฎ ๒ อย่างนั้นมีความสัมพันธ์กัน คือ

ประการที่ ๑ โดยหลักการสำคัญ วินัย ต้องตั้งอยู่บนฐานของธรรม คือ ต้องมีความจริงในธรรมชาติเป็นฐานอยู่ ถ้าไม่มีความจริงในธรรมชาติเป็นฐาน วินัยก็ไม่มีความหมาย

ประการที่ ๒ การที่เราจัดวางกฎเกณฑ์ที่เป็นเหตุเป็นผลขึ้นในหมู่มนุษย์ ก็เพื่อให้ได้ผลตามธรรม และมีความมุ่งหมายเพื่อธรรมนั่นเอง คือเพื่อจะให้การทำตามธรรมนั้นเกิดผลเป็นจริงในหมู่มนุษย์ เราจึงได้วางกฎเกณฑ์ของมนุษย์ขึ้นมา

พูดให้เข้าใจง่ายขึ้นว่า เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่ามนุษย์จะปฏิบัติตามและได้ประโยชน์จากกฎธรรมชาติ หรือใช้กฎธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ได้ดีที่สุด เราจึงวางกฎมนุษย์ขึ้นมา

กฎธรรมชาติดีอยู่เป็นธรรมดา ส่วนกฎมนุษย์นั้นเป็นกฎสมมติ

“สมมติ” คือ การตกลงร่วมกัน หรือยอมรับร่วมกัน

“สมมติ” มาจาก “สัง” + “มติ” มติ แปลว่า การยอมรับ หรือการตกลง “สัง” แปลว่า ร่วมกัน “สมมติ” จึงมีความหมายว่า ข้อตกลงร่วมกัน ตรงกับภาษาอังกฤษว่า convention

สมมติ ไม่ใช่สิ่งเหลวไหล แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากความรู้เข้าใจในหลักความจริงที่เป็นเหตุเป็นผล แล้วนำความรู้นั้นมาจัดวางเป็นข้อกำหนดเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ เช่น เมื่อเราจ้างคนขุดดิน ก็จะมีการวางกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผลขึ้นมา กฎที่เราวางขึ้นนั้น เป็นกฎของมนุษย์ คือเป็นกฎสมมติ แต่เราวางกฎสมมตินั้นขึ้น โดยอาศัยความรู้ในความเป็นเหตุเป็นผลที่มีจริงเป็นจริงอยู่ในกฎธรรมชาติ

เพราะฉะนั้น จึงมีกฎ ๒ กฎซ้อนกันอยู่ คือ กฎธรรมชาติที่เป็นความจริงแท้

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

กับกฎมนุษยที่เป็นสมมติ

กฎของธรรมชาติ คือการชุดดินเป็นเหตุ การเกิดหลุมเป็นผล กฎของธรรมชาตินี้เรียกสั้นๆ ว่า ธรรม

ส่วนในหมู่มนุษย์ เราให้คนมาชุดดิน เราให้เงินเขา ๓,๐๐๐ บาท ต่อเดือน เรียกว่าเขาได้เงินเดือน ๓,๐๐๐ บาท ก็วางเป็นกฎของมนุษยขึ้น คือ การชุดดินเป็นเหตุ การได้เงินเดือนสามพันบาทเป็นผล การวางเป็นกฎในหมู่มนุษย์ขึ้นนี้ เรียกว่า “วินัย” ซึ่งเป็นความจริงขึ้นมาได้เพราะมนุษย์ยอมรับ จึงเป็นสมมติ ไม่ใช่ความจริงแท้

ความจริงที่แท้คืออะไร?

การชุดดินเป็นเหตุ อะไรเป็นผลกันแน่ ผลที่แท้จริงคือหลุม หรือโพรง หรืออะไรก็ได้ที่เป็นเรื่องของดินที่ถูกชุด ซึ่งจัดว่าเป็นผลตามธรรมชาติ แน่นนอน ไม่มีผิดเพี้ยน หลุมจะเกิดได้ต้องมีกรชุด และการชุดก็เป็นเหตุให้เกิดหลุม เป็นเหตุเป็นผลที่แท้จริง

ส่วนการชุดดินแล้วได้เงิน ๓,๐๐๐ บาท เป็นกฎของมนุษย ซึ่งก็เป็นเหตุเป็นผล แต่กฎธรรมชาตินั้นแน่นนอน ถ้าต้องการผลต้องทำเหตุ ส่วนกฎของมนุษยนั้นไม่แน่นนอน ไม่จริง แต่ดูเหมือนเป็นจริง มองดูก็เป็นเหตุเป็นผล จะได้เงิน ๓,๐๐๐ บาท ก็ต้องชุดดิน แต่ที่จริงไม่ได้มีความจริงนี้อยู่ในธรรมชาติเลย ความจริงอันนี้อยู่ที่คนสมมติ เรียกว่าเป็นความจริงโดยสมมติ คือเกิดจากการยอมรับร่วมกันในเรื่องนี้ ถ้าไม่มีการยอมรับร่วมกันเมื่อไร กฎของมนุษยจะหายไปทันที

ถ้าฝ่ายชุดได้ชุดแล้ว แต่ฝ่ายให้เงินไม่ยอมจ่ายเงิน หรือฝ่ายชุดไม่ได้ชุด แต่ฝ่ายให้เงินเกิดใจดีให้เงินโดยไม่ต้องชุด ความเป็นเหตุเป็นผลก็หมดไป เมื่อขาดสมมติ กฎมนุษยก็หายไป

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

สรุปได้ว่า ๒ กฎนี้แยกได้ในเรื่องเดียวกัน

ในการชุดดินนั้น กฎธรรมชาติที่เป็นความจริงแท้ คือ *ธรรม* ได้แก่การชุดดินแล้วทำให้เกิดหลุม และกฎของมนุษย์ที่เป็นความจริงโดยสมมติหรือโดยยอมรับร่วมกัน คือ *วินัย* ได้แก่การชุดดินทำให้ได้เงินเดือน ๓,๐๐๐ บาท

สองอย่างนี้สัมพันธ์กันอย่างไร?

กฎของมนุษย์ตั้งขึ้นได้และจะมีความหมาย ต้องอิงอาศัยความจริงของกฎธรรมชาติ เราจะต้องมีความมุ่งหมายอย่างหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่บนฐานของธรรม คือ ตัวความจริงของธรรมชาติ

เราต้องการให้มีการชุดดิน เพื่อว่าเราจะได้หลุม แสดงว่าความประสงค์ที่แท้นั้นมีอยู่ในธรรมชาติ เป็นตัวธรรม แต่ที่เราตั้งเป็นเงื่อนไข เป็นกฎ เป็นข้อสมมติ ในหมู่มนุษย์ขึ้นมา ก็เพื่อประโยชน์ในสังคมของเรา กล่าวคือ ในสังคมนั้น การที่มนุษย์จะอยู่ได้ จะต้องมีการเลี้ยงชีพ

แม้ว่าที่จริงเราต้องการหลุม แต่หลุมจะเกิดขึ้นได้ ถ้าเราไม่ยอมรับให้มีเหตุที่เป็นไปในธรรมชาติเอง ก็ต้องเอาคนมาชุด

ที่นี้คนที่มาชุดหลุม ก็ต้องการเงินเลี้ยงชีพ จึงต้องตั้งกฎของมนุษย์อย่างที่ว่าแล้วขึ้นมา และเราก็ยอมรับกัน โดยยอมรับปฏิบัติตาม ก็เกิดเป็นวินัยขึ้นมา

โดยนัยนี้ วินัยจึงตั้งอยู่บนฐานของธรรม และมันจะมีผลจริงต่อเมื่อคนมีธรรม ถ้าคนไม่มีธรรม เช่น คนที่ชุดดินไม่ยอมชุดดิน แต่อยากได้เงิน การชุดดินเป็นเพียงเงื่อนไขที่ทำให้เขาได้เงิน เขาก็จะฝืนใจชุด ถ้าเขาเลี้ยงได้ เขาจะเลี้ยง โดยไม่ชุดดิน แต่จะเอาเงิน

ปัญหาจะเกิดตามมามากมาย เช่น เขาชุดดินโดยไม่เต็มใจและไม่ตั้งใจขาดความสุข ขาดความพึงพอใจในการปฏิบัติตามวินัย ไม่สนใจ ไม่จริงจัง ไม่ได้ผล

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

ตลอดจนอาจทำการทุจริต เพื่อให้ได้เงินโดยไม่ต้องขุดดิน ฉะนั้น งานก็ไม่ได้ผล คนก็ไม่มีความสุข

ถ้าสามารถโยงวินัยกับธรรมให้สอดคล้องเป็นอันเดียวกันได้ หมายความว่า เรารู้ทันสมมติ คือกฎเกณฑ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นมา โดยให้ขุดดินแล้วได้เงิน ๓,๐๐๐ บาท แต่พร้อมกันนั้นเราก็มองเห็นความต้องการในผลที่แท้จริงของตัวเหตุ คือต้องการหลุมด้วย โดยมองเห็นคุณค่าว่าหลุมนั้นมีประโยชน์อย่างไร ถ้ามีความต้องการในตัวผลที่แท้จริงตามธรรมอย่างนี้ คนก็จะทำการขุดดินด้วยความตั้งใจ

เพราะฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า ถ้าเมื่อใดการปฏิบัติเข้าถึงตัวธรรม วินัยก็จะได้ผลไปเองโดยธรรมชาติ การทำงานจะดำเนินไปอย่างจริงจังโดยไม่ต้องมีการบังคับควบคุมกัน เพราะว่าคนที่ขุดดินนั้นเขาทำด้วยความต้องการที่จะให้เกิดหลุม เขาก็จะขุดดินเอง ส่วนการที่จะได้เงินตอบแทนก็เป็นเรื่องต่างหาก เขาจะทำงานคือการขุดดินนั้น ด้วยความเต็มใจและตั้งใจ พร้อมทั้งมีความพอใจและความสุขด้วย ฉะนั้น งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข

แต่ถ้าเขาไม่ต้องการหลุมคือผลที่เกิดจากเหตุตามธรรมชาตินั้น ก็จะเกิดปัญหา มนุษย์ก็จะต้องสร้างระบบการควบคุม ที่เป็นระบบสมมติขึ้นมาบังคับควบคุมกันเป็นชั้นๆ ซึ่งทั้งวุ่นวายและไม่ได้ผลดีจริง นี่คือการสัมพันธ์ระหว่างธรรม กับ วินัย

ความสัมพันธ์ของผลของวินัย

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรม และเพื่อให้ธรรมคือความจริงตามกฎธรรมชาตินั้น อำนวยผลเป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ จึงทรงวางวินัยขึ้นมาเป็นกฎเกณฑ์ในหมู่มนุษย์

วินัยนั้นมีความหมายเป็นการจัดระเบียบชีวิต และการจัดระบบสังคม

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

ทั้งหมด เช่น การจัดระบบเศรษฐกิจ ในเรื่องความเป็นอยู่เกี่ยวกับปัจจัย ๔ เป็นต้น จัดระบบสังคมว่าเราจะอยู่กันอย่างใด จัดระบบการบริหารการปกครอง การพิจารณาตัดสินคดี ฯลฯ นี่คือความหมายเดิมแท้ของวินัย ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวางมาก

แต่ถ้ามองวินัยในความหมายของความเป็นระเบียบ เช่นว่าจะต้องเคร่งครัด ในการเดินทาง ในการจราจร หรือวินัยในการอยู่ร่วมกันในหมู่คณะ ในสถาบัน ในโรงเรียน และในชั้นเรียน เป็นต้น อย่างที่เข้าใจกันส่วนมากในปัจจุบัน ก็เป็นเพียงส่วนเล็กน้อยของวินัย ซึ่งขอเรียกว่าเป็นวินัยในความหมายที่แคบ

วินัยที่แท้ ในความหมายที่กว้าง คือระบบระเบียบทั้งหมดของชีวิตและสังคมมนุษย์นั้น จะตั้งอยู่ได้ดีเป็นผลสำเร็จได้ ต้องอาศัยความเข้าใจพื้นฐานที่กล่าวแล้ว คือต้องมองวินัยโยงลงไปถึงธรรม หรือโยงวินัยกับธรรมเข้าด้วยกันได้เป็นเบื้องต้นแรกก่อน

การที่เราสามารถจัดวินัย(ระเบียบชีวิตและระบบสังคม)ได้สำเร็จ เป็นความสามารถพิเศษของมนุษย์ เพราะสัตว์ทั้งหลายอื่นไม่มีความสามารถนี้ แต่การที่จะตั้งวินัยได้สำเร็จ ก็ต้องเข้าถึงธรรมก่อน คือเข้าถึงความจริงของกฎธรรมชาติ แล้วจึงสามารถมาตั้งกฎเกณฑ์ของมนุษย์ที่เรียกว่าวินัยได้สำเร็จและได้ผล

พระพุทธเจ้าทรงเข้าถึงความจริงของธรรมชาติคือธรรมแล้ว ทรงสามารถนำความรู้ในธรรมนั้นมาจัดตั้งวางระบบในหมู่มนุษย์ให้สำเร็จผลตามธรรมนั้น คือจัดตั้งวินัยได้ด้วย จึงได้รับพระนามว่าเป็นพระ*สัมมาสัมพุทธ*

ส่วนท่านที่เข้าถึงความจริง แต่ไม่สามารถจัดระบบระเบียบสังคมมนุษย์ให้คนจำนวนมากได้รับประโยชน์จากธรรมนั้นได้ ก็เป็นเพียงพระ*ปัจเจกพุทธ*

เพราะฉะนั้น การจัดตั้งวินัย จึงเป็นความสามารถพิเศษอีกชั้นหนึ่ง

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

ตามปกติ *ธรรม* ท่านใช้คำว่า แสดง เพราะเป็นความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ หน้าที่ของเราก็เป็นเพียงการแสดงไปตามที่มันเป็นจริง ถ้าบัญญัติก็หมายความว่าเอามาจัดระบบหรือวางเป็นหลักในการที่จะปฏิบัติอีกทีหนึ่ง

ส่วน *วินัย* เป็นเรื่องของการบัญญัติ คือเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริงในธรรมชาติ แต่เป็นความสามารถที่เอาความจริงตามธรรมชาตินั้น มาจัดวาง ให้เป็นระเบียบระบบแบบแผน เพื่อให้สังคมมนุษย์ดำรงอยู่ด้วยดีตามธรรมนั้น

การที่มนุษย์จัดวางวินัยได้ จึงเป็นความสามารถพิเศษอย่างหนึ่ง

ในหมู่มนุษย์ที่พัฒนาแล้ว การปฏิบัติตามวินัยก็คือการเอาประโยชน์จากธรรมมาใช้ได้นั่นเอง เมื่อเราปฏิบัติตามวินัยได้อย่างดี บนพื้นฐานแห่งธรรมแล้ว ก็จะทำให้สังคมมนุษย์เป็นไปด้วยดี

หลักการนี้จึงแสดงถึงความหมายหลายอย่าง ในความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับวินัย เช่น

๑. วินัยที่ถูกต้อง จะต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริงในธรรมชาติ ถ้ามีฉะนั้น วินัย (ระบบการจัดตั้งในสังคมมนุษย์) ก็จะไม่จริงจัง ไม่ได้ผล ไม่นั่นคง
๒. วินัยต้องมีความมุ่งหมายเพื่อธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความชอบธรรม ความเป็นธรรม ความดีงามของสังคม

ถ้าคนที่บัญญัติจัดวางสิ่งที่เรียกว่าวินัย เช่น กฎหมายเป็นต้น ในสังคมมนุษย์ มีเจตนาไม่ดี มีน้ำใจไม่เป็นธรรม เช่น เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตัว เป็นต้น ก็อาจจะจัดวางกฎหมายที่ไม่ชอบธรรม ไม่สอดคล้องกับธรรม คือ ไม่เป็นไปตาม และไม่เป็นไปเพื่อความดีงามที่เป็นหลักความจริง หรือมีความรู้เข้าใจไม่เพียงพอขาดปัญญา รู้ไม่เท่าถึงหลักความจริงคือตัวธรรมในธรรมชาติ การวางกฎหมายหรือบัญญัติวินัยนั้นก็จบพร่อง แล้วผลที่ต้องการก็จะไม่เกิด

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

ตัวอย่างเช่น ในสภาผู้แทนราษฎร เราต้องการออกกฎหมาย เราก็กต้อง เข้าถึงความจริงก่อน ต้องรู้หลักการ เข้าใจชัดว่าความถูกต้องความดีงามเป็น อย่างไร อะไรเป็นความมุ่งหมายของการออกกฎหมายนั้น ปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ในเรื่องนั้น เช่นรัฐหรือสังคมที่ต้องการกฎหมายนั้น เป็นอย่างไร แล้วก็มีเจตนาดี มี ใจเป็นธรรม ถ้ามีเจตนาจะเอาผลประโยชน์ส่วนตนขึ้นมา กฎหมายก็ยังไม่เป็น ธรรม คือไม่สอดคล้องกับธรรม เสียความสัมพันธ์ระหว่างวินัยกับธรรม วินัยคือการ ตรากฎหมายก็ไม่สัมฤทธิ์ผล

เพราะฉะนั้น การบัญญัติวินัย คือการจัดตั้งรูปแบบ วางระบบระเบียบ ต่างๆ ของสังคม เช่นออกกฎหมาย จึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๒ อย่าง คือ

๑. *มีปัญหา* คือเข้าถึงตัวธรรม รู้ความจริงในเรื่องนั้นๆ รู้บุคคล รู้ชุมชน รู้ สังคม รู้ความถูกต้องดีงามที่พึงต้องการ

๒. *เจตนาดี* คือมีเจตนาบริสุทธิ์ถูกต้องดีงาม มุ่งผลที่สอดคล้องตามธรรมที่ รู้

วินัยกับศีล

อนึ่ง ควรจะเข้าใจคำศัพท์ที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ในเรื่องวินัย

วินัย มีคำที่ใช้คู่กันคำหนึ่ง คือ “ศีล” ซึ่งในภาษาไทยปัจจุบันเรานำไปใช้ใน ความหมายแคบๆ และบางทีก็แตกต่างกันไกลกับคำว่าวินัย แต่ที่จริงศีลและ วินัยเป็นคำที่คู่เคียงกันอย่างยิ่ง

ดังได้กล่าวแล้วว่า วินัยเป็นบัญญัติของมนุษย์ เป็นการจัดตั้งตามสมมติ ได้แก่การจัดระเบียบความเป็นอยู่ และการจัดระบบสังคม ซึ่งแยกเป็นความหมาย ๓ อย่าง คือ

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

๑. การจัดระเบียบระบบ ก็เรียกว่า *วินัย*
๒. ตัวระเบียบระบบ หรือตัวกฎนั้น ก็เรียกว่า *วินัย*
๓. การฝึกคนให้ตั้งอยู่ในระบบระเบียบ ก็เรียกว่า *วินัย*

เมื่อคนปฏิบัติตามวินัย จนเกิดเป็นคุณสมบัติของเขาขึ้นมา คุณสมบัตินี้เกิดขึ้นในตัวบุคคลนั้น เรียกว่า “ศีล”

ฉะนั้น “ผู้มีศีล” คือผู้ที่ตั้งอยู่ในวินัย การตั้งอยู่ในวินัย หรือที่ชอบเรียกในปัจจุบันว่า ความมีวินัยนี้ เรียกว่า ศีล

เวลานี้เราใช้คำว่า “ศีล” ในความหมายแคบมาก ก็เลยต้องใช้คำว่าความมีวินัย ที่จริงความมีวินัยนั้นแหละ คือความหมายของคำว่าศีล

วินัย เป็นเรื่องข้างนอก เมื่อใดมันเกิดเป็นคุณสมบัติของคน คือการตั้งอยู่ในวินัยกลายเป็นความประพฤติตามปกติของเขา ก็เรียกว่า *ศีล* แล้วต่อมาก็ใช้ปนกันไป

ที่จริง ศีล เป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษา หรือการฝึกฝนพัฒนามนุษย์ ได้แก่การฝึกในระดับวินัย

วินัยเป็นเครื่องฝึก ส่วนการปฏิบัติตนในการฝึกตามวินัยนั้นเป็นศีล ศีลเป็นเรื่องของตัวคน เป็นการพัฒนาตัวของคน เป็นคุณสมบัติของคน

วินัย เป็นคำกว้าง ใช้เป็นคำเอกพจน์อย่างเดียว หมายถึง ประมวลกฎเกณฑ์ หรือประมวลบทบัญญัติ คือระเบียบทั้งหมด แต่เมื่อแยกเป็นข้อๆ แต่ละข้อ เรียกว่า “สิกขาบท” แปลว่า ข้อศึกษา หรือข้อฝึกหัด

วินัยเป็นเรื่องของการฝึกมนุษย์ เพราะฉะนั้น บทบัญญัติแต่ละข้อที่จัดวางขึ้นมาจึงถือเป็นข้อฝึกคนทั้งนั้น และจึงเรียกว่าสิกขาบท

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

ศีล ๕ เป็นศัพทชาวบ้าน ศัพททางพระแท้ๆ เรียกว่า ลิกขาบท ๕ เพราะเป็นข้อฝึกหัด ๕ ข้อ

ในระบบการฝึกคน ที่เรียกว่าการศึกษา ท่านจัดเป็น ๓ ด้าน คือ ศีล สมာธิ ปัญญา การฝึกในระดับต้นๆ เมื่อเรียกรวมๆ ก็เรียกว่าศีล

การฝึกศีล คือฝึกให้มีศีลนั้น ก็ทำด้วยวินัยนั่นเอง ฉะนั้น วินัยจึงเป็นเครื่องฝึกคนให้มีศีล ที่พูดกันว่าฝึกให้มีวินัยนั้น ที่ถูกแท้ต้องพูดว่าฝึกให้มีศีล หรือฝึกด้วยวินัยให้มีศีล

ตอนนี้เอาเท่านี้ก่อน ถ้าอธิบายหลายศัพทจะยิ่งยุ่ง

สรุปว่า การฝึกคนให้มีวินัย คือการฝึกคนให้มีศีลนั่นเอง การฝึกในขั้นนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรม ซึ่งในระบบการศึกษาจะต้องโยงกันหมดกับการศึกษาส่วนอื่นทุกด้าน คือ ต้องโยงไปถึงสมาธิ ปัญญาด้วย จึงจะได้ผลจริง

วินัยคือการจัดสรรโอกาส

วินัยนี้มักจะเข้าใจกันในความหมายเชิงลบ คือไปเข้าใจเป็นเครื่องบังคับควบคุม ซึ่งยังไม่ถูกต้อง เรียกว่าเป็นความหมายสำหรับคนที่ยังไม่ได้พัฒนา

ความหมายที่ต้องการของวินัยเป็นความหมายเชิงบวก กล่าวคือ *วินัยเป็นการจัดสรรโอกาส* ทำให้ชีวิตและสังคมมีระเบียบ และมีโอกาสเกิดขึ้น ทำให้ทำอะไร ได้คล่อง ดำเนินชีวิตได้สะดวก ดำเนินกิจการได้สะดวก

ถ้าชีวิตและสังคมไม่มีระเบียบ ไม่เป็นระบบ ก็จะมีสูญเสียโอกาส ในการที่จะดำเนินชีวิตและทำกิจการของสังคมให้เป็นไปด้วยดี ตลอดจนทำให้การพัฒนาได้ผลดี

ทำไมจึงต้องจัดระเบียบ ทำไมจึงต้องมีวินัย

ถ้าชีวิตวุ่นวาย การเป็นอยู่ของมนุษย์สับสนหะระเบียบไม่ได้ โอกาสในการดำเนินชีวิตก็จะหายไป เช่น ในที่ประชุมนี้ ถ้าเราไม่มีระเบียบเลย โตะเก้าอี้ก็วางเกะกะทั่วไป คนก็เดินกันไปเดินกันมา อาตมภาพพูดนี้ก็ฟังกันไม่รู้เรื่อง สับสน

แม้แต่เมื่ออยู่ในบ้านของเรา ถ้าสิ่งของตั้งวางไม่เป็นระเบียบ กระจาดกระจายอยู่ตรงโน้นตรงนี้ แม้แต่จะเดินก็ยาก เดินไปก็เตะโน่น ชนนี้ กว่าจะถึงประตูก็เสียเวลาตั้งหลายนาที แต่พอเราจัดของให้เป็นระเบียบ ตกลงกันว่าตรงนี้เป็นทางเดิน ก็เว้นไว้เป็นช่องว่าง เราเดินพรวดเดียวก็ถึงประตู ทำให้สะดวกรวดเร็ว

กิจการต่างๆ ต้องมีระเบียบหรือต้องอาศัยวินัยมาจัดสรรโอกาสทั้งนั้น ที่เห็นได้ง่ายๆ เช่น เมื่อแพทย์จะผ่าตัด ศัลยแพทย์จะต้องการวินัยมาก จะต้องจัดระเบียบเครื่องมือที่ใช้ตามลำดับการทำงานอย่างเคร่งครัดทีเดียว ต้องตกลงกันไว้ก่อนว่า ขั้นตอนใดจะใช้เครื่องมือไหน และส่งเครื่องมือให้ถูกต้อง คนนี้ยืนตรงนี้ จังหวะนี้ ถึงเวลาไหนส่งเครื่องมืออันไหน เพราะอยู่ในช่วงของความเป็นความตาย พยาบาลที่จัดเตรียมเครื่องมือ ต้องพร้อมและต้องจัดให้ถูกลำดับทุกอย่าง ผิดนิดไม่ได้ เพราะงานนั้นต้องเป็นไปตามเวลาที่จำกัด

ฉะนั้น ในกิจการที่ยิ่งมีความสำคัญ มีความซับซ้อน มีความเป็นความตายเข้ามาเกี่ยวข้อง วินัยจะยิ่งต้องมีความเคร่งครัดแม่นยำมากยิ่งขึ้น

ในสังคมกว้างออกไป ถ้าชีวิตคนไม่ปลอดภัย สังคมไม่มีความเป็นระเบียบ มีโจร มีขโมย มีการทำร้ายกัน เราจะไปไหนเวลาไหน ก็ไม่สะดวก เพราะกลัวว่า ถ้าไปเวลานี้ หรือผ่านสถานที่จุดนั้นแล้ว อาจจะถูกทำร้ายได้ เมื่อคนไม่กล้าเดินทาง มีความหวาดระแวง กิจการงานของสังคมและการดำเนินชีวิตของบุคคลก็หมดความคล่องตัว ทำให้ขัดข้องไปหมด

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

โดยวินัยนี้ วินัยจึงช่วยจัดทำให้เกิดระบบระเบียบในชีวิตและสังคมขึ้น ทำให้เกิดความคล่องตัว จะทำอะไรต่ออะไรก็ได้ผล

ฉะนั้น การจัดวางวินัย จะต้องคำนึงถึงความมุ่งหมายนี้อยู่เสมอ เช่น ต้องตรวจสอบว่า การจัดวางวินัยของเรามีความมุ่งหมายชัดเจนหรือไม่ ที่จะช่วยให้ชีวิตและกิจการงานเป็นไปได้อย่างดี เกิดมีโอกา และทำให้มั่นใจว่า เมื่อเราจัดระบบระเบียบเรียบร้อยดีแล้ว โอกาสในการพัฒนาชีวิตจะเกิดขึ้น ความเป็นอยู่ และกิจการต่างๆ จะเป็นไปด้วยความคล่องตัว นำไปสู่จุดหมายที่ต้องการ

ในการพัฒนามนุษย์ระยะยาว ถ้าไม่มีวินัยเป็นฐาน ก็จะทำให้เกิดความขัดข้องวุ่นวายสับสน ฉะนั้น เราจึงจัดวางวินัยเพื่อความมุ่งหมายระยะยาวในการพัฒนามนุษย์ด้วย

ด้วยเหตุนี้ วินัยจึงเป็นเรื่องสำคัญในสังคมประชาธิปไตย เพราะประชาธิปไตยต้องการโอกาสเหล่านี้ ในการที่จะให้มนุษย์มาสื่อมาแสดงออก เพื่อนำเอาศักยภาพของตัวเองออกมาช่วยในการสร้างสรรค์สังคมอย่างได้ผล

สรุปว่า วินัยมีความหมายเชิงบวก คือ เป็นการจัดสรรโอกาสให้ชีวิตและสังคมดำเนินไปโดยสะดวก คล่องตัว ได้ผล มีประสิทธิภาพ และเป็นโอกาสแก่การพัฒนามนุษย์ด้วย

ความสำคัญของวินัย อยู่ที่การฝึกคนให้มีศีล ศีลนั้นมีความสำคัญมาก เมื่อคนตั้งอยู่ในวินัยอย่างที่เราเรียกกันว่าเป็นคนมีวินัยแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งในสิ่งที่เรียกว่า *แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม* ซึ่งมี ๗ ประการด้วยกัน

ความมีวินัยหรือศีลนี้ เป็นรุ่งอรุณของการศึกษา หรือแสงเงินแสงทองนั้นอย่างหนึ่ง

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เมื่อพระอาทิตย์จะอุทัย ย่อมมีแสงเงินแสงทองขึ้นมา ก่อนฉันใด ชีวิตที่ติงามจะเกิดขึ้น โดยมีความถึงพร้อมด้วยศีลหรือความมีวินัยนี้ เป็นสิ่งบ่งบอกเบื้องต้นแรกด้วย ฉะนั้น ถ้าคนตั้งอยู่ในวินัยมีศีลแล้ว ก็มั่นใจได้ว่าชีวิตที่ติงามจะเกิดขึ้น

เท่ากับว่า พระพุทธเจ้าตรัสให้คำรับรองไว้ว่า ศีลหรือความมีวินัยเป็นรุ่งอรุณของการศึกษา เป็นสัญญาณว่ามนุษย์จะมีการพัฒนาและมีชีวิตที่ติงามต่อไป

วิธีเสริมสร้างวินัย

• สร้างวินัยด้วยการทำให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน

วิธีฝึกวินัยที่ดีที่สุดอาศัยธรรมชาติของมนุษย์ คือใช้ธรรมชาติของมนุษย์มาเป็นเครื่องช่วย คือทำให้เป็นไปตามธรรมชาติ หรือสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง

หมายความว่า มนุษย์ที่ดำเนินชีวิตโดยทั่วไป อยู่กันด้วยความเคยชิน ที่เราเป็นอยู่กันทุกวันนี้ เมื่อพบเห็นอะไรแล้ว จะปฏิบัติการอะไรอย่างไร เราทำตามความเคยชินกันเป็นส่วนใหญ่

ความเคยชินเกิดจากอะไร ก็เกิดตามธรรมดาของธรรมชาติหรือตามธรรมชาติคือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยในการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั่นเอง มนุษย์ทำพฤติกรรมอะไร อย่างไร พอทำไปแล้วครั้งสองครั้ง ก็เริ่มมีแนวโน้มที่จะชินอย่างนั้น และก็จะทำอย่างนั้นซ้ำไปซ้ำมาๆ จนชิน พอชินแล้วก็ยึดมั่นแล้วก็เกิดความพึงพอใจในพฤติกรรมที่เคยชินนั้น

พอชินแล้ว ก็เปลี่ยนแปลงแก้ไขยาก ยิ่งยึดมั่นแล้ว ก็ยิ่งถอนยาก และปุถุชนก็จะมีเหตุผลมาปกป้องตนเองเสียด้วย ทำให้ไม่ยอมเปลี่ยน ฉะนั้นต้องยึด

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

แบบนี้ ใครจะมาบอกให้ทำอย่างอื่นไม่เอา

ฉะนั้น เราจึงต้องถือโอกาส ใช้ความเคยชินของมนุษย์ให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเขา

เราต้องยอมรับว่า มนุษย์ทั้งหลายส่วนใหญ่อยู่ด้วยความเคยชิน จริงอยู่มนุษย์นั้นเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ แต่เราก็ต้องยอมรับด้วยว่า การที่จะฝึกคนนี้ต้องใช้ความสามารถ และต้องมีระบบในการฝึก ซึ่งต้องสอดคล้องกับธรรมชาติ บางทีก็เหน็ดเหนื่อยพอสมควร ถ้าเขาลงเคยชินอย่างไรแล้ว ก็แก้ยาก เรายอมรับความจริงนี้เสียก่อน

เมื่อเรายอมรับความเคยชินเป็นสำคัญแล้ว เราก็ใช้ความเคยชินเป็นการฝึกขั้นแรก คือฝึกให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน โดยถือว่าต้องสร้างวินัย ให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน

วิธีที่ ๑ นี้ก็คือ เมื่อเขาเริ่มต้นชีวิต เข้าสู่สังคม เข้าสู่ชีวิตใหม่ เข้าสู่หมู่ใหม่ เราก็ถือโอกาสตอนนั้น โดยรู้ทันความจริงว่า คนเราเมื่อมีชีวิตอยู่ เขาต้องมีการเคลื่อนไหว เขาจะมีการเคลื่อนไหว คือมีพฤติกรรมนั้น ในเวลาที่เจอประสบการณ์ หรือมีสถานการณ์เกิดขึ้น ซึ่งเขาจะต้องมีปฏิกิริยาตอบสนองอย่างใดอย่างหนึ่ง คือเขาจะต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เคลื่อนไหวอย่างใดอย่างหนึ่ง มีพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง และเมื่อเขาทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปแล้ว เมื่อเขาเจอสถานการณ์อย่างนั้นอีก เขาก็จะมีแนวโน้มที่จะทำพฤติกรรมอย่างนั้นซ้ำอีก พอทำอย่างนั้นหลายครั้งเข้า แล้วเขาก็จะชิน และพฤติกรรมอย่างนั้นก็กลายเป็นพฤติกรรมเคยชินของเขา

ก่อนที่จะเกิดเป็นพฤติกรรมเคยชินนั้น ถ้าพฤติกรรมที่เขาทำครั้งแรกเป็นพฤติกรรมที่ไม่ดี ก็เท่ากับว่าเราเสียเปรียบหรือเริ่มเสียโอกาสแล้ว แล้วก็มีหวังว่าพฤติกรรมนั้นจะกลายเป็นพฤติกรรมเคยชินของเขาต่อไป ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ทีนี้พอเคยชินแล้ว คราวนี้เราก็กลำบาก แก้ไขยาก เขาก็จะมีพฤติกรรมเคย

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

ชินอย่างนั้นติดตัวไป

ฉะนั้น เพื่อชิงให้เกิดพฤติกรรมที่ดีไว้ก่อน และกันพฤติกรรมที่ไม่ดี ไม่ให้เกิดขึ้น เรารับเอาพฤติกรรมที่ดีที่เราเรียกว่าวินัย คือพฤติกรรมเคยชินที่ดีเข้าไปให้เสียก่อน พอพฤติกรรมที่ดีเข้าไปเป็นตัวเลือกที่ ๑ และเขาจับเอาพฤติกรรมนั้นได้แล้ว ก็มีแนวโน้มว่าพอเจอสถานการณ์อย่างนั้นครั้งที่ ๒ เขาก็จะทำอย่างนั้น พอ ๓ - ๔ ครั้ง คราวนี้ลงตัวแล้ว กลายเป็นพฤติกรรมเคยชินที่ดี คราวนี้ก็สบายแล้ว

ฉะนั้น จึงควรใช้วิธีพื้นฐานในการสร้างวินัยซึ่งไม่ต้องลงทุนลงแรงอะไรมากนัก นี้ ถ้าเราไม่ทำเราก็ต้องเสียโอกาส ถึงอย่างไรมันก็ต้องเคยชินไปทางใดทางหนึ่งอยู่แล้ว เราก็ชิงให้ชินไปในทางที่ดีเสียเลย ฉะนั้น จึงเอาพฤติกรรมเคยชินมาเป็นพื้นฐาน เป็นวิธีการเบื้องต้นในการสร้างวินัย โดยการทำให้เกิดพฤติกรรมเคยชินที่ดี

หลักการนี้ใช้ได้ดีกับเด็กๆ เพราะเขาเพิ่งเข้ามาสู่โลก ยังไม่มีพฤติกรรมเคยชินอะไรทั้งนั้น เราก็เริ่มให้อันที่ดีเข้าไปเสียก่อนเลย ฉะนั้นตัวแบบจึงมาจากพ่อแม่ ถ้าพ่อแม่มีวินัยดี ก็มีหวังว่าลูกจะมีวินัยดีด้วย

เมื่อมีคนมาเข้าสู่ชุมชนใหม่ มาโรงเรียนใหม่ ถ้าคนที่อยู่ก่อนประพฤติกันอย่างไร คนที่มาใหม่ก็พลอยตามไป ในเวลาที่มีสถานการณ์อย่างนี้ๆ คนทำงานเก่าหรือหัวหน้าเคยทำกันอย่างไร คนที่มาเข้างานใหม่ ก็จะทำตามอย่างนั้น แล้วเขาก็จะเคยชิน ต่อไปเขาก็จะทำอย่างนั้น มีพฤติกรรมอย่างนั้น โดยไม่ต้องคิด ไม่ต้องรู้ตัว

เพราะฉะนั้น ถ้าหัวหน้างานเป็นคนมีปัญญา มีสติสัมปชัญญะดี ก็รีบนำทางพฤติกรรมที่พึงประสงค์ในตอนแรกให้ดี พอได้ทำอย่างใดแล้ว คนใหม่นั้นก็จะติดเกิดเป็นพฤติกรรมที่เคยชิน เป็นวินัย ก็สบายไปเลย

แต่ถ้าตอนแรกไม่ใช้โอกาส มัวปล่อยให้เขามีพฤติกรรมเคยชินอย่างอื่นไป

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

แล้ว คราวนี้ก็จะแก้ไขได้ยาก ต้องยุ่งยากลำบากใจเรื่อยไป

• **ใช้วินัยที่ลงตัวแล้ว คือวัฒนธรรม มาช่วย**

วัฒนธรรมก็มาช่วยในเรื่องนี้ เพราะวัฒนธรรมเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่สร้างวินัยแบบพฤติกรรมเคยชิน เช่น พ่อแม่พาเด็กไปในสถานที่ที่ต้องให้บริการแก่คนจำนวนมาก พ่อแม่ไปเข้าแถวรอคิว เด็กก็ไปเข้าแถวด้วย พอเจอครั้งแรก แกก็เข้าแถว ต่อไปครั้งที่ ๒ เด็กก็เข้าแถว ต่อไปครั้งที่ ๓ ก็เข้าแถว จากนั้นเด็กก็เข้าแถวรอคิวเองโดยไม่ต้องตั้งใจฝึก ไม่ต้องไปสอนให้ปากเปียกปากแฉะ วัฒนธรรมเข้าแถวก็มีมาเอง จากการถ่ายทอดตามความเคยชิน นี่คือนวินัยที่กลายเป็นวิถีชีวิต

ถ้าในหมู่คณะของเราปฏิบัติอะไรให้วินัยลงตัวเป็นวัฒนธรรมไปแล้ว คนที่เข้ามาสู่วัฒนธรรมนั้น สุขุมชนนั้นใหม่ ก็จะเป็นไปอย่างนั้นเอง เพราะฉะนั้นสำหรับพฤติกรรมเคยชินโดยวิธีของวัฒนธรรมนี้ ในสังคมที่เราสร้างสรรค์ถ่ายทอดเรื่องระเบียบวินัยมาก่อน เขาก็ได้เปรียบ เพราะว่าคนรุ่นหลังเข้าสู่วินัยโดยติดพฤติกรรมเคยชินไปเอง

แต่ถ้าเรายังไม่มีวัฒนธรรมอย่างนั้น เราก็ต้องอาศัยมีผู้นำที่รู้หลักการอันนี้แล้วนำไปใช้

อย่างไรก็ตาม อันนี้เป็นวิธีพื้นฐานเท่านั้น ต้องพูดถึงวิธีอื่นต่อไป

• **สร้างวินัยให้ได้ผล ด้วยระบบสัมพันธ์ขององค์กรรวม**

การฝึกวินัย(คือฝึกให้เป็นศีล)นั้น จะได้ผลดีต้องอาศัยระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง มาบูรณาการกันด้วย คือเป็นระบบขององค์กรรวมที่องค์กรรวมจะต้องประสานกัน

หมายความว่า ในการฝึกฝนพัฒนามนุษย์หรือการศึกษานี้จะต้องให้องค์ประกอบ ๓ ส่วน คือ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญาประสานไป

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

ด้วยกัน ทำให้เกิดองค์รวมที่สมบูรณ์ แล้วสิ่งที่ฝึกนั้นก็กลายเป็นชีวิตจริงของเขา ฉะนั้น เวลาเราฝึกทำอะไรอย่างหนึ่ง จึงต้องดูทั้ง ๓ ด้าน คือ

๑. *ด้านพฤติกรรม* ถ้าเขามีพฤติกรรมที่ดีด้วยความเคยชิน ก็ดีแล้ว

๒. *ด้านจิตใจ* ถ้าเขามีความพึงพอใจ หรือมีความสุขในการทำพฤติกรรมนั้น พฤติกรรมนั้นจะมั่นคงยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น ทางด้านจิตใจ จะต้องคอยดูว่าทำอย่างไรจะ让他ตั้งอยู่ในวินัยด้วยความสุข มีความพึงพอใจ

๓. *ด้านปัญญา* ถ้าเขามีความรู้เข้าใจเหตุผล มองเห็นคุณค่า มองเห็นประโยชน์ของการกระทำหรือพฤติกรรมนั้น ความรู้ความเข้าใจนั้นก็จะมีมาหนุนองค์ประกอบฝ่ายจิตใจ ทำให้เขายังมีความพึงพอใจและมีความสุขในการปฏิบัติตามพฤติกรรมนั้นยิ่งขึ้นไปอีก

ทั้งด้านปัญญาคือความรู้ความเข้าใจนั้น และด้านจิตใจคือความสุขความพอใจ ต่างก็มีมาหนุนให้พฤติกรรมตั้งมั่นนั้นยิ่งหนักแน่นมั่นคงลงตัว

ฉะนั้น องค์ประกอบสามส่วนนี้จึงเสริมซึ่งกันและกัน พฤติกรรม สภาพจิตใจ และปัญญา สามอย่างนี้ จะต้องพัฒนาด้วยกัน

ถ้าทำไปที่อยๆ อาจจะเป็นการบังคับ ถ้าการบังคับเกิดขึ้น จิตใจของคนไม่มีความสุข พอจิตใจของคนไม่มีความสุข เขาจะทำความจำใจ และพร้อมที่จะละเมิด แล้วต่อไปก็อาจจะเกิดปัญหา

ทีนี้ ถ้าไม่ทำด้วยปัญญา ต่อไปเขาเรียนรู้ไปทางอื่น เขาไม่เห็นเหตุผลในเรื่องนี้ เขาก็สงสัย ทำให้เขาเกิดความลังเลที่จะทำ ฉะนั้น ต้องให้ได้ทั้ง ๓ ส่วน นี้คือ ต้องมีทั้ง *ศีล สมาธิ ปัญญา* จะต้องฝึกวินัยให้ได้องค์ประกอบสัมพันธ์กันพร้อมทั้ง ๓ ด้านนี้

• สร้างวินัย โดยใช้ปัจจัยอื่นช่วยเสริม

วินัยจะทำให้เกิดความสุข และประพฤติปฏิบัติด้วยความพึงพอใจ โดยใช้ปัจจัยอย่างอื่นมาช่วยอีกก็ได้ เช่น *มีกัลยาณมิตร*

ขอยกตัวอย่างว่า ถ้าครูอาจารย์น่ารัก ทำให้เด็กมีความอบอุ่นสบายใจ เด็กก็อยากเชื่อฟัง ครูอาจารย์ที่เขารัก เคารพ และศรัทธานั้น พอพูดอะไรลูกศิษย์ก็อยากทำอยู่แล้ว และเขาก็มีความสุขที่จะทำตามด้วย วินัยก็เกิดได้ง่าย

เพราะฉะนั้น ศรัทธา และความรัก จึงเป็นปัจจัยสำคัญ ศรัทธาและความรักนี้พ่วงอยู่กับความมีกัลยาณมิตร แต่อันนี้ที่จริงเป็นองค์ประกอบที่จะมาเสริมเอามาพูดแทรกเสียก่อน เพื่อยกตัวอย่างให้เห็น

ความเป็นกัลยาณมิตร เป็นตัวเสริมในการสร้างวินัยจากพฤติกรรมที่เคยชินได้ โดยทำหน้าที่หนุนองค์ประกอบทั้ง ๓ ด้าน คือ

- เป็นต้นแบบที่ดีของพฤติกรรม (*ศีล*)
- มีความรัก ทำให้เกิดความอบอุ่น มีความเป็นกันเอง พร้อมทั้งศรัทธาและความสุข (*จิตใจ*)
- กัลยาณมิตร รู้เหตุรู้ผล สามารถบอกได้ว่าทำอย่างนั้นแล้วมีผลอย่างไร ทำให้เด็กเข้าใจเหตุผลและเห็นคุณค่าในสิ่งที่ทำ (*ปัญญา*)

• สร้างวินัย ด้วยแรงหนุนของสภาพจิตใจ

อีกวิธีหนึ่งซึ่งเอาปัจจัยด้านจิตใจมานำ คือการตั้งเป็นอุดมคติในจิตใจ ทำให้ใจมีความฝักใฝ่มุ่งมั่นอย่างแรง เช่น ประชาชนหนึ่งตั้งเป้าหมายใฝ่ฝันว่า ชาตินเราจะต้องยิ่งใหญ่ มีชื่อเสียงปรากฏไปทั่วโลกว่าเป็นชาติที่มีวินัย

เพื่อให้ชาติของเรายิ่งใหญ่ ขอให้คนของเราปฏิบัติอย่างนี้ๆ

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

ด้วยความที่มีเป้าหมายอย่างแรง เป็นอุดมคติ ใฝ่ตั้งใจจริงอย่างนี้ ก็ทำให้คนปฏิบัติตามวินัยได้

แต่วินัยแบบนี้อาจจะทำให้เลยเถิด เช่น ใช้กิเลสรุนแรง ทำให้คนมีความภูมิใจว่า แหม หมู่คณะของเราเนี่ยยอดเลย การใช้วิธีการนี้ มักทำให้เกิดความคิดเปรียบเทียบ และมักจะนำมาปลุกใจกันว่า หมู่คณะของเรารักษาวินัย มีวินัยดี เห็นไหม เทียบกับโรงเรียนอื่นโน้น โรงเรียนของเรามีชื่อเสียง ใครๆ ก็นิยม ไปไหนก็มีเกียรติ เราก็ภาคภูมิใจตัวเองว่า โรงเรียนของเราเป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียง มีเกียรติ มีวินัย ถ้าใช้วิธีเราอย่างนี้ ท่านเรียกว่า*เรามานะ*

“มานะ” ในระดับต้นๆ นี้เป็นความภูมิใจ แต่ถ้าแรงไปจะกลายเป็นดูถูกหมิ่นคนอื่น ตลอดจนเป็นการแข่งขันแย่งชิงความเป็นใหญ่ มุ่งความเด่นความดัง ซึ่งมีภัยอันตรายอยู่ด้วย เพราะฉะนั้น ถ้าจะใช้มัน ก็ใช้ได้แต่ในขั้นต้น แล้วต้องรีบเปลี่ยนไปใช้ปัจจัยตัวอื่นที่เป็นฝ่ายดี

ถ้าใช้มานะตลอดไป จะก่อให้เกิดปัญหาในระหว่างมนุษย์ คือรักษากลุ่มของตัวเองได้ แต่ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกับกลุ่มอื่น แล้วทำให้เกิดสภาพจิตไม่ดี คือการดูถูกดูแคลน ความทะนงตัวหยิ่งลำพอง ตลอดจนการคิดกำจัดคนอื่นต่อไปอีก ไม่ประกอบด้วยปัญญาที่แท้จริง

บางสังคม บางประเทศ บางกลุ่ม ก็รักษาวินัยด้วยมานะนี้ แม้แต่ทำคุณความดีอื่นๆ ก็ด้วยมานะนี้ เป็นการทำตนให้อยู่ในระบบการแข่งขันไปในตัว อย่างน้อยก็ต้องอาศัยความรู้สึกภูมิใจเข้าช่วย และเมื่อภูมิใจในกรณีอย่างนี้แล้ว ก็มักจะต้องพอง

วิธีนี้ทางธรรมจึงไม่สนับสนุน ถ้าจะใช้ ก็ต้องระวัง โดยรีบสร้างปัจจัยที่ดีมาสืบทอดต่อไปอย่างที่กำลังแล้ว

• สร้างวินัย โดยใช้กฎเกณฑ์บังคับ

อีกวิธีหนึ่งคือ การสร้างวินัยโดยใช้กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ บังคับควบคุม โดยมีการลงโทษ

วิธีนี้ก็สร้างวินัยได้ แต่เป็นวิธีที่ไม่ดี และไม่ถูกต้อง ไม่เข้ากับหลักการของธรรม เป็นวิธีการที่ไม่ถูกต้อง คือไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ

มนุษย์จะมายัดเยียดเอาศีลใส่ให้แกกันไม่ได้ ศีลเกิดจากการฝึกให้มีขึ้นในตัวคน

ฉะนั้น การกดหรือบีบบังคับนี้ ถ้าอำนาจยังอยู่ ก็อยู่ได้ แต่พออำนาจที่กดบีบบังคับไปเมื่อไร คนก็จะละเมียดวินัย คราวนี้ยิ่งปั่นป่วนเสียหายหมด ฉะนั้น ในสังคมที่อยู่ได้ด้วยกฎข้อบังคับ แล้วใช้อำนาจบีบบังคับกัน ถึงแม้จะมีวินัยอยู่ได้ แต่เมื่อไรอำนาจที่กดบีบบังคับหายไป สังคมนั้นก็ปั่นป่วนอีก ไม่ได้ผลอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม การใช้กฎเกณฑ์ข้อบังคับนี้ บางครั้งได้ผลในเมื่อกฎเกณฑ์นั้นไม่บีบบังคับรุนแรงเกินไป และมีช่วงเวลายาวพอที่จะให้คนผ่านเข้าสู่ความเคยชินจนเขาไม่รู้ตัว

พอกลายเป็นความเคยชินไปแล้ว ก็เข้าสู่กฎธรรมชาติตามวิธีแรก คือเป็นวินัยพื้นฐานที่เกิดขึ้นโดยการสร้างพฤติกรรมเคยชิน

มันกลายเป็นเรื่องของความเคยชินตามธรรมชาติ ที่มารับทอดจากการใช้อำนาจบีบบังคับ อันนั้นต่างหากที่ได้ผล

การใช้กฎหมายหรือกฎเกณฑ์ข้อบังคับมาฝึกวินัยให้คนมีศีลนี้ มีวิธีที่จะทำให้ได้ผล โดยต้องไม่ให้อยู่แค่เป็นการใช้อำนาจกดบีบบังคับและลงโทษ แต่ต้องให้จิตใจของคนเกิดความรู้สึกสำนึกว่าเป็นการฝึก โดยให้เขาจำใจมองเห็นเหตุผล และประโยชน์ของการปฏิบัติตามกฎข้อบังคับนั้นๆ

ความรู้ความเข้าใจและจิตสำนึกในการฝึกนี้ จะทำให้เขาเกิดมีความพึงพอใจหรือความเต็มใจขึ้นมาในระดับหนึ่งที่จะทำตาม และก็ทำให้ได้ผล ซึ่งก็คือทำ

ให้เข้าสู่ระบบการศึกษาที่แท้จริง โดยมีองค์ประกอบสามส่วน คือ พฤติกรรม สภาพจิตใจ และปัญญา เข้ามาประสานกัน

วินัยในฐานะเป็นองค์ประกอบของประชาธิปไตย

การฝึกวินัยนี้ มีความหมายอีกอย่างหนึ่งด้วย คือเราถือว่า วินัยเป็น องค์ประกอบพื้นฐานของประชาธิปไตย ถ้าไม่มีวินัย ประชาธิปไตยก็ตั้งอยู่ยาก เพราะประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน ประชาชนปกครองกันเอง

ประชาชนจะปกครองกันเองได้ ประชาชนทุกคนต้องปกครองตนเองได้ คนที่ ปกครองตนเองได้ คือคนที่มีความวินัย คนที่ไม่มีวินัยจะปกครองตนเองไม่ได้ เมื่อ ปกครองตนเองไม่ได้แล้ว จะไปร่วมกันปกครองเป็นประชาธิปไตยได้อย่างไร ประชาธิปไตยก็ไปไม่รอด

สรุป ประชาธิปไตย คือการปกครองของประชาชนที่แต่ละคนปกครอง ตนเองได้

การที่จะทำให้คนปกครองตนเองได้ ต้องทำให้คนมีความวินัย คือมีศีล หรือตั้งอยู่ในวินัย

แต่สาเหตุของความขาดวินัยอย่างหนึ่ง มาจากปัญหาเกี่ยวกับหลักการของ ประชาธิปไตยเสียเอง กล่าวคือ มีองค์ประกอบอยู่อย่างหนึ่งที่สำคัญมากของ ประชาธิปไตย คือ “เสรีภาพ”

ที่นี่ *ถ้าคนเข้าใจความหมายของเสรีภาพไม่ถูกต้อง เสรีภาพนั้นก็จะมี ขัดแย้งกับวินัย*

เหมือนกับในบางสังคม ที่มีปัญหาการขาดวินัยเกิดขึ้น เพราะคนไปยึดถือ เสรีภาพในทางที่ผิด คือไม่เข้าใจถึงความหมายของเสรีภาพ นี้กว่า เสรีภาพ คือการ

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

ทำได้ตามใจชอบ เพราะฉะนั้นการตามใจตนเองได้ ทำตามใจชอบได้ ก็คือการมีเสรีภาพ แล้วบอกว่า เสรีภาพคือองค์ประกอบของประชาธิปไตย เมื่อเข้าใจเสรีภาพอย่างนี้ วินัยก็ไม่ได้

กลายเป็นว่า คนพวกนี้ เอาข้ออ้างจากหลักการของประชาธิปไตย มาทำลายประชาธิปไตย ฉะนั้น เมื่อคนไม่เข้าถึงสาระของประชาธิปไตย ก็เกิดความขัดแย้งในตัวเอง นี่คือการเข้าใจความหมายของเสรีภาพผิด

เสรีภาพ นั้น ไม่ใช่การทำตามชอบใจ เรามักจะให้ความหมายของเสรีภาพในแง่ที่เป็นการทำได้ตามปรารถนา ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย หรือกติกาของสังคมบ้าง การทำได้ตามพอใจเท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นบ้าง แต่นั่นยังไม่ใช่ความหมายที่เป็นสาระของประชาธิปไตย เป็นเพียงความหมายในเชิงปฏิบัติเท่านั้น

ที่จริง เสรีภาพ ในฐานะที่เป็นหลักการอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย ย่อมมีความหมายที่สอดคล้องกับความมุ่งหมายของประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยนั้น เป็นระบบการปกครองอย่างหนึ่ง การปกครองทุกอย่างมีความมุ่งหมายเพื่อจัดสรรสังคมให้อยู่ดีมีสันติสุข

เราเห็นว่า ประชาธิปไตยเป็นระบบการปกครองที่ดีที่สุดที่จะให้บรรลุจุดหมายนี้ เราจึงตกลงกันให้มีการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยให้ประชาชนร่วมกันปกครอง โดยทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครองนั้น

ที่นี่ เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครอง เราจึงต้องให้ประชาชนมีเสรีภาพ เพื่อให้ประชาชนเหล่านั้นทุกๆ คน สามารถนำเอาสติปัญญาความรู้ความสามารถของเขาออกมาช่วยสร้างสรรค์สังคม ถ้าคนไม่มีเสรีภาพ สติปัญญาความรู้ความสามารถของเขาก็ถูกปิดกั้น ไม่มีโอกาสเอาออกมาใช้ในการร่วมสร้างสรรค์สังคมได้

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

โดยนัยนี้ เสรีภาพที่เป็นหลักการของประชาธิปไตย จึงมีความหมายว่า เป็นการมีสิทธิและมีโอกาสที่จะนำเอาศักยภาพของบุคคลแต่ละคน ออกมาช่วยเป็นส่วนร่วมในการเสริมสร้างประโยชน์สุขให้แก่สังคม เสรีภาพที่แท้จริงอยู่ที่นี้

เสรีภาพที่เข้าใจผิด ก็คือ การที่แต่ละคนจะเอาแต่ผลประโยชน์เข้าตัวเอง เสรีภาพกลายเป็นมีความหมายว่าฉันจะเอาอะไร ก็ต้องได้ตามที่ฉันต้องการ

แต่ที่จริงนั้น เสรีภาพมีไว้เป็นองค์ประกอบของประชาธิปไตย เพื่อให้การปกครองนั้นสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่สังคมได้จริง โดยการจัดการเอื้ออำนวยโอกาสให้บุคคลแต่ละคนมาช่วยกันเสริมสร้างสังคมได้

ถ้าบุคคลไม่มีเสรีภาพ ความคิดความเห็น สติปัญญาของเขาก็ไม่มีโอกาสที่จะมามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สังคม แต่เมื่อเขามีเสรีภาพ สติปัญญาความคิดเห็นที่ดีของเขา ก็ออกมาช่วยสร้างสรรค์สังคมที่ดิ่งวามขึ้นได้ ประชาธิปไตยก็สำเร็จ

แต่ประชาธิปไตยที่ไม่ถูกต้อง ก็เพี้ยนไป กลายเป็นระบบแก่งแย่งผลประโยชน์ของปัจเจกชน ที่แต่ละคนก็มองเสรีภาพในความหมายว่า ฉันจะเอาอะไร ก็ต้องเอาให้ได้ ถ้าเป็นอย่างนี้ประชาธิปไตยก็อยู่ไม่รอด

ฉะนั้น จะต้องมองความหมายของเสรีภาพใหม่ว่า เสรีภาพคือการมีสิทธิแล้วก็มีโอกาสและสามารถใช้โอกาสนั้นนำเอาศักยภาพของแต่ละคน ออกมาร่วมสร้างสรรค์สังคม

อันนี้เป็นความหมายที่แท้จริง เพราะสอดคล้องกับความมุ่งหมายของประชาธิปไตย ซึ่งเป็นระบบการจัดตั้งเพื่อสังคม

เรื่องความหมายของศัพท์เหล่านี้ จะต้องทำความเข้าใจทั้งนั้น เพราะมีความสำคัญ และสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ถ้าเราเข้าใจพลาด การปลุกฝังคุณสมบัติ

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

ต่างๆ ก็คลาดเคลื่อนหมด

ฉะนั้น การจะปลูกฝังวินัยได้สำเร็จ จะต้องสัมพันธ์สอดคล้องกับหลักการอื่นๆ ที่เป็นองค์ประกอบทั้งหลายของประชาธิปไตย

ถ้าจะให้วินัยเป็นองค์ประกอบของประชาธิปไตย ทั้งตัวมันเองและองค์ประกอบข้ออื่นๆ ของประชาธิปไตย ก็ต้องมีความหมายที่ถูกต้อง แล้วมาจับสัมพันธ์กันอย่างสอดคล้องกลมกลืน มันจึงจะประสานกันไปได้

ฉะนั้น เสรีภาพจึงเป็นคำหนึ่ง ที่จะต้องเข้าใจความหมายให้ถูกต้อง

เมื่อเข้าใจความหมายของเสรีภาพถูกต้องแล้ว ก็จะเห็นว่า วินัยเป็นการจัดสรรโอกาส ที่จะทำให้เสรีภาพของเราอำนวยผลเป็นประโยชน์แก่กุลแก่งคมได้อย่างแท้จริง

แล้วคนก็จะมีเจตคติที่จะประพฤติตามวินัย ทำให้เกิดความเคารพกฎเกณฑ์กติกา คือ เคารพวินัยนั่นเอง

ความหมายของวินัย พัฒนาไปตามการพัฒนาของคน

กฎกติกา มีขึ้นมาเพื่ออะไร กฎกติกาเป็นเครื่องมือรักษาสังคมและทำให้คนได้ประโยชน์จากสังคม เพื่อชีวิตแต่ละชีวิตจะมาอยู่ร่วมกันด้วยดี โดยมีโอกาสที่จะดำเนินไปได้อย่างสะดวกคล่องตัวดังที่กล่าวแล้วตั้งแต่ต้นว่า วินัยเป็นเครื่องจัดสรรโอกาส

เพราะฉะนั้น กฎเกณฑ์กติกาโดยสาระที่แท้ จึงเป็นเครื่องมือจัดสรรเอื้ออำนวยโอกาสนั่นเอง และมันจึงสัมพันธ์โดยตรงกับเสรีภาพ

ฉะนั้น เมื่อเราเริ่มพัฒนาคน ความเข้าใจความหมายของวินัย กฎ กติกา ก็จะค่อย ๆ พัฒนาไปด้วย

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

ตอนแรก คนไม่มีความพร้อม เพราะไม่มีปัญญา ไม่มีความเข้าใจเหตุผล พอเห็นกฎเกณฑ์กติกาของสังคม ก็เห็นเป็นเรื่องบิบบังคับตน กีดกันการที่ตนจะทำอะไรตามชอบใจ

ฉะนั้น สำหรับคนที่ยังไม่พัฒนา วินัยจะมีความหมายเป็น*เครื่องบังคับ* ตลอดจนถึงขวางความพอใจของตัวเองของเขา ในขั้นนี้ ปัญญาที่ไม่มี จิตใจก็ไม่พร้อม จำใจ ผินใจ และซึ่งเคียด หรือไม่ก็ท้อแท้เป็นทุกข์ พฤติกรรมก็ขัดแย้ง

ต่อมา เมื่อเขาเริ่มพัฒนาขึ้น และมองเห็นเหตุผล วินัยจะมีความหมายเป็น*เครื่องฝึกมนุษย์*

ในขั้นนี้ เขามีปัญญา พอที่จะรู้เข้าใจเหตุผลและคุณค่าของกฎเกณฑ์กติกานั้น จิตใจก็ยอมรับ และอาจจะเต็มใจ หรือถึงกับมีความสุขที่จะปฏิบัติตาม พฤติกรรมก็สอดคล้อง

ในที่สุด เมื่อมนุษย์พัฒนาดีแล้ว วินัยจะเปลี่ยนความหมายเป็น*เรื่องของสิ่งหมายรู้ร่วมกัน* สำหรับที่จะได้ปฏิบัติถูกต้องว่าจะดำเนินชีวิตกันอย่างไร จะอยู่ร่วมกันอย่างไร และจะดำเนินกิจการร่วมกันอย่างไร ซึ่งจะต้องลงตัวเป็นอย่างไรอย่างหนึ่ง จึงจะเป็นไปด้วยดี และนี่คือความหมายที่แท้ของกฎเกณฑ์กติกา

เหมือนอย่างพระอรหันต์ทั้งหลาย แม้จะมีกฎเกณฑ์กติกามากมาย แต่ท่านไม่รู้สึกรับเป็นเรื่องบังคับ ไม่ต้องผินใจ เพราะเข้าใจเหตุผลและความมุ่งหมาย ว่าที่มีกติกากันนี้ ก็เพื่อประโยชน์ในการอยู่ร่วมกัน จะได้สะดวกคล่องตัว เพราะไม่อย่างนั้นแล้ว ก็ไม่รู้ว่าจะเอาอย่างไร แล้วก็ขัดข้อง จะวุ่นวาย

ยกตัวอย่างเช่นว่า พระอรหันต์มาอยู่ร่วมกันในวัดสัก ๒๐ ท่าน กระจายกันอยู่องค์ละกุฏิ จะมาฉันพร้อมกันเมื่อไร จะมาประชุมกันเมื่อไร ก็ต้องวางข้อตกลงเป็นกติกา เช่น ตั้งกติกาว่า เวลา ๐๗.๐๐ น. ตีระฆัง ให้หมายรู้ว่ามาฉัน เมื่อมาแล้วเวลานั้น ตกลงกันว่านั่งเรียงลำดับอย่างนี้ ใครนั่งก่อน นั่งหน้า นั่งหลัง ก็

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

ต้องเป็นระเบียบวางไว้ จึงจะเรียบร้อยสบาย

นี่แหละเรียกว่าเป็นกติกาสังคม ซึ่งแม้แต่พระอรหันต์ก็ต้องวางไว้ แต่สำหรับผู้ที่พัฒนาแล้วอย่างนี้ กฎเกณฑ์กติกาทั้งหลายกลายเป็นเพียง*เครื่องหมายรู้ร่วมกัน* เพื่อจัดสรรความเป็นอยู่และกิจการให้เกิดมีโอกาสดำเนินไปอย่างดีงามเรียบร้อยคล่องตัว และท่านเหล่านั้นก็ยินดี เต็มใจที่จะปฏิบัติ

ในขั้นนี้ ท่านผู้ปฏิบัติ มีปัญญารู้เข้าใจเหตุผล ความมุ่งหมาย และคุณค่า โดยสมบูรณ์ และสามารถปรับปรุงกฎเกณฑ์กติกาให้สอดคล้องตามธรรมอยู่เสมอ จิตใจคล้อยไปตามอย่างโปร่งโล่งผ่องใส พุทธิกรรมก็สงบราบรื่น

ฉะนั้นจึงบอกว่า ความหมายของวินัยเปลี่ยนไปตามการพัฒนาของมนุษย์

- คนที่ยังไม่พัฒนา ไม่มีการศึกษา มองวินัยเป็นเรื่องของการบังคับ
- พอเริ่มมีการพัฒนา ก็มองว่าเป็นเครื่องมือ เพื่อชีวิตในสังคมที่ดั่งงาม รับการฝึกด้วยใจยินดี เพื่อให้ชีวิตเจริญพัฒนา และสังคมมีสันติสุข
- พอพัฒนาดีแล้ว วินัยกลายเป็นเครื่องหมายรู้ร่วมกัน สำหรับการเป็นอยู่ร่วมในสังคม เพื่อให้ชีวิตและสังคมประสานสอดคล้องและเกื้อกูลกลมกลืน

ในสังคมประชาธิปไตยที่แท้ วินัยจะเป็นอย่างนี้ ถ้าเราไม่พัฒนาคน สังคมประชาธิปไตยซึ่งอยู่ได้ด้วยกฎ เกณฑ์ กติกา ก็จะมีเกิดความขัดแย้งกันระหว่างความหมายของ *เสรีภาพ* กับ *วินัย* แล้วสังคมนั้นก็จะต้องปั่นป่วน

ถ้าจะให้คนมีเสรีภาพในความหมายว่า ทำอะไรได้ตามชอบใจเท่าที่ไม่ละเมิดกฎหมาย หรือไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น มนุษย์ก็ต้องวางกฎเกณฑ์กติกามากขึ้นๆ แล้วคนก็ต้องอยู่ด้วยกฎ

พออยู่ด้วยกฎต่อไปนานๆ เข้า คำว่า *กฎ* ก็กลายเป็น *กต* กลายเป็นกตสัน

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

หรือกดบีบบังคับ แล้วกดไปกดมา ในที่สุดสังคมประชาธิปไตยก็ต้องยุติด้วยการเอา
กฎหมายแบบนี้ แล้วก็หนีการใช้อำนาจลงโทษไปไม่พ้น ผลที่สุดก็กลายเป็นเผด็จ
การด้วยกฎ/กด

ฉะนั้น ประชาธิปไตยนั้น ในที่สุด ถ้าคนไม่เข้าถึงสาระของประชาธิปไตย ก็
จะกลายเป็นเผด็จการชนิดหนึ่ง คือเผด็จการด้วยกฎ อย่างที่ว่ามาแล้ว

องค์ประกอบร่วมในการเสริมสร้างวินัย

ขอทบทวนเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ความมีวินัย หรือตั้งอยู่ในวินัย ที่
เรียกว่าศีลนั้น เป็นแสงเงินแสงทองอย่างหนึ่งของชีวิตที่ดีงาม หรือเป็น รุ่งอรุณของ
การศึกษา

ได้บอกไว้แล้วว่า แสงเงินแสงทอง นี้มี ๗ อย่าง เหมือนกับสเปกตรัม คือ
แสงนั้นประกอบด้วยสีต่างๆ ๗ สี แสงอาทิตย์ตอนรุ่งอรุณ ก็ประกอบด้วยแสงเงิน
แสงทอง ๗ สี กล่าวคือองค์ประกอบสำคัญ ๗ ประการ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้

ในที่นี้จะไม่พูดหมด เพียงแต่ให้หลักการว่า องค์ประกอบอย่างหนึ่งจะ
เกิดขึ้นโดยสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ซึ่งจะมาช่วยเสริมกัน ฉะนั้น ในการสร้าง
วินัย เราก็อาศัยองค์ประกอบในชุดของมันนี้มาช่วยหนุน องค์ประกอบสำคัญที่
เกี่ยวข้องใกล้ชิดมาก ขอพูดในที่นี้ ๓ อย่าง คือ

๑. *กัลยาณมิตร* ความมีกัลยาณมิตรนี้ช่วยมาก เพราะเป็นผู้นำและเป็น
แบบอย่าง เริ่มตั้งแต่การช่วยสร้างพฤติกรรมเคยชิน

กัลยาณมิตรเป็นบุคคลที่มีการฝึกฝนพัฒนาดีแล้ว ในความหมายหนึ่งก็คือ
เขามีศีล มีวินัย ทำให้เด็กได้แบบอย่างที่ดี ถึงแม้เด็กไม่รู้ไม่เข้าใจ แต่พอ
กัลยาณมิตรทำอะไร แก่ก็ทำตาม แก่ก็ได้พฤติกรรมเคยชินที่มีวินัยไปเอง

กัลยาณมิตร นอกจากให้แบบอย่างที่ดีในด้านพฤติกรรมเคยชินแล้ว

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

กัลยาณมิตรยังมีคุณสมบัติทางจิตใจด้วย โดยมีคุณธรรม เช่นเมตตา มีความรัก ความปรารถนาดี ทำให้เด็กศรัทธา เกิดความรัก อบอุ่นใจ สนใจใจ เมื่อคุณครูที่รัก บอกให้ทำอะไร เด็กก็ยินดีปฏิบัติตามด้วยความรัก ด้วยศรัทธา จิตใจก็อบอุ่น มีความสุข

นอกจากนั้น คุณครูผู้เป็นกัลยาณมิตรก็มีปัญญารู้เหตุผล สามารถอธิบาย ให้เด็กรู้ด้วยว่า ที่เรากำลังทำอะไร ประพฤติอย่างนี้ มีเหตุผลอย่างไร มีประโยชน์ อย่างไร มีคุณค่าอย่างไร เด็กก็ได้พัฒนาปัญญาไปด้วย ทำให้พฤติกรรมยิ่งแนบแน่น สนใจ เพราะฉะนั้น องค์ประกอบข้อกัลยาณมิตรจึงสำคัญมาก

๒. *ฉันทะ* คือความรักดี ใฝ่ดี ใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ เด็กที่มีฉันทะจะใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ปรารถนาในสิ่งที่ดีงาม ต้องการให้ชีวิตของตนดีงาม ต้องการให้ทุกสิ่งที่ดี ตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับดีงามไปหมด ต้องการให้สังคม ชุมชน โรงเรียนของตนดีงาม อยากให้ชั้นเรียนเรียบร้อยดีงาม อยากให้ความดีงามเกิดขึ้นในชีวิตในสังคม ความใฝ่ดีคือฉันทะนี้สำคัญมาก จัดเป็นแสงเงินแสงทองอีกอย่างหนึ่ง

ในข้อแรก เด็กยังต้องอาศัยกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก แต่พอ ฉันทะเกิดขึ้น เด็กก็ได้ปัจจัยภายในตัวเอง ตอนนี้เด็กมีแรงจูงใจใฝ่ดีใฝ่สร้างสรรค์ อยู่ในตัว เด็กจะอยากทำทุกอย่างที่ดีงามและทำทุกอย่างที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องให้ดี ไปหมด

วินัยนั้น เป็นเครื่องทำให้สังคมดีงาม ทำให้ชีวิตดีงาม พอเด็กรู้อย่างนี้ เขามี ความใฝ่ดีอยู่แล้ว ก็ปฏิบัติตามหรือฝึกตัวตามวินัยนั้นทันที

คนที่ฉันทะนี้ อยากให้ทุกสิ่งที่ดีงามที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่ในภาวะที่ดีที่สุดของมัน เมื่อเห็นเพื่อนมนุษย์ ก็อยากให้เพื่อนมนุษย์นั้นอยู่ในภาวะที่ดีที่สุดของเขา ความมีฉันทะต่อเพื่อนมนุษย์ก็แสดงออกเป็นเมตตา คืออยากให้เพื่อนมนุษย์อยู่ใน ภาวะที่เอิบอัม แข็งแรงสมบูรณ์มีความสุขอย่างดีที่สุดของเขา

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

ฉันทะนี้ตัวอย่างยิ่ง จึงต้องสร้างขึ้นมาก ถ้าฉันทะเกิดขึ้น ก็เป็นแสงเงินแสงทองของชีวิต ไม่ว่าจะปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมอะไร ก็มีหวังสำเร็จ ถ้าฉันทะเกิดขึ้น

๓. *อัตตสัมปทา* แปลว่า การทำตนให้ถึงพร้อม หรือการทำตนให้เพียบพร้อมสมบูรณ์ หมายถึงการทำตนให้เข้าถึงความพร้อมสมบูรณ์แห่งศักยภาพของตน คือต้องการจะพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์ หรือต้องการใช้ชีวิตของตนให้ถึงความสมบูรณ์ ซึ่งจะเกิดเป็นจิตสำนึกในการฝึกฝนพัฒนาตน หรือจิตสำนึกในการศึกษา

เมื่อเด็กมีจิตสำนึกในการศึกษา มีจิตสำนึกในการพัฒนาตน หรือจิตสำนึกในการฝึกตน หรือจิตสำนึกในการเรียนรู้ขึ้นมาเมื่อไร ก็มีหวังที่จะก้าวหน้า เพราะเขาพร้อมที่จะรับและบุกฝ่าเดินหน้าไปในสิ่งที่ตั้งงามทุกอย่าง

ฉันทะนั้นนี้ใฝ่ติดอยู่แล้ว คราวนี้ยังแถมมีจิตสำนึกในการที่จะฝึกฝนพัฒนาตนอีก เด็กจะเรียนรู้ว่ามนุษย์เรานี้ไม่เหมือนสัตว์ทั้งหลายอื่น มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกต้องพัฒนา เราจะต้องฝึกฝนพัฒนาตน

พระพุทธศาสนาสอนว่า มนุษย์เป็น “ทัมมะ” คือเป็นสัตว์ที่จะต้องฝึกหรือฝึกได้ พระพุทธเจ้ามีพุทธคุณข้อหนึ่งว่า *อนุตตโร ปุริสทัมมสารถิ* ซึ่งเราท่องกันแมน แปลว่า ทรงเป็นสารถีฝึกทัมมะ คือฝึกบุคคลหรือสัตว์ที่ต้องฝึก ผู้ยอดเยี่ยม

มนุษย์เรานี้ จะดี จะประเสริฐ ก็ด้วยการฝึก มนุษย์มีศักยภาพในการฝึกสูงสุด ฝึกแล้วจะประเสริฐจนเป็นพุทธะก็ได้ ซึ่งแม้แต่เทวดาและพระพรหมก็น้อมนมัสการ

ฉะนั้น มนุษย์จะต้องมีความภูมิใจและมั่นใจในศักยภาพนี้ โดยมีจิตสำนึกในการฝึกตนและจะต้องพยายามฝึกตน

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

พอสร้างจิตสำนึกในการฝึกตนขึ้นมาได้แล้ว ก็สบาย จิตสำนึกในการฝึกตนนี้เป็นแกนของการศึกษา ไม่ว่าจะเจออะไร ก็จะมองเป็นเวทีของการฝึกตนไปหมด งานการ วิชาการ บทเรียน หรือประสบการณ์ สถานการณ์อะไรก็ตาม เขาจะมองเป็นเครื่องฝึกตัวไปหมด

เมื่อเด็กมีตัวอดัดสมปทานแล้ว เราก็สบายใจได้ คราวนี้ไม่ต้องไปจู้จี้จั่วไซอะไรอีก เขาเจออะไรเขาจะมองเป็นโอกาสที่จะฝึกตน ที่จะทำให้เขาได้เรียนรู้ เขาจะสู้หมด งานยาก วิชาการยาก เขาจะชอบ เพราะอะไรก็ตามที่ยาก ก็จะยิ่งช่วยให้เขาได้ฝึกตนมาก

คนที่มีจิตสำนึกในการฝึกตน เจออะไรยาก ยิ่งวิ่งเข้าหา ส่วนคนทั่วไปที่ไม่มีจิตสำนึกนี้ พอเจองานยาก เจอวิชายากก็ถอย แล้วก็ล้มเหลวตามมา คือ

๑. ไม่เต็มใจทำ เกิดความท้อแท้ ท้อถอย แล้วก็ขาดความสุข เสียสุขภาพจิต
๒. ไม่ตั้งใจทำ ก็เลยทำอะไรไม่ค่อยได้ผล

ส่วนคนที่มีจิตสำนึกในการฝึกฝนพัฒนาตน พอเจออะไรที่ยาก ก็มองเห็นว่าเป็นเครื่องฝึกตัวที่จะทำให้พัฒนาตนได้มาก และเกิดความรู้สึกว่า *ยิ่งยาก ยิ่งได้มาก*

ระหว่างของยาก กับของง่าย เด็กพวกนี้จะเข้าหาของยาก เพราะยิ่งยาก ยิ่งได้มาก ทำให้ฝึกตนได้ดี เขาจะมองเห็นว่า ถ้าเราผ่านสิ่งที่ยากได้แล้ว เราก็จะทำสิ่งที่ง่ายได้แน่นอน และจะทำให้เราได้สะสมประสบการณ์ความชำนาญในการทำงานเพิ่มขึ้นๆ

ผลดีที่เกิดขึ้น คือ

๑. มีความ *เต็มใจ* พอใจ ยินดีที่จะทำ ซึ่งทำให้เขามีความสุขในการทำงาน หรือเล่าเรียนศึกษา

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

๒. มีความ *ตั้งใจ* ซึ่งทำให้ทำได้ผล

พูดสั้นๆ ว่า *งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข* นี่คือสิ่งที่พึงปรารถนาในการทำงาน

ถ้าปลูกจิตสำนึกในการฝึกตนนี้ขึ้นมาแล้ว วินัยก็จะมีคามหมายเป็นการฝึกตน ซึ่งทำให้การฝึกวินัยเป็นเรื่องง่าย ไม่ใช่เรื่องลำบากอะไร

เป็นอันว่า ต้องสร้างจิตสำนึกในการฝึกตนนี้ เพื่อให้เด็กสู้กับสิ่งที่ยาก และเข้าหาสิ่งที่ง่าย โดยมีความเต็มใจ และความสุข

วินัยในระบบการสร้างสรรค์อภิบาลโลก

วินัยนั้น เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และความสัมพันธระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติด้วย เรื่องนี้เป็นไปตามหลักการที่แยกเป็นธรรมชาติฝ่ายหนึ่ง กับวินัยฝ่ายหนึ่ง ตามหลักการนี้ มนุษย์เราดำเนินชีวิตอยู่ในโลก โดยมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ที่แย่งง่าย ๆ เป็น ๒ ส่วน คือ

๑. ในสถานะที่เป็นบุคคล เรามีความสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกัน รวมทั้งความจริงตามสมมติของกฎหมาย
๒. ในสถานะที่เป็นชีวิต เรามีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และความจริงของกฎธรรมชาติ

ในด้านหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เราก็ต้องรักษาให้ดี แต่พร้อมกันนั้นอีกด้านหนึ่ง ความสัมพันธ์ถูกต้องกับโลกของธรรมชาติ เราก็ละเลยไม่ได้ เพราะถึงอย่างไร ทั้งชีวิตเราและคนอื่นทุกคน รวมทั้งสังคมทั้งหมด ก็ต้องอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติทั้งนั้น เราจะต้องมีความสัมพันธ์ทั้งสองด้านนี้ให้ถูกต้อง เพื่อให้ชีวิตที่ดีงามดำเนินไปด้วยดี บุคคลก็มีความสุข และสังคมก็อยู่เรียบร้อย

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

ถ้าเราเอาแต่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ละเลยหลักการแห่งเหตุ และผลตามความจริงของกฎธรรมชาติ ความอยู่ดีนั้นก็ไม่มีแน่นอน สงครามก็จะ ปั่นป่วนภายหลัง หรือจะเอาแต่ความจริงของกฎธรรมชาติอย่างเดียว ละเลย ความสัมพันธ์ที่ดีงามและความเกื้อกูลมีน้ำใจต่อกันระหว่างมนุษย์ โลกก็แห้งแล้ง แล้วก็ทำให้อยู่กันไม่เป็นสุขเท่าที่ควรอีก

เพราะฉะนั้น จะต้องคำนึงทั้ง ๒ ด้าน คือ มนุษย์จะต้องรักษาทั้งความ สัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง และรักษาความสัมพันธ์กับกฎธรรมชาติไว้

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงประทานหลักเกณฑ์ที่ทำให้เกิดดุลยภาพ ซึ่งเมื่อ เราปฏิบัติตาม ก็จะเกิดระบบองค์รวมที่สมบูรณ์ขึ้น เป็นดุลยภาพระหว่าง ความสัมพันธ์ในหมู่มนุษย์เอง กับระบบของความสัมพันธ์กับธรรมชาตินั่นเอง

ความสัมพันธ์นี้ โดยสรุปก็คือ

ก) เราจะต้องรักษาความสัมพันธ์ที่ดีงามระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง คือตัว เรากับมนุษย์คนอื่น ว่าเราจะต้องมีความเกื้อกูลช่วยเหลือมีน้ำใจต่อกัน ใน สถานการณ์ ๓ อย่าง คือ

๑. ในยามที่เขาอยู่เป็นปกติสุข เราก็มีไมตรีจิตมิตรภาพ มีความปรารถนา ดี เรียกว่า *เมตตา*

๒. ในยามที่เขาตกต่ำลง เดือดร้อนเป็นทุกข์ ประสบปัญหา เราก็เห็นใจ พลอยหวั่นใจด้วย ปรารถนาจะช่วยเหลือปลดเปลื้องให้เขาพ้นจากความทุกข์ เรียกว่า *กรุณา*

๓. ในยามที่เขาขึ้นสูง ประสบความสำเร็จ ได้ดีมีสุข เราก็มีความยินดีด้วย พลอยส่งเสริมสนับสนุน เรียกว่า *มุทิตา*

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

สำหรับมนุษย์เราก็มีย ๓ สถานการณ์นี้แหละ และทางธรรมท่านก็ให้หลักที่จะปฏิบัติไว้พร้อม คือ ยามปกติ เราก็มองไม่เห็นตา ในยามที่เขาคดดำ เราก็มองไม่เห็นใจ ยามเขายืนสูง เราก็มองไม่เห็นใจ นี่คือการสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์

อย่างไรก็ตาม ต้องระวังไม่ให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ไปกระทบต่อตัวธรรม ตัวหลักการ ตัวความจริงความดีงามที่เป็นเหตุเป็นผลในกฎธรรมชาติดลอดจนความจริงความดีงามตามกฎเกณฑ์แห่งเหตุผลที่มนุษย์ได้มาจัดวางเป็นกฎในหมู่มนุษย์คือวินัย

หมายความว่า ถ้าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์นี้ไปกระทบต่อตัวหลักการที่เป็นตัวธรรม หรือวินัยที่พูดไปแล้ว เราจะต้องหยุดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ใน ๓ ข้อข้างต้นนั้น เพื่อเปิดโอกาสให้แก่การทำหน้าที่ของธรรมวินัย

อันนี้เป็นจุดที่สำคัญมาก คือจะต้องให้ตัวธรรมตัววินัยนั้นได้แสดงหลักแสดงผลออกมา หมายความว่า มนุษย์จะต้องปฏิบัติตามตัวหลักการตัวกฎเกณฑ์ ที่เป็นความจริง หรือที่ตกลงไว้ คือตัวธรรม ตัววินัยนั้น

ตอนนี้ กฎเกณฑ์แห่งจริยธรรม และหลักการแห่งความจริงความถูกต้องความดีงาม ตลอดจนกฎหมายกติกาสังคม จะต้องออกมาได้รับการปฏิบัติ นี่คือการสถานการณ์ที่ ๔ ซึ่งวางลงเป็นหัวข้อได้ คือ

๔. ในกรณีที่ความสัมพันธ์ช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างบุคคลในข้อ ๑-๒-๓ จะส่งผลกระทบต่อเสียหายหรือทำลายหลักการแห่งความจริง ความถูกต้องความดีงาม ความเป็นธรรม ความชอบธรรม ในธรรมดาแห่งธรรมชาติ (ธรรม) ก็ดี ที่บัญญัติจัดวางเป็นกฎหมาย กฎเกณฑ์กติกาสังคมมนุษย์ (วินัย) ก็ดี เราจะต้องหยุดหรือระงับการปฏิบัติในข้อ ๑-๒-๓ เสีย และปล่อยให้มีการปฏิบัติตามหลักการแห่งธรรมและวินัย เพื่อให้ธรรมตั้งอยู่ในโลกต่อไป

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

การปฏิบัติในกรณีนี้ คือการมีท่าที่เป็นกลาง โดยวางเฉยต่อบุคคล ไม่เข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงขัดขวางการแสดงผลของธรรมหรือวินัย คือให้บุคคลนั้นรับผลตามธรรมตามวินัย เรียกว่า อุเบกขา

ถ้ามนุษย์มีความสัมพันธ์ที่ตีระหว่งกันอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงหลักการแห่งธรรมวินัย ก็จะทำให้เกิดผลร้าย คือมีการช่วยเหลือกันระหว่งบุคคลจนกระทั่งมองข้ามกฎเกณฑ์กติกาของสังคม

อันนี้จะเห็นได้ในบางสังคม ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่งบุคคลเป็นใหญ่ คนมีน้ำใจต่อกันช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาก จนแม้แต่จะละเมิดกฎเกณฑ์ กติกา ก็ไม่เอาใจใส่ มองข้ามไปเลย ไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์กติกาเหล่านั้น ทำให้หลักการทั้งในความจริงของธรรมชาติและในสังคมมนุษย์ที่เรียกว่าธรรมวินัย เลื่อนรวางจางหายไป กลายเป็นว่า หมุ่มมนุษย์ไม่ปฏิบัติตามธรรมและวินัย เหมือนกับร่วมกันหรือสมคบกันทำลายตัวธรรมตัววินัยลงไปเสีย แล้วผลร้ายก็จะเกิดแก่สังคมของมนุษย์เองในระยะยาว

ในทางตรงข้าม ถ้าเราจะเอาแต่กฎเกณฑ์กติกา ละเลยการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่งบุคคล มีความสัมพันธ์ระหว่งบุคคลน้อย คนไม่เอาใจใส่กัน ก็จะกลายเป็นระบบตัวใครตัวมัน ทุกคนรับผิดชอบต่อกฎเกณฑ์กติกา ต่อหลักการ ต่อตัวธรรม ตัววินัย กฎหมายหรือกติกาว่าอย่างไร ก็ทำตามนั้น คุณจะทำอะไร คุณก็ทำไป แต่อย่าให้ผิดกฎผิดระเบียบนะ ฉันทัดการทันที ในระหว่งนี้ตัวใครตัวมัน ไม่เกื้อกูล ไม่ช่วยเหลือ ไม่มีน้ำใจ

ในสังคมแบบนี้ ก็เอียงไปอีก ชีวิตแห้งแล้ง ขาดความอบอุ่น มนุษย์จะมีความเครียด จิตใจไม่สบาย และถ้าขาดความสัมพันธ์ระหว่งมนุษย์จนเกินควรถึงขีดหนึ่ง คนจะเริ่มเกิดโทสะ แค้นเคืองว่าไม่มีใครเอาใจใส่กันเลย ไม่ช่วยเหลือกันเลย คราวนี้ไม่เอาละ หลักการกฎเกณฑ์กติกาที่ทำลายมันเลย ก็เสียอีก

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้มีคุณลักษณะระหว่างความสัมพันธ์ในหมู่ มนุษย์ กับความสัมพันธ์กับกฎธรรมชาต ซึ่งถ้ารักษาไว้ให้พอดี สังคมก็จะสมดุล โลกมนุษย์ก็มีสันติสุข

ที่ว่ามานี้เกี่ยวข้องกับวินัยตรงไหน ก็ตรงที่ว่าวินัยนั้นอยู่ในส่วนของ กฎเกณฑ์กติกาก็เนื่องมาจากธรรม

หมายความว่า เราจะต้องให้ความสำคัญแก่วินัย ที่เป็นมาตรฐานของสังคม เช่น กฎหมาย กฎเกณฑ์ กติกา และระเบียบต่างๆ อย่านำความสัมพันธ์ระหว่าง บุคคลไปเด่นเหนือวินัย

ในบางสังคม เหตุสำคัญที่วินัยไม่สามารถเกิดขึ้นก็เพราะว่าประชาชนเอา ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมากเกินไป มีการอุปถัมภ์กัน ช่วยเหลือกัน จนกระทั่ง คนจำนวนหนึ่งที่ไม่พัฒนาตน ก็ได้แต่คอยรอพึ่งพาคนอื่น เพราะสามารถหวังความ ช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ ญาติมิตร เพื่อนฝูง เป็นต้นได้ เราไม่ต้องทำก็ได้ เดี่ยวคนนั้น คนนี้ก็มาช่วยเอง เราทำผิดหน่อยไม่เป็นไร เดี่ยวไปบอกเจ้านาย ถึงอย่างไรท่านก็ เมตตา ก็เลยไม่ต้องปฏิบัติตามกฎของสังคม

ในกรณีอย่างนี้ การช่วยเหลือเกื้อกูลที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็น ตัวเด่นเกินไป สังคมก็เสียคุณลักษณะ เพราะคนขาดอุเบกขา กฎเกณฑ์กติกาลักการ ทั้งตามธรรมชาติและของสังคมคือตัวธรรมวินัย ถูกละเลย

ส่วนในบางสังคม ความสัมพันธ์มีน้ำใจช่วยเหลือกันระหว่างบุคคลนี้ เขาไม่ เอาใจใส่ เขาเอาแต่หลักการและตัวกฎเกณฑ์กติกา เรื่องตัวคนไม่เกี่ยว ทุกคน รับผิดชอบตัวเอง ว่าไปตามกฎ จนกระทั่งเลยเถิด ก็กลายเป็นตัวใครตัวมันอย่าง ที่ว่าแล้ว

ฉะนั้น การปฏิบัติในเรื่องนี้จึงยาก ธรรมยากตรงนี้แหละ คือต้องคอยระวัง ว่าทำอย่างไรจึงจะเกิดความพอดี นี่คือความพอดีอย่างหนึ่งที่เป็น *มัชฌิมาปฏิปทา*

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

ได้แก่คุณภาพ ระหว่างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับความสัมพันธ์กับกฎ
ธรรมชาติ และอันนี้ก็คือหลักพรหมวิหารนั่นเอง

พรหมวิหารประกอบด้วย

๑. เมตตา ความรักความปรารถนาดี มีไมตรีกัน ยามปกติ

๒. กรุณา ความพลอยหวั่นใจเห็นใจ อยากช่วยเหลือ ยามเขา
ตกต่ำเดือดร้อน

๓. มุทิตา ความพลอยยินดี อยากส่งเสริมสนับสนุน ยามเขาขึ้นสู่
ความดีงามความสุขความสำเร็จ

๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ไม่ก้าวก่ายแทรกแซง เมื่อเขา
จะต้องรับผิดชอบ ตามธรรม ตามวินัย

สามข้อแรก วางไว้สำหรับรักษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในหมู่มนุษย์ ที่
บอกสั้นๆ ว่า ยามเขาอยู่ดีเป็นปกติ เรามีเมตตาไมตรี ยามเขาตกต่ำ เรามีกรุณา
ยามเขาได้ดีมีสุข เราก็มุทิตา

นี่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ซึ่งถ้าสังเกตจะเห็นว่าเป็นเรื่องที่หนักไป
ทางด้านความรู้สึก แทบไม่ต้องใช้ปัญญา

แต่พอความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์นี้ส่งผลเสียหายไปกระทบต่อตัวธรรม
ตัววินัย ตัวหลักการ ตัวกฎกติกาขึ้นมา เราต้องหยุดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล
เพื่อรักษาตัวธรรมตัววินัยนั้นไว้ ตอนนี้ไม่ใช่ความรู้สึก แต่ต้องใช้ปัญญามาก เอา
ความรู้มาปรับหรือแม้แต่ระงับความรู้สึก

ดังที่เคยยกตัวอย่างบ่อยๆ เช่นว่า เด็กคนหนึ่งไปประสบความสำเร็จในการ
ลักขโมยเงินเขา ได้เงินมา ๓,๐๐๐ บาท

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

ตามหลักของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา ถ้าเราเอาแค่ ๓ ข้อ เราต้องแสดงข้อไหน เราก็ต้องแสดงมุทิตา พลอยยินดีด้วย ชื่นชมกันใหญ่ว่า หนูเก่งนะ โชคดีนะ คราวหน้าขอให้ได้มากกว่านี้ สนับสนุนเลย มุทิตาในกรณีอย่างนี้ผิดใช้ไหม

มุทิตาในกรณีข้างต้นนั้น ไม่ถูกต้อง เพราะว่าความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลไปทำลายหลักธรรมและวินัยของสังคม ฉะนั้นจึงต้องหยุดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลไว้ แล้วให้ปฏิบัติตามธรรมวินัย คือดำเนินการตามหลักการ กฎเกณฑ์ กติกา

ถ้าหม่อมบุรุษย์ปฏิบัติอยู่ในคุณภาพอันนี้ สังคมก็จะไม่เสียหาย และจะดำรงอยู่ได้ด้วยดี

เป็นอันว่า การที่จะรักษาวินัยไว้ได้ เราจะต้องให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีขอบเขต มิฉะนั้น วินัยก็จะสำเร็จยาก วินัยจึงอาศัยพรหมวิหารข้อที่ ๔ คือ อุเบกขา

อุเบกขา คือต้องวางที่เฉยดู ไม่เข้าไปก้าวกายแทรกแซง ไม่ช่วยเหลือ ส่งเสริมบุคคลให้เสียกระบวนการของธรรมวินัย ให้หลักการหรือกฎเกณฑ์แห่งธรรมและวินัยได้แสดงตัวของมันออกมาด้วยปฏิบัติการแห่งปัญญา ที่เรียบสงบ ไม่หวั่นไหวไปตามความรู้สึก

อุเบกขา แปลว่า วางที่เฉยดู ไม่ใช่เฉยทิ้ง ไม่ใช่เฉยเมย ไม่ใช่เฉยเมิน แต่เฉยมอง คือคอยมองดูอยู่ ถ้าเกิดการพลาดพลั้ง เพลี่ยงพล้ำเมื่อใด ก็พร้อมที่จะเข้าไปแก้ไขทันที ถ้าถึงเวลาต้องช่วยเหลือเมื่อไร ก็เข้าไปช่วยเหลือทันที

แต่ที่เฉยมอง ก็เพราะจะเปิดโอกาสให้การปฏิบัติจัดการต่างๆ ดำเนินไปตามความรับผิดชอบของเขา ต่อตัวหลักเกณฑ์กติกาแห่งธรรมและวินัย

อุเบกขานี้เข้าใจผิดกันมาก และปฏิบัติได้ยากกว่าข้ออื่นๆ สามข้อแรก

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

หนักในด้านความรู้สึก ปฏิบัติได้โดยแทบไม่ต้องใช้ปัญญาเลย แสดงไปตามสถานการณ์ที่ปรากฏ แต่อุเบกขานี้ยาก ต้องมีปัญญา

ตั้งคำแปลของมันที่ว่า คอยมองดูอยู่ มาจาก อุป = คอย เข้าไป ไกลๆ และ อิกข = มอง จึงแปลว่า คอยมองดูอยู่ หรือดูอยู่ไกลๆ หมายความว่า เฉยมอง ไม่ใช่เฉยเมย ไม่ใช่เฉยเมิน

ที่เฉยมอง ก็หมายความว่า ไม่ชวนชววยช่วยเหลือบุคคลนั้นให้เป็นการก้าว ก่ายแทรกแซงกระบวนการของธรรมและวินัย เพราะต้องการจะให้มีการปฏิบัติไปตามธรรมและวินัย แต่ก็ไม่เพิกเฉยทอดทิ้ง

ถ้าเราเปิดโอกาสให้คนได้รับผิดชอบต่อภาระของเขาตามหลักข้ออุเบกขานี้ ก็จะเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างวินัย ซึ่งทำให้สังคมมีคุณภาพ

เมื่อคนมีคุณสมบัติทั้ง ๔ ประการนี้ ก็เรียกว่ามี *พรหมวิหาร* ซึ่งแปลว่าธรรมประจำใจของพระพรหม บุคคลนั้นจะเป็นผู้อยู่ในฐานะเป็นพรหม

พระพุทธศาสนาถือว่า มนุษย์ทุกคนควรทำตัวให้เป็นพรหม

พระพรหมนั้น ตามหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์ถือว่าเป็นผู้สร้างโลก และบำรุงเลี้ยงรักษาโลกไว้ พุทธสันๆ ว่าเป็นผู้สร้างสรรค์และอภิบาลโลก

พระพุทธศาสนาสอนว่า อย่าไปร้อพระพรหมที่เป็นเทพเจ้านั้นเลย ถ้าเรา ร้อพระพรหมนั้น เราอาจจะมัวเพลินกับการก่อความยุ่งยากเดือดร้อนวุ่นวาย ทำลายโลก แล้วก็ร้อให้พระพรหมมาสร้างโลกใหม่อยู่เรื่อยไป

พระพุทธเจ้าสอนให้เราทุกคนเป็นพรหม เมื่อเราเป็นพรหมแล้ว เราจะได้ ช่วยกันสร้างโลกนี้ แล้วเราทุกคนก็มาช่วยกันบำรุงรักษาทำให้โลกนี้อยู่ด้วยดี เจริญ มั่นคง

เมื่อเรามีคุณสมบัติ ๔ ประการนี้ เราจะเป็นพรหม เพราะทุกคนจะเป็นผู้ที่

วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด

สร้างสรรค์อภิบาลโลกนี้ ดำรงรักษาโลกนี้ให้อยู่ในสันติสุข

มนุษย์ที่เป็นพรหม ก็คือมนุษย์ที่พัฒนาแล้ว ซึ่งมีคุณสมบัติ ๔ ประการ อันเรียกว่าพรหมวิหาร ที่จะรักษาความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างมนุษย์ไว้ได้ โดยมีคุณภาพพอดีกับการรักษาความสัมพันธ์กับกฎธรรมชาติ เมื่อปฏิบัติได้ดั่งว่านี้ มนุษย์เองก็อยู่ร่วมกันด้วยดี และหลักความจริงแท้ที่เป็นตัวธรรม พร้อมทั้งกฎที่มนุษย์ได้จัดวางขึ้นเป็นวินัย ซึ่งเป็นระเบียบระบบในหมู่มนุษย์ ก็คงอยู่ได้ด้วย

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร*

การบรรยายธรรมครั้งนี้มีมูลเหตุสืบเนื่องจากการที่ผู้อำนวยการและอาจารย์จากสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้มาปรึกษาและขอคำแนะนำจากอาตมาในการเขียนคำอธิบายรายวิชา*พุทธศาสนากับการพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์* ซึ่งเป็นรายวิชาหนึ่งในหลักสูตรบัณฑิตศึกษาทางพฤติกรรมศาสตร์ สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์ ผู้สร้างรายวิชานี้มีความมุ่งหมายโดยต้องการให้นิสิตที่เรียนได้รู้ว่า พุทธศาสนาของเรานั้นสามารถนำมาวิเคราะห์พฤติกรรมของบุคคลได้อย่างไร และเมื่อวิเคราะห์พฤติกรรมของบุคคลได้แล้ว จะมีวิธีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาพฤติกรรมของตนเองให้ดีขึ้น โดยนำหลักการทางพระพุทธศาสนามาใช้ได้อย่างไร อาตมามีความเห็นว่าการหลักธรรมสำคัญที่ตรงกับเรื่องนี้ก็คือ เรื่องกรรม กับสิกขา

* ชื่อเดิมว่า “พุทธศาสนากับการพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์” บรรยาย ณ สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม เขาสำโรงตงยาง อ.พนมสารคาม จ.ฉะเชิงเทรา วันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๓๖

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

กรรม ก็คือ เรื่องของพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล และ*สิกขา* หรือการศึกษา ก็คือการพัฒนาพฤติกรรมนั้น ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่มาทั้งสองอย่าง

ความหมายของกรรม

กรรม เป็นกระบวนการปรุงแต่งสร้างสรรค์ชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องของการกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์ แต่คำว่ากรรมนั้น เมื่อจะพูดให้คนทั่วไปที่เป็นชาวบ้านเข้าใจ ก็ต้องพยายามพูดให้มองเห็นเป็นรูปธรรม และเมื่อไม่มีการศึกษาต่อไปให้ชัดเจนบางทีความหมายก็เขวหรือเพี้ยนไป จนกลายเป็นมองว่า กรรมเหมือนกับเป็นขึ้นเป็นอันหรือเป็นของที่อยู่นอกตัวลอยมา แต่ตอนที่จริงแล้ว *กรรม* ก็คือการกระทำ แต่คำว่ากรรมทำในที่นี้มีความหมายในทางวิชาการ ไม่ใช่แค่เป็นคำศัพท์สามัญคำหนึ่งเท่านั้น

เริ่มด้วยความหมายง่ายๆ ในระดับที่กว้างที่สุด *กรรม* หรือการกระทำนั้น หมายถึง การงานอาชีพ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “คนจะเป็นขวานาก็เพราะกรรม คนจะเป็นกษัตริย์ก็เพราะกรรม เป็นปุโรหิตก็เพราะกรรมเป็นโจร ก็เพราะกรรม” แล้วก็มีคำขยายความว่า ใครทำนา ไถนา หว่านข้าว เพาะปลูกข้าว คนนั้นก็เป็นอย่างนั้น ใครปกครองบ้านเมือง คนนั้นก็เป็นอย่างนั้น ใครเป็นที่ปรึกษาของพระเจ้าแผ่นดิน คนนั้นก็เป็นอย่างนั้น ใครลักขโมยของผู้อื่นก็เป็นโจร [วาทะธรรมสาร, ๒๕/๓๘๒] ที่ว่าเป็นโจรเพราะกรรม หรือเป็นอย่างอื่น เพราะกรรม มีความหมายที่พระพุทธเจ้าตรัสแท้ๆ อย่างนี้ นี่คือการตามความหมายของคำศัพท์ในระดับ ที่ง่ายๆ กว้างๆ มองเห็นในสังคมทั่วไป

ส่วน *กรรม* ในความหมายที่ละเอียดลึกซึ้งไปก็คือพฤติกรรมทุกอย่าง ทั้งที่ปรากฏและไม่ปรากฏออกมาภายนอก ซึ่งรวมถึงพฤติกรรมส่วนใหญ่ของบุคคลที่เรียกว่าอาชีพการงานนั้นด้วย และเมื่อเจาะลงไปให้ถึงตัวจริงก็จะเห็นว่าพฤติกรรมทั้งหลายเหล่านี้ มาจากเจตจำนง ความคิดนึก ความตั้งใจจิตคิดหมาย การเลือก

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

ตัดสินใจว่าจะทำอะไร ถ้าพฤติกรรมเป็นไปโดยไม่มีเจตจำนง ก็ไม่มีความหมายอะไร เพราะฉะนั้น ในทางหลักวิชาแท้ๆ จึงถือว่า *กรรม* หมายถึง เจตจำนง หรือเจตนา ซึ่งเป็นทั้งที่มาและเป็นแกนของพฤติกรรมทุกอย่าง แต่ทว่าพฤติกรรมส่วนใหญ่ของบุคคลจะปรากฏออกมาที่อาชีพการงาน

ดังนั้นโดยสรุป กรรมในความหมายง่ายๆ ก็คือการทำงานอาชีพ แต่อันที่จริงแล้ว กรรม จะต้องครอบคลุมไปถึงพฤติกรรมการกระทำทั้งหมด และไม่ใช่เฉพาะที่แสดงออกทางกายเพียงอย่างเดียว ยังรวมถึงพฤติกรรมที่แสดงออกทางวาจา และการคิดนึก การคิดปรุงแต่งในใจด้วย ซึ่งเป็นไปด้วยเจตจำนง หรือเจตนา นี่เป็นความหมายของกรรมที่พร้อมสมบูรณ์ในทางพุทธศาสนา

ประเภทของกรรม

จากความหมายของคำว่า กรรม ดังที่กล่าวมาแล้ว ในพุทธศาสนาจึงแบ่งกรรมออกเป็น ๓ ด้าน คือ [๑๓/๖๔]

๑. *กายกรรม* ได้แก่การกระทำทางกาย ดังเช่น การเคลื่อนไหวร่างกาย การใช้ร่างกายทำกิจกรรมต่างๆ

๒. *วจีกรรม* ได้แก่การกระทำทางวาจา ดังเช่น การพูด การสื่อสาร การเขียนหนังสือ

๓. *มโนกรรม* ได้แก่ การกระทำทางใจ ดังเช่น ความคิด ความเชื่อ ความเห็น การยึดถือ

มโนกรรม นี้ในพุทธศาสนาถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะมโนกรรมหรือการกระทำทางใจนี้หมายถึงกระบวนการคิดทั้งหมด ตั้งแต่ความคิดนึก การคิดปรุงแต่ง รวมทั้งความเชื่อถือ ความคิดเห็น ทศนคติ ค่านิยมแนวความคิด ทฤษฎี ทัศนะ อุดมการณ์ทั้งหลาย ซึ่งทางพระใช้คำรวมคำเดียวว่า “*ทิวี่*” เช่น สัมมาทิวี่ มิจฉาทิวี่

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

เป็นต้น มโนกรรม คือ ทัศนคติเป็นตัวกำหนดทิศทางและความเป็นไปของสังคม ตลอดจนอารยธรรมของมนุษยชาติทั้งหมด ดังเช่นแนวความคิดที่มุ่งจะพิชิตธรรมชาติ ซึ่งเป็นตัวบันดาลอยู่เบื้องหลังพัฒนาการของอารยธรรมตะวันตกที่เป็นมาจนถึงปัจจุบัน

แต่สิ่งที่เป็นแกนกลางร่วมกันของกรรมทั้ง ๓ ประการนี้ก็คือเจตจำนง ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กัมม วทามิ” [๒๒/๓๓๔] แปลความได้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม เจตนาในความหมายว่า เจตจำนง ความตั้งใจคิดหมาย การเลือกตัดสินใจว่าจะเอาอย่างไร

ในการกระทำ ในการพูดจาสื่อสารและในความคิดทุกกรณีมีเจตจำนงอยู่ที่แท้กรรมก็คือตัวเจตจำนงนี้เอง และโลกมนุษย์นั้นถือว่าเป็นโลกแห่งเจตจำนง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นและเป็นไปในโลกมนุษย์ คือ ในสังคมนั้น เกิดจากและเป็นไปตามเจตจำนงของมนุษย์ทั้งสิ้นเจตจำนงเป็นปัจจัยในระบบของธรรมชาติส่วนที่มนุษย์เป็นเจ้าของเรื่อง หรือเป็นผู้รับผิดชอบ

โลกมนุษย์ในระบบของกฎธรรมชาติ

พุทธศาสนาถือว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามกฎธรรมชาติ เรียกว่าความเป็นไปตามเหตุปัจจัย และในระบบของความเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้นแยกได้เป็นกฎย่อยๆ เพื่อความสะดวกเป็น ๕ กฎ ดังนี้ [ที.อ.๒/๓๔]

๑. *อุตุนิยาม* คือกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับความเป็นไปของโลกวัตถุ สิ่งทั้งหลายในโลกของวัตถุเป็นไปตามเหตุปัจจัยด้านกายภาพนี้ เช่น ดิน ฟ้า อากาศ ฤดูกาลการเคลื่อนไหวของสิ่งต่างๆ เช่น โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ หมุนไปเท่านั้น กำหนดเป็นวันหนึ่ง หมุนไปเท่านี้กำหนดเป็นปีหนึ่ง ความเป็นไปอย่างนี้ถือว่าเป็นเหตุปัจจัย แต่เป็นเหตุปัจจัยที่ไม่มีเจตนา ความเป็นไปตาม

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

เหตุปัจจัยในโลกของวัตถุนี้ จะมีความสม่ำเสมอค่อนข้างแน่นอน เช่น โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ หมุนเวียนไปตามกฎธรรมชาติค่อนข้างลงตัวและสม่ำเสมอ

๒. *พีชนิยาม* คือกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับพีชพันธุ์ เช่น ความเจริญเติบโตของต้นไม้ ตั้งแต่มีเมล็ดพีชมาปลูกแล้วกิ่งงอกงามกลายเป็นต้นพีช เมล็ดพีชอะไรก็ออกผลเป็นพีชชนิดนั้น แล้วพีชชนิดนั้นก็จะมีความเป็นไปในชีวิตของมันอย่างนั้นๆ ตลอดจนเรื่องชีวิตของมนุษย์ การเกิดของมนุษย์ การแบ่งชาติพันธุ์ของมนุษย์

๓. *จิตนิยาม* คือกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับการทำงานของจิต เช่นว่าจิตเป็นอย่างไร มีธรรมชาติเป็นอย่างไร มีการเกิดดับ มีการสืบต่ออย่างไร จิตที่มีคุณสมบัติอย่างนี้เข้ามาประกอบแล้ว จะมีสภาพเป็นอย่างไร คุณสมบัติอย่างไรเข้ากันได้ และเข้ากันไม่ได้ในขณะที่เดียวกัน ถ้าจิตมีคุณสมบัตินี้เกิดขึ้นจะมีคุณสมบัติอื่นอะไรเกิดขึ้นได้อีกบ้าง หรือถ้าอันนี้เกิดแล้วอันนั้นเกิดขึ้นด้วยไม่ได้เลย เป็นต้น

๔. *กรรมนิยาม* คือกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์หรือพูดให้กว้างว่าของสัตว์ทั้งหลายหมายถึงกฎเกณฑ์แห่งเจตจำนง หรือความเป็นเหตุเป็นผลในด้านพฤติกรรมมนุษย์ ที่เรียกว่า*กฎแห่งกรรม* พุทธศาสนาถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในระบบความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยของธรรมชาติ เพราะฉะนั้น การกระทำของมนุษย์ก็จึงเป็นเหตุปัจจัยอย่างหนึ่งในกระบวนการของธรรมชาติด้วย ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนา ก็เป็นการเคลื่อนไหวที่เป็นไปตามกฎข้อที่ ๑ คืออุตุนิยาม แต่ถ้าการกระทำหรือเคลื่อนไหวนั้นเกิดจากเจตนา ก็เข้าในกฎข้อ ๔ คือกรรมนิยามนี้

พฤติกรรมที่ประกอบด้วยเจตนานี้เป็นเหตุปัจจัยส่วนที่มนุษย์เป็นเจ้าของเรื่อง และเป็นผู้รับผิดชอบอย่างเต็มที่ เพราะมนุษย์เป็นผู้ที่กำหนดเจตนาหรือกรรมของตนเองขึ้น แล้วเจตจำนงหรือกรรมของตนเองก็มากำหนดชีวิตตลอดจนสังคมมนุษย์เองด้วย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชีวิตและสังคม เราตั้งจิตคิดหมาย มี

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

เจตจำนงทำการอย่างไรแล้ว ตัวเจตจำนงหรือการกระทำต่างๆ นั้นก็ส่งผลกระทบ ต่อๆ กันออกไปในระบบความสัมพันธ์ของธรรมชาติทั้งหมด ซึ่งในที่สุดผลเหล่านั้น ทั้งหมดก็กระทบถึงตัวเราในฐานะที่อยู่ในระบบความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยนั้นด้วย โลกมนุษย์นี้เป็นโลกแห่งเจตจำนง ความเป็นไปในชีวิต การประดิษฐ์คิดสร้างสรรค์ สิ่งต่างๆ ความเป็นไปในสังคม อารยธรรมของมนุษย์ ความเจริญและความเสื่อม ต่างๆ เหล่านี้อยู่ในขอบข่ายของกฎแห่งกรรมที่มีลักษณะแตกต่างจากธรรมชาติ ส่วนอื่นๆ แต่ก็ถือว่าเป็นกฎธรรมชาติส่วนหนึ่ง

๕. *ธรรมนิยาม* คือกฎทั่วไปแห่งความเป็นเหตุเป็นผลกันของสิ่งทั้งหลาย ได้แก่กรรมตาของสิ่งต่างๆ ที่มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ชีวิตมนุษย์มีการเกิดขึ้น แล้วก็มีความตายในที่สุด การที่สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นต้น ซึ่งถือเป็นกฎใหญ่ที่ครอบคลุม

ในบรรดากฎทั้ง ๕ ที่กล่าวมานี้ *กรรมนิยาม* เป็นกฎข้อเดียวที่เราจะ นำมาศึกษา เพราะกฎแห่งกรรมนี้เป็นกฎแห่งเจตจำนง ซึ่งเป็นส่วนพิเศษของ มนุษย์ที่ธรรมชาติในโลกฝ่ายวัตถุไม่มี แม้แต่ชีวิตพวกพืชก็ไม่มีกฎนี้ สัตว์อื่น ทั้งหมดมีส่วนในกฎนี้บ้างแต่อยู่ในขอบเขตที่จำกัดมาก ไม่เหมือนมนุษย์ มนุษย์มีความพิเศษตรงที่มีเจตจำนงซึ่งเป็นเหมือนหัวหน้าที่นำหรือพาคุณสมบัติต่างๆ ที่มี อยู่ในตัวมาปรุงแต่งเป็นความคิดสร้างสรรค์ จัดทำสิ่งทั้งหลายและดำเนินกิจการ ต่างๆ ตลอดจนก่อการทำลายได้อย่างมากมายมหาศาล

กฎแห่งกรรม เป็นกฎที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและสังคมมนุษย์มากที่สุด โดยที่ มนุษย์เป็นเจ้าของเรื่อง เป็นผู้ที่สร้างกรรมขึ้นมา เมื่อมนุษย์สร้างหรือกำหนดมัน แล้วมันก็มาสร้างหรือกำหนดเราด้วย ทำให้ชีวิต สังคม และโลกมนุษย์เป็นไปตาม วิถีของมัน เราจึงควรต้องเอาใจใส่กับกฎนี้ให้มาก ส่วนกฎอื่นๆ ก็เป็นไปตาม ธรรมดา อย่างชีวิตของเรา ร่างกายของเรา ก็เป็นไปตามกฎอุฏฐุนิยาม ต้องขึ้นต่อ อุณหภูมิของอากาศ มีเซลล์ที่จะต้องเกิดต้องดับ มีวิพพวรรณรูปร่างลักษณะที่เป็นไป

ตามพีชนิยาม และกระบวนการทำงานของจิตของเราที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของจิตนิยาม กฎพวกนี้เราเพียงแต่รู้ แต่เราไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับเราสัก จุดที่เราจะต้องเกี่ยวข้องมากที่สุดก็คือ เจตนา หรือเจตจำนง ในกฎแห่งกรรมนี้ เพราะเราเป็นเจ้าของเรื่องเลยทีเดียว มันเป็นส่วนของมนุษย์แท้ๆ ที่มนุษย์จะเอามาใช้ประโยชน์ หรือจะทำอย่างไรก็ได้ เราจะจัดการกับชีวิตของตนเองอย่างไร ก็อยู่ในแดนของกรรมทั้งนั้น ถ้าเรารู้เรื่องหรือฉลาดในเรื่องกรรมแล้ว เราก็นำกรรมไปใช้ประโยชน์ โดยเอาเจตจำนงของเราไปจัดสรรเกี่ยวข้องกับกฎอื่น ใช้กฎอื่นให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์เรานี้ได้ทั้งหมดรวมความว่าเรื่องของมนุษย์และความพิเศษของมนุษย์นั้นอยู่ที่เรื่องของกรรม

ทิศทางและความเป็นไปของเจตจำนง

ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมด้านไหน ตัวแกนของกรรมก็อยู่ที่เจตจำนง เจตจำนงนี้เป็นตัวมุ่งหน้าหรือวิ่งแล่นไป หรืออย่างน้อยก็เป็นตัวกำหนดหรือเลือกที่จะเอาอันไหนอย่างไร แต่มันจะดำเนินไปอย่างไรก็ต้องมีคุณสมบัติประกอบ ต้องอาศัยคุณสมบัติต่างๆ ที่เข้ามาร่วม เช่นว่าเจตจำนงนี้มีความโลภเข้ามาเป็นตัวประกอบหรือเป็นตัวบังการ เจตนาหรือความตั้งใจคิดหมายก็ออกไปในทางที่จะเอาจะเข้าไปหา หรือถ้าเกิดมีโทสะเข้ามาเป็นตัวประกอบเข้ามาควบคุมวิถี เจตจำนงนี้ก็จะคิดหมายออกไปในทางที่จะทิ้งหรือทำลาย แต่ถ้ามีปัญหามาเป็นตัวประกอบ เจตจำนงก็จะปรับพฤติกรรมใหม่ทำให้ตั้งใจคิดหมายไปในทางของเหตุผล ให้ทำการด้วยความรู้ความเข้าใจ เช่น มองเห็นว่า ถ้าทำไปด้วยความโลภมุ่งจะเอาให้แก่ตัว หรือถ้าคิดไปในทางโกรธจะทำลายกัน จะมีผลไม่มีโทษอย่างนั้นๆ ก็เกิดการปรับพฤติกรรมใหม่ ไม่ทำตามความโลภ และโทสะ แต่ทำไปตามเหตุผลที่มองเห็นด้วยปัญญา

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

คุณสมบัติที่จะมาประกอบเจตนาหรือเจตจำนงนี้มีมากมาย เมื่อมาถึงตรงนี้ก็เป็นเรื่องกระบวนการของกรรม ซึ่งต้องอาศัยการทำงานของจิตมาเกี่ยวข้อง เป็นเรื่องของกฎธรรมชาติทั้งหลายที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกันความเป็นไปของชีวิต และสังคมมนุษย์นั้นเป็นไปตามกรรมนี้เป็นส่วนใหญ่ แต่กฎแห่งกรรมหรือกรรมนิยามนั้นก็สัมพันธ์กันกับกฎธรรมชาติอื่นทั้ง ๔ กฎ สิ่งสำคัญอยู่ที่ว่าเราต้องแยกแยะให้ถูกว่าสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากกฎข้อใดหรือมาจากการผสมผสานโยงกันของกฎต่างๆ ข้อไหนบ้าง อย่างไรก็ตามขอเน้นว่า พุทธศาสนาถือว่ากฎข้อที่มีความสำคัญที่สุดสำหรับมนุษย์ก็คือ กรรมนิยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรรมนิยามใน ส่วนที่เกี่ยวกับมโนกรรม

ธรรมชาติของมนุษย์ที่ทำให้ต้องมีการศึกษา

เพื่อความเข้าใจอย่างง่าย ๆ เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ ขอให้มองดูตั้งแต่มนุษย์คลอดจากครรภ์มารดาเกิดมามีชีวิตอยู่ในโลก เมื่อจะมีชีวิต ก็ต้องดำรงชีวิตอยู่ให้รอด แต่การที่จะอยู่รอดด้วยดีนี้จะทำอย่างไร การที่จะอยู่รอดได้ดีก็คือการที่จะต้องปฏิบัติต่อชีวิตและสิ่งรอบตัวที่ชีวิตเข้าไปเกี่ยวข้องได้อย่างถูกต้อง ถ้าเราปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ ได้ถูกต้อง ชีวิตของเราก็อยู่รอดปลอดภัย แต่ถ้าเราปฏิบัติไม่ถูกต้อง ไม่รู้จะทำอย่างไรกับสิ่งนั้น ก็จะเกิดความติดขัด คับข้อง หรือบิบบิ้น ความบิบบิ้น ติดขัด หรือคับข้องนี้ทางพระเรียกว่า *ทุกข์* ซึ่งก็คือปัญหาต่อการที่จะอยู่รอด หรือการที่จะมีชีวิตอยู่ด้วยดีนั่นเอง

เมื่อเป็นอย่างนี้ คำถามสำคัญจึงเกิดขึ้นว่า ทำอย่างไรจึงจะปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายที่ต้องเกี่ยวข้องได้อย่างถูกต้อง การที่ปฏิบัติไม่ถูกต้องก็เพราะไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร การที่ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร ก็เพราะไม่รู้ว่าจะทำสิ่งนั้นคืออะไร เป็นอย่างไร ตลอดจนไม่รู้ว่าจะมันเป็นมาเป็นไปอย่างไร เราทำกับมันอย่างไรแล้วจะเกิดผล

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

อย่างไร ฯลฯ พุดสั้นๆ ก็คือ *ไม่รู้* หรือเพราะมี *ความไม่รู้* นั่นเอง สรุปว่าทุกข์ หรือ ปัญหาเกิดขึ้นแก่ชีวิต เพราะความไม่รู้

เพราะฉะนั้น การที่จะปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องให้ผ่านลุล่วงไป ได้ ก็ต้องมีความรู้ เช่นต้องรู้ว่ามันเป็นคืออะไร เมื่อรู้แล้วก็ปฏิบัติต่อสิ่งนั้นได้ถูกต้อง ก็หมดปัญหา ทุกข์ก็ไม่เกิด หรือถ้าปัญหาเกิดขึ้นแล้ว ก็แก้ได้ดับทุกข์ได้ แต่ในความเป็นจริง มนุษย์เกิดขึ้นมา ยังไม่มีความรู้ดังที่กล่าว มนุษย์เกิดขึ้นมา ยังไม่รู้ว่าอะไร เป็นอะไร ไม่มีความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ตนจะเข้าไปเกี่ยวข้อง หรือแม้แต่ชีวิตของตนเอง มนุษย์ก็ไม่รู้จักเลย การอยู่รอดและการมีชีวิตอยู่ด้วยดีของมนุษย์ จึงต้องอาศัยการหาความรู้แหล่งสำคัญเบื้องต้นของการที่จะได้มาซึ่งความรู้ก็คือการได้รับการฝึกสอนจากมนุษย์อื่น เช่น พ่อแม่ ที่บอกให้รู้ว่าจะทำต่อสิ่งนั้นๆ หรือในเรื่องนั้นๆ ใดๆ อย่างไร เมื่อรู้จักทำแล้วก็รอดก็โล่งไปได้แล้วก็จำไว้ทำต่อๆ ไป ซึ่งตรงนี้มนุษย์จะ ผิดกับสัตว์อื่นๆ เพราะสัตว์อื่นทั้งหลายจะอยู่ด้วยสัญชาตญาณซึ่งอยู่ในฝ่ายของพีชนิยาม ได้อาศัยสัญชาตญาณเป็นเครื่องช่วยอย่างมาก เช่นสัตว์หลายอย่างพอเกิดขึ้นมาก็เดินได้ ว่ายน้ำได้ หากินได้ สามารถช่วยตัวเองได้ แต่สำหรับมนุษย์พีชนิยาม มีบทบาทน้อยกว่ากรรมนิยาม มนุษย์เมื่อเกิดขึ้นมา ยังช่วยตัวเองไม่ได้เลย ถ้าถูกทอดทิ้งก็ไม่สามารถอยู่ได้ คือไม่รอด

สาระสำคัญในตอนี่สรุปเป็นหลักทั่วไปก็คือว่าเริ่มแรกมนุษย์ยังมีความไม่รู้ คือไม่รู้จักอะไร เมื่อไม่รู้จักก็ไม่รู้จะปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ หรือสถานการณ์นั้นๆ ใดๆ อย่างไรจึงจะผ่านลุล่วงหรือรอดปลอดภัยไปรุ่งโล่งไปได้ ที่ว่ามีความไม่รู้นี้ ศัพท์วิชาการเรียกว่า *อวิชชา* และเมื่อไม่สามารถปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง ก็เกิดความคิดขัดคับข้องบีบคั้นขึ้นเรียกว่า *ทุกข์* เพราะฉะนั้นอวิชชาจึงคู่กับทุกข์ อวิชชาเป็นมูลเดิมหรือเป็นที่มาของสิ่งที่เรียกว่าทุกข์เพราะฉะนั้นธรรมชาติของอวิชชาจึงเป็นสิ่งที่ไม่เกื้อกูลต่อชีวิต จึงจัดเป็นอกุศล (คำว่าไม่เกื้อกูลในที่นี้ศัพท์วิชาการเรียกว่าอกุศล)

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

ในเมื่อมนุษย์เกิดขึ้นมาแล้วก็ต้องอยู่ให้รอดต่อไป แต่จะอย่างไรในเมื่อยังไม่มีความรู้ อะไรจะเป็นตัวนำพฤติกรรม ถ้ายังไม่มีความรู้มานำ พระพุทธเจ้าก็ตรัสบอกว่า มนุษย์มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่เรียกว่า *อายตนะ* หรือ *อินทรี* ติดตัวมา สิ่งเหล่านี้แหละจะเป็นตัวนำชีวิตมนุษย์ อายตนะเหล่านี้เป็นทางรับรู้ประสบการณ์ หรือเป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล แต่อินทรีหรืออายตนะนั้นไม่ได้ทำหน้าที่ที่วุ่นวายเพียงอย่างเดียว มันทำหน้าที่ ๒ อย่างที่สำคัญมาก ซึ่งจะเป็นตัวตัดสินความเป็นไปในชีวิตของมนุษย์ นั่นก็คือ

๑. *เป็นทางรับรู้ข้อมูล* หรือเป็นทางรับความรู้ คือรับรู้ประสบการณ์เข้ามาในลักษณะที่เป็นข้อมูล ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการทำให้เกิดปัญหาที่จะรู้เข้าใจแล้วปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายได้ถูกต้อง ถ้ามนุษย์รู้จักประโยชน์ของอายตนะหรืออินทรีในแง่นี้ ก็จะเชื่อมั่นในการ *เรียนรู้* หรือเป็นเครื่องมือ *หาความรู้*

สำหรับมนุษย์ที่มีการศึกษาหรือมีการพัฒนาอย่างถูกต้อง การใช้อายตนะหรืออินทรีในแง่ของการเรียนรู้หรือเป็นเครื่องมือหาความรู้นี้ จะเป็น *พฤติกรรมหลัก* ในการดำเนินชีวิต

๒. *เป็นทางรับรู้ความรู้สึก* หรือเป็นที่รับความรู้สึก กล่าวคือพร้อมกับการรับรู้อย่างแรกนั้น ก็จะมีความรู้สึกเกิดขึ้นด้วย คล้ายกับว่าสิ่งทั้งหลายเมื่อสัมพันธ์กับ ตา หู จมูก ลิ้น หรือกาย ของเราแล้ว มันมีคุณสมบัติที่ทำให้เรา รู้สึกสบายหรือไม่สบายหรือไม่ก็เฉยๆ นั่นคือ ความรู้สึกนี้เรียกว่า *เวทนา* เมื่อเรารับรู้จึงไม่ใช่เพียงได้ข้อมูล หรือประสบการณ์เท่านั้น แต่จะมีความรู้สึกสบายไม่สบายเกิดขึ้นพร้อมกันด้วย เช่น เมื่อตารับรู้คือเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็จะมีความรู้สึกสบายตา หรือไม่สบายตาเกิดขึ้นด้วยเมื่อหูได้ยินเสียงก็จะมีความรู้สึกสบายหู หรือไม่สบายหูเกิดขึ้นด้วย เป็นต้น ความรู้สึกสบายหรือเอร็ดอร่อย เรียกว่า *สุขเวทนา* ความรู้สึกไม่สบายไม่อร่อย เรียกว่า *ทุกขเวทนา*

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

การรับรู้ด้านที่เป็นความรู้สึกนี้เป็นส่วนที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะมันจะมาเป็นตัวนำพฤติกรรมในขณะที่คนยังมีความไม่รู้ หรือไม่มีปัญญา กล่าวคือพอมีความรู้สึกสบาย (ได้สุขเวทนา)มนุษย์ก็จะมีปฏิกริยาในแง่ที่ชอบ หรือ จะเอา แต่ถ้ารับรู้แล้วไม่สบาย (เกิดทุกข์เวทนา) ก็จะไม่ชอบ จะไม่เอา จะหนีหรือ ทำลายปฏิกริยานี้เรียกว่า *ตัณหา* คนที่มองประโยชน์ของอายตนะหรืออินทรีย์แต่ในแง่ของความรู้สึก ก็จะใช้มันในการ *เสพรส* หรือเป็นเครื่องมือ *หาสิ่งเสพ* หรือ สิ่งบำเรอมาสนองตัณหานี้

สำหรับมนุษย์ที่ยังไม่มีการศึกษา หรือขาดการพัฒนาที่ถูกต้อง การใช้ อายตนะหรืออินทรีย์เพื่อการเสพหรือแสเสพหาสิ่งบำเรอ จะเป็น *พฤติกรรมหลัก* ของการดำเนินชีวิต เขาไม่รู้จักหรือไม่สนใจที่จะใช้อายตนะหรืออินทรีย์ เหล่านั้นในการเรียนรู้หรือหาความรู้

อีกประการหนึ่ง สำหรับคนที่ยังไม่มีการศึกษาหรือยังไม่ได้มีการพัฒนา เหล่านั้น การรับรู้อย่างที่ ๒ นี้จะมีอิทธิพลหรือส่งผลกระทบต่อรับรู้ครั้งแรก ในหลายรูปแบบด้วย เช่น พอรับรู้และเกิดความรู้สึกพร้อมทั้งปฏิกริยาที่ชอบใจ หรือไม่ชอบใจแล้ว ความสนใจจะพุ่งมารวมอยู่ที่ความชอบใจและไม่ชอบใจ แล้ว คิดปรุงแต่งต่อไปต่างๆ ทำให้การรับรู้ด้านที่ ๑ หยุตหรือขาดตอน ทำให้ไม่รับรู้ ความรู้ที่เป็นข้อมูลนั้นต่อไปอีก จึงไม่ได้ความรู้ที่ควรจะรู้ หรือบางทีก็ทำให้สนใจที่จะรับรู้ข้อมูลเฉพาะในแง่ที่สนองความชอบใจหรือไม่ชอบใจ จึงทำให้ได้ความรู้ที่ เอนเอียง หรือบิดเบือน หรือเฉพาะจุดเฉพาะแง่ ไม่ตรงตามความเป็นจริง และไม่ครบถ้วนสมบูรณ์

เพราะฉะนั้น จึงสรุปให้เห็นชัดได้ว่า

มนุษย์นั้น เมื่อมีการรับรู้ประสบการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็จะมีความรู้สึก หรือเวทนาเกิดขึ้นด้วย คือ รู้สึกสบายหรือไม่สบาย ความรู้สึกที่สบายเรียกว่าสุข

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

เวทนา ความรู้สึกที่ไม่สบายเรียกว่าทุกขเวทนา พอรับรู้เข้ามาและเกิดมีเวทนา
อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว มนุษย์ที่ยังมีวิชชา ก็จะมีปฏิกิริยา คือ ถ้าเวทนาสุขสบายก็
ชอบใจอยากจะทำ เรียกว่ายินดี ถ้าเวทนาเป็นทุกข์ ไม่สบาย ก็ไม่ชอบใจ ชัดใจ
เรียกว่ายินร้าย ปฏิกิริยายินดียินร้ายนี้เรียกรวมว่าตัณหา ความยินดีและยินร้ายนี้
จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมทำให้ตัดสินใจเลือกว่าจะทำหรือไม่จะทำอย่างไร
และอย่างไร ตรงนี้เองเป็นจุดที่มีเจตนาเข้ามาเกี่ยวข้องคือตรงที่มีปฏิกิริยาชอบ
หรือไม่ชอบนั่นเองหมายความว่า การชอบหรือไม่ชอบและจะทำอย่างไรนั้นมี
เจตนาเป็นตัวตัดสินใจเลือก และเจตนาที่ตัดสินใจเลือกนั้นก็เลือกไปตาม
แรงผลักดันของตัณหา ตอนนี้จะเห็นได้ว่า กระบวนการของกรรมได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว

เป็นอันว่า เมื่อไม่มีความรู้หรือไม่ใช้ความรู้ (ปัญญา) ตัณหาก็จะมา
เป็นตัวกำหนดพฤติกรรม คือทำไปตามความปรารถนาที่จะได้รับสุขเวทนาและ
หลีกเลี่ยงทุกขเวทนา การที่ต้องใช้ตัณหาเป็นตัวนำทางพฤติกรรมอย่างนี้ก็เพราะ
มนุษย์ยังไม่พัฒนา ยังไม่มีความรู้ ยังไม่มีปัญญา เขาจึงอยู่ด้วยวิชชาและตัณหาไป
ก่อน เมื่อเป็นอย่างนี้จึงเห็นได้ว่า การกระทำของมนุษย์ส่วนมาก ก็เนื่องมาจาก
การที่จะหาสุขเวทนา และหลีกเลี่ยงทุกขเวทนา ซึ่งเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ทั่วไป
ที่ไม่มีการศึกษา หรือยังไม่ได้ฝึกฝนพัฒนา

ที่นี้ ก็เกิดปัญหาว่า การที่มนุษย์เป็นอยู่โดยใช้ตัณหาเป็นตัวนำนั้นจะทำให้
ให้ตนเองอยู่รอดด้วยดีหรือไม่ถ้าอยู่รอดด้วยดีก็หมดเรื่อง แต่ปรากฏว่ามันไม่ดี
เพราะว่าถ้าจะทำอะไรๆ เพียงแค่ตามความปรารถนาที่จะได้รับสุขเวทนาหรือ
หลีกเลี่ยง ทุกขเวทนาเท่านั้น ก็จะเกิดปัญหาหลายขั้นตอน คือ

๑. อันตรายต่อชีวิตของตน ทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ
๒. อันตรายต่อการอยู่ร่วมกันของมนุษย์หรือสังคม
๓. อันตรายต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

ทีนี้ ก็ลองมาคิดว่า ถ้าเราเอาต้นหาเป็นตัวนำพฤติกรรม จะเกิดคุณหรือเกิดโทษอย่างไร โดยดูจากปัญหาหรืออันตราย ๓ ประการนี้ เริ่มตั้งแต่ในด้านชีวิตของตนเอง จะเห็นว่าในระดับต้นๆ พฤติกรรมแบบสนองเวทนาจะช่วยให้มาก เช่น มองเห็นอะไรไม่สบายตา มนุษย์ก็จะหลีกเลี่ยงไว้อ่อน เพราะสิ่งที่ทำให้เกิดทุกขเวทนานั้นเป็นอันตรายต่อสายตาหรือต่อร่างกาย แต่ในทางตรงข้าม ถ้าหากเห็นแล้วสบายตา สิ่งนั้นก็มักจะเกื้อกูลต่อชีวิต แต่พอเอาเข้าจริงก็ปรากฏว่าสิ่งเหล่านี้ไม่แน่นอนเสมอไป ต่อมาเราจะรู้ว่ามันใช่เป็นหลักไม่ได้จริง ยกตัวอย่างอะไรก็ตามที่สบายลิ้น คืออร่อย ตามปกติเราก็ถือว่าดี ใช้งานได้ เป็นประโยชน์แก่ชีวิตร่างกายของเรา แต่ที่ว่านั้นไม่จริงเสมอไป เพราะบางอย่างที่อร่อยสบายลิ้นแต่เป็นโทษแก่ชีวิตก็มี ซึ่งตรงนี้เองที่เราเริ่มพบความไม่แน่นอน จะเอาเวทนาและต้นหาเป็นเกณฑ์ตัดสินเด็ดขาดไม่ได้ เราใช้มันเป็นตัวนำทางเบื้องต้นได้บ้างแต่ว่าไม่ปลอดภัย พอมาเจอปัญหาว่าสิ่งที่อร่อยจะเป็นคุณต่อชีวิตจริงหรือไม่ ก็ชักจะไม่แน่เสียแล้ว ถ้าอย่างนี้แล้วเราจะเอาอะไรเป็นหลักตัดสินว่าสิ่งใดเป็นคุณหรือเป็นโทษต่อชีวิตกันแน่

ถ้าเราใช้ต้นหาซึ่งในที่นี้คือความอยากเสพรสอร่อยเป็นตัวนำ ก็หมายความว่า เราก็ต้องกินตามความอร่อย และเมื่ออร่อยก็ต้องกินเรื่อยไป ก็เลยกินจนเต็มทีแต่ปรากฏว่าการกินตามความอร่อยนี้ ทำให้กินมากเกินไป เลยเกิดอาการอาหารไม่ย่อย หรืออ้วนเกินไปก็เสียสุขภาพ บางคนชอบอาหารจำพวกไขมัน เมื่อกินสนองความอร่อยได้รับไขมันเข้าไปมาก ก็เกิดเป็นอันตรายต่อร่างกาย บางทีถึงกับไขมันอุดตันในเส้นเลือด ทำให้เสียชีวิตได้ หรือเด็กบางคนกินแต่อาหารอร่อยที่ตัวชอบ เช่นกินแต่ขนม กินมากและสิ้นเปลืองเงินมาก แต่กลายเป็นโรคขาดอาหาร แล้วยังเกิดปัญหาทางจิตใจด้วยเนื่องจากมีความขุ่นเคืองคับข้องเมื่อได้อาหารไม่อร่อยอย่างที่ยาก ทำให้จิตใจงุ่นง่านดิ้นรนจะไปหา เมื่อไม่ได้ก็ไม่ยอม เกิดความวุ่นวาย นี่เป็นตัวอย่างของอันตรายต่อชีวิตของตนเอง ที่เกิดจากการ

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

ให้ตัณหาเป็นตัวนำพฤติกรรม นอกจากนั้นในแง่สังคม เมื่อกินสนองตัณหาเพื่อมุ่งความอร่อยแล้ว ก็ทำให้บุคคลมุ่งหาสิ่งอร่อยเพื่อสนองความอยากให้มากที่สุด การหามาเสพสนองความอยากนั้น ไม่มีขอบเขต และไม่มีที่สิ้นสุด ก็ทำให้เกิดการเบียดเบียนกัน เกิดปัญหาในทางสังคม เป็นอันตรายต่อการอยู่ร่วมกัน ยิ่งกว่านั้น การที่คนเราบริโภคสนองความอยากอย่างไม่มีขอบเขตก็ทำให้เกิดปัญหาต่อสภาพแวดล้อมตามมาอีก รวมความว่าการบริโภคเกิดมีปัญหาคืนมาจากการที่ปล่อยให้พฤติกรรมเป็นไปตามแนวทางของตัณหา

เมื่อเกิดปัญหาเช่นนี้จะทำอย่างไร เราจะปล่อยให้ตัณหาเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมต่อไปไม่ได้ มนุษย์จะต้องรู้ว่าอะไรแค่ไหนเป็นคุณค่าที่แท้จริงต่อชีวิตของตนแล้วทำตามความรู้นั้น คือเอาความรู้มาเป็นตัวนำพฤติกรรม เช่นจะบริโภคอาหารก็ไม่ใช่เอาแต่ความอร่อย ที่เป็นสุขเวทนา แต่บริโภคด้วยความรู้ในคุณค่าของอาหารนั้นๆ ตรงนี้เป็นจุดเริ่มที่จะเข้ามาสู่การพัฒนาตนมนุษย์หรือการศึกษา

แนวคิดพื้นฐานของพุทธศาสนาในการพัฒนามนุษย์

เมื่อเกิดปัญหาจากตัณหาก็กทำให้มนุษย์ต้องคิดหาทางออกที่จะแก้ปัญหาให้ถูกต้อง แล้วก็ได้มองเห็นว่าในการบริโภคนั้น มนุษย์จะต้องรู้ว่าสิ่งนั้นๆ มีคุณค่าต่อชีวิตจริงหรือไม่ อาหารอะไรมีคุณค่าต่อชีวิต และกินแค่ไหนจึงจะพอดีกับความต้องการของชีวิต ไม่ใช่กินไปตามตัณหาที่อยากเสพสุขเวทนาของรสอร่อยเท่านั้น เมื่อรู้คุณค่าของอาหารและความต้องการของชีวิตแล้ว เราจึงจะรู้จักเลือกกินได้ถูกต้องให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริง

เพราะฉะนั้น ในการศึกษา เราจึงต้องฝึกคนให้พัฒนาปัญญา เริ่มแต่ให้รู้ความมุ่งหมายของการบริโภคที่เรากินเพื่ออะไร เช่น ถ้ามปัญหากับตนเองว่า กินเพื่ออะไร เรากินเพื่อสนองความต้องการที่จะได้เสพรสอร่อยหรือ เราควรจะได้เอาความเอร็ดอร่อยมาเป็นตัวตัดสินการบริโภคอย่างนั้นหรือ หรือแม้กระทั่งที่

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

พัฒนายิ่งไปกว่านั้นอีกในทางลบ คือ เอาการบริโภคมมาเป็นเครื่องแข่งขันวัดฐานะกัน เป็นการกินเพื่ออวดโก้ ในการศึกษาที่จะฝึกให้รู้จักพิจารณาว่า การกินเพื่ออวดฐานะกันนี้เป็นวิธีบริโภคที่ถูกต้องหรือเปล่า ถ้าไม่ใช่เช่นนั้นแล้วเรากินเพื่ออะไร ก็จะได้คำตอบว่า เรากินเพื่อบำรุงเลี้ยงร่างกายให้เป็นอยู่ได้ เพื่อจะดำรงชีวิตให้เป็นอยู่ด้วยดี ให้มีสุขภาพดี และเพื่อให้เรามีชีวิตที่ผาสุก ตลอดจนถึงทางพระพุทธเจ้าเพื่อเป็นเครื่องเกื้อหนุนชีวิตที่ดีงาม หรือเพื่อเกื้อหนุนการบำเพ็ญกิจอันประเสริฐ คือการทำหน้าที่ และทำประโยชน์ต่างๆ

เมื่อมองเห็นวัตถุประสงค์ดังที่กล่าวมานี้ เราก็เริ่มมีตัวตัดสินแล้ว ถึงตอนนี้ *ปัญญา* เกิดขึ้นแล้ว พฤติกรรมในการบริโภคก็จะเปลี่ยนแปลงไป เราจะมองไปในแง่ที่ว่ากินอะไรแค่ไหนอย่างไรร่างกายจึงจะอยู่ได้สบาย สุขภาพจึงจะดี แข็งแรง ไม่มีโรค กินแค่ไหนจึงจะพอดีกับความต้องการของชีวิตร่างกายของเรา เราจะต้องดูว่าอาหารอะไรมีคุณค่าแก่ชีวิต และมีปริมาณมากเท่าไรจะพอดี นี่คือการใช้ปัญญา ในแง่ทำหน้าที่รู้คุณค่าของอาหาร และรู้ความประสงค์ในการกินในการบริโภค ปัญญานี้จะมาเป็นตัวนำพฤติกรรมตัวใหม่ *ปัญญา* จะมากำหนดพฤติกรรมแทน *ตัณหา* เมื่อปัญญามานำ เราก็ไม่ต้องทำตามตัณหา เพราะเรามองเห็นคุณค่าที่แท้จริงที่ต้องการแล้วเราก็ไม่เอาแค่สุขเวทนา แต่เราจะเอาคุณค่าที่แท้จริงนั้นเราก็จึงเปลี่ยนมาปฏิบัติตนตามที่ปัญญาบอก โดยให้ปัญญาเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม

ตรงนี้เป็นจุดสำคัญ ตัวที่เริ่มต้นก็คือ *โยนิโสมนสิการ* ที่หักเหกระแสนความคิดออกจากตัณหา โดยนำเอาปัญญามาใช้กับเรื่องที่เกี่ยวข้อง แล้วทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนไป

เมื่อปัญญาทำให้รู้ถึงคุณค่าแท้จริงที่ต้องการหรือตัวประโยชน์ที่แท้แล้ว ก็เกิดคุณสมบัติใหม่ขึ้นมาอีกตัวหนึ่ง คือ เกิดความอยากประเภทที่ ๒ ที่คู่กับปัญญา ซึ่งอยากจะทำให้เกิดคุณค่าและประโยชน์ที่แท้จริงนั้น เป็นความอยากที่

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

อาศัยความรู้คือปัญญาเป็นฐาน ความอยากประเภทที่สองนี้เป็นกุศล คือเกื้อกูลต่อชีวิต เรียกว่าฉันทะ ซึ่งตรงข้ามกับความอยากประเภทที่ ๑ ที่เป็นอกุศล ซึ่งไม่เกื้อกูลต่อชีวิต ที่เรียกว่า ตัณหา

ในการศึกษา คนทั่วไปมักแยกไม่ออก ความอยาก ๒ ประเภทนี้ แล้วก็ผิดพลาดไปว่าความอยากเป็นสิ่งที่ไม่ดี ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง ความอยากประเภทที่ ๒ คือ ฉันทะนี้ เป็นความอยากที่ดี เป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำชีวิตไปสู่จุดหมายที่ตั้งงาม เป็นองค์ธรรมสำคัญมาก ในการที่จะบำเพ็ญไตรสิกขา หรือทำสิ่งต่างๆ จะต้องมีฉันทะ ถ้าขาดฉันทะไปก็สำเร็จได้ยาก แต่ฉันทะต้องอาศัยปัญญา *ปัญญา* รู้ว่าจะอะไรดีมีคุณค่าเป็นประโยชน์แท้จริง *ฉันทะ* ก็อยากทำให้เกิดสิ่งนั้น ถ้าไม่มีปัญญาคือไม่รู้ ฉันทะก็เกิดไม่ได้ ต่างจากตัณหาที่ไม่ต้องอาศัยปัญญา อะไรถูกตา ถูกหู ถูกลิ้น ถูกใจ ตัณหาก็อยากได้อย่างเสพลสิ่งนั้น ตัณหาจึงอยู่ด้วยกันกับอวิชชาแต่พอปัญญาเกิดขึ้นรู้ว่าสิ่งที่ถูกใจนั้นเป็นโทษเป็นอันตรายต่อชีวิตตัณหาก็หายไป ปัญญารู้ว่าจะอะไรเป็นคุณเป็นประโยชน์แท้จริง ฉันทะก็เกิดขึ้นในสิ่งนั้น ดังนั้นปัญญาพัฒนาไป ฉันทะก็พัฒนาควบคู่ไปด้วย ในทางการศึกษา ถ้าจับจุดนี้ไม่ได้ ก็พูดได้เลยว่า การศึกษานั้นพลาด เสียหลักไปแล้วตั้งแต่ต้นทาง จึงยากจะสำเร็จผลด้วยดี

เพื่อให้รู้จักแยกแยะระหว่างความอยาก ๒ ประเภทนี้อาจให้ความหมายอย่างง่าย ๆ ว่า

๑. **ตัณหา** คือ ความอยากในรสชาติที่เวทนาบอกเสนอ (=ความอยากที่ไม่เกี่ยวกับการศึกษา)

๒. **ฉันทะ** คือ ความอยากในคุณค่าที่ปัญญาบอกเสนอ (=ความอยากที่เกิดจากการศึกษา)

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

คนเกิดมา ไม่ต้องมีการศึกษา ไม่ต้องมีความรู้ ไม่ต้องพัฒนาเลย ก็มี ตัณหา สามารถอยากเสพรสสุขเวทนาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจ แต่ พฤติกรรมที่เป็นไปตามบงการของตัณหา จะมีผลในทางเพิ่มทุกข์ ก่อปัญหาไม่คุ้ม กับความสุขที่ได้ ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการศึกษาเพื่อพัฒนาให้ไม่เป็นอยู่อย่างมีติดขัด ด้วยอวิชาและวิงพลาณไปด้วยตัณหา เมื่อคนมีการศึกษาได้พัฒนาขึ้น เกิดปัญญารู้ว่าอะไรดีแท้จริง ก็เกิดฉันทะอยากในสิ่งนั้น แล้วทำไปตามฉันทะนั้น ก็ทำให้ ปัญหาไม่เกิดขึ้น หรือถ้ามีปัญหา ก็แก้ปัญหานั้นได้ เรียกว่า *ไร้ทุกข์* หรือปลอดทุกข์ (นิยมใช้กันมาว่าดับทุกข์) จากที่กล่าวมา จึงสรุปกระบวนการแห่งพฤติกรรมของ มนุษย์ได้เป็น ๒ แบบ คือ

แบบที่ ๑ (ไร้การศึกษา):

อวิชา + ตัณหา -----> พฤติกรรมสร้างทุกข์ (ก่อปัญหา)

แบบที่ ๒ (มีการศึกษา):

ปัญญา + ฉันทะ -----> พฤติกรรมสลายทุกข์ (แก้ปัญหา)

กระบวนการแบบที่สองเป็นแนวทางในการพัฒนามนุษย์ คือทันทีที่ มนุษย์รู้จักคิดเขาก็เริ่มมีการศึกษา และเมื่อนั้นปัญญาก็เกิดขึ้น ตัวแกนสำคัญของการพัฒนามาก็คือปัญญา เพราะทำให้รู้จักสิ่งทั้งหลายและรู้ที่จะปฏิบัติต่อสิ่งนั้น อย่างไม่รู้ แต่พร้อมกับที่ปัญญาเกิดขึ้นนั้นก็มีการปรับตัวเกิดขึ้นทั้งองค์กายพหุ ทำให้ เกิดการพัฒนาอย่างมีดุลยภาพครบถ้วนพร้อม คือมีใช้พัฒนาแต่ปัญญา พฤติกรรม ก็พัฒนาด้วย พฤติกรรมจะเปลี่ยนไป แล้วจิตใจก็พัฒนาด้วย คือจิตใจเปลี่ยนไป เช่นเปลี่ยนจากความอยากด้วยตัณหาเป็นความอยากด้วยฉันทะเป็นต้นและมีความ สุขความพอใจอย่างใหม่เกิดขึ้น นั่นคือพอใจเมื่อได้ทำตามที่ปัญญาบอก ได้ ทำตามเหตุตามผลที่ดีเกิดความสุขความพอใจด้วยฉันทะ เป็นการพัฒนาจิตใจ เพราะฉะนั้น การพัฒนาจะเป็นไปพร้อมกันทั้ง ๓ ด้าน คือพัฒนาพฤติกรรม พัฒนา

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

จิตใจ และพัฒนาปัญญา การพัฒนาทั้ง ๓ อย่างนี้จะต้องอิงอาศัยและเสริมซึ่งกันและกัน จะแยกออกจากกันไม่ได้ในกระบวนการพัฒนามนุษย์

ถึงตอนนี้ เราสามารถให้ความหมายของการศึกษาได้ในระดับหนึ่งว่า **การศึกษา** คือการพัฒนาคนให้พ้นจากการมีชีวิตภายใต้บงการของตัณหาที่จะดิ้นรนแสวงหาสุขเวทนาและหลีกเลี่ยงทุกข์เวทนา บนฐานของความไม่รู้คืออวิชชา ที่ทำให้เวียนวนอยู่ในตาข่ายของการก่อปัญหาเพิ่มทุกข์ ไปสู่การมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ซึ่งทำให้เกิดมีฉันทะ ที่จะปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง ทำให้เกิดความเป็นอิสระไร้ทุกข์ปราศจากปัญหา

ขอสรุปว่า ในพุทธศาสนามีหลักการให้การศึกษามนุษย์ด้วยการฝึกฝนพัฒนาให้รู้จักรับรู้และรู้จักปฏิบัติต่อสิ่งที่เกี่ยวข้องในชีวิตอย่างถูกต้อง ซึ่งจะทำให้ไม่มีปัญหาเกิดขึ้น เรียกว่าทำให้ไร้ทุกข์ การศึกษาหรือการพัฒนาคนนี้ ก็ดำเนินไปตามหลักของกรรมนั่นเอง เพราะหลักกรรมถือว่าสิ่งที่เป็นผลจะเกิดขึ้นจากเหตุ คือเป็นกฎแห่งเหตุและผล แต่เป็นกฎเหตุผลในส่วนที่เกี่ยวกับพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ ตามหลักกรรมนั้น การกระทำเป็นเหตุ สิ่งที่ต้องการเป็นผล ฉะนั้นผลสำเร็จที่ต้องการจึงเกิดจากการกระทำ ในการกระทำนั้นความพากเพียรพยายามเป็นแรงขับเคลื่อน การที่มนุษย์จะสามารถทำการต่างๆ อันเป็นเหตุปัจจัยนำไปสู่ผลที่ต้องการได้นั้นมนุษย์จะต้องมีความเพียรพยายามในการกระทำ ผู้ที่เข้าใจหลักกรรมจะหวังผลสำเร็จจากการกระทำด้วยความเพียรพยายามตามเหตุตามผล

หลักกรรมเป็นกระบวนการของเหตุปัจจัย ในการศึกษาหรือพัฒนามนุษย์นั้น เราเอาองค์ประกอบที่ดีซึ่งเป็นกุศลเข้ามา เริ่มแต่เอาปัญญาเข้ามา เอาฉันทะและกุศลอื่นๆ เข้ามา ทำให้กระบวนการของกรรมเป็นกระบวนการของกรรมที่ดีที่เป็นกุศล เมื่อคนมีพฤติกรรมที่เป็นกุศลประกอบด้วยกุศลมีปัญญาและฉันทะเป็น

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

ต้น ก็จะไปสู่การแก้ปัญหาหรือไร้ทุกข์ เป็นการเปลี่ยนจากกระบวนการแห่ง
อภุศลกรรมที่มีอวิชชาและตัณหาเป็นมูลเหตุนำไปสู่ปัญหาหรือความทุกข์

พุทธศาสนาปฏิเสธความเห็นผิดที่ว่าทุกอย่างเป็นไปได้เพราะกรรมเก่า แต่
ไม่ปฏิเสธเรื่องของกรรมเก่าในความหมายที่ถูกต้องว่า กรรมเก่าเป็นส่วนหนึ่งใน
กระบวนการของกรรม คือ เป็นเหตุปัจจัยส่วนที่ผ่านไปในอดีต ซึ่งส่งผลเกี่ยวข้องกับ
กระบวนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบัน อันเป็นผลมาจากการสะสมกรรม
ชีวิตของเราจะเป็นอย่างไรก็เกิดจากการสะสมกรรมของเรานั้นเอง ฉะนั้นเราจะทำ
อะไรก็ตาม การสะสมกรรมของเราก็จะส่งผลสืบทอดมาแม้กระทั่งเป็นตัวอิทธิพล
ชักนำให้คิดนึกในแนวไหน ให้มีบุคลิกภาพอย่างไร ให้เรามีความสามารถใน
ขอบเขตใด ทำอะไรได้แค่ไหน แต่ในกระบวนการของกรรมนั้น กรรมส่วนที่เราต้อง
เกี่ยวข้องสำคัญมากที่สุด และควรเอาใจใส่มากที่สุด ก็คือ *กรรมปัจจุบัน* ที่ว่าเราจะ
ทำอะไรอย่างไรในบัดนี้และต่อจากนี้ ซึ่งเป็นเรื่องของเราที่จะเลือกตัดสินใจ หรือ
ตั้งใจอย่างไร บุคคลใดมีปัญหา ฉลาดในกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย รู้อดีตได้ดีด้วย
มองเห็นปัจจุบันชัดเจนด้วย เล็งอนาคตได้เก่งด้วย ก็จะต้องทำกรรมปัจจุบันได้ผลดี
ซึ่งจะส่งผลเป็นประโยชน์ต่อไปข้างหน้าได้มากที่สุด

จากที่กล่าวมานี้จะทำให้มองเห็นภาพต่างๆ ไปของพฤติกรรม ซึ่งทั้งหมด
นั้นก็อยู่ในเรื่องของกรรมนั่นเองส่วนเรื่องของจริต ๖ กับบุคคล ๔ ที่เคยถามถึงนั้น
เป็นเรื่องของความแตกต่างระหว่างบุคคลซึ่งก็เกิดจากการสังสมกรรมในรูปแบบ
ต่างๆ จริต ๖ เป็นผลจากการสังสมคุณสมบัติเฉพาะด้านนั้นๆ จนกลายเป็นแบบ
แผนนิสัยของจิตใจและพฤติกรรมแต่ละแบบๆ คือสังสมให้เกิดความเคยชินของ
จิตใจที่จะคิดอย่างนั้นๆ และแสดงออกเป็นพฤติกรรมอย่างนั้นๆ ส่วนบุคคล ๔
ประเภท เป็นความแตกต่างที่เกิดจากการสังสมกรรมประเภทที่เกี่ยวกับการพัฒนา
ศักยภาพของคน เช่น มีการศึกษาพัฒนาตัวไว้ดี ใช้ปัญญาพิจารณาอยู่เสมอๆ
มีการสังสมสติปัญญาไว้มาก ก็ทำให้เกิดเป็นบุคคลประเภทที่ ๑ คือ *อภุคภูมิปัญญา*

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

เป็นบุคคลที่รู้จักใช้โยนิโสมนสิการ ซึ่งทำให้เขาเกิดความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ได้ง่าย และฉับไว ในที่นี้เมื่อเราพูดถึงหลักการทั่วไป หรือหลักใหญ่ เรื่องจริง ๖ [๒๙/๗/๒๗; วิสุทฺธิ.๑/๑๒๗] และเรื่องบุคคล ๔ [๒๑/๑๓๓] ก็กลายเป็นเรื่องปลีกย่อยไป

กระบวนการของการศึกษาหรือระบบการพัฒนาบุคคล

กระบวนการที่จะพัฒนาบุคคลนั้นแยกได้เป็น ๒ ขั้นตอน คือ ขั้นตอนก่อนเข้าสู่กระบวนการพัฒนา และขั้นตอนในกระบวนการพัฒนา แต่ละขั้นตอนมีหลักการสำคัญดังนี้

๑. **ขั้นนำสู่ศึกษา** คือขั้นก่อนที่จะเข้าสู่ไตรสิกขาเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าขั้นก่อนมรรค เพราะมรรคหรือเรียกให้เต็มว่ามรรคมืองค์ ๘ นั้น ก็คือ ไตรสิกขาที่มองในแง่เป็นวิถีชีวิตนั่นเอง หมายความว่า *ศึกษา* คือการศึกษาหรือฝึกฝนพัฒนา *มรรค* คือวิถีชีวิตหรือการดำเนินชีวิตที่ดี ไตรสิกขา เป็นการศึกษาที่ฝึกฝนพัฒนาคนพัฒนาอย่างไร ก็เพื่อให้เขาดำเนินชีวิตได้อย่างนั้นนั่นเอง

เมื่อมองในแง่ของมรรค ก็เริ่มจากสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบซึ่งเป็นปัญญาในระดับหนึ่ง ปัญญาในขั้นนี้เป็นความเชื่อและความเข้าใจในหลักการทั่วไป โดยเฉพาะความเชื่อที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย หรือการถือหลักการแห่งเหตุปัจจัย ซึ่งเป็นความเชื่อถือเป็นฐานสำคัญของการพัฒนา ทำให้มีการพัฒนาต่อไปได้ ในทางตรงข้าม ถ้ามีความเชื่อมีทิฐิที่ผิด ก็จะตัดหนทางการพัฒนาไปเลย เช่น ถ้าเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายจะเป็นอย่างไรก็เป็นไปเองแล้วแต่โชค หรือเป็นการดลบันดาลความเชื่ออย่างนี้ไม่เป็นสัมมาทิฐิ และถ้าเชื่ออย่างนี้แล้วก็ทำให้พัฒนาไม่ได้ เพราะไม่รู้ว่าจะพัฒนาไปทำไม ดังนั้นในกระบวนการฝึกฝนพัฒนาบุคคลเมื่อเริ่มต้นจึงต้องมีปัญญาอยู่บ้าง นั่นคือปัญญาในระดับของความเชื่อในหลักการที่ถูกต้อง

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

คราวนี้สิ่งที่น่าพิจารณาต่อไป ก็คือว่า *สัมมาทิฐิ* ซึ่งเป็นพื้นฐานหรือเป็นจุดเริ่มให้คนมีการฝึกฝนพัฒนาต่อไปได้นี้ จะเกิดขึ้นในตัวบุคคลได้อย่างไร คือมีปัญหาว่าทำอะไรจะทำให้บุคคลเกิดมีสัมมาทิฐิ ในเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึง *ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ ประการ [๑๒/๔๙๗]*

๑. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ *ปรโตโฆษะ*
๒. ปัจจัยภายใน ได้แก่ *โยนิโสมนสิการ*

หลักการนี้หมายความว่า การมีสัมมาทิฐิอาจจะเริ่มจากปัจจัยภายนอก เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ ผู้ใหญ่หรือวัฒนธรรม ซึ่งทำให้บุคคลนั้นได้รับอิทธิพลจากความเชื่อ ความคิดนึก ความเข้าใจ ภูมิธรรมภูมิปัญญา และพฤติกรรมที่ถ่ายทอดต่อกันมา ถ้าสิ่งที่ได้รับจากการแนะนำสั่งสอนถ่ายทอดมานั้นเป็นสิ่งที่ดีงามถูกต้อง อยู่ในแนวทางของเหตุผล ก็เป็นจุดเริ่มของสัมมาทิฐิ ที่จะนำเข้าสู่กระแสการพัฒนาหรือกระบวนการฝึก ในกรณีอย่างนี้ สัมมาทิฐิเกิดจากปัจจัยภายนอกที่เรียกว่า *ปรโตโฆษะ*

ถ้าไม่เช่นนั้น บุคคลอาจจะเข้าสู่กระแสการพัฒนา โดยเกิดปัญหาที่เรียกว่าสัมมาทิฐินั้นด้วยการใช้โยนิโสมนสิการ คือการรู้จักคิด รู้จักพิจารณาด้วยตนเอง แต่คนส่วนใหญ่มักจะเข้าสู่กระแสการพัฒนาด้วยปรโตโฆษะ เพราะคนที่มีโยนิโสมนสิการแต่แรกเริ่มนั้นหาได้ยาก

คำว่า *ปรโตโฆษะ* แปลว่า เสียงจากผู้อื่น คืออิทธิพลจากภายนอก เป็นคำที่มีความหมายกลางๆ คืออาจจะดีหรือชั่ว ถูกหรือผิดก็ได้ ถ้าปรโตโฆษะนั้นเป็นบุคคลที่ดี เราเรียกว่า *กัลยาณมิตร* ซึ่งเป็นปรโตโฆษะชนิดที่กลั่นกรองแล้ว และเราได้เลือกสรรที่จะนำมาใช้งานจริงๆ ในการศึกษา ปรโตโฆษะโดยทั่วไป ก็ได้แก่พ่อแม่ พี่น้อง ครูอาจารย์ สื่อมวลชน และการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ซึ่งถือว่าเป็นสิ่ง

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

สำคัญมากในสังคม ถ้าบุคคลและสถาบันเหล่านี้เป็นประโยชน์อะไร ก็ให้นำเด็กไปสู่สัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการพัฒนาที่ดีต่อไป

อย่างไรก็ตาม คนที่พัฒนาดีแล้วจะมีคุณสมบัติที่สำคัญคือ พึ่งตนเองได้ โดยมีอิสรภาพ แต่คุณสมบัตินี้จะเกิดขึ้นต่อเมื่อเขารู้จักใช้ปัจจัยภายใน เพราะถ้าเขายังต้องอาศัยปัจจัยภายนอก ก็คือ การที่ยังต้องพึ่งพา ยังไม่มีอิสรภาพ จึงยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้น จุดเน้นจึงอยู่ที่ปัจจัยภายใน แต่เรานำเอาปัจจัยภายนอกมาเป็นตัวสื่อในเบื้องต้น เพื่อช่วยชักนำให้คนสามารถใช้โยนิโสมนสิการจนมีปัจจัยภายในของตัวเอง เมื่อเรารู้หลักนี้แล้ว เราก็นำเอากัลยาณมิตรมาช่วยสร้างโยนิโสมนสิการให้คน นั่นคือเป็นการอาศัยปรโตโมหะ โดยเฉพาะกัลยาณมิตรเป็นตัวนำให้เข้าถึง โยนิโสมนสิการ

นอกจากปรโตโมหะและโยนิโสมนสิการแล้ว อันที่จริงยังมีองค์ประกอบแทรกที่มาจากช่วยหนุนอีก ๕ ตัว ซึ่งอยู่ในกระบวนการฝึกขั้นก่อนที่จะเข้าสู่มรรคด้วย จึงรวมกันมีทั้งหมด ๗ ตัว คือ [๑๙/๑๒๙-๑๓๗]

๑. *กัลยาณมิตรตตวา* (ความมีกัลยาณมิตร) ได้แก่ ปรโตโมหะที่ดี ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก ที่ได้กล่าวไปแล้ว

๒. *ศีลสัมปทา* (ความถึงพร้อมด้วยศีล) คือ ความเป็นผู้มีวินัย หรือชีวิตที่มีระเบียบ หรือมีพฤติกรรมเคยชินที่ดี ซึ่งเกิดจากการใช้วินัยมาฝึกให้เกิดพฤติกรรมเคยชินที่ดี ด้วยการจัดระเบียบชีวิต และจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันในสังคม ให้มีสภาพซึ่งเอื้อโอกาสต่อการที่จะดำเนินการพัฒนาต่อไป

๓. *ฉันทสัมปทา* (ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ) คือ มีแรงจูงใจที่ถูกต้อง ได้แก่ความใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ ต้องการเข้าถึงความจริง และทำสิ่งทั้งหลายให้ดีขึ้น เป็นเลิศ ซึ่งเข้ามาทำหน้าที่แทนตัณหา

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

๔. *อัตตสัมปทา* (ความทำตนให้ถึงพร้อม) คือ การทำตนให้ถึงความสมบูรณ์แห่งศักยภาพของความเป็นมนุษย์ โดยมีจิตสำนึกในการที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

๕. *ทิวีสัมปทา* (ความถึงพร้อมด้วยหลักการแห่งความเชื่อถือ) คือ เชื่อถือในหลักการแห่งเหตุผลหรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัย เมื่อมองอะไรก็มองตามเหตุปัจจัย ซึ่งทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้น เพราะเป็นผู้ที่คิดหาเหตุผลอยู่ตลอดเวลา

๖. *อัปปมาทสัมปทา* (ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท) คือ ความกระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชา มีสติ ไม่ปล่อยปละละเลย ไม่พลาดโอกาส โดยเฉพาะความมีจิตสำนึกตระหนักในความเปลี่ยนแปลง ซึ่งทำให้เห็นคุณค่าของกาลเวลา และรู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ ตลอดจนทำงานและพัฒนาชีวิตแข่งกับเวลา

๗. *โยนิโสมนสิการสัมปทา* (ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ) การรู้จักมนสิการ หรือรู้จักคิดรู้จักพิจารณาด้วยตนเอง ไม่มองอะไรข้ามๆ พრაๆ คลุมๆ แต่รู้จักคิดสืบสาวหาเหตุปัจจัย แยกแยะให้เห็นองค์ประกอบจับแง่ดีมาใช้ประโยชน์ได้ และรู้จักโยงให้เห็นองค์รวมหรือสร้างองค์ความรู้ความคิดใหม่ได้ ทำให้เกิดปัญญาที่เข้าถึงความจริง ได้ประโยชน์ และทำการสำเร็จ สมองความใฝ่รู้ และใฝ่สร้างสรรค์ได้โดยสมบูรณ์

องค์ประกอบหรือปัจจัยฝึกทั้ง ๗ ตัว ที่กล่าวมานั้นรวมเรียกว่า *บุพนิมิตของมรรค* เป็นเครื่องหมายบ่งบอกล่วงหน้าถึงการมาของมรรค เป็นจุดเริ่มที่จะนำเข้าสู่มรรค คือวิถีชีวิตที่ติงามของผู้มีการศึกษา ในการศึกษา นั้นเราเอาปัจจัยตัวแรกคือ *กัลยาณมิตร* มาช่วยชักนำ หรือกระตุ้นให้เกิดปัจจัยตัวอื่น ตั้งแต่ตัวที่ ๒ จนถึงตัวที่ ๗

การที่จะมีกัลยาณมิตรนั้น จัดแยกได้เป็นการพัฒนา ๒ ขั้นตอน ขั้นแรก กัลยาณมิตรนั้นเกิดจากผู้อื่นหรือสังคมจัดให้ ซึ่งจะทำให้เด็กอยู่ในภาวะที่เป็นผู้รับ

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

และยังมีการพึ่งพามาก แต่เมื่อเด็กพัฒนามากขึ้น ก็จะเข้าสู่ขั้นที่สอง คือเด็กเกิดมี โยนิโสมนสิการ แล้วเขารู้จักเลือกหาภักยาณมิตรเอง โดยที่เขามองเห็นคุณค่าของ แบบอย่างหรือแหล่งความรู้ที่ดี เขาจะนิยมแบบอย่างที่ดี รู้จักปรึกษาไต่ถาม เขาจะ เลือกรสหาคนที่จะไปปรึกษา รู้จักหาแหล่งความรู้ รู้จักเลือกอ่านหนังสือที่ดี รู้จักเลือกชมรายการโทรทัศน์ที่ดีมีประโยชน์ พัฒนาการในขั้นที่เขาเป็นฝ่ายเลือก หาและเข้าหาภักยาณมิตรเองนี้ เป็นความหมายของความมีภักยาณมิตรที่ต้องการ ในที่นี้ และเมื่อถึงขั้นนี้แล้ว เขาจะสามารถทำหน้าที่เป็นภักยาณมิตรให้แก่ผู้อื่นได้ ด้วย ซึ่งเป็นจุดต่อสู่การมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สังคมที่ติงามและการพัฒนา สังคม

ถ้าบุคคลมีปัจจัย ๗ ข้อนี้แล้วก็เชื่อมั่นได้เลยว่าเขาจะมีชีวิตที่ติงามและ กระบวนการศึกษาจะเกิดขึ้นอย่างแน่นอน เพราะปัจจัยเหล่านี้เป็นส่วนขยายของ มรรคหรือของไตรสิกขานั้นเอง ที่ยื่นออกมาเชื่อมต่อเพื่อรับหรือดึงเอาคนเข้าสู่ กระบวนการฝึกฝนพัฒนา มันเป็นตัวเร่งเป็นตัวเสริมประสิทธิภาพ ที่จะนำเข้าสู่ ไตรสิกขา และคอยเสริมให้การฝึกในไตรสิกขาได้ผลดี

ในการศึกษา ที่จัดทำกันอย่างเป็นงานเป็นการเป็นกิจการของสังคมนั้น ปัจจัยข้อที่ ๑ คือความมีภักยาณมิตร เป็นเรื่องใหญ่ มีความสำคัญมาก รัฐหรือ สังคมมีหน้าที่จัดสรรและจัดเตรียมบุคลากรที่จะทำหน้าที่เป็นภักยาณมิตร เช่น ครู อาจารย์ ถึงกับต้องจัดเป็นองค์กรใหญ่โต ใช้จ่ายงบประมาณมากมาย ถ้าได้ ภักยาณมิตรที่ดีมีคุณสมบัติมีความรู้เข้าใจชัดเจนในกระบวนการของการศึกษา และสามารถทำหน้าที่ของภักยาณมิตรได้ดี กิจการการศึกษาของสังคมนั้นก็จะประสบความสำเร็จด้วยดี ดังนั้นการสร้างหรือจัดเตรียมภักยาณมิตรจึงมีความสำคัญยิ่ง และควรจัดเตรียมอย่างถูกต้อง

สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่ขออย่าไว้ ก็คือ ในการที่จะเข้าไปช่วยบุคคลอื่นเพื่อนำเขาเข้าสู่ไตรสิกขานั้น ภักยาณมิตรจะต้องรู้จักบุคคลเสียก่อนว่า มีลักษณะ

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

อย่างไร นั่นก็คือต้องรู้ถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น เรื่องบุคคล ๔ และ จริต ๖ เป็นต้น เพื่อจะได้ประยุกต์กระบวนการศึกษาให้เหมาะกับบุคคลนั้นๆ ในการปฏิบัติเฉพาะกรณีแม้แต่ในการพัฒนาทางจิตขั้นลึก ที่เรียกว่าการบำเพ็ญกรรมฐาน ก็ยังต้องมีการเรียนรู้เรื่อง จริต ๖ เพื่อการจัดข้อปฏิบัติในการศึกษาให้เหมาะกับตัวบุคคล

ในเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคลนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกเป็น ๒ แบบคือ ความแตกต่างแนวตั้งกับความแตกต่างแนวนอน ความแตกต่างแนวตั้งจะเห็นได้ในความรู้ที่เรียกว่า *ญาณหยั่งรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทริย์* (อินทริยโพรปริยัตตญาณ) ซึ่งดูที่ระดับการพัฒนาว่าไปได้แค่ไหนแล้ว เช่น ในเรื่องบุคคล ๔ ประเภทส่วนความแตกต่างแนวนอนจะเห็นได้ในความรู้ที่เรียกว่า *ญาณหยั่งรู้ความโน้มเอียงความถนัดอัชยาตัย* (นानาธิมุตติกญาณ) ซึ่งแม้แต่บุคคลที่พัฒนาแล้วในระดับเดียวกันก็เป็นไปต่างๆ กัน ดังเช่นในเรื่องจริต ๖ เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงรู้ความแตกต่างของบุคคลทั้ง ๒ แบบนั้นแล้ว พระองค์จึงทรงสามารถจัดวิธีการสอนให้เหมาะสมกับบุคคลนั้นและสอนอย่างได้ผลดี

๒. **ขั้นไตรสิกขา** เป็นขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาบุคคล โดยใช้หลักไตรสิกขาเต็มระบบ แต่ก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการพัฒนาบุคคล เราควรมีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้เพื่อเป็นพื้นฐานเสียก่อน ดังนี้

ศักยภาพของมนุษย์: ธรรมชาติที่เอื้อต่อการพัฒนา

เมื่อจะให้การศึกษา พุทธศาสนาจะเน้นเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ในจุดที่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ เช่นในพุทธคุณ บทหนึ่งว่า “อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ” [๑๒/๙๕] (แปลว่า เป็นสารถิฝึกคนที่ควรฝึก ผู้ยอดเยี่ยม)

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

มีคำตรัสของพระพุทธเจ้ามากมายที่เน้นย้ำหลักการฝึกฝนพัฒนาตนของ มนุษย์ และเราเตือนพร้อมทั้งส่งเสริมกำลังใจให้ทุกคนมุ่งมั่นในการฝึกอบรมตน จนถึงที่สุด เช่น

วรมสสูตรา ทนตา อาขานียา จ สินธวา

กุกุชรา จ มหานครา อตตทนต์ ตโต วรี.[๒๕/๓๓]

อัสตร สินธพ อาขานโย กุกุชโร และข้างหลวง ฝึกแล้วล้วนดีเลิศ แต่คนที่ฝึกตนแล้ว ประเสริฐยิ่งกว่านั้น

ทนต์ เสฏฐิ มนุสเสสุ. [๒๕/๓๓] ในหมู่มนุษย์ ผู้ที่ประเสริฐสุดคือคนที่ฝึกแล้ว

วิชาจรณสมปนโน โส เสฏฐิ เทวมานุเส. [๑๖/๗๒๔]

ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจริยะ เป็นผู้ประเสริฐสุด ทั้งในหมู่มนุษย์และทวยเทพ

มนุสสภูตัม สมพุทฺธํ อตตทนต์ สมมาหิตํ

..... เทวาปิ นมสสนติ. [๒๒/๓๑๔]

พระสัมพุทธเจ้า ทั้งที่เป็นมนุษย์นี้แหละ แต่เป็นผู้ได้ฝึกตนแล้ว อบรมจิตใจที่แล้ว แม้เทพทั้งหลายก็น้อมนมัสการ

ความหมายที่ต้องการในที่นี้ก็คือ การมองมนุษย์ว่าเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ หรือ ต้องฝึก และกระตุ้นเตือนให้เกิดจิตสำนึกตระหนักในการที่จะต้องปฏิบัติตามหลัก แห่งการฝึกฝนพัฒนาตนนั้น โดยระลึกอยู่เสมอว่า มนุษย์นั้นถ้าไม่ฝึกก็จะมี ประเสริฐ แต่ถ้าฝึกแล้วจะมีขีดความสามารถสูงสุด เพราะมนุษย์มีความสามารถใน การฝึกตัวเองได้จนถึงที่สุด ใช้คำศัพท์ทางวิชาการสมัยปัจจุบันว่า มนุษย์มีศักยภาพ สูง มีความสามารถที่จะฝึกตนได้จนถึงขั้นเป็นพุทธะ ศักยภาพนี้เรียกว่า โโพธิ ซึ่ง แสดงว่าจุดเน้นอยู่ที่ปัญญา เพราะโพธินั้น แปลว่า ปัญญาตรัสรู้ ก็คือ ปัญญาที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นพุทธะนั้นเอง

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

ในการศึกษาตามหลักพุทธศาสนาหรือการปฏิบัติธรรมนั้น สิ่งสำคัญที่
จะต้องมีคือ ความเชื่อในโพธิ เรียกว่า *โพธิศรัทธา* ซึ่งถือว่าเป็นศรัทธาพื้นฐาน เมื่อ
มนุษย์เชื่อในปัญญาที่ทำให้มนุษย์เป็นพุทธะได้แล้ว เขาก็พร้อมที่จะฝึกฝนพัฒนา
ตนเอง ส่วนการที่บุคคลจะแจ้งประจักษ์โพธิได้หรือไม่ นั่น ก็เป็นเรื่องของความ
แตกต่างระหว่างบุคคล ดังเช่นในหลักบุคคล ๔ ประเภท และขึ้นอยู่กับการพัฒนา
ศักยภาพของเขาตามที่ได้สั่งสมกรรมไว้ ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าคำว่า *โพธิ* นั้นให้
จุดเน้นทั้งในด้านของศักยภาพที่มนุษย์ฝึกได้จนถึงที่สุด และในด้านของปัญญา ให้
เห็นว่าแก่นำของการพัฒนานั้นอยู่ที่ปัญญาและศักยภาพสูงสุดนั้นก็แสดงออกที่
ปัญญา เพราะตัวแทนหรือจุดศูนย์รวมของการพัฒนาอยู่ที่ปัญญา

เพื่อให้โพธินี้ปรากฏขึ้นมาทำบุคคลให้กลายเป็นพุทธะ เราจึงต้องมี
กระบวนการพัฒนาที่เรียกว่า *สิกขา* ซึ่งก็คือ การศึกษา สิกขาคือ
กระบวนการพัฒนามนุษย์หรือฝึกมนุษย์ให้โพธิปรากฏขึ้น ทำให้มนุษย์นั้น
กลายเป็นพุทธะ

ชีวิตที่ดีคือ ชีวิตที่ดำเนินในแนวทางของโพธิ ชีวิตที่ดีอย่างนี้เรียกว่า *มรรค*
ส่วนวิถีหรือกระบวนการฝึกมนุษย์ให้มีชีวิตที่ดีเรียกว่า *สิกขา* เมื่อเราฝึกคนให้มี
ชีวิตที่ดี ชีวิตที่ดีหรือวิถีชีวิตที่ดีนั้นก็ เป็นมรรค มรรคกับสิกขาก็เลยมีความหมาย
เกือบจะเหมือนกัน มรรคคือการดำเนินชีวิตที่ดี แต่จะมีชีวิตที่ดีได้ก็ต้องมีการฝึกฝน
พัฒนา ดังนั้นจึงต้องมีการฝึกที่เรียกว่าเป็นสิกขา เพราะฉะนั้น สิกขาก็คือการฝึกให้
มีชีวิตที่ดีที่ดำเนินตามมรรค และมรรคมองค์ ๘ นั้นก็สรุปลงได้เป็นสิกขา ๓ คือ สติ
สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นตัวแกนของการฝึก เป็นอันว่า จะต้องจับแยกและโยงให้
ถูกต้องว่า มรรคกับสิกขาเป็นเรื่องที่สัมพันธ์เป็นอันเดียวกัน แต่เป็นคนละแ่งกัน
เพราะสิกขาเป็นตัวการฝึก หรือการพัฒนามนุษย์ เมื่อฝึกได้ผล จนสิ่งที่ฝึกนั้น
กลายเป็นวิถีชีวิตของเขา มันก็กลายเป็นมรรคไป พอมรรคเกิดขึ้นแล้ว ก็พาเข้าถึง

จุดหมายของการศึกษาหรือการพัฒนา นั้น คืออิสรภาพที่ปลดทุกข์ปราศปัญหา หรือจะเรียกว่าสันติสุขก็แล้วแต่พอใจ

ไตรสิกขา: หลักการสำคัญของการพัฒนามนุษย์

การฝึกฝนและพัฒนามนุษย์นั้นทางพุทธศาสนาจัดวางเป็นหลัก

เรียกว่า *ไตรสิกขา* คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการ และให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีคุณภาพ

๑. *ศีล* เป็นเรื่องของการฝึกในด้านพฤติกรรม โดยเฉพาะพฤติกรรมเคยชิน เครื่องมือที่ใช้ในการฝึกศีล ก็คือ *วินัย* วินัยเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการศึกษา และการพัฒนามนุษย์ เพราะว่าวินัยเป็นตัวการจัดเตรียมชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนา โดยจัดระเบียบความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคม ให้เหมาะกับการพัฒนาและให้เอื้อโอกาสในการที่จะพัฒนา เมื่อฝึกได้ผลจนคนมีพฤติกรรมเคยชินที่ดีตามวินัยนั้นแล้วก็เกิดเป็นศีล ดังนั้น โดยสรุปวินัยจะมาในรูปของการฝึกพฤติกรรมเคยชินที่ดี และการจัดสภาพแวดล้อม ที่จะป้องกันไม่ให้มีพฤติกรรมที่ไม่ดี และเอื้อต่อการมีพฤติกรรมที่ดีที่พึงประสงค์ การฝึกคนให้คุ้นกับพฤติกรรมที่ดี ตลอดจนการจัดระเบียบระบบทั้งหลายทั้งปวงในสังคมมนุษย์

๒. *สมาธิ* เป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิต หรือระดับจิตใจ ได้แก่การพัฒนาคุณสมบัติต่างๆ ของจิต ทั้งในด้าน*คุณธรรม* เช่น ความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในด้าน*ความสามารถของจิต* เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้าน*ความสุข* เช่นความอึดใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ พูดสั้นๆ ว่า พัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพและสุขภาพของจิต

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

๓. **ปัญญา** เป็นเรื่องของการฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิดการต่างๆ สร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่งเน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่มันเป็นตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิต ที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดภัย ปัญหา ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์หลักทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมานี้ เป็นส่วนประกอบของชีวิตที่ดีงาม เราก็กฝีกคนให้เจริญงอกงามในองค์ประกอบเหล่านี้ และให้องค์ประกอบเหล่านี้เขาสู่การเข้าถึงอิสรภาพและสันติสุขที่แท้จริง ตัวการฝึกที่จะให้มีชีวิตที่ดีงามเป็นสิกขา ตัวชีวิตที่ดีงามที่เกิดจากการฝึกนั้นก็เป็นมรรค

การฝึกที่เรียกว่าสิกขา หรือแปลว่าการศึกษานี้บางทีก็ใช้ศัพท์แทนเป็นคำว่า *ภาวนา* ซึ่งก็คือเรื่องของสิกขานั้นเอง แต่คำว่าภาวนา แปลว่าทำให้เจริญ ทำให้เป็น ทำให้มีขึ้น หรือฝึกอบรม ภาวนาจัดเป็น ๔ อย่าง คือ

๑. **กายภาวนา** การพัฒนากาย คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒. **ศีลภาวนา** การพัฒนาศีล คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับเพื่อนมนุษย์ในสังคม

๓. **จิตภาวนา** การพัฒนาจิต คือ การทำจิตใจให้เจริญงอกงามขึ้นในความดีงาม ความเข้มแข็งมั่นคงสงบสุข และเป็นอิสระ

๔. **ปัญญาภาวนา** การพัฒนาปัญญา คือ การเสริมสร้าง ความรู้ความเข้าใจ ความคิดเหตุผลและการหยั่งรู้ความจริง จนเข้าถึงอิสรภาพ มีชีวิตที่ดีงามปลอดภัยปราศปัญหา

ภาวนา ๔ นี้ จะพูดถึงในหัวข้อต่อไปข้างหน้า

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

คำศัพท์อีกคำหนึ่งที่ใช้แทนสิกขาได้คือคำว่า *ทมะ* ซึ่งก็แปลว่า การฝึก ทมะเป็นคำที่มาจากกริยาที่เรามองมนุษย์ โดยเทียบกับสัตว์ทั้งหลายในแง่ของการ ฝึก ซึ่งจะเห็นได้ว่ามี ๒ ขั้นตอน คือ ขั้นที่หนึ่ง เป็นการฝึกในแง่ของการปราบพยศ ทำให้หมดสัญชาตญาณป่า เป็นแง่ลบ อีกขั้นหนึ่งมองในแง่บวก เป็นการฝึกให้ทำ อะไรต่ออะไรได้อย่างพิเศษ หรือที่ตั้งงามเป็นประโยชน์ *ทมะ* เป็นการฝึก ถ้าเป็นคน ก็เป็น*ทัมมะ* แปลว่า ผู้ที่จะต้อง (ได้รับการ) ฝึกดั่งที่ปรากฏในบทพุทธคุณที่ยกมา ให้ดูข้างต้น

ปฏิบัติการด้วยสิกขา แล้ววัดผลด้วยภาวนา *ภาวนา* มักใช้ในกรณีของการตรวจสอบ คล้ายๆกับเป็นการวัดผลเพื่อดูว่าด้านต่างๆ ของการพัฒนาชีวิตของคนนั้นได้รับการพัฒนาครบถ้วนไหม ส่วน*สิกขา* นั้นใช้กับตัวกระบวนการฝึกเอง

ทำไมจึงจัดสิกขาเป็น ๓ (ในเวลาทำการฝึก) และจัดภาวนาเป็น ๔ (ในเวลาวัดผลคนที่ได้รับการฝึก) ที่จัดอย่างนี้ เพราะสัมพันธ์กับตัวความเป็นจริงในการปฏิบัติ ซึ่งเป็นเรื่องของธรรมชาติเอง กล่าวคือ ในเวลาฝึก สิกขาทั้ง ๓ ด้าน จะผสมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ด้านที่ ๑ คือ ศีลนั้น ที่จริงมันแยกออกเป็น ๒ ส่วนอยู่ในตัว และการแยกเป็น ๒ ส่วนนี้จะปรากฏชัดอยู่ในภาวนา คือ

๑. ศีล ในส่วนของพฤติกรรมที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางกาย ที่เรียกว่าสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ความสัมพันธ์กับวัตถุหรือโลกของวัตถุและธรรมชาติส่วนอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์ เช่น เรื่องปัจจัย ๔ สิ่งที่เราบริโภคใช้สอยทุกอย่าง และการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติแวดล้อมทั่วไป

๒. ศีล ในส่วนที่สัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคมมนุษย์ด้วยกัน ความเกี่ยวข้องและอยู่ร่วมกันในหมู่มนุษย์จุดเน้นของศีลในส่วนนี้จะอยู่ที่สังคมมนุษย์คือ หมู่มนุษย์ด้วยกัน ดังจะเห็นได้ชัดในหลักศีล ๕ ซึ่งมีแต่เรื่องของสิ่งที่เราจะเข้าไปสัมพันธ์ในหมู่มนุษย์ด้วยกันว่าจะอยู่ร่วมกันได้อย่างไร เราควรจะมีความสัมพันธ์

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

ไม่ละเมิดต่อกันไม่เบียดเบียนกัน โดยไม่ทำร้ายชีวิตร่างกาย ไม่ลักขโมย ไม่ล่วงละเมิดกรรมสิทธิ์ ไม่ล่วงละเมิดคุ้มครอง ไม่ล่วงละเมิดด้วยวาจา ไม่สร้างความประหวั่นพรั่นพรึงน่ากลัว หรือความรู้สึกไม่ปลอดภัยแก่ผู้อื่น ด้วยการดื่มสุราเสพของมีนเมาที่ทำให้ตนเองไม่มีสติ และกลายเป็นตัวคุกคามสังคม

โดยทั่วไป เมื่อพูดถึงศีลอย่างเช่นศีล ๕ จะเน้นที่การละเว้นจากการเบียดเบียนกันทางสังคม แต่ในความหมายที่กว้าง ศีลจะรวมถึงการปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมฝ่ายวัตถุทางด้านกายภาพทั้งหลายทั้งหมด เช่นเรื่องปัจจัย ๔

สำหรับในไตรสิกขา ศีลจะคลุมความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางวัตถุหรือทางกายภาพ และทางสังคมรวมไว้ในข้อเดียวกัน แต่เมื่อจัดเป็นภาวนา นั้นท่านแยกกันชัดเจนออกเป็น ๒ ข้อ โดยจัดเอาเรื่องความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ในสังคมไว้ในข้อศีลภาวนา ส่วนเรื่องของความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในโลกวัตถุ ท่านจัดแยกออกไปเป็นกายภาวนา

เหตุผลที่ว่าทำไมตอนเป็นภาวนาจึงแยก แต่ตอนที่เป็นสิกขาไม่แยก ก็เพราะว่า ในเวลาฝึกหรือในกระบวนการฝึก องค์ทั้ง ๓ อย่างของไตรสิกขา จะประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ในศีลที่แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพในโลกวัตถุ และความสัมพันธ์กับมนุษย์ในสังคมนั้น ความสัมพันธ์ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งจะเป็นอันใดอันหนึ่งอย่างเดียว ดังนั้นในกระบวนการฝึกของไตรสิกขา ที่มีองค์ประกอบครบทั้งสามอย่างทำงานประสานเป็นอันเดียวกันนั้น เราจึงรวมเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา ไปเลยทีเดียว โดยที่ในกรณีต่างๆ ศีลอาจจะมีความสัมพันธ์ด้านที่ ๑ (กายภาพ) หรือด้านที่ ๒ (สังคม) ก็ได้ อย่างไรก็ตามหนึ่ง แต่ในภาวนาจะแยกออกจากกันเป็นคนละข้ออย่างชัดเจน เพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบ จะได้วัดผลดูจำเพาะทีละอย่างว่า ในด้านกายภาพความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางวัตถุ เช่นการบริโภคปัจจัย ๔ เป็นอย่างไร ด้าน

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

ศีล ความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์เป็นอย่างไร ในภาวานานี้เราแยกได้เพราะเป็นการตรวจสอบวัดผลว่าแต่ละด้านได้พัฒนาไปดีแค่ไหน เป็นอันว่า หลักภาวานานิยมใช้ในขั้นตอนของการวัดผล แต่ในขั้นตอนของการฝึกหรือตัวกระบวนการฝึกฝนพัฒนาจะใช้เป็นไตรสิกขา

เนื่องจากภาวานาท่านนิยมใช้ในเชิงการวัดผลของการศึกษาหรือการพัฒนาบุคคล รูปศัพท์ที่พบจึงมักเป็นคำแสดงคุณสมบัติของบุคคล คือแทนที่จะเป็นกายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา ก็เปลี่ยนเป็น [๑๘/๑๙๗; ๒๔/๒๔; ๓๐/๑๔๘]

๑. **ภาวิตกาย** มีกายที่พัฒนาแล้ว (มีกายภาวนา) คือ มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี เริ่มแต่รู้จักบริโภคปัจจัย ๔ รู้จักใช้อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการเสพหรือใช้สอยวัสดุอุปกรณ์ตลอดจนเทคโนโลยีทั้งหลาย ในทางที่เป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิต (*กินเป็น ใช้เป็น บริโภคเป็น ดูเป็น ฟังเป็น ฯลฯ*)

๒. **ภาวิตศีล** มีศีลที่พัฒนาแล้ว (มีศีลภาวนา) คือมีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนาแล้ว ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ดำรงตนอยู่ในวินัย และอาชีวะที่สุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูลสร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุข (*เสวนาคบหาเป็น สังคมเป็น พุดเป็น สื่อสารเป็น ทำเป็น*)

๓. **ภาวิตจิต** มีจิตที่พัฒนาแล้ว (มีจิตภาวนา) คือมีจิตใจที่ฝึกอบรมดีแล้ว สมบูรณ์ด้วย*คุณภาพจิต* คือประกอบด้วยคุณธรรม เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้ออารี มีมุทิตา ความเคารพอ่อนน้อม ความกตัญญูกตเวที เป็นต้น สมบูรณ์ด้วย*สมรรถภาพจิต* คือ มีจิตใจเข้มแข็งมั่นคง มีความเพียรพยายาม มีอุตสาหะวิริยะ รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น และสมบูรณ์ด้วย*สุขภาพจิต* คือ มีจิตใจที่ร่าเริงเบิกบาน สดชื่น เอิบอิม ผ่องใส และสงบสุข (*ตั้งจิตเป็น วางใจเป็น ทำใจเป็น*)

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

๔. **ภาวิตปัญญา** มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว (มีปัญญาภาวณา) คือรู้จักคิดรู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งมองดูรู้เข้าใจเหตุผล มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงหรือตามที่มันเป็น ปราศจากอคติ และแรงจูงใจเคลือบแฝง เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส เป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิต เข้าถึงอิสรภาพ ปลอดภัย ปราศปัญหา (คิดเป็น แก้ปัญหาเป็นดับทุกข์เป็น)

ผู้มีภาวณา ครบทั้ง ๔ อย่างนี้ เป็นภาวิต ทั้ง ๔ ด้านนี้แล้ว โดยสมบูรณ์ เรียกว่า “ภาวิตตะ” แปลว่าผู้ได้พัฒนาตนแล้ว ได้แก่พระอรหันต์ เป็นอเสขะ คือผู้จบการศึกษาแล้ว ไม่ต้องศึกษาอีกต่อไป

ระบบไตรสิกขาเพื่อให้องค์รวมพัฒนาอย่างมีดุลยภาพ

ได้กล่าวแล้วว่า ในกระบวนการพัฒนาของไตรสิกขานั้น องค์ทั้ง ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญาจะทำงานประสานโยงส่งผลต่อกัน หรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่เมื่อมองไตรสิกขานี้ โดยภาพรวมที่เป็นระบบใหญ่ของการฝึก ก็จะมีองค์ ๓ นั้นเด่นขึ้นมาทีละอย่างตามลำดับ คือช่วงแรกเด่นที่ศีล ก็เป็นขั้นศีล ขั้นที่สองเด่นที่สมาธิ ก็เป็นขั้นสมาธิ ช่วงที่สามเด่นที่ปัญญา ก็เป็นขั้นปัญญา แต่ในทุกขั้นนั้นเอง องค์อีก ๒ อย่างก็ทำงานร่วมอยู่ด้วยโดยตลอด การมองเป็นภาพรวมของระบบใหญ่อย่างนี้ ขอเรียกว่า *รอบใหญ่*

เมื่อเราไม่มองภาพรวมของรอบใหญ่อย่างนั้น แต่มาดูการทำงานของกระบวนการศึกษาหรือฝึกฝนพัฒนานั้นในเวลาใดเวลาหนึ่งก็ตาม เราก็จะเห็นองค์ทั้งสาม คือ ศีล สมาธิ ปัญญานั้นทำงานอยู่ด้วยกันและสัมพันธ์กันตลอดเวลา ขอเรียกการมองการทำงานในช่วงสั้นๆ นี้ว่า *รอบเล็ก*

ในการฝึกไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา แบบรอบเล็กนั้น สามารถเริ่มจากจุดไหนก่อนก็ได้ เช่น ถ้าเรามีความพอใจ จิตแนบสนิทหรือสนิทใจกับ

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

พฤติกรรมอย่างไร (สมาธิ) เราก็จะมีความโน้มเอียงไปสู่การทำพฤติกรรมอย่างนั้น (ศีล) หรือถ้าเราพิจารณาเห็นโดยเหตุผลว่าพฤติกรรมอีกอย่างหนึ่งดีกว่า เราเห็นว่าทำอย่างนั้นจะดีกว่า จะเป็นประโยชน์กว่า (ปัญญา) เราก็จะทำพฤติกรรมตามที่เราคิดว่าดีกว่านั้น (ศีล) แต่บางทีอาจจะมีการพฤติกรรมเกิดขึ้นก่อน เช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ โรงเรียน หรือสถาบันทางสังคม เขาจัดระเบียบความเป็นอยู่คือวางระเบียบวินัยเป็นกฎเกณฑ์กติกาขึ้นมาแล้ว เราเข้าไปอยู่ในหมู่ในพวกก็ทำตามเขาไป (ศีล) ต่อมา จากความเคยชินในการทำพฤติกรรมอย่างนั้นไปเรื่อย โดยไม่ขัดขึ้นฝืนใจ เราก็เกิดความพอใจสนิทใจกับพฤติกรรมนั้น (สมาธิ) แล้วบางทีก็เลยมองเห็นคุณค่าของสิ่งที่เป็ระเบียบหรือกฎเกณฑ์กติกาของพฤติกรรมนั้นว่าดีมีประโยชน์ (ปัญญา) พอปัญญาเห็นคุณค่าของพฤติกรรมอย่างนั้นแล้ว ก็ยังทำพฤติกรรมอย่างนั้นหนักแน่นขึ้นอีก (ศีล) แล้วก็ยิ่งมีความสุขความพอใจสนิทใจกับพฤติกรรมนั้นมากขึ้น (สมาธิ) ฯลฯ เพราะเหตุที่มีการโยงส่งผลต่อกันไปมาอย่างนี้ ก็ทำให้เรามีการปรับพฤติกรรมให้เหมาะสมมีผลดียิ่งขึ้นได้อีก

ในการฝึกนี้จะเห็นว่า ทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ๓ อย่างนี้ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ถ้าอย่างใดอย่างหนึ่งไม่พร้อมหรือไม่ร่วมประสานก็จะทำให้กระบวนการฝึกไม่ได้ผลดี เช่น ในการฝึกระเบียบวินัย ถ้าจิตใจของผู้ถูกฝึกไม่มีความสุข ทำให้เกิดการฝืนใจขึ้น ก็เสียองค์ประกอบ การฝึกนั้นก็มีความโน้มเอียงที่จะได้ผลยาก แต่ถ้าในการฝึกพฤติกรรมนั้นจิตใจของผู้ถูกฝึกมีความพึงพอใจ มีความสุขในการทำพฤติกรรมนั้น พฤติกรรมนั้นก็จะมีมั่นคงยิ่งถ้าเขาได้มีปัญญามองเห็นคุณค่าของการฝึกพฤติกรรมนั้นว่าเป็นสิ่งที่ดีมีคุณค่า เกื้อกูล เป็นประโยชน์ด้วยก็จะมี ความมั่นคงและมั่นใจ พร้อมทั้งมีความสุขในการทำพฤติกรรมนั้นมากยิ่งขึ้นไปอีก ดังนั้นองค์ทั้ง ๓ อย่างจึงต้องสัมพันธ์กัน

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

การพัฒนาไตรสิกขาในระดับรอบเล็ก ที่ควรปฏิบัติให้ได้เป็นประจำ และเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้จริงโดยไม่ยากเลย ก็คือ การนำไตรสิกขาเข้าสู่การพิจารณาของโยนิโสมนสิการ หรือการโยนิโสมนสิการในไตรสิกขากล่าวคือ

ในการกระทำทุกครั้งทุกอย่าง ไม่ว่าจะแสดงพฤติกรรมอะไร หรือมีกิจกรรมใดๆ ก็ตาม เราสามารถฝึกฝนพัฒนาตนและสำรวจตรวจสอบตนเอง ตามหลักไตรสิกขานี้ ให้มีการศึกษาครบทั้งสามอย่าง ทั้งศีล สมาธิและปัญญา พร้อมกันไปทุกครั้งทุกครั้ง คือเมื่อทำอะไรก็พิจารณาว่าพฤติกรรมหรือการกระทำของเราครั้งนี้ มีการเบียดเบียน จะทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ใครหรือไม่ หรือว่าเป็นไปเพื่อความเกื้อกูล ช่วยเหลือ ส่งเสริม และสร้างสรรค์ (ศีล)

ในการกระทำเดียวกันนี้ จิตใจของเราเป็นอย่างไร เราทำด้วยจิตใจที่เห็นแก่ตัว มุ่งร้ายต่อใคร ทำด้วยความโลภ โกรธ หลง หรือไม่ หรือทำด้วยความเมตตา มีความปรารถนาดี ทำด้วยศรัทธา ทำด้วยสติ มีความเพียร มีความรับผิดชอบ เป็นต้น และในขณะที่ทำให้เรามีสภาพจิตใจเป็นอย่างไร เราร้อน กระวนกระวายขุ่นมัว เศร้าหมอง หรือว่ามีจิตใจที่สงบ ร่าเริง เบิกบาน เป็นสุข เอิบอím ผ่องใส (สมาธิ)

การกระทำครั้งนี้ เราทำด้วยความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่ทำ มองเห็นเหตุผล รู้เข้าใจหลักเกณฑ์และความมุ่งหมาย มองเห็นผลดีผลเสีย และหนทางแก้ไขปรับปรุงพร้อมดีแล้วหรือไม่ (ปัญญา)

เพราะฉะนั้น คนที่ฉลาดจึงสามารถบำเพ็ญสิกขา คือฝึกฝนพัฒนาตน และสำรวจตรวจสอบวัดผลการพัฒนาตนได้เสมอตลอดทุกครั้งทุกเวลา เป็นการบำเพ็ญไตรสิกขาในระดับรอบเล็ก (คือครบทั้งสามสิกขาในพฤติกรรมเดียวหรือกิจกรรมเดียว) พร้อมกันนั้นก็เจริญไตรสิกขาในระดับรอบใหญ่ (คือค่อยๆ พัฒนาขึ้นไปทีละส่วน) ไปด้วย ชนิดที่ดูภายนอกก็เหมือนศึกษาไปตามลำดับทีละอย่าง โดยที่การบำเพ็ญไตรสิกขาในระดับรอบเล็กนี้ก็จะเป็นช่วยให้การเจริญไตรสิกขา

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

ในระดับรอบใหญ่ก้าวหน้าด้วยดี แล้วในทางย้อนกลับการเจริญไตรสิกขาในระดับรอบใหญ่ ก็ส่งผลให้การบำเพ็ญไตรสิกขาในระดับรอบเล็กมีความมั่นคงและสมบูรณ์ยิ่งขึ้นจนเต็มเปี่ยมในที่สุด

ตามที่กล่าวมานี้ต้องการให้มองเห็นความสัมพันธ์อย่างอิงอาศัยซึ่งกันและกันขององค์ประกอบที่เรียกว่าสิกขา ๓ ในกระบวนการศึกษาและพัฒนาพฤติกรรม เป็นการมองรวมๆ อย่างสัมพันธ์ถึงกันหมดในรอบเล็ก โดยไม่ได้แยกออกเป็นเรื่องๆ แต่ถ้ามองในแง่ของช่วงยาว จุดเน้นจะต่างกันในกระบวนการฝึกนี้ กล่าวคือ เริ่มต้นจุดเน้นจะอยู่ที่ศีล ส่วนสมาธิและปัญญาจะเป็นตัวแทรกเสริมหรือแฝงอยู่ ต่อมาในช่วงที่ ๒ เมื่อศีลมั่นคงแล้วก็เน้นเรื่องสมาธิ โดยมีศีลเป็นฐานรองรับและปัญญาก็คอยดูแลอยู่ จึงมองเห็นเป็นภาพรวมแบบหยาบๆ ว่า ชั้นแรกฝึกศีล ชั้นที่สองฝึกสมาธิ และชั้นสุดท้ายฝึกปัญญาคนที่จะฝึกปัญญาได้ดีนั้น ด้านศีล ด้านสมาธิ ต้องมั่นคงเป็นฐานอยู่แล้ว

วินัยคือการจัดสรรให้เกิดโอกาสในการพัฒนา

อนึ่ง ขอแทรกว่า ในการฝึกระดับศีล หรือพัฒนาศีลนั้น ตามปกติจะใช้วินัยเป็นเครื่องฝึก แต่เมื่อพูดถึงวินัย หลายคนจะมีภาพในใจที่ไม่ค่อยถูกต้อง ซึ่งจะทำให้เสียผลต่อการศึกษา จึงควรจะยกเรื่องนี้ขึ้นมาทำความเข้าใจกันสักหน่อย กล่าวคือ เราจะต้องเน้นการมองวินัยในแง่บวก คือวินัยนั้นในความหมายที่ถูกต่องจะไม่เป็นเรื่องของการบังคับ ซึ่งเป็นนัยลบ แต่เป็นเรื่องของการจัดสรรให้เกิดโอกาสในการพัฒนานั่นเอง

แนวทางที่จะทำให้มองวินัยในทางบวกนั้นมีหลายอย่าง

วินัย เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะเรามีวัตถุประสงค์ที่มุ่งประโยชน์แก่ชีวิตและสังคม เช่น เราต้องการที่อยู่อาศัยที่เรียบร้อยอยู่สบาย ต้องการโอกาสในการทำงานต้องการความคล่องตัวในการดำเนินกิจการ ต้องการการอยู่ร่วมกันอย่าง

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

สันติสุข เราจึงดำเนินการจัดข้าวของอุปกรณ์ให้เป็นที่เป็นที่ทางไม่เกะกะและใช้สะดวก จัดระเบียบการอยู่ร่วมกันในบ้าน ในที่ทำงาน ในท้องถิ่นจัดลำดับการใช้เวลาเป็นต้น เมื่อเราจัดระเบียบดีและพากันปฏิบัติตามระเบียบนั้น เราก็มีเวลาและโอกาส ตลอดจนความคล่องตัวมากขึ้นในการทำงาน และทำการต่างๆ ที่ปรารถนา เพราะฉะนั้นวัตถุประสงค์โดยแท้ของวินัย คือการจัดสรรโอกาส ให้มนุษย์สามารถทำอะไรๆ ได้สะดวกและมากขึ้น อันเป็นการเอื้อโอกาสต่อการพัฒนา

อนึ่ง วินัยนั้นสัมพันธ์กับจิตสำนึกของมนุษย์ คือจิตสำนึกในการพัฒนาตน ถ้ามนุษย์มีจิตสำนึกในการพัฒนาตน วินัยก็จะได้ผลและจะเกิดผลดีทางจิตใจด้วย เช่น มีความสมปรารถนา ความภูมิใจ และมีความสุข แต่ถ้าไม่มีจิตสำนึกในการพัฒนาตนเอง ก็เสี่ยงต่อการฝืนใจ แล้วความทุกข์ก็ตามมา คำว่าจิตสำนึกในที่นี้หมายความว่า เรามองเห็นหรือยึดถือเป็นเรื่องสำคัญที่ผูกพันกับตนเอง ว่าเราจะต้องฝึกตัว การฝึกตัวเป็นสิ่งที่ดี เป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตของเรา เพื่อชีวิตที่ดีงามขึ้น เราจำเป็นต้องฝึกตน คือมองเห็นประโยชน์ คุณค่า ความสำคัญของการฝึกที่ จะต้องเอาตัวเข้าไปปฏิบัติ เมื่อมีจิตสำนึกอย่างนี้ เขาก็จะมองเห็นว่าการฝึกนั้นเป็นเรื่องที่เราได้ และการฝืนใจจะไม่เกิดขึ้น เมื่อพบสิ่งที่ทำยาก พอนึกว่าเราจะได้ฝึกตัว ความยากนั้นก็กลายเป็นการได้ขึ้นมาทันที เขาจะรู้สึกภูมิใจที่จะทำสิ่งนั้น ดังนั้นองค์ประกอบทางด้านจิตจึงเข้ามาสัมพันธ์กับพฤติกรรมในการรักษาวินัยอยู่เรื่อยๆ และปัญญาจะทำให้รู้ว่าวินัยนั้นช่วยจัดสรรโอกาสให้แก่การมีชีวิตที่ดีอย่างไร เมื่อได้เห็นคุณค่าเช่นนั้น ก็ยิ่งเกิดความพอใจ ดังนั้นการฝึกพฤติกรรมจึงมีความสัมพันธ์กับปัญญา ด้วยเหตุนี้ ทางที่ดีก่อนจะวางระเบียบจึงควรต้องชี้แจงให้เห็นเหตุผล ให้เกิดความซาบซึ้งในคุณค่าของระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่กีดกันนั้นๆ ก่อน

อีกอย่างหนึ่ง วินัยมีความหมายเป็นกติกากองสังคม คือเป็นข้อตกลงว่าเพื่อการอยู่ดีร่วมกัน ทุกคนจะถือปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่วางกันไว้ว่าจะทำหรือไม่ทำ

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

อะไรๆ ใดๆ ใดๆ ถ้าใครไม่ทำตามหรือล่องละเมิดจะต้องได้รับโทษอย่างไร ตรงนี้เป็นวินัย ในความหมายของกติกาสังคม คือสิ่งที่หมายรู้ร่วมกัน เพื่อจะได้ปฏิบัติตัวหรือวางตัวได้ถูกต้อง สำหรับคนที่ยังไม่พัฒนาก็จะรู้สึกว่าการเหล่านี้เป็นเครื่องปิดกั้นบีบคั้นตนเอง แต่สำหรับคนที่พัฒนาแล้วมีปัญญามองเห็นเหตุผลกลับมองว่ากติกานั้นเป็นเครื่องช่วยให้เขาทำตัวได้ถูกต้อง มันเป็นเพียงสิ่งหมายรู้ร่วมกันว่าเราจะอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างไร เพราะถ้าคนมาอยู่ร่วมกันมากๆ แล้วไม่มีกติกาก็แต่ละคนก็จะอึดอัดขัดข้องทำอะไรไม่ถูก ดังนั้นวินัยในความหมายหนึ่งจึงเป็นกติกาสังคมหรือสิ่งหมายรู้ร่วมกัน เพื่อช่วยให้ปฏิบัติตัววางตนและทำกิจการต่างๆ ได้ถูกต้อง ดังนั้น วินัยจึงต้องอาศัยปัญญาด้วย และวินัยนั้นจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของความถูกต้อง จึงจะสัมฤทธิ์ผลให้เกิดศีลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

ข้อควรสังเกตเกี่ยวกับการพัฒนาในระดับพฤติกรรม

ได้พูดถึงหลักการใหญ่โดยทั่วไปอย่างกว้างๆ มาแล้ว คราวนี้จะพูดจำกัดวงแคบเข้ามา โดยเน้นการพัฒนาในระดับพฤติกรรม จะขอเริ่มด้วยการตอบคำถามเกี่ยวกับการฝึกความรับผิดชอบก่อน แล้วจะพูดถึงข้อควรสังเกตเกี่ยวกับการพัฒนาในระดับพฤติกรรมโดยทั่วไป

ในการฝึกหรือพัฒนาคนให้มีความรับผิดชอบนั้น ถ้าเริ่มจากศีลก็จะเป็นเรื่องของการวางข้อกำหนด กฎเกณฑ์ ระเบียบ เป็นวินัยขึ้นมา โดยมากจะใช้วินัยนี้เป็นฐานก่อน ทำให้คนที่ไม่มีความรับผิดชอบต้องมีความรับผิดชอบ โดยที่เขาต้องทำตามกฎเกณฑ์กติกานั้น แต่ในขณะนี้ถ้าความสำนึกในจิตของเขายังไม่มี การปฏิบัติของเขาก็ได้แค่พฤติกรรมที่แสดงออกมาในชั้นศีลเท่านั้น ศีลอย่างนี้ยังไม่มั่นคง เพราะไม่ได้เกิดจากจิตสำนึก ไม่มีการพัฒนาด้านจิตมาช่วยหนุน จึงต้องฝึกด้านจิตเข้ามาร่วมด้วย เช่น ให้มีบรรยากาศที่ดีงาม มีความสบายใจ มีความสุขใน

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

การทำงานที่ตนรับผิดชอบ และถ้าจะให้ดีกว่านั้นก็ยังมีปัญญามาช่วยอีกด้วย คือให้เขาเห็นประโยชน์หรือคุณค่าในการที่เขาทำอย่างนั้น ซึ่งอาจจะต้องมีการจัดชี้แจงอบรมทางด้านความรู้ให้เขาเห็นเหตุผลในการที่จะต้องมีความรับผิดชอบ แต่ในเบื้องต้นของการฝึกจะเริ่มด้วยส่วนที่เป็นรูปธรรมที่เป็นของหยาบมองเห็นง่าย ศิลปินจึงมาก่อน เพื่อสร้างพฤติกรรมเคยชินไว้ เมื่อพฤติกรรมมีความเคยชินแล้วก็ถือได้ว่าสำเร็จไปแล้วขั้นหนึ่งคือในขั้นของศิลปะ

ในเรื่องศิลปะนี้มีหลักการอย่างหนึ่งว่า มนุษย์ต้องมีการเคลื่อนไหว และการเคลื่อนไหวนั้นก็ต้องเป็นไปในรูปลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเคลื่อนไหวในรูปลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นแล้ว พอจะมีการเคลื่อนไหวเช่นนั้นใหม่อีกเขาก็มักจะดำเนินตามรูปลักษณะของการเคลื่อนไหวอย่างนั้นซ้ำอย่างเดิม และเมื่อทำอย่างนั้นต่อไป การเคลื่อนไหวในรูปลักษณะนั้นก็กลายเป็นพฤติกรรมเคยชิน พอเป็นพฤติกรรมเคยชินแล้วก็แก้ไขยาก ถ้าเป็นพฤติกรรมเคยชินที่ดีก็จะเป็นประโยชน์ต่อไปตลอด แต่ถ้าเป็นพฤติกรรมเคยชินที่ไม่ดีก็เป็นการเสียหายแก่ชีวิตของเขา เช่นเสียบุคลิกภาพ น่ารังเกียจ เสียความรู้สึกของผู้พบเห็น หรือสร้างความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ เป็นต้น เพราะฉะนั้น ตรงนี้ก็จึงเป็นจุดช่วงชิงที่ว่าทำอะไรให้คนมีพฤติกรรมเคยชินที่ดีได้ก่อน โดยเฉพาะสำหรับเด็กๆ เรื่องนี้สำคัญมาก การยืนเดินนั่งนอน กิน ดื่ม ฯลฯ เป็นที่จับของพฤติกรรมเคยชินได้ทั้งนั้น ดังนั้น การวางระเบียบวินัยต่างๆ ในความหมายหนึ่งก็คือระบบการสร้างพฤติกรรมเคยชินที่มุ่งให้เกิดพฤติกรรมเคยชินที่ดี และพฤติกรรมเคยชินที่ตี้นั้นแหละเป็น ศิลปินซึ่งแปลว่าพฤติกรรมดีงามที่เป็นปกติของเขา เมื่อคนปฏิบัติตามวินัยแล้ว ความประพฤติอย่างนั้นก็ลงตัวกลายเป็นความเคยชินเป็นปกติของเขาอย่างนั้น เช่น มารยาทในการขับรถ มารยาทของคนเดินถนน เป็นต้น

ดังนั้น จุดสำคัญที่จะต้องตั้งเป็นเป้าหมายอันดับแรกก็คือ ทำอย่างไรจึงจะให้เด็กหรือคนที่เข้ามาใหม่ได้พฤติกรรมเคยชินที่ดีติดตัวไป โดยเฉพาะคนที่มิ

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

ศักยภาพในการฝึกน้อย พอเคยชินอย่างไรก็จะอยู่แค่พฤติกรรมนั้นจะติดจะยึดอยู่กับพฤติกรรมเคยชินนั้น จะแก้ไขปรับใหม่ได้ยากหรือไม่ได้เลย จะพัฒนาเหนือกว่านั้นยาก ต่างจากคนที่มีศักยภาพในการพัฒนาสูง ซึ่งสามารถปรับปรุงตัวเองได้เสมอ ไม่อยู่ในความครอบงำของความเคยชิน แต่คนประเภทนี้มีจำนวนน้อยอย่างยิ่ง เราจะต้องระลึกไว้ว่าในแง่ของสังคมนั้นเราพูดถึงคนส่วนใหญ่ เรากำลังเอาหลักการนี้มาใช้กับคนส่วนใหญ่ซึ่งชีวิตติดอยู่ในกรอบของพฤติกรรมเคยชิน การพัฒนาในระดับศีลจึงมีความสำคัญมาก เราจึงต้องเน้นเรื่องการสร้างพฤติกรรมเคยชินที่ดี

สำหรับคนส่วนใหญ่ที่เวลานั้น เมื่อเขามีพฤติกรรมเคยชินอย่างไรแล้ว ก็จะเกิดการยึดติดว่าอันนี้แหละดี เขาเคยทำมาอย่างนี้ ใครทำอย่างอื่นจะแปลก เขาจะไม่เห็นด้วย คนพวกนี้อาจจะไม่ใช้ปัญญา อาจจะไม่ยอมคิดพิจารณาเลยด้วยซ้ำ เขาเพียงแต่ยึดติดในสิ่งที่ตนเองเคยทำมาเท่านั้น ในเมื่อมนุษย์อยู่ในสภาพอย่างนี้มาก เราจึงต้องใช้หลักธรรมชาติเหล่านี้ให้เป็นประโยชน์ คือจึงสร้างระบบพฤติกรรมเคยชินที่ดีให้สะสมขึ้นมาก่อน เรื่องของแบบแผน ประเพณี วัฒนธรรมที่ดึงมาตลอดจนกฎเกณฑ์กติกาที่ออกมาในรูปของบัญญัติทางสังคมเป็นกฎหมายเป็นต้นนั้น ก็รวมอยู่ในหลักการนี้ ถ้าเราวางระบบให้ดี จนลงตัวติดเป็นพฤติกรรมเคยชินของคนรุ่นหนึ่งได้แล้ว มันก็จะเกิดการสะสมและถ่ายทอดจากคนรุ่นเก่าไปสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อที่จะได้ปฏิบัติตามๆ กันไป แล้วก็จะส่งผลไปที่จิตใจให้เกิดความชื่นชมและยึดถือด้วยเวลาจะประพุดอย่างนั้นความชื่นชมยึดถือในจิตใจก็จะส่งแรงเสริมเจตจำนงให้เจตนามุ่งไปที่จะทำที่จะประพุดอย่างนั้น

เป็นอันว่า การฝึกฝนพัฒนาในชั้นศีลเป็นขั้นที่สำคัญมาก โดยเฉพาะสำหรับคนส่วนใหญ่ในสังคม ถ้าบุคคลเกิดพฤติกรรมเคยชินที่ไม่ดีแล้ว การที่จะเปลี่ยนแปลงก็ทำได้ยาก แต่อย่างไรก็ตาม ในพระพุทธศาสนาซึ่งถือหลักสิกขาแห่งการฝึกฝนพัฒนาคน การปรับปรุงพัฒนาแม้จะทำได้ยาก ก็ถือว่าต้องพยายามทำ

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมนั้น ก็สามารถทำได้โดยใช้หลักไตรสิกขานี้แหละ เพราะไตรสิกขานั้นเมื่อมองในแง่ของการพัฒนา สิ่งที่จะต้องทำอย่างหนึ่งก็คือการแก้ไขปรับปรุงความเคยชิน ด้านหนึ่งนั้นมันเป็นการสร้างพฤติกรรมที่ดีแต่พร้อมกันนี้อีกด้านหนึ่งก็เป็นเรื่องของการแก้ไขพฤติกรรมเคยชินที่ไม่ดีด้วย

ยิ่งกว่านั้นยังก้าวต่อไปสู่การปรับปรุงแม้แต่พฤติกรรมเคยชินที่ดีอยู่แล้ว ให้เป็นไปด้วยจิตใจและปัญญาที่ถูกต้องให้ดียิ่งขึ้นไปอีก อย่างเช่น วัฒนธรรมของสังคมที่ถ่ายทอดกันมาด้วยความเคยชินจนเป็นแบบแผนนั้น เป็นสิ่งที่มีความซับซ้อนมาก บางอย่างในวัฒนธรรมนั้น ที่ว่าดีในสมัยหนึ่ง เมื่อผ่านมาถึงอีกสมัยหนึ่ง อาจกลายเป็นไม่ดี หรือบางอย่างที่ดีอาจตกมาถึงปัจจุบันในรูปที่คลาดเคลื่อน ผิดเพี้ยนไปแล้ว หรือบางอย่างที่ว่าดีอาจเหลืออยู่เพียงรูปแบบภายนอก แต่สาระหรือความหมายที่แท้จริงสูญหายไปแล้ว หรือยิ่งกว่านั้นอาจมีความหมายอื่นที่เป็นโทษเข้าไปแทนที่ ดังนี้ เป็นต้น

ความคลาดเคลื่อนผิดเพี้ยนและโทษเหล่านี้ บางที่เราก็ไม่รู้ จนกระทั่งมีผู้มีสติปัญญามาชี้ให้เห็นจุดเห็นแก่ที่จะปรับปรุงแก้ไข (บางที่สติปัญญาไม่พอดี ก็ชี้ผิดเสียอีก) จึงได้เกิดมีการเปลี่ยนแปลง และพัฒนากันไป (บางที่ผู้ที่ดีก็ด้านอย่างหนัก) เรื่องพฤติกรรมเคยชินของมนุษย์ แม้แต่ในระดับสังคม ก็ต้องมีการแก้ไขพัฒนาอยู่เรื่อย ถ้าพูดถึงในระดับบุคคลก็ยิ่งต้องพัฒนากันตลอดเวลา

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า คนส่วนมากมักจะได้แค่พฤติกรรมเคยชิน จะพัฒนาเหนือกว่านั้นไปได้ยาก คนที่พัฒนาตนเองได้ดีก็คือคนที่สามารถอยู่เหนืออำนาจของความเคยชิน คนประเภทนี้จะปรับตัวพัฒนาขึ้นไปเรื่อยๆ ซึ่งถือว่าเป็นความสามารถพิเศษ

พฤติกรรมที่ลงตัวโดยเคยชินอย่างละเอียดอ่อนเรียกว่า *วสุนา* (แปลว่าการสั่งสมอบรมมา ซึ่งก็คือการสั่งสมพฤติกรรมเคยชินนั่นเอง) ได้แก่ แบบแผน

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

พฤติกรรมที่บุคคลนั้นได้สะสมมากับตนเองจนกลายเป็นลักษณะประจำตัวของเขา เช่น จังหวะท่วงทีในการเดิน การพูดคำติดปาก เป็นต้น ซึ่งแต่ละคนจะแสดงออกแตกต่างกันถือเป็นวาสนาของแต่ละคน

เมื่อบุคคลมีวาสนาอย่างไร วาสนานั้นก็จะเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่จะนำชีวิตของเขาไปในแนวทางหนึ่งโดยเฉพาะ แม้แต่ความเคยชินทางความคิดที่เป็นพฤติกรรมทางจิต เช่นว่าชอบอะไรไม่ชอบอะไร เป็นต้น ก็เป็นวาสนาเช่นเดียวกัน เมื่อเขามีวาสนาเกี่ยวกับอะไรในทางใด มันก็ชักจูงเขาไปในทางนั้นไปหาสิ่งนั้น วาสนาก็เลยกลายเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของเขาไป

นอกจากนั้น วาสนายังเป็นตัวกระทบที่ทำให้คนอื่นมีปฏิกิริยาต่อเขาในรูปใดด้วย เช่น ดึงดูดหรือผลักไล่ทำให้ชอบหรือทำให้เกลียด ในความสัมพันธ์กับคนหมู่มากหรือเป็นปฏิกิริยาเฉพาะตัวกับบางคน ดังจะเห็นได้ในลักษณะการพูดของแต่ละบุคคล บางคนพูดสละสลวย รื่นหู บางคนพูดกระโหะโหะฮาก บางคนพูดแล้วคนชอบฟัง บางคนพูดแล้วคนรำคาญ ฯลฯ ซึ่งล้วนมีผลต่อความเป็นไปในชีวิตของเขาทั้งนั้น

วาสนาเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็แก้ไขยาก เพราะเป็นสิ่งที่ล่องร่องลึกลับ ผู้ที่ละวาสนาได้หมดมีเพียงบุคคลเดียวคือพระพุทธเจ้า หมายความว่าพฤติกรรมเคยชินหมดไป เพราะพฤติกรรมอยู่ภายใต้การนำของสติปัญญาอย่างเดียว คือทำไปด้วยสติปัญญา ไม่ได้ทำไปโดยความเคยชิน ส่วนพระอรหันต์คนอื่นแม้แต่พระอรหันต์ ก็แก้ไขไม่ได้ แต่เฉพาะวาสนาร้ายแรงที่เป็นโทษต่อชีวิตและสังคม ส่วนวาสนาที่ไม่ร้ายแรงก็ยังคงอยู่ เช่นบางท่านพูดจาไม่เพราะหู บางท่านเดินไม่ค่อยชวนดู เป็นต้น รวมความว่าเรื่องของวาสนามีทั้งดีและไม่ดี และวาสนานั้นก็เป็นผลกรรมส่วนหนึ่ง

ในเรื่องกรรมนั้น พอเกิดปัญญาขึ้นมาแล้ว เจตนาที่เป็นตัวกรรมก็ค่อยๆ เปลี่ยนจากการอยู่ใต้บังคับของตัณหา มาอยู่ใต้การชี้แนะของปัญญา จนในที่สุด

จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร ?

เจตนาเองก็จะหมดยุคที่ไปด้วย ซึ่งเป็นขั้นสุดท้ายที่ชีวิตจะเป็นอยู่ด้วยปัญญา นี่คือภาวะที่เรียกว่าสิ้นกรรม เพราะพฤติกรรมไม่ต้องอยู่ในบงการของเจตนาที่มุ่งที่เลือกว่าตัวเราจะเอาอย่างไร แต่เปลี่ยนมาเป็นอยู่และทำการต่างๆ ด้วยปัญญา ด้วยความรู้ หรือปฏิบัติการด้วยความรู้ความเข้าใจ ไม่ใช่ปฏิบัติการด้วยความจำนง จงใจ ว่าตัวเราต้องการเอาอย่างนั้นอย่างนี้

อย่างไรก็ตาม ในระดับของปุถุชนที่ยังไม่พ้นจากพฤติกรรมที่เป็นไปด้วยเจตนา เมื่อมีการศึกษาพัฒนาตนขึ้น ปัญญา ก็จะเข้ามาช่วยชี้ทาง ทำให้มีการเลือกตัดสินใจที่ดีงามถูกต้อง ประกอบด้วยความรู้ความเข้าใจและความมีเหตุผลมากขึ้น และทำการต่างๆ ด้วยฉันทะ ที่จะนำไปสู่ความไร้ทุกข์ลดปัญหา ตลอดจนมีอิสรภาพและสันติสุขทั้งในชีวิตและในสังคมมากขึ้นๆ ตามระดับของการพัฒนา

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม*

ทำงานเพื่ออะไร?

งานเป็นกิจกรรมส่วนสำคัญของชีวิต เพราะฉะนั้น ถ้าจะดูให้ละเอียดว่าเราใช้ชีวิตกันอย่างไร ก็ต้องมาดูเรื่องการทำงานว่าทำกันอย่างไรด้วย

คนเรานั้นมองการทำงานต่างกันไปหลายอย่าง และจากความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของการทำงาน ก็ทำให้เรามีพฤติกรรมการทำงาน เป็นแบบของตนๆ ไปตามความเข้าใจนั้น

อย่างแรกซึ่งเห็นชัดที่สุด คนโดยมากมองงานว่าเป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพ ทำให้มีเงินมีทอง สำหรับเอามาซื้อหาทรัพย์สิน มาจับจ่ายใช้สอย หาความสุขอะไรต่างๆ คนจำนวนมากมายมองความหมายของงานแบบนี้

* ปรับจาก *ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม*, ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑๔, พ.ศ.๒๕๔๓, หน้า ๙-๔๙ [ตรงกับครั้งที่ ๑๔, พ.ศ.๒๕๔๔ แต่ไม่ตรงกับครั้งล่าสุด พ.ศ.๒๕๔๗ ซึ่งพิมพ์ขนาดจิ๋ว] (ฉบับจัดปรับใหม่ พิมพ์ครั้งแรก รวมกับเรื่องอื่นในหนังสือชื่อ *เล่าเรียน-ทำงานกันไป ชีวิตได้อะไร*, ม.ย. ๒๕๔๘)

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

ถ้าถือตามคตินี้ ก็จะเข้ากับคำขวัญที่ว่า *งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข* ต้องทำงานจึงจะมีเงิน และต้องมีเงินจึงจะได้คนมาทำงาน

นี่คือความหมายชั้นแรก แต่ยังมีความหมายต่อไปอีก

สำหรับคนอีกจำนวนมาก นอกจากมองความหมายที่หนึ่งแล้ว ยังมีความหมายที่สองพุ่งมาด้วย คือมองขยายกว้างไกลออกไปว่า งานนี้จะนำชีวิตของเราไปสู่การมีตำแหน่ง มีฐานะ เจริญก้าวหน้ารุ่งเรือง หรือรุ่งโรจน์ และได้รับความนิยมนับถือ ที่ทางพระเรียกว่า *โลกธรรม* อันนี้ก็เป็นความหมายที่สำคัญเหมือนกัน คนไม่น้อยมองงานในความหมายแง่นี้

ต่อไป งานยังมีความหมายอย่างอื่นอีก และความหมายบางอย่างก็ช่วยให้เรามองกว้างออกไปนอกตัวเอง

ในความหมายที่ว่ามาแล้ว เรามองจำกัดเฉพาะตัวเอง ที่บอกว่างานเป็นเครื่องเลี้ยงชีวิต ก็เป็นเรื่องของตัวฉัน งานเป็นบันไดไต่เต้าไปสู่ความรุ่งเรือง หรือความสำเร็จ ก็เพื่อตัวฉัน

แต่ที่จริงงานไม่ใช่แค่เพื่อตัวฉัน งานเป็นเรื่องกว้างกว่านั้น งานเป็นเรื่องที่เป็นไปเพื่อการสร้างสรรค์ เป็นไปเพื่อการพัฒนา เป็นกิจกรรมของสังคม เป็นของประเทศ เป็นของโลก

โลกจะเป็นไปได้ สังคมจะดำเนินไปได้ ประเทศชาติจะพัฒนาได้ จะต้องอาศัยคนทำงาน เพราะฉะนั้น คนที่ทำงานจึงเท่ากับได้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ พัฒนาสังคมประเทศชาติ

ตามความหมายของงานในแง่นี้ พอเราทำงาน เราก็นึกทีเดียวน่า ตอนนั้นเรากำลังทำการอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมประเทศชาติ หรือมองว่าเรากำลังทำอะไรอย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์สุขของสังคมหรือของประชาชน

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

ต่อไป งานยังมีความหมายอีก ในแง่ว่าเป็นสิ่งที่แปรสภาพชีวิตของคน ทำให้คนมีชีวิตที่แตกต่างกันไป ดำเนินชีวิตต่างกันไป มีสภาพความเป็นอยู่แตกต่างกัน

คนเป็นกรรมกรก็มีความเป็นอยู่แบบหนึ่ง คนเป็นนักวิชาการก็มีสภาพชีวิตอีกแบบหนึ่ง ท่านที่เป็นแพทย์ก็มีสภาพชีวิตไปอีกแบบหนึ่ง เป็นพระภิกษุก็มีสภาพความเป็นอยู่อีกแบบหนึ่ง สภาพความสัมพันธ์ในสังคมก็แปลกกันไป ทั้งหมดนี้ก็เป็นเรื่องของงานที่แบ่งสภาพชีวิตของคนให้แตกต่างกัน จึงจัดว่าเป็นความหมายอีกอย่างหนึ่งของงาน

สำหรับบางคนอาจมองว่า งานเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตมีคุณค่า ถึงกับบอกว่า *ค่าของคน อยู่ที่ผลของงาน* คนที่กล่าวคือน่ามองไปในแง่ว่า งานเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชีวิตมีค่า ถ้าไม่ทำงานที่ดีมีประโยชน์ ชีวิตนี้ก็ไม่มีค่า

ต่อไป ความหมายของงานอีกอย่างหนึ่ง ก็คืองานเป็นโอกาสที่จะได้พัฒนาตน หรือว่า *การทำงาน คือการพัฒนาตน*

ความหมายของงานในแง่ที่เป็นการพัฒนาตนนี้ ไปสัมพันธ์กับความหมายของการใช้ชีวิตอย่างที่ว่ามาเมื่อกี้ ที่พูดว่าดำเนินชีวิตเพื่อพัฒนาตน หรือเพื่อพัฒนาศักยภาพนั้น ที่จริงสาระของมันก็อยู่ที่งานนี้เอง ที่เป็นตัวพัฒนา

งานนี้แหละเป็นสิ่งที่พัฒนาชีวิตของเรา พัฒนาให้เรา มีความสามารถ ทำให้เรามีความเชี่ยวชาญ มีความเก่งกาจในทางใดทางหนึ่ง แม้ในด้านการฝึกฝนทางจิตใจ หรือในทางคุณธรรม งานก็เป็นเครื่องมือฝึกฝนคน ทำให้เรามีความขยัน มีความอดทน ทำให้มีระเบียบวินัย มีใจเข้มแข็ง ทำให้รู้จักสัมพันธ์กับเพื่อนพ้องผู้ร่วมงานและคนทั่วไป สิ่งเหล่านี้ล้วนอาศัยงานเป็นเครื่องมือ

ถ้าคนรู้จักทำงาน คือทำงานเป็น จะสามารถใช้งานเป็นเครื่องมือในการฝึกฝนพัฒนาตนเองได้มากมาย

เพราะฉะนั้น ในแง่หนึ่ง นักทำงานจะมองว่า งานเป็นสิ่งที่ช่วยฝึกฝนพัฒนาตัวของเขา อย่างที่ว่าทำให้ศักยภาพของเขาถึงความสมบูรณ์

ทั้งหมดนี้เป็นความหมายของงานในแง่ต่างๆ ซึ่งกล่าวได้มากมายหลายนัย นอกจากนี้ ก็อาจมีผู้ที่มองความหมายของงานในแง่อื่นอีก แต่ในแง่หลักๆ แล้ว ก็จะเป็นอย่างนี้

ควรทำงานกันอย่างไร?

ที่นี้ เมื่อคนทำงานไปตามความหมายและความเข้าใจของเขา ความหมายของงานตามที่เขาเข้าใจนั้น ก็มีผลต่อพฤติกรรมในการทำงาน และส่งผลต่อความรู้สึกและต่อสภาพจิตใจในการทำงานของเขาด้วย

เราเข้าใจการทำงานอย่างไร เราก็มุ่งหวังผลสนองไปตามความหมายนั้น ถ้าเกิดผลสนองตามความมุ่งหมาย เราก็เกิดความพึงพอใจ ถ้าไม่สนองตามความมุ่งหมาย ก็เกิดความเศร้าเสียใจเสียใจ เพราะฉะนั้น ความเข้าใจในความหมายของงานจึงมีผลกระทบต่อชีวิตจิตใจของเรามาก

ตัวอย่างเช่น คนที่ทำงานในความหมายที่เป็นเพียงเครื่องมือหาเลี้ยงชีพให้ได้ผลตอบแทน ให้ได้ผลประโยชน์ ถ้าไม่ได้ผลประโยชน์มาก หรือได้น้อยไป เขาก็จะรู้สึกไม่สมหวัง ไม่พอใจ เกิดความทุกข์ เพราะว่าความมุ่งหมายในการทำงานของเขา ไปอยู่ที่ผลประโยชน์ตอบแทน คือเรื่องเงินทองเป็นต้น การที่เขาจะมีความสุขหรือความทุกข์ ก็อยู่แค่นั้น

ที่นี้ ถ้ามองความหมายของงานไปในแง่ว่า เป็นการทำหน้าที่หรือบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมประเทศชาติ สำหรับคนที่มองอย่างนี้ บางทีแม้ว่าผลประโยชน์ตอบแทนอาจไม่มากนัก แต่ความพึงพอใจของเขาอยู่ที่ว่า งานนั้นทำให้เกิดประโยชน์แก่สังคม ดังนั้น ถ้าเห็นว่างานของเขาได้ช่วยสังคม เขาก็มีความสุข ความรู้สึกในใจจึงสัมพันธ์กับการมองความหมายของงาน

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

คนที่มองงานในแง่ของการพัฒนาตน หรือพัฒนาศักยภาพ เวลาทำงานก็จะเพลินไปกับงาน เพราะในเวลาที่ทำงานเราได้ฝึกตัวของเรายู่ตลอดเวลา เมื่อทำงานไป เราก็ได้ความรู้ความสามารถ เพิ่มพูนความชำนาญมากขึ้น ส่วนเรื่องที่ว่า จะได้ผลประโยชน์ตอบแทนมากน้อย เราจะไม่คำนึงมากนัก แต่เราจะมีสติพึงพอใจ ในการที่ได้พัฒนาตนเองให้มีศักยภาพเพิ่มขยาย เพราะฉะนั้น การเข้าใจความหมายของงาน จึงมีผลสำคัญมากต่อสภาพจิตใจ

ตอนนี้ อยากรู้จะพูดถึงความรู้สึกพื้นฐานทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับเรื่องงาน สักนิดหนึ่ง

เมื่อพูดถึงความหมายของงาน ถ้ามองดูวัฒนธรรมไทยและนำไปเทียบกับวัฒนธรรมตะวันตก จะเห็นว่าแตกต่างกัน และความต่างต่างนั้นก็แสดงถึงพื้นฐานการสั่งสมฝึกรบรมจิตใจของวัฒนธรรมที่ต่างกัน

คนไทยเรามองคำว่างานกันอย่างไร ก่อนที่วัฒนธรรมแบบตะวันตกเข้ามา คนไทยเราใช้คำว่า *งาน* ในความหมายที่ไม่เหมือนปัจจุบัน เรามีงานวัด เรามีงานสงกรานต์ เรามีงานกฐิน เรามีงานทอดผ้าป่า ฯลฯ

คำว่างานในความหมายของคนไทย เป็นกิจกรรมเพื่อความสนุกสนานเพื่อความบันเทิง อย่างงานวัดก็เป็นเรื่องสนุกทั้งนั้น มีมหรสพ มีละครหนังลิเก ในงานสงกรานต์เราก็ไปสนุกกัน เอน้ำไปอาบให้กัน ไปเล่นอะไรต่ออะไรกันครึกครื้น

แต่ความจริงงานมีความหมายที่ซ่อนอยู่ลึกกว่านั้น คือ เป็นเรื่องการทำ ความดี กิจกรรมที่เป็นหลักเป็นแกนของงาน ก็คือ การทำบุญ ทำการกุศล หรือบำเพ็ญความดีบางอย่าง โดยเฉพาะการมาร่วมกันทำประโยชน์บางอย่างเพื่อส่วนรวม แม้แต่งานสงกรานต์ ก็มีกิจกรรมที่เป็นการทำบุญทำกุศลอยู่ รวมทั้งการขนทรายเข้าวัด

ดังนั้น การทำงานจึงมีความหมายในเชิงที่เป็นกิจกรรมในการทำ ความดี

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

บางอย่าง หรือเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางศาสนา แต่ส่วนหนึ่งที่ป็นอยู่ด้วยก็คือความ
สนุกสนานบันเทิง ซึ่งเป็นส่วนที่หลงเหลือมาถึงปัจจุบันในคนไทยส่วนมาก

พุทธวรืรว่า ความหมายของงานที่เป็นไปตามวัฒนธรรมไทยนี้ เหลือมา
ในรูปของความสนุกสนานเป็นหลัก

ที่นี้ ในแง่ของสังคมตะวันตก การทำงานแบบตะวันตกเข้ามาพร้อมกับ
วัฒนธรรมตะวันตกนั่นเอง

ตามความหมายแบบตะวันตก งานคืออะไร

งานในความหมายของตะวันตกนั้น เรียกว่า work และมีคำสำคัญที่คู่กับ
work เป็นคำตรงข้ามกับ work ซึ่งช่วยให้ความหมายของ work เด่นชัดขึ้นมาด้วย
คือคำว่า leisure แปลว่า การพักผ่อนหย่อนใจ

งานในความหมายของฝรั่ง เป็นคู่กัน และตรงข้ามกับการพักผ่อนหย่อน
ใจ เพราะฉะนั้น วัฒนธรรมตะวันตกจึงมองงานว่าเป็นเรื่องของความเหน็ดเหนื่อย
ลำบากตรากตรำ เป็นเรื่องที่ต้องทนทำด้วยความทุกข์ยาก และก็ต้องมีสิ่งที่เป็นคู่
กันเพื่อทดแทน คือการพักผ่อนหย่อนใจ

ตามวัฒนธรรมของฝรั่งนี้ คนเราต้องทำงาน เสร็จแล้วก็ไปพักผ่อนหย่อน
ใจ เพื่อช่วยทดแทนชดเชยหรือผ่อนระบาย ดังนั้น งานจึงเป็นสิ่งที่ทำให้เกิด
ความเครียดได้มาก และถ้าเราตั้งทำไว้ไม่ดี มีท่าทีของจิตใจที่ไม่ถูกต้อง คือไม่มี
ความรักงาน เราก็จะทำงานด้วยความเหนื่อยหน่ายและอยากจะหนีงาน งาน
กลายเป็นสิ่งที่หนักหนา ต้องเผชิญ ต้องผจญ ต้องต่อสู้

เมื่อมองอย่างนี้ คนก็จึงต้องหาทางหลีกเลี่ยงไปเสียจากงาน ต้องการให้งาน
เล็ก หรือจะหนีจากงานเพื่อไปหาการพักผ่อน อันเป็นสิ่งที่จะต้องแก้ไข

ด้วยเหตุนี้ จึงต้องมีจริยธรรมที่เข้าชุดเป็นคู่กัน คือว่า คนในวัฒนธรรม

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

ตะวันตก ซึ่งทำงานแบบตะวันตก จะต้องสร้าง*นิสัยรักงาน*ขึ้นมาให้ได้ พอรักงาน ก็มีใจสู้ และทนต่อความหนักความเหน็ดเหนื่อยของงานได้

เป็นอันว่า ความหนักและความเหน็ดเหนื่อย เป็นลักษณะงานแบบตะวันตก คนไทยรับเอาความหมายของคำว่า “งาน” ในแง่ที่เป็นความหนักน่าเหนื่อยมาจากตะวันตก โดยไม่ได้รับเอา*นิสัยรักงาน*มาด้วย แต่เรามี*นิสัยรักสนุก* ที่สั่งสมมากับความหมายของงานในวัฒนธรรมไทยของเราเอง

ในสภาพแห่งความมุ่งมั่นและสับสนของวัฒนธรรมอย่างนี้ ถ้าปรับตัวไม่ดี เราจะเสียทั้งสองด้าน คือ ตัวเองก็รักความสนุกสนานตามความหมายของงานแบบเก่า เราจะมุ่งหาแต่ความสนุกสนาน พอเจองานแบบตะวันตกที่หนักและไม่สนุก ตัวไม่มี*นิสัยรักงาน* ก็อยากจะหนีงานไป แต่เมื่อต้องทำ หนีไม่ได้ ก็ต้องจำใจฝืนใจ หรือสั๊กว่าทำ

ลงท้าย ที่ว่าเสียทั้งสองด้าน คือ *งานก็ได้ผล คนก็เป็นทุกข์*

เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้ดี ก็ต้องแก้ไขให้ถูกต้อง ความหมายที่ดีของเราในวัฒนธรรมเก่าว่า งานเป็นกิจกรรมเพื่อส่วนรวม เพื่อร่วมกันสร้างสรรค์อะไรสักอย่างหนึ่ง โดยมีความสนุกสนานเป็นผลพ่วงมา หรือเป็นผลพลอยได้ เราก็รักษาไว้ และในเวลาเดียวกัน งานในความหมายที่ยากที่หนัก ต้องสู้ต้องทำด้วยความเหน็ดเหนื่อยนี้ เราก็ยินดีต้อนรับไม่ถอยหนี

จะต้องแก้ปัญหาให้ได้ว่า ทำอย่างไรจึงจะให้การทำงานเป็นไปด้วยดี ทั้งยังมีน้ำใจเพื่อแผ่นึงถึงส่วนรวมไว้ แล้วก็*มีนิสัยรักงาน*สั่งนามาช่วยสนับสนุนด้วย

ถ้าแก้ไขเป็นอย่างนี้ได้ ก็จะกลับร้ายกลายเป็นดี แทนที่จะเสียทั้งสองด้าน ก็กลายเป็นได้ทั้งสองทาง คือ *งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข*

จุดมุ่งหมายของคน หรือจุดมุ่งหมายของงาน?

จะเห็นว่าความหมายทางจิตใจเป็นเรื่องสำคัญ เราจะสู้งาน หรือจะหนีงาน ก็อยู่ที่ภาวะจิตใจอย่างที่ว่ามาแล้ว และในการที่จะมีสภาพจิตใจที่เอื้อต่อการทำงานนั้น สิ่งหนึ่งที่จะสนับสนุนให้คนทำงานได้ผลดี ก็คือ **กำลังใจ**

พอพูดถึงกำลังใจก็มีปัญหาอีก กำลังใจจะมาได้อย่างไร กำลังใจก็เป็นเรื่องของความสัมพันธ์เชิงวงจรอีก มันย้อนไปย้อนมา

ถ้ามีกำลังใจ เราก็ทำงานได้ดี แต่ทำอะไรเราจึงจะมีกำลังใจ ถ้าทำงานแล้วได้ผลดี ก็มีกำลังใจ พองานได้ผลดีมีกำลังใจ ก็ยิ่งทำงาน ยิ่งทำงาน ก็ยิ่งได้ผลดี ยิ่งได้ผลดี ก็ยิ่งมีกำลังใจ เป็นการส่งผลย้อนไปย้อนมา

กำลังใจ เป็นเรื่องสำคัญในการทำงาน แต่การที่จะมีกำลังใจได้ ก็อยู่ที่การเข้าใจความหมายของงานนั้นแหละ

คนที่เข้าใจความหมายของงานว่าจะทำให้ได้ผลตอบแทน หรือได้ผลประโยชน์มา ถ้าเขาได้ผลตอบแทน ได้ผลประโยชน์มา เขาก็มีกำลังใจแล้วก็ทำงาน แต่ถ้าไม่ได้ผลตอบแทนเป็นอัตราเป็นเงินทอง ก็ไม่มีกำลังใจ

แต่อีกคนหนึ่งมองความหมายของงานว่าเป็นการได้พัฒนาตน หรือเป็นการได้บำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม เมื่อเขาได้ทำอะไรพอให้รู้สึกว่าได้ฝึกตน หรือได้ช่วยเหลือสังคม เขาก็มีกำลังใจ แม้จะไม่ได้ผลตอบแทนเป็นวัตถุสักเท่าไร

กำลังใจจึงไปสัมพันธ์กับผลตอบสนองจากงาน ไม่ว่าจะเป็ผลทางวัตถุ หรือผลทางจิตใจ จะเป็นผลแก่ตนเองหรือผลแก่ส่วนรวมก็ตาม แล้วแต่จะมองความหมายของงานอย่างไร

รวมความว่า กำลังใจเป็นสิ่งสำคัญก็จริง แต่ก็ไม่ใช่เครื่องกำกับที่แน่นอนว่าจะให้เกิดคุณค่าที่เป็นประโยชน์เสมอไป อย่างที่ว่า คนที่ทำงานมุ่งแต่

ผลประโยชน์ตอบแทนเป็นเงินทองวัตถุ ถ้าผลตอบแทนน้อยไป ไม่ได้มากมายอย่างที่หวัง ก็จะเป็นปัญหาไม่มีกำลังใจในการทำงาน

เพราะฉะนั้น เราจะต้องหาอะไรมาช่วยกำลังใจให้ได้ผลดียิ่งขึ้น เพื่อให้งานเกิดคุณค่าอย่างแท้จริง สิ่งหนึ่งที่จะมาหนุนคุณค่านี้ได้ ก็คือ **ศรัทธา** ศรัทธาเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก

ศรัทธา คือ ความเชื่อ ซึ่งในความหมายอย่างหนึ่งก็คือ การเห็นคุณค่าของสิ่งนั้น เมื่อเห็นคุณค่าของสิ่งใด ก็พอใจสิ่งนั้น มั่นใจในสิ่งนั้น และใจก็ยึดเหนี่ยวมุ่งไปหาและมุ่งไปตามสิ่งนั้น เมื่อมุ่งไปหาหรือมุ่งหน้าต่อสิ่งนั้น มุ่งจะทำและมุ่งจะตามมันไป ก็เกิดกำลังใจขึ้นมา บางทีอย่างที่ว่าถึงไหนถึงกัน

ศรัทธาเป็นพลัง เมื่อเรามีศรัทธาต่อสิ่งใด เราก็จะสามารถอุทิศชีวิต ทั้งร่างกายและจิตใจ อุทิศเรี่ยวแรงกำลังใจของเราให้แก่สิ่งนั้น เพราะฉะนั้น การที่จะให้เกิดกำลังใจในทางที่ดี ไม่ติดอยู่แค่ผลตอบแทนหรือสิ่งที่ดีนั้นจะได้จะเอา ก็จึงต้องสร้างศรัทธาขึ้นมา

ศรัทธาจะเกิดขึ้นได้ ด้วยการเข้าใจความหมายนั้นแหละ เช่น ถ้าเราเข้าใจความหมายของงานในแง่ว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า เป็นเครื่องสร้างสรรค์ทำให้เกิดประโยชน์แก่สังคม เป็นต้น เราก็เกิดศรัทธาในงาน เพราะมองเห็นคุณค่าของงานนั้น พอมีศรัทธาอย่างนี้แล้ว ศรัทธานั้นก็จะส่งเสริมกำลังใจ ในลักษณะที่พวกเขาความเป็นคุณเป็นประโยชน์เข้ามาด้วย ไม่ใช่เป็นกำลังใจล้วนๆ ที่เพียงแต่เกิดจากความสมอยากในการได้วัตถุเท่านั้น

เมื่อเข้ามาถูกทางอย่างนี้ พอมีศรัทธาแล้ว กำลังใจที่เกิดขึ้น ก็จะเป็นกำลังใจที่ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า **ธรรม** คือมีความดีงาม มีคุณประโยชน์พ่วงมาด้วย

นอกจากมีศรัทธาในงานแล้ว ก็ต้องมีศรัทธาในวิถีชีวิตด้วย เรื่องนี้จึงมีความหมายโยงไปหาชีวิตด้วย ว่าเรามองชีวิตอย่างไร

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

คนที่มองความหมายของชีวิตในแง่ว่า วิธีชีวิตที่ดี คือการหาความสนุกสนานให้เต็มที่ คนอย่างนั้นจะมาศรัทธาในความหมายของงานที่เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่สังคม ก็เป็นไปได้ยาก

เพราะฉะนั้น ความหมายของงานที่จะทำให้เกิดศรัทธาจึงต้องโยงไปหาความหมายของชีวิตที่ดีด้วย เช่นมองว่า ชีวิตที่ดี คือการที่เราได้ใช้ชีวิตนี้ให้เป็นประโยชน์ มีคุณค่า และการที่ได้พัฒนาตน เป็นต้น

พอมองความหมายของงานในแนวเดียวกันนี้ ความหมายของงานนั้นก็มาช่วยเสริมในแง่ที่เกิดความสัมพันธ์อย่างสอดคล้องกัน คือ *ความหมายของงาน* กับ *ความหมายของชีวิต* มาสัมพันธ์เสริมย้ำซึ่งกันและกัน แล้วศรัทธาก็จะเกิดขึ้นอย่างมั่นคง

ที่นี้ มองต่อไปอีกให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เรื่องนี้ไม่ใช่ข้อยู่แค่ศรัทธาเท่านั้น ถ้าเราวิเคราะห์จิตใจของคนที่ทำงาน จะเห็นว่า แม้แต่ศรัทธาก็เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่เรียกว่า **แรงจูงใจ**

เมื่อมาทำงาน เราก็มองต้องมีแรงจูงใจทั้งนั้น ทั้งหมดที่พูดมาก็อยู่ในหลักการของเรื่องแรงจูงใจทั้งสิ้น คนเราจะทำกิจกรรมอะไรก็ต้องมีแรงจูงใจ เมื่อมาทำงานเราก็ต้องมีแรงจูงใจให้มาทำงาน แรงจูงใจจึงเป็นหลักใหญ่ในการแบ่งประเภทของการทำงาน

แรงจูงใจ นั้นมีอยู่ ๒ ประเภทใหญ่ๆ ด้วยกัน

แรงจูงใจด้านหนึ่ง ที่เป็นหลักใหญ่ๆ คือความต้องการผลตอบแทน ต้องการผลประโยชน์ ต้องการเงินทอง อันนี้เป็นแรงจูงใจที่มุ่งเข้าหาตัวเอง เป็นความปรารถนาส่วนตัวหรือเห็นแก่ตัว ทางพระเรียกว่า *แรงจูงใจแบบตัณหา*

ที่นี้ ต่อจากตัณหายังมีอีก เราต้องการความสำเร็จ แต่ความสำเร็จนั้นเป็นความสำเร็จของเรา โดยเฉพาะความสำเร็จของเราในรูปของความยิ่งใหญ่

ในรูปของการได้ตำแหน่งได้ฐานะเป็นต้น อันนี้ก็เป็นแรงจูงใจในแง่ของตัวเอง เหมือนกัน คือต้องการผลประโยชน์ตอบแทนส่วนตัว ในรูปของความสำคัญของตนเอง ความโดดเด่น เช่นมีตำแหน่งใหญ่โต มีฐานะสูง ข้อนี้เรียกว่า *แรงจูงใจแบบมานะ*

“มานะ” นั้น ทางพระแปลว่า ถือตัวสำคัญ คือความอยากให้ตนเองเป็นคนโดดเด่น มีความสำคัญ หรือยิ่งใหญ่ ไม่ใช่มานะในความหมายของภาษาไทยว่า ความเพียรพยายาม

ตกลงว่า แรงจูงใจสำคัญด้านที่หนึ่งนี้ เป็นเรื่องของตัณหาและมานะ ซึ่งสำหรับมนุษย์ปุถุชนก็เป็นธรรมดาที่จะต้อง มี แต่จะอย่างไรให้ประณีต สักหน่อย เช่นว่า

ถ้าเป็นความต้องการผลตอบแทนในขั้นธรรมดาของมนุษย์ ก็ขอให้อยู่ในขอบเขตเพียงว่าสำหรับให้เป็นอยู่ด้วยความสะดวกสบายพอสมควรในโลกนี้ หรือเป็นอยู่ดีไม่ขัดสนในปัจจุบันี่

ถ้าจะมีมานะ ก็ให้มันมาในรูปของความภูมิใจในความสำเร็จของงาน มีเกียรติมีฐานะเป็นที่ยอมรับในสังคมหรือได้รับความนิยมนับถือ คือเอาความสำเร็จมาโยงกับงาน ไม่ใช่เป็นเพียงความสำเร็จเพื่อความยิ่งใหญ่ของตน ที่จะไปหยามเหยียดข่มเหงรังแกคนอื่น

ถ้าหากว่าความสำเร็จไปโยงกับตัวงาน มันก็ยังเป็นเรื่องของความดีงามได้ เรื่องอย่างนี้ทางพระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธ ท่านยอมรับความจริงของปุถุชน แต่ทำอย่างไรจะให้โยงเข้าไปหาแรงจูงใจที่เป็นธรรมให้มากขึ้น

ที่นี้ แรงจูงใจพวกที่สอง ก็คือแรงจูงใจเช่นอย่างศรัทธาที่มีต่องานที่มีคุณค่า เป็นแรงจูงใจที่ต้องการให้ความดีงามเกิดมีหรือปรากฏขึ้น ความต้องการความดีงาม ต้องการความจริง ต้องการสิ่งที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์อะไรต่างๆ เหล่านี้ เป็น

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

แรงจูงใจที่ท่านเรียกด้วยคำศัพท์ทางธรรมอีกคำหนึ่งว่า "ฉันทะ"

ตัวอย่างเช่น คนทำงานด้วยความต้องการให้เกิดความสงบสุข ความเรียบร้อย ความเป็นระเบียบของสังคม ถ้าทำงานเป็นแพทย์ หรือทำงานเกี่ยวกับโภชนาการ ก็อยากให้มีมนุษย์ในสังคมนี้นี้เป็นคนที่มีความสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง อยากให้มีแต่อาหารที่มีคุณค่าแพร่หลายออกไปในสังคมนี้นี้ แรงจูงใจหรือความปรารถนาอย่างนี้ ท่านเรียกว่าเป็น *แรงจูงใจแบบฉันทะ*

แรงจูงใจนี้สำคัญมาก ถ้ามองอีกแง่หนึ่งจะเห็นว่า แรงจูงใจนี้สัมพันธ์กับสัมฤทธิ์ผลหรือจุดหมาย ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น *จุดหมายของคน* กับ *จุดหมายของงาน*

แรงจูงใจแบบที่หนึ่ง ที่ต้องการผลตอบแทนเป็นเงินเป็นทอง ต้องการเกียรติฐานะความยิ่งใหญ่โน้น โยงไปหาจุดหมายของคนที่ทำงาน ส่วนแรงจูงใจแบบที่สองจะมุ่งตรงไปยังจุดหมายของงาน

ตามธรรมดาไม่ว่าเราจะทำงานอะไร งานนั้นย่อมมีจุดหมาย เช่นว่า การทำงานแพทย์ก็มีจุดหมายที่จะบำบัดโรค ทำให้คนไข้หายโรค ให้คนมีความสุขภาพดี ตัวงานนั้นมีความมุ่งหมายที่ชัดเจนและตรงไปตรงมา

ถ้าเราทำงานให้การศึกษา เราก็ต้องการผลที่เป็นจุดหมายของการศึกษา จุดหมายของงานในการให้การศึกษา ก็คือ การที่เด็กและเยาวชนเป็นคนดี มีความรู้มีความประพฤติดี รู้จักดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ได้พัฒนาตนเองยิ่งขึ้นไป

งานทุกอย่างมีจุดหมายของมัน แต่คนที่ไปทำงานก็มีจุดหมายของตัวเองด้วย

ทีนี้ปัญหาที่อยู่ที่ว่า เมื่อเขาไปทำงานนั้น เขาจะทำงานเพื่อจุดหมายของคน หรือทำงานเพื่อจุดหมายของงาน

ถ้าเขาทำงานด้วยแรงจูงใจแบบที่หนึ่ง จุดหมายที่อยู่ในใจของเขาก็จะ

เป็นจุดหมายของคน คือทำงานเพื่อจุดหมายของคน ให้ตนได้นั้นได้นี้

แต่ถ้าเขาทำงานด้วยแรงจูงใจแบบที่สอง เขาก็จะทำงานเพื่อจุดหมายของงาน ให้งานเกิดผลเป็นประโยชน์ตามคุณค่าของมัน

ที่นี้ ในการทำงานที่เป็นปุถุชน เมื่อยังมีกิเลส ก็ต้องประสานประโยชน์ คือ ต้องให้จุดหมายของคนไปสัมพันธ์เชื่อมโยงกับจุดหมายของงาน หมายความว่า ต้องให้ได้จุดหมายของงานเป็นหลักไว้ก่อน แล้วจึงมาเป็นจุดหมายของคนทีหลัง คือให้จุดหมายของคนพลอยพ่วงต่อมากับจุดหมายของงาน

ถ้าเอาแต่จุดหมายของคนแล้ว บางทีงานไม่สำเร็จ และเสียงานด้วย คือคนนั้นมุ่งแต่จุดหมายของคนอย่างเดียว จะเอาแต่ตัวได้เงินได้ทอง ไม่ได้ต้องการให้งานสำเร็จ ไม่ได้ต้องการเห็นผลดีที่จะเกิดจากงานนั้น ไม่ได้มีความคิดที่จะเอาธุระหรือเห็นความสำคัญเกี่ยวกับตัวงาน เพราะฉะนั้นจึงพยายามเลี่ยงงาน หรือหาทางลัดที่จะไม่ต้องทำงาน ขอให้ได้เงินหรือผลตอบแทนมาก็แล้วกัน

ตกลงว่า แรงจูงใจแบบหนึ่งเป็นเรื่องสัมพันธ์กับจุดหมายของคน และแรงจูงใจอีกแบบหนึ่งเป็นแรงจูงใจที่สัมพันธ์กับจุดหมายของงาน ซึ่งจะเห็นได้ว่าเมื่อทำงานไปแล้วได้ผลสำเร็จขึ้นมา จะเป็นผลสำเร็จของคน หรือเป็นผลสำเร็จของงาน

ถ้าจะทำงานให้ถูก ก็ต้องมองไปที่ผลสำเร็จของงาน ไม่ใช่มุ่งเอาแต่ผลสำเร็จของคน ถ้าจะเป็นผลสำเร็จของคน ก็ต้องให้เป็นผลที่ความสำเร็จของงานส่งทอดมาอีกต่อหนึ่ง

คนจำนวนไม่น้อยหวังแต่ผลสำเร็จหรือผลประโยชน์ของคนอย่างเดียว ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็จะเป็นปัญหาต่อการพัฒนาประเทศชาติ การพัฒนาประเทศชาติ และการแก้ปัญหาของสังคม ก็ยากที่จะบรรลุความสำเร็จ และจะส่งผลต่อไปถึงสภาพจิตใจด้วย

ดังได้พูดมาแล้วว่า สภาพจิตใจกับการทำงาน ส่งผลย้อนกลับกันไปมา คือ สภาพจิตใจที่ดีส่งผลต่อการทำงาน ให้ทำงานได้ดี และการทำงานได้ดีมีผลสำเร็จ ก็ส่งผลย้อนกลับไปยังสภาพจิตใจ ทำให้มีกำลังใจเป็นต้นอีกทีหนึ่ง

ดังตัวอย่างที่พูดมาแล้วนี้ ที่ว่า สภาพจิตใจในด้านแรงจูงใจ ที่มุ่งจุดหมายของคนที่มุ่งจุดหมายของงาน ซึ่งจะส่งผลต่อความสัมฤทธิ์ในการทำงาน แล้วก็ย้อนกลับมาบันดาลผันแปรสภาพจิตใจของคนให้เป็นไปต่างๆ กัน

ทำงานอย่างไร จึงจะได้ความสุข?

ในสมัยปัจจุบัน โดยเฉพาะในสภาพการทำงานแบบตะวันตก ได้มีคำพูดสำคัญในทางไม่ดีคำหนึ่งมาเข้าคู่กับการทำงาน คือ *ความเครียด*

ยิ่งถ้าไม่มีความบากบั่นสู้งาน ซึ่งเป็นแรงจูงใจที่ถูกต้องในการทำงานแบบตะวันตกนั้นเข้ามาตุลด้วยแล้ว ความเครียดจะก่อปัญหาอย่างมาก

*ความเครียด*นี้ กำลังเป็นปัญหาสำคัญของอารยธรรมของมนุษย์ในโลกยุคปัจจุบัน

การทำงานหาเงิน หรือวิถีชีวิตที่เน้นด้านเศรษฐกิจของคนยุคนี้ พ่วงเอาความเครียดมาด้วย

ในสังคมตะวันตกปัจจุบันนี้ คนยังมีนิสัยสู้งาน ที่ได้สะสมมาแต่อดีต ยังติดฝังอยู่ แต่มาในระยะหลังๆ นี้ ความไฝ่เสพเห็นแก่บริโภคนิยมมากขึ้น

ส่วนในสังคมไทยของเรา มีผู้กล่าวว่า คนไทยมีค่านิยมบริโภคนิยม ไม่ค่อยมีค่านิยมผลิต จึงจะยังมีปัญหาหนักกว่าเขาอีก เพราะค่านิยมบริโภคนิยมขัดแย้งกับกระบวนการทำงาน เนื่องจากการทำงานต้องการความอดทน ต้องต่อสู้กับความยากลำบาก เมื่อไม่มีนิสัยรักงานสู้งานเป็นพื้นฐานรองรับ คนที่นิยมบริโภคนิยมจะไม่สามารถทนได้ จะจำใจทำ ทำด้วยความฝืนใจ จะรอคอยแต่เวลาที่จะได้บริโภค

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

ความต้องการก็ขัดแย้งกัน และเมื่อความต้องการขัดแย้งกัน ก็เกิดภาวะที่เรียกว่า “เครียด” จึงทำงานด้วยความเครียด

คนที่มีค่านิยมบริโภคมาก เมื่อต้องทำงานมาก ก็ยิ่งเครียดมาก โดยเฉพาะคนที่ต้องการผลตอบแทนทางวัตถุ ทำงานไปก็ทำด้วยความกระวนกระวาย เกิดความขัดแย้งในจิตใจ มีความกังวลว่าผลตอบแทนที่เราต้องการจะได้หรือเปล่า จะได้น้อยกว่าที่ตั้งความหวังหรือเปล่า หรือว่าเราอาจจะถูกแย่งผลตอบแทนไป หรือถูกแย่งตำแหน่งฐานะไป ความห่วงกังวลต่างๆ นี้ทำให้เกิดความเครียด ซึ่งเป็นปัญหาทางจิตใจที่สำคัญ

เมื่อขาดความรักงาน ใจไม่อยู่กับงาน ความรู้สึกรอเงินรอเวลา ก็จะเด่นขึ้นมาและกดดันใจนั้น โดยเฉพาะเมื่อจุดหมายของคน กับจุดหมายของงาน ลักลั่นขัดแย้งกัน เช่น งานเสร็จเงินยังไม่มา หรือว่าตำแหน่งยังไม่ได้ แรงกดดันก็ยิ่งมาเลยยิ่งเครียดหนัก

ปัญหาต่างๆ รวมทั้งความเครียดนั้น ก็เกิดจากแรงจูงใจประเภทแรกที่เราเรียกว่า *ตัณหา-มานะ* โดยเฉพาะ *ค่านิยมบริโภค* และ *ค่านิยมโก้หรูหรา* ซึ่งกำลังแพร่หลายอยู่ในสังคมของเรา และบางทีก็ถึงกับมองกันว่าเป็นเรื่องที่ดี

ส่วนแรงจูงใจที่ถูกต้อง คือทำงานด้วยใจที่ใฝ่สร้างสรรค์ มองงานเป็นโอกาสที่จะได้พัฒนาตน อยากพัฒนาประเทศชาติหรือทำประโยชน์แก่สังคม ต้องการผลสำเร็จของงานหรือทำงานเพื่อจุดหมายของงานแท้ๆ

แม้จะทำงานด้วยแรงจูงใจที่ดีแบบนี้ ถ้าเกิดความรู้สึกเร่งรัดจะรีบร้อนทำ และมีความห่วงกังวลเกรงงานจะไม่เสร็จ ก็อาจจะมีความเครียดได้ ต่างแต่ว่าจะเป็นการเครียดที่คลายได้ง่าย (เพราะไม่มีอารมณ์ด้านลบที่เกิดจากตัณหา)

เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะเป็ฝ่ายที่มีแรงจูงใจไม่ดีก็ตาม มีแรงจูงใจที่ดีก็ตาม ก็ยังมีความเครียดได้ ยังอาจมีปัญหา แต่เราสามารถแยกความแตกต่างได้ว่า ใน

ฝ่ายหนึ่ง **แรงจูงใจเพื่อจุดหมายของคน** ซึ่งมุ่งเอาประโยชน์ส่วนตนด้วย **ดัมทา-มานะ** มีโทษต่อสังคมและต่อชีวิตมาก ส่วนฝ่ายที่สอง **แรงจูงใจเพื่อจุดหมายของงาน** มีคุณค่ามาก มีคุณประโยชน์ต่อสังคมมาก พัฒนาชีวิตคนได้ดี

ตกลงว่า ทั้งสองอย่างยังมีปัญหาอยู่ ทำอย่างไรจะแก้ไขให้การทำงานมีส่วนที่เป็นคุณอย่างเดียว เป็นประโยชน์แก่ชีวิตโดยสมบูรณ์ อันนี้เป็นขั้นต่อไป

ต่อไปก็มาถึงขั้นที่ว่า **ทั้งทำงานดี และมีความสุขด้วย** ซึ่งจะต้องมีการตั้งท่าทีที่ถูกต้อง และตอนนี้จะเป็นเรื่องของการพัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญาควบคู่ไปกับการทำงาน

เมื่อกันี้ เราเอางานมาพัฒนาชีวิตจิตใจของเรา แต่อีกด้านหนึ่งในการทำงานนั้น เราจะต้องพัฒนาชีวิตจิตใจของเราไปด้วย เพื่อเอาชีวิตจิตใจที่ดีไปพัฒนาการทำงาน การทำงานที่จะให้ได้ทั้งผลดีและมีความสุขด้วยนั้น มีอะไรหลายแง่ที่จะต้องพิจารณา

แง่ที่หนึ่งก็อย่างที่ว่าเมื่อกั คือ ในการที่จะให้เกิดผลดีต่อชีวิตและสังคม เราต้องมีแรงจูงใจที่ถูกต้อง ซึ่งต้องการจุดหมายของงาน มี **ฉันทะ** มีความใฝ่ดี มีความใฝ่สร้างสรรค์ และพร้อมกับการมีฉันทะนั้น ก็ต้องมีความรู้เท่าทันความจริง ซึ่งเป็นเรื่องของ **ปัญญา** ด้วย อย่างน้อยรู้เท่าทันว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย

เพียงตั้งท่าทีของจิตใจแบบรู้เท่าทันขึ้นมาแค่นี้เท่านั้น เราก็จะเริ่มมีความสุขง่ายขึ้นทันที เราจะมองดูสิ่งต่างๆ ด้วยสายตาที่มองเห็นถูกต้องมากขึ้น

ในขณะที่เรากำลังเร่งงานเต็มที่ ขยันเอาใจใส่เต็มที่ เรากลับจะมีความกระวนกระวายน้อยลง หรือทำงานด้วยความไม่กระวนกระวาย คือมีความรู้เท่าทันว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ขณะนี้เรากำลังทำเหตุปัจจัย เราก็ทำเหตุปัจจัยนั้นให้เต็มที่ ส่วนผลนั้นมันจะเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน เราก็ดูมันไป ไม่มีตัวเราที่เข้าไปวุ่นวายด้วย พอวางใจอย่างนี้เราก็เป็นอิสระ สบาย ไม่ต้องห่วงกังวล

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

กับผล เราทำเหตุปัจจัยให้ดีก็แล้วกัน

อันนี้เป็นข้อที่หนึ่ง กล่าวคือ ควบคุมกับแรงจูงใจที่ถูกต้องหรือฉันทะนั้น ก็ให้มีการรู้เท่าทันความจริงด้วย อย่างน้อยให้ทำใจว่า สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย *มองไปตามเหตุปัจจัย* ข้อนี้เป็นท่าทีพื้นฐานตามหลักธรรมที่ว่า ให้มองสิ่งทั้งหลายว่าเป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นการทำให้ขั้นที่หนึ่ง

ต่อไปแ่งที่สองก็คือ เวลาทำงานเรามักมีความรู้สึกแบ่งแยกหรือแยกตัวออกไปว่า นี่ตัวเรา นี่ชีวิตของเรา นั่นงาน เราจะต้องทำงาน ตลอดจนรู้สึกว่างานเป็นเรื่องเหน็ดเหนื่อยต้องตรากตรำ ไม่มองว่างานนี้แหละเป็นเนื้อแท้ เป็นเนื้อเป็นตัวของตัวเอง

ที่จริงนั้น งานไม่ใช่สิ่งต่างหากจากชีวิต งานที่เราบอกว่าเป็นกิจกรรมของชีวิตนั้น ที่จริงมันเป็นตัวการดำเนินชีวิตของเราเลยทีเดียว ในชีวิตของเราที่เป็นไปอยู่นี้ งานนั่นเองคือความเป็นไปของชีวิต เพราะฉะนั้น การทำงานจึงเป็นเนื้อหาหรือเป็นเนื้อตัวของชีวิตของเรา

เมื่อทำงาน เราอย่าไปมีความรู้สึกแยกว่า นั่นเป็นงาน เป็นกิจกรรมต่างหากจากชีวิตของเรา การที่มีความรู้สึกว่าจะต้องไปเหน็ดเหนื่อยตรากตรำ หรือว่ามันเป็นเรื่องหนักเรื่องหนที่เรจะต้องทำงานต่อไป รอหน่อยเถอะ เราทำงานเสร็จแล้วจะได้ไปหาเวลาพักผ่อน ความนึกคิดอย่างนี้จะทำให้เกิดความรู้สึกแปลกแยก และเกิดความรู้สึกที่ครุ่นคิดเหมือนถูกกดถูกทับอยู่อยากจะพ้นไปเสีย เกิดความเครียด เกิดความกังวล เกิดความห่วง เกิดความหวัง

ในเบื้องต้นคนเราต้องอยู่ด้วยความหวัง แต่พอถึงขั้นหนึ่งแล้วไม่ต้องหวัง เพราะความหวังสำเร็จจบสิ้นอยู่ในตัว ตอนนี้จะมีความสุขยิ่งกว่าตอนแรกที่มีความหวัง

คนที่ไม่มีความหวังเลย จะมีความสุขทุกข์มาก ในขั้นต่อมาเขาจึงมีความสุข

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

ด้วยการที่มีความหวัง เขามีความหวังว่า หลังจากนี้แล้ว เขาจะได้จะพบสิ่งที่ปรารถนา แล้วเขาก็จะสุข จะสบาย เขามีความหวังอย่างนี้ และเขาก็มีความสุข

แต่ความหวังนั้นคู่กับความหวาด เป็นคู่กันกับความหวังและความกังวล ดังนั้น พร้อมกับการมีความสุขด้วยความหวังนั้น เขาก็มีความกังวล เช่น เมื่อหวังว่าจะได้ ก็หวาดระแวงหรือกังวลว่าจะมีอะไรมาขัดขวางให้ไม่เป็นไปอย่างที่หวัง เป็นความทุกข์อย่างหนึ่งในการรอความหวัง

ส่วนคนอีกพวกหนึ่งนั้นอยู่เหนือความหวัง หรือพ้นเลยความหวังไปแล้ว คือไม่ต้องอยู่ด้วยความหวัง ไม่ต้องอาศัยความสุขจากความหวัง หรือว่าความสุขของเขาไม่ต้องขึ้นต่อความหวัง เพราะชีวิตเป็นความสุขตลอดเวลา โดยไม่ต้องหวังเลย และไม่ต้องหวังกังวล

เพราะฉะนั้น ถ้าเราจะทำงานให้ได้ผลดี โดยที่ว่าชีวิตก็มีความสุข และงานก็ได้ผลดีด้วย ก็ควรจะมาให้ถึงขั้นนี้ คือขั้นที่ว่า มองงานกับชีวิตเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มองว่างานเป็นกิจกรรมที่เป็นเนื้อเป็นตัวของชีวิตแท้ๆ แล้วเราก็ก้าวไปอย่างที่เราเชื่อมั่นเป็นการดำเนินชีวิตของเราเอง และดำเนินชีวิตนั้นให้ดีที่สุด

ต่อไปอีกด้านหนึ่งก็คือ เมื่อเราทำงานไป ไม่ว่าจะมองในความหมายว่าเป็นการพัฒนาตนเองก็ตาม เป็นการกระทำเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนหรือของสังคมก็ตาม ในเวลาที่ทำอยู่นั้น สภาพจิตใจอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้น ก็คือความร่าเริงบันเทิงใจ ความเบิกบานใจ

การทำงานในความหมายบางอย่างก็เอื้อต่อการเกิดสภาพจิตอย่างนี้อยู่แล้ว เช่น ถ้าเราศรัทธาในความหมายของงาน ในคุณค่าของงาน เราทำงานไปก็ทำจิตใจของเราให้ร่าเริงได้ง่าย

แต่การที่จะให้ร่าเริงนั้น บางทีก็ต้องทำตัวทำใจเหมือนกัน ไม่ใช่ว่ามันจะเกิดขึ้นมาเฉยๆ เราต้องตั้งท่าทีของจิตใจให้ถูกต้อง บอกตัวเอง ระวังตัวเองให้ร่าเริง

ทำให้ใจให้เบิกบานอยู่เสมอ สภาพจิตอย่างนี้เรียกว่ามี*ปราโมทย์*

ทางพระบอกว่า สภาพจิตที่ดีของคนนั้น ก็คือ

หนึ่ง ปราโมทย์ มีความร่าเริงเบิกบานใจ

สอง ปีติ มีความอิ่มใจ ปลอดปลื้มใจ

สาม ปัสสัทธิ มีความผ่อนคลาย หรือสงบเย็น

ข้อที่สามนี้มีความสำคัญมากในยุคปัจจุบัน คือ เมื่อผ่อนคลาย ก็ไม่เครียด เป็นข้อที่จะช่วยแก้ปัญหาสภาพจิตในวัฒนธรรมสมัยใหม่ของยุคอุตสาหกรรม พอมีปัสสัทธิแล้ว

สี่ สุข มีความฉ่ำชื่นรื่นใจ จิตใจคล่องสบาย แล้วก็

ห้า สมาธิ มีใจแน่วแน่ อยู่ตัว แนบสนิท และมั่นคง ไม่วอกแวก ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่หวั่นไหว ไม่มีอะไรบกวน เรียบ สม่่าเสมอ อยู่กับกิจ อยู่กับงาน เหมือนดังกลืนเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับงาน ซึ่งหมายถึงว่าสมาธิในการทำงานก็เกิดขึ้นด้วย

องค์ประกอบ ๕ ตัวนี้ เป็นสภาพจิตของคนที่ปฏิบัติธรรม ดังนั้น ในการเป็นอยู่และในการทำกิจกรรมทุกอย่าง เราจึงปฏิบัติธรรมได้ทั้งนั้น เมื่อเราดำเนินชีวิตถูกต้อง ทำสิ่งนั้นๆ ได้ถูกต้อง เรามีสภาพจิตทั้งห้าอย่างนี้ ก็เรียกว่า เรากำลังปฏิบัติธรรมตลอดเวลา

หลายคนไปมองการปฏิบัติธรรมแยกจากชีวิตออกไป ต้องรอไปเข้าป่า ไปอยู่วัด การปฏิบัติธรรมอย่างนั้นอาจเป็น course แบบ intensive แต่ในปัจจุบันคือทุกขณะนี้ เราต้องปฏิบัติธรรมตลอดเวลา ถ้าใครปฏิบัติได้อย่างนี้ตลอดเวลาแล้ว การปฏิบัติอย่างนี้เรียกว่า intensive course ก็ไม่จำเป็น สำหรับบางคนจำเป็น เพราะเขาไม่เคยฝึกตนเลย

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

ทีนี้ ถ้าเราฝึกตัวเองตลอดเวลาด้วยการทำงานแบบนี้ เราก็ปฏิบัติธรรมตลอดเวลาอยู่แล้ว เราทำงานไป โดยมีสภาพจิตดี ซึ่งจะไม่มีปัญหาสุขภาพจิตเลย เพราะมันเป็นสภาพจิตเองอยู่แล้วในตัว

ขอให้มึปราโมทย์ ให้มึปีติ มีปีสัสทธิ มีสุข มีสมาธิเถิด ถ้าทำอย่างนี้แล้วสบาย งานก็ได้ผลด้วย จิตใจก็ดีด้วย

ถ้าทำงานอย่างนี้ ก็กลายเป็นทำงานเพื่อธรรมแล้ว และคนอย่างนี้จะไม่ค่อยคำนึงถึงผลตอบแทน ไม่ต้องรอความสุขจากผลตอบแทน

คนที่มุ่งผลตอบแทนต้องรอว่า เมื่อไรเขาได้ผลตอบแทนเป็นเงินเป็นทองแล้ว เขาจึงจะมีความสุข แต่ระหว่างนั้นก็ทุกข์แทบตาย ทำงานด้วยความทุกข์และรอความสุขอยู่เรื่อยไป จะได้หรือไม่ได้ก็ยังไม่แน่นอน ไม่มั่นใจ แต่การปฏิบัติโดยมีสภาพจิตทำอย่างนี้ ได้ทั้งงานได้ทั้งความสุขเสร็จไปในตัว

ทีนี้ พอถึงขั้นทำงานอย่างมีความสุขโดยไม่ต้องหวัง ไม่ต้องหวังผลตอบแทนแล้ว เราทำงานไป ชีวิตแต่ละขณะก็จะเป็นความเต็มสมบูรณ์ของชีวิตในทุกขณะนั้นๆ ตอนนี้อยู่จะถึงจุดรวมที่ทุกอย่างมาอยู่ด้วยกัน ทั้งงาน ทั้งชีวิต และความสุข จะสำเร็จในแต่ละขณะ

ตรงนี้แหละเป็นหัวใจสำคัญ ในตอนแรกนั้นเป็นเหมือนที่เราแยกงานแยกชีวิต แยกความสุขเป็นส่วนๆ แต่พอถึงตอนนี้ ทำไปทำมา ทุกอย่างมารวมอยู่ด้วยกันทั้งหมดในขณะเดียว

ตราบดีเราแยกเป็นส่วนๆ และแยกตามเวลา ตรานั้นชีวิตจะต้องดิ้นรนคอยหาและหลบหนีสิ่งเหล่านั้นทีละอย่างๆ อยู่ตลอดเวลา คือเป็นชีวิตที่ตามหาวันพรุ่งนี้ซึ่งไม่มาถึงสักที แต่ถ้าทำให้เป็นปัจจุบันเสีย ทุกอย่าง ก็ครบถ้วนอยู่ด้วยกันทันที ทุกอย่างก็สมบูรณ์

ชีวิต งาน และธรรม : ความประสาณสู่เอกภาพ

ในสภาพอย่างนี้ เราจะมองเห็นพัฒนาการของคนในการทำงาน มองเห็นพัฒนาการของชีวิต ในลักษณะที่ว่า

ตอนต้น คนจำนวนมากมองแบบปฏิกชนว่า *งานเพื่อชีวิต* คือเราทำงาน เพื่อจะได้ผลตอบแทนมาเลี้ยงชีวิต ชีวิตของเราอาศัยงาน คือ เราอาศัยงานเพื่อให้ชีวิตของเราเป็นอยู่ได้

ต่อมาจะเห็นว่า มีการก้าวหน้าไปอีกขั้นหนึ่ง คือกลายเป็น *งานเพื่องาน* ตอนนี้นงานก็เพื่องานนั่นแหละ คือ เพื่อให้งานนั้นสำเร็จด้วยดี เพื่อจุดมุ่งหมายของงาน ตรงไปตรงมา

ที่ว่างานเพื่อชีวิตนั้นเป็นเรื่องของเงื่อนไข ไม่ใช่เป็นเหตุปัจจัย จะต้องมองความเป็นเหตุปัจจัย และการเป็นเงื่อนไขว่าเป็นคนละอย่าง

งานเพื่อชีวิตนั้น แท้จริงแล้ว ไม่ใช่ความสัมพันธ์ตามเหตุปัจจัย งานไม่ใช่เป็นเหตุปัจจัยของชีวิต แต่งานเป็นเงื่อนไขเพื่อให้ได้ผลตอบแทนมาเลี้ยงชีวิต แต่ถ้างานเพื่องานแล้วก็เป็นเรื่องของเหตุปัจจัยโดยตรง งานอะไรก็เพื่อจุดหมายของงาน อันนั้น เช่น งานของแพทย์คือการบำบัดโรค ก็เพื่อจุดมุ่งหมายของงาน คือทำให้คนหายโรค ทำงานโภชนาการ ก็เพื่อให้คนได้กินอาหารดี แล้วคนก็จะได้มีสุขภาพดี เป็นจุดหมายของงานโดยตรง งานก็เพื่องาน

เมื่อเราทำงานเพื่องานแล้ว ไปๆ มาๆ งานที่ทำนั้นก็กลายเป็นกิจกรรมหลักของชีวิตของเรา กลายเป็นตัวชีวิตของเรา งานเพื่องานก็กลายเป็นชีวิตเพื่องาน ชีวิตของเราก็กกลายเป็น *ชีวิตเพื่องาน* ทำงานไปทำงานมา ชีวิตของเรา กลายเป็นชีวิตเพื่องาน

อนึ่ง พร้อมกับที่ว่าเป็นงานเพื่องานนั่นแหละ มันก็เป็นธรรมไปในตัว เหมือนอย่างที่บอกว่า ทำงานเพื่อประโยชน์สุขแก่สังคม หรือว่าแพทย์ทำให้คนไข้มีสุขภาพดี การทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคม และการช่วยให้คนมีสุขภาพดีก็เป็น

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

ธรรม การที่ครูให้การศึกษแก่เด็กนักเรียน ทำให้นักเรียนมีการศึกษา มีสติปัญญา การที่มีสติปัญญา การที่มีชีวิตที่ดีงาม ก็เป็นธรรม เพราะฉะนั้น **งานนั้น ก็เพื่อธรรม**

เมื่อเราเอาชีวิตของเราเป็นงาน เองงานของเราเป็นชีวิตไปแล้ว ก็กลายเป็นว่าชีวิตของเรา ก็เพื่อธรรม งานก็เพื่อธรรม ซึ่งมองกันไปให้ถึงที่สุดแล้ว ไม่ใช่แค่เพื่อเท่านั้น คือ ที่ว่างงานเพื่องาน งานเพื่อธรรม ชีวิตเพื่องาน ชีวิตเพื่อธรรม อะไรต่างๆ นี้ ในที่สุด ทั้งหมดนี้ก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

เมื่อถึงขั้นนี้ ก็ไม่ต้องใช้คำว่า "เพื่อ" แล้ว เพราะทำไปทำมา **ชีวิตก็คืองาน งานก็คือชีวิต และงานก็เป็นธรรมไปในตัว** เมื่องานเป็นธรรม ชีวิตก็เลยเป็นธรรมด้วย ตกลงว่า **ทั้งชีวิตทั้งงานก็เป็นธรรม** ไปหมด

พอถึงจุดนี้ก็เข้าถึงเอกภาพที่แท้จริง ทุกอย่างก็จะถึงจุดที่สมบูรณ์ในแต่ละขณะอย่างที่กล่าวแล้ว

ในภาวะแห่งเอกภาพ ที่**ชีวิต งาน และธรรม** ประสานกลมกลืนเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้น คนที่ทำงานก็จะมีชีวิตและงานและธรรมสมบูรณ์พร้อม ในแต่ละขณะที่เป็นปัจจุบัน และจะมีแต่ชีวิตและงานที่มีความสุข ไม่ใช่ชีวิตและงานที่มีความเศร้า นี่เป็น**ประการที่หนึ่ง**

ประการที่สอง ชีวิตนั้นมีคุณค่าเป็นประโยชน์ ไม่มีโทษ และ

ประการที่สาม ชีวิตนี้ และงานนั้น ดำเนินไปอย่างจริงจัง กระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชา ไม่ประมาท

ลักษณะของงานอย่างหนึ่งที่เป็นโทษ ก็คือความเฉื่อยชา ความท้อแท้ขาดความกระตือรือร้น ซึ่งโยงไปถึงสภาพจิตด้วย เมื่อเราได้คุณลักษณะของการทำงาน และชีวิตอย่างที่ว่ามานี้ เราก็ได้คุณภาพที่ดีทั้งสามด้าน คือ ได้ทั้งความสุข ได้คุณประโยชน์หรือคุณค่า และได้ทั้งความจริงจัง กระตือรือร้น ซึ่งเป็นเนื้อแท้ในตัวของงานด้วย

ถ้าเป็นอย่างนี้แล้ว ชีวิตนั้นก็**เป็นชีวิตที่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง** ซึ่งในแง่

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

ของงานก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับงาน แล้วก็อันหนึ่งอันเดียวกับประโยชน์สุขที่จะเกิดแก่ชีวิตและสังคมของมนุษย์ด้วย ชีวิตอย่างนี้จึงมีความหมายเท่ากับประโยชน์สุขด้วย

หมายความว่า *ชีวิตคือประโยชน์สุข* เพราะการเป็นอยู่ของชีวิตนั้นหมายถึงการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของประโยชน์สุขด้วย

คนผู้ใดมีชีวิตอยู่อย่างนี้ การเป็นอยู่ของเขาก็คือประโยชน์สุขที่เกิดขึ้นแก่เพื่อนมนุษย์ แก่ชีวิต แก่สังคมตลอดเวลา เพราะฉะนั้น ถ้าคนอย่างนี้มีชีวิตยืนยาวเท่าไร ก็เท่ากับทำให้ประโยชน์สุขแก่สังคม แก่มนุษย์ แก่โลก แม้ขยายไปได้มากเท่านั้น ดังนั้น อายุที่มากขึ้น ก็คือประโยชน์สุขของคนที่มากขึ้น แพร่หลายกว้างขวางยิ่งขึ้นในสังคม

ครั้งหนึ่ง พระสารีบุตร อัครสาวกฝ่ายขวาของพระพุทธเจ้าถูกถามว่า ถ้าพระพุทธเจ้ามีอันเป็นอะไรไป ท่านจะมีความโศกเศร้าไหม พระสารีบุตรตอบว่า

ถ้าองค์พระศาสดามีอันเป็นอะไรไป ข้าพเจ้าก็จะไม่มี ความโศกเศร้า แต่ข้าพเจ้าจะมีความคิดว่า พระองค์ผู้ทรงมีพระคุณความดีมากมาย ได้ลบล่วงจากไปเสียแล้ว ถ้าหากพระองค์ทรงดำรงอยู่ยาวนาน ก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชนชาวโลกเป็นอันมาก

พระสารีบุตรตอบอย่างนี้หมายความว่า เป็นการตั้งทำที่ที่ถูกต้องต่อกัน ทั้งต่อตัวของตนเอง และต่อชีวิตของท่านผู้อื่นด้วย ก็อย่างที่วามแล้วว้า ชีวิตที่ยืนยาวอยู่ในโลกของคนที่มีคุณสมบัติเช่นนี้ ก็คือ ความแพร่หลายของประโยชน์สุขมากยิ่งขึ้น

ชีวิต งาน และธรรม : อิศรภาพภายในเอกภาพ

เท่าที่ได้กล่าวมาในเรื่อง "ชีวิตนี้เพื่องาน และงานนี้เพื่อธรรม" ทั้งหมดนี้ ก็เป็นนัยหนึ่งของความหมาย แต่ถ้าจะวิเคราะห์อีกแบบหนึ่ง ชื่อหัวข้อที่ตั้งไว้ ได้แยกชีวิตกับงานออกเป็นคำ ๒ คำ

เมื่อเราได้ตั้งเอาชีวิตกับงาน มารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว แต่ถึงอย่างนั้น ในแง่ของความเป็นจริง มันก็ยังเป็นคำพูดคนละคำ ชีวิตก็เป็นอันหนึ่ง งานก็เป็นอันหนึ่ง เพียงแต่เรามาโยงให้เป็นเอกภาพ

ที่นี่ แ่งที่ชีวิตกับงานเป็นคนละคำ ยังเป็นคนละอย่าง และยังมี ความหมายที่ต่างกัน ก็คือ งานนั้นมีลักษณะที่จะต้องทำกันเรื่อยไป ไม่สิ้นสุด ยังไม่มีความสมบูรณ์เสร็จสิ้นที่แท้จริง เพราะว่า งานนั้นสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลง ของกาลเทศะและของชุมชน

สังคมมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป งานที่เราก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย เพราะฉะนั้นงานจะไม่มี ความสมบูรณ์เสร็จสิ้น ต้องมีการเปลี่ยนแปลงต่อไปตามสภาพแวดล้อมของสังคม แต่ชีวิตของคนมีความจบสิ้นในตัวเอง จะไม่ไปกับงานตลอดไป อันนี้ก็เป็นอย่างหนึ่ง

ตามี่พูดไปแล้ว แม้ว่าชีวิตกับงานจะเป็นเอกภาพกันได้แล้ว แต่ในแง่หนึ่งก็ยังมี ความต่าง อย่างที่ว่างานสำหรับสังคมนี้คงดำเนินต่อไป แต่ชีวิตของคนมีการจบสิ้นได้ และจะต้องจบสิ้นไป

แม้ว่า เราจะไม่สามารถทำให้งานมีความสมบูรณ์เสร็จสิ้น แต่ชีวิตของคนเราแต่ละชีวิตเราควรจะทำให้สมบูรณ์ และชีวิตของเราในโลกนี้เราก็สามารถทำให้สมบูรณ์ได้ด้วย ทำอย่างไรจะให้สมบูรณ์

ในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงหลักเกี่ยวกับจุดหมายของชีวิตไว้ ๓ ชั้น ว่าเป็นชีวิตที่เกิดขึ้นมานั้น แม้ว่ามันจะไม่มีจุดหมายของมันเอง เราก็ควรทำให้มี

จุดหมาย

เราอาจจะตอบไม่ได้ว่า ชีวิตนี้เกิดมามีจุดมุ่งหมายหรือไม่ เพราะเมื่อว่าตามหลักธรรมแล้ว ชีวิตนี้เกิดมาพร้อมด้วยอวิชชา

ชีวิตไม่ได้บอกเราว่ามันมีจุดมุ่งหมายอย่างนั้นอย่างนี้ แต่เราก็สามารถตั้งความมุ่งหมายให้แก่มันได้ ด้วยการศึกษาศึกษาและเข้าใจชีวิต ก็มองเห็นว่า ชีวิตนี้จะเป็นอยู่ดี จะต้องมีความดี จะต้องเข้าถึงสิ่งหรือสภาวะที่มีคุณค่าหรือเป็นประโยชน์แก่มันอย่างแท้จริง

ด้วยเหตุนี้ ทางพระจึงได้แสดงไว้ว่า เมื่อเกิดมาแล้ว ชีวิตของเราควรเข้าถึงจุดหมายระดับต่างๆ เพื่อให้เป็นชีวิตที่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นเรื่องที่เราจะต้องทำให้แก่ชีวิตของเราเอง ให้มันมีให้มันเป็นได้อย่างนั้น

ประโยชน์หรือจุดหมายนี้ ท่านแบ่งเป็น ๓ ชั้น

จุดหมายที่หนึ่ง เรียกว่า *จุดหมายที่ตามองเห็น* จุดหมายของชีวิตที่ตามองเห็น โดยพื้นฐานที่สุด ก็คือ การมีรายได้ มีทรัพย์สินเงินทอง มีปัจจัย ๔ พอพึ่งตัวเองได้ การเป็นที่ยอมรับและอยู่ร่วมกับคนอื่นได้

เรื่องผลประโยชน์และความจำเป็นต่างๆ ทางวัตถุและทางสังคมเหล่านี้ ชีวิตของเราจำเป็นต้องพึ่งอาศัย เราปฏิเสธไม่ได้ พุดต่างๆ ก็คือการพึ่งตัวเองได้ในทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องทำให้เกิดให้มี

ทุกคนควรที่จะต้องพิจารณาตัวเองว่า ในชั้นที่หนึ่ง เกี่ยวกับการมีทรัพย์สินที่จะใช้สอย มีปัจจัยที่พออยู่ได้ การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นในสังคม เรื่องของความอยู่ดี พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นประโยชน์ที่ตามองเห็นนี้ เราทำได้แค่ไหน บรรลุผลไหม นี่คือชั้นที่หนึ่งที่ท่านให้ใช้เป็นหลักวัด

ต่อไปชั้นที่สอง *จุดหมายที่เลยตามองเห็น* หรือประโยชน์ซึ่งเลยไกลออกไปข้างหน้า เลยจากที่ตามองเห็น ซึ่งรวมถึงเลยจากโลกนี้ไปด้วย ก็คือด้านใน

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

หรือด้านจิตใจ หมายถึงการพัฒนาชีวิตจิตใจ รวมทั้งการมีความสุขในการทำงาน การมองเห็นคุณค่าของงานในแง่ความหมายที่แท้จริง ว่าเป็นประโยชน์ต่อเพื่อน มนุษย์หรือเพื่อสันติสุข ความประพฤติดุจจริต ความมีน้ำใจพร้อมที่จะสละจะทำจะ ให้เพื่อประโยชน์ส่วนรวมและการช่วยเหลือต่างๆ

คุณค่าและคุณธรรมเหล่านี้ ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจและเอิบอิมภายใน จิตใจ มั่นใจถึงขนาดที่ว่าไม่ต้องหวั่นหวาดกลัวภัยโลกหน้า เป็นความสุขที่ลึกซึ้ง เป็นสิ่งที่เลียดจากตามองเห็น

คนหลายคนแม้จะมีประโยชน์ที่ตามองเห็นพร้อมบริบูรณ์ แต่ไม่มีความสุขที่แท้จริงเลย เพราะพ้นจากที่ตามองเห็นไปแล้ว จิตใจไม่พร้อม ไม่ได้พัฒนาเพียงพอ เพราะฉะนั้น ต้องมองว่า ในส่วนที่มองไม่เห็น คือเลยไปกว่านั้น ยังมีอีกส่วนหนึ่ง แล้วส่วนนั้นเรามีแคไหนเพียงไร

สุดท้าย จุดหมายที่พ้นเหนือโลก หรือจุดหมายที่พ้นเป็นอิสระ เรียกว่า ประโยชน์สูงสุด คือประโยชน์เหนือทั้งที่ตามองเห็นและที่เลียดจากตามองเห็น

ประโยชน์ในขั้นที่สองนั้น แม้จะเลียดจากที่ตามองเห็นไปแล้ว ก็ยังเป็น เพียงเรื่องนามธรรมในระดับของความตึงามต่างๆ ซึ่งแม้จะสูง แม้จะประเสริฐ ก็ยัง มีความยึดความติดอยู่ในความตีความงามต่างๆ เหล่านี้ และยังอยู่ในข่ายของความทุกข์ ยังไม่พ้นเป็นอิสระแท้จริง

ส่วนจุดมุ่งหมายขั้นสุดท้ายนี้ ก็คือการอยู่เหนือสิ่งเหล่านั้นขึ้นไป คือ ความเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ ซึ่งทางพระพุทธศาสนาถือว่า ความเป็นอิสระโดยสมบูรณ์เป็นจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของชีวิต

ตอนนี้ แม้แต่งานที่ว่าสำคัญ เราก็ต้องอยู่เหนือมัน เพราะถึงแม้ว่า งานกับชีวิตของเราจะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ตราบดีที่เรายังมีความติดในงานนั้น อยู่ ยังยึดถือเป็นตัวเรา เป็นของเรา งานแม้จะเป็นสิ่งที่ตึงาม มีคุณค่า เป็น

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

ประโยชน์ แต่เราก็จะเกิดความทุกข์จากงานนั้นได้ มันยังอาจจะเหนียวรั้งให้เราเอนเอียงได้ จึงจะต้องมาถึงขั้นสุดท้ายอีกขั้นหนึ่งคือ ความหลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ อยู่เหนือสิ่งทั้งปวง แม้แต่สิ่งที่เรียกว่างาน

ในขั้นนี้เราจะทำงานให้ดีที่สุด โดยที่จิตใจไม่ติดค้างกังวลอยู่กับงาน ไม่ว่าในแง่ที่ตัวเราจะได้ผลอะไรจากงานนั้น หรือในแง่ว่างานจะทำให้ตัวเราได้อย่างไรนั้นๆ หรือแม้แต่ในแง่ว่างานของเราจะต้องเป็นอย่างไรนั้นๆ

การมองตามเหตุปัจจัยนั้นเป็นตัวต้นทาง ที่จะทำให้เรามาถึงขั้นนี้ ในเวลาที่ทำงาน เราทำด้วยความตั้งใจอย่างดีที่สุด มุ่งแน่วเด็ดเดี่ยวว่าต้องให้สัมฤทธิ์ผลบรรลุจุดหมายนั้นๆ แต่พร้อมกันนั้นก็มีความเข้าใจที่ตระหนักรู้ถึงความ เป็นไปตามเหตุปัจจัย ทำการให้ตรงเหตุปัจจัย มองไปตามเหตุปัจจัย ถ้างานนั้นมันเป็นไปตามเหตุปัจจัย มันก็เป็นเรื่องของเหตุปัจจัยที่จะให้เป็นไป ไม่ใช่เรื่องของตัวเราที่จะเข้าไปรับกระทบ เข้าไปอยาก เข้าไปยึด หรือถือค้ำไว้

เรามีหน้าที่แต่เพียงทำเหตุปัจจัยให้ดีที่สุด ด้วยความรู้ที่ชัดเจนที่สุด มีแต่ตัวรู้ คือ รู้ว่าที่ตั้งมาถูกต้องหรือเหมาะสมควรเป็นอย่างไร รู้ว่าเหตุปัจจัยที่จะให้เป็น อย่างนั้นคืออะไร แล้วทำตามที่รู้ คือ ทำเหตุปัจจัยที่รู้ว่าจะให้เกิดผลเป็นความดีงามถูกต้องเหมาะสมหรือควรอย่างนั้น

เมื่อทำเหตุปัจจัยแล้ว มันก็เป็นเรื่องของเหตุปัจจัยนั้นแหละที่จะทำให้เกิดผลขึ้นมา เราหมดหน้าที่แค่นั้น ไม่ต้องมายุ่งใจนอกเหตุปัจจัย ไม่ต้องไปอยากไปยึด ตอนนี้อัจฉใจของเราเรียกว่าลอยพ้นออกมาได้ส่วนหนึ่ง

เมื่อใดเราเข้าถึงความจริงโดยสมบูรณ์แล้ว จิตใจของเราก็จะเป็นอิสระอย่างแท้จริง ซึ่งทำให้ทำงานนั้นได้ผลสมบูรณ์ โดยที่พร้อมกันนั้นก็ไม่ได้ทำให้ตัวเราตกไปอยู่ใต้ความกดทับ หรือในการบีบคั้นของตัวงานนั้นด้วย แต่เราก็สุขสบายโปร่งใจอยู่ตามปกติของเรา อันนี้เป็นประโยชน์สูงสุดในขั้นสุดท้าย ถ้าสามารถทำ

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

ได้อย่างนี้ ชีวิตก็จะมีคุณสมบัติในตัว

ดังได้กล่าวแล้วว่า งานไม่ใช่เป็นตัวเรา และก็ไม่ใช่เป็นของเราจริง แต่งานนั้นเป็นกิจกรรมของชีวิต เป็นกิจกรรมของสังคม เป็นสิ่งที่ชีวิตของเราเข้าไปสัมพันธ์เกี่ยวข้อง แล้วก็ต้องผ่านกันไปในที่สุด

งานนั้นเราไม่สามารถทำให้สมบูรณ์แท้จริง เพราะมันขึ้นกับผลที่มีต่อสิ่งอื่น ขึ้นกับปัจจัยแวดล้อม กาลเทศะ ความเปลี่ยนแปลงของสังคม คนอื่นจะต้องมารับช่วงทำกันต่อไป

แต่ชีวิตของเราแต่ละคน เป็นสิ่งที่ทำให้สมบูรณ์ได้ และเราสามารถทำให้สมบูรณ์ได้แม้แต่ด้วยการปฏิบัติงานนี้แหละอย่างถูกต้อง

เมื่อเราปฏิบัติต่องานหรือทำงานอย่างถูกต้อง มีท่าทีของจิตใจต่องานถูกต้องแล้ว ชีวิตก็จะเป็นชีวิตที่สมบูรณ์ในตัวในแต่ละขณะนั้นนั่นเอง นี่คือประโยชน์ในระดับต่างๆ จนถึงขั้นสูงสุดที่ทางธรรมได้สอนไว้

รวมความว่า ภาวะที่ชีวิต งาน และธรรม ประสานกลมกลืนเข้าด้วยกัน เป็นหนึ่งเดียว หรือเอกภาพ ที่กล่าวมานั้น เมื่อวิเคราะห์ลงไปแล้ว ยังแยกได้เป็น ๒ ระดับ

ในระดับหนึ่ง แม้ว่าในเวลาทำงาน ชีวิตจะเต็มอ้อมสมบูรณ์ในแต่ละขณะนั้นๆ ทุกขณะ เพราะชีวิตจิตใจกลมกลืนเข้าไปในงานเป็นอันเดียวกัน พร้อมทั้งมีความสุขพร้อมอยู่ด้วยในตัว แต่ลึกลงไปในจิตใจ ก็ยังมีความยึดติดถือมั่นอยู่ว่างานของเราๆ พร้อมด้วยความอยากความหวังความหมายมั่น และความหวาดหวั่นว่า ขอให้เป็นอย่างนั้นเถิด มันจะเป็นอย่างนั้นหรือไม่หนอ เป็นต้น จึงยังแฝงเอาเชื้อแห่งความทุกข์ซ่อนไว้ลึกซึ้งในภายใน

ขั้นนี้ยังเป็นเอกภาพที่มีความแยกต่างหาก ซึ่งสิ่งที่ต่างหากกันเข้ามารวมกัน มีตัวตนที่ไปรวมเข้ากับสิ่งอื่น หรือฝังกลืนเข้าไปในสิ่งนั้นในงานนั้น ซึ่งเมื่อ

มีการรวมเข้าก็อาจมีการแยกออกได้อีก

ส่วนในอีกระดับหนึ่ง ความประสานกลมกลืนของชีวิตจิตใจกับงานที่ทำ เป็นไปพร้อมด้วยความรู้เท่าทันตามความเป็นจริงในธรรมชาติของชีวิตและการงาน เป็นต้น ที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย โดยไม่ต้องอยากไม่ต้องยึดถือสำคัญมั่นหมาย ให้นอกเหนือ หรือเกินออกไปจากการกระทำตามเหตุผลด้วยความตั้งใจและเพียรพยายามอย่างจริงจัง

ขั้นนี้เป็นภาวะของอิสรภาพ ซึ่งเอกภาพเป็นเพียงสำนวนพูด เพราะแท้จริงแล้ว ไม่มีอะไรแยกต่างหากที่จะต้องมารวมเข้าด้วยกัน เนื่องจากไม่มีตัวตนที่จะเข้าไปรวมหรือแยกออกมา เป็นเพียงความเป็นไปหรือดำเนินไปอย่างประสานกลมกลืนในความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย

ที่แท้ก็คือความโปร่งโล่งเป็นอิสระ เรียกว่าภาวะปลอดทุกข์ไร้ปัญหา เพราะไม่มีช่องให้ความคับข้องติดขัดบิบบิ้นเกิดขึ้นได้เลย

ฉะนั้น พึงเข้าใจว่า ภาวะที่ชีวิต งาน และธรรม ประสานกลมกลืนเข้าเป็นหนึ่งเดียว ดังได้กล่าวมาก่อนหน้านี้ ซึ่งผู้ทำงานมีชีวิตเต็มสมบูรณ์เสรีจลื่นไปในแต่ละขณะ ที่เป็นปัจจุบันนั้น ว่าที่จริงแล้ว เมื่อถึงขั้นสุดท้าย ก็ตรงกันกับภาวะของการมีชีวิตที่เป็นอิสระอยู่พ้นเหนืองาน ที่กล่าวถึงในที่นี้นั่นเอง

ทั้งนี้เพราะว่า ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้น หมายถึงความสัมพันธ์ที่กลมกลืนเสรีจลื่นผ่านไปในแต่ละขณะ ไม่ใช่เป็นการเข้าไปยึดติดผูกพันอยู่ด้วยกัน ซึ่งแม้จะอยู่ในขณะเดียวกัน ก็กลายเป็นแยกต่างหาก จึงมารวมหรือยึดติดกัน

แต่ในภาวะที่เป็นเอกภาพอย่างสมบูรณ์แท้จริง ผู้ที่ทำงาน มีชีวิตเป็นงาน และมีงานเป็นชีวิตในขณะนั้นๆ เสรีจลื่นไป โดยไม่มีตัวตนที่จะแยกออกมายึดติดในขณะนั้น และไม่มีอะไรค้างใจเลยไปจากปัจจุบัน จึงเป็นอิสรภาพในท่ามกลางแห่งภาวะที่เรียกว่าเป็นเอกภาพนั้นทีเดียว

ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม

เป็นอันว่า *ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม* และสืกลงไปอีก ชีวิตนี้ก็เป็งาน และงานนี้ก็เป็ธรรม และชีวิตก็เป็ธรรมเองด้วย จนกระทั่งในที่สุด ชีวิตนี้ก็มาถึงขั้นสุดท้าย คือเป็ชีวิตที่เป็อันหนึ่งอันเดียวกับงาน แต่ก็เป็นอิสระอยู่พ้นเหนือแม่แต่่างาน

ก็เป็นอันว่า ถึงความจบสิ้นสมบูรณ์ ถ้าถึงขั้นนี้ก็เรียกว่าเป็ประโยชน์สูงสุดในประโยชน์สามขั้น ที่เราจะต้องทำให้ได้

พระพุทธศาสนาบอกไว้ว่า คนเราเกิดมาควรเข้าถึงประโยชน์ให้ครบสามขั้น และประโยชน์ทั้งสามขั้นนี้แหละคือเครื่องมือ หรือเกณฑ์มาตรฐานที่ใช้วัดผลของตนในการดำเนินชีวิต

ถ้าเราดำเนินชีวิตของเราไปแล้ว คอยเอาหลักประโยชน์ หรือจุดหมายสามขั้นนี้มาวัดตัวเองอยู่เสมอ เราก็จะเห็นการพัฒนาของตัวเอง

ไม่ว่าเราจะมองชีวิตเป็การพัฒนาตนเอง หรือเป็การสะสมสร้างสรรค์ความดีก็ตาม หลักประโยชน์สามขั้นนี้สามารถนำมาใช้ได้เสมอไป ใช้ได้จนถึงขั้นสมบูรณ์เป็อิสระ จบการพัฒนา อยู่พ้นเหนือการที่จะเป็ทุกข์ แม่แต่เพราะความดี

ชีวิตดี มีหลัก

เมื่อสุขแท้ ก็ถึงธรรม

มนุษย์ทุกคนต้องการชีวิตที่ดีและมีความสุขที่แท้จริง และเราก็กำเนินชีวิต เพียรพยายามทำทุกอย่างเพื่อหาสิ่งนี้ แต่แล้วมนุษย์ก็ประสบปัญหาบางอย่างอยู่อย่างนี้แหละ เพราะเพียรพยายามไป โดยไม่รู้ไม่เข้าใจว่าชีวิตที่ดีและมีความสุขที่แท้จริงนั้นคืออะไร

ขอรวบรัดว่า หลักในการสร้างชีวิตที่ดีและมีความสุขนี้ ไม่มีอะไรมาก ที่จริงก็คือการเข้าถึงธรรมนั่นเอง เป็นอันเดียวกัน เมื่อใดที่เราเข้าถึงชีวิตที่ดีมีความสุขที่แท้จริง อันนี้ก็คือเราเข้าถึงธรรม พุทธสัน ๆ ว่า เมื่อสุขแท้ ก็ถึงธรรม เมื่อพูดอย่างนี้แล้วทุกท่านจะได้ไม่หนักใจ คือ จะได้เห็นการก้าวเข้าไปหาธรรม เป็นเรื่องที่ตรงกับจุดหมายของ ชีวิตของเราอยู่แล้ว

ถ้าหากท่านใดยืนยันกับตัวเองได้ว่า ฉันเข้าถึงชีวิตที่ดีมีความสุขแท้จริงแล้ว ถ้าท่านยืนยันได้อย่างนั้น ท่านก็บอกกับตนเองได้เลยว่า ข้าพเจ้าเข้าถึงธรรม

แล้ว แต่ท่านจะยืนยันได้หรือเปล่า ถ้าท่านยืนยันไม่ได้ก็ต้องบอกว่า ฉันยังต้องพยายามเข้าถึงชีวิตที่ดีมีความสุขต่อไป นั่นก็คือ ฉันจะต้องเข้าถึงธรรมต่อไป สองอย่างนี้เป็นอันเดียวกัน คือ เมื่อสุขแท้ ก็ถึงธรรม และเมื่อถึงธรรม ก็สุขแท้

พระพุทธศาสนาก็ได้บอกแล้วว่า การเข้าถึงชีวิตที่ดีมีความสุข หรือการเข้าถึงธรรมนั้น มีให้เราเข้าถึงได้ อยู่แล้วเป็นขั้น ๆ หลายขั้น ซึ่งจัดรวมได้เป็น ๓ ระดับ

ระดับที่ ๑ คือขั้นกาม ได้แก่การที่จะบำรุงบำเรอประสาทสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ในขั้นนี้ เราจะแสวงหาทรัพย์สินเงินทองไปท่านก็ไม่ว่า แต่ว่าให้มีศีลนะ ศีลควบคุมให้เราอยู่กันในสังคมด้วยดีมีสันติสุข ไม่เบียดเบียนกัน แต่ให้อើเพื่อเกื้อกูลไม่ตรีต่อกัน ได้แค่ขั้นศีลนี้ก็ไปได้แล้ว ทุกคนก็มีความสุขทางวัตถุกันได้ โดยที่ต่างคนก็มีโอกาสแสวงสิ่งบำรุงบำเรอประสาททั้ง ๕ กันได้ตามสมควร

แต่ท่านบอกว่า แค่นี้ยังไม่พอนะ เธอเป็นมนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาตัวเองได้อีก ถ้าแค่นี้ยังไม่พ้นทุกข์จริงหรอก ยังมีโอกาสที่จะเจอทุกข์เข้าจนได้อีก ทั้งทุกข์นอกและทุกข์ใน เพราะเป็นสุขที่ตั้งอยู่บนสิ่งที่ไปพ้นทุกข์ ฐานมันไม่มั่นคงนั้นเราจะต้องพัฒนาต่อไป แล้วท่านก็บอกขั้นต่อไปอีก

ระดับที่ ๒ คือขั้นจิต ได้แก่ขั้นรูปาวจร และอรูปาจร ขั้นนี้เราเข้าถึงได้ด้วยสมาธิ หรือการพัฒนาจิตใจ แต่ท่านก็บอกว่าแค่นี้ก็ยังไม่พออีกนั่นแหละ การที่เราจะอยู่ข้างในกับจิตอย่างเดียว มันตีมูลค่าไปได้ลึกลับ ก็จริง แต่อาจจะกลายเป็นพวกหลีกหนีสังคม ไม่เผชิญหน้าความจริง แก้ปัญหาไม่ตก เพราะฉะนั้น จะต้องก้าวต่อไปอีกให้ถึงความสมบูรณ์จบสิ้นปัญหา ให้เป็นสุขโดยไม่มีทุกข์เหลืออยู่ แล้วท่านก็บอกขั้นต่อไปอีก

ระดับที่ ๓ คือ ขั้นปรมาตถ์ หรือ โลกุตตระ เป็นขั้นที่ถึงได้ด้วย ปัญญา ท่านสอนว่า เธอจะต้องแก้ปัญหา ด้วยปัญญาให้มันเสร็จสิ้นไปในปัจจุบันเลย เฉพาะหน้าเผชิญได้กับทุกสิ่งโดยไม่มีความทุกข์แล้วเมื่อนั้นแหละเธอจะเอา

ความสุขทางจิตมาใส่อีกก็ไม่ว่า จะมีความสุขทางประสาททั้งห้ามาเสริมก็ได้ ความสุขนั้นเต็มสภาพของมันอย่างบริบูรณ์ และทั้งไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่ใครด้วย มันจะอยู่ในขอบเขตที่พอดีไปหมดเลย เพราะมีปัญหาที่ไร้ทุกข์เป็นตัวควบคุม เพราะฉะนั้นก็มีความสุขขั้นสุดท้ายที่ไร้ทุกข์ด้วยปัญญา ก็จบกัน

เป็นอันว่าพระพุทธศาสนาได้ให้ไว้แล้ว ได้แสดงไว้แล้ว เกี่ยวกับหลักการ ในการเข้าถึงชีวิตที่ดีมีความสุข คือการเข้าถึงธรรม แล้วก็แบ่งไว้เป็นขั้นเป็นตอน ดังที่ได้กล่าวมา

รวมแล้วหลักการในเรื่องนี้ก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เท่านั้นเอง พุดมาเสีย ยาวนาน ไม่ได้ไปไหนเลย ก็อยู่ในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ในชีวิตของเราเนือง

เพราะฉะนั้น ก็ขอให้เราเข้าใจธรรมกันในความหมายหนึ่งนี้ ซึ่งที่จริงมันเป็นเรื่องง่าย ๆ ไม่มีอะไรมาก ในเรื่องธรรม บางคนเข้าถึงธรรมปีเดียวเลย เพราะว่าตัวสาระมันก็แค่นี้เอง แต่ถ้าไปแจกแจงในรายละเอียดมันก็เยอะเยอะเหลือเกิน ไม่รู้จักจบ

ถ้าจับสาระใหญ่ๆ ให้เรามีชีวิตที่ดีมีความสุขได้จริง ก็จบเรื่องกัน

ปฏิบัติธรรม คืออย่างไร

คำว่า **ปฏิบัติธรรม** นั้น หมายความว่าอย่างไร ปฏิบัติธรรมก็คือ เอาธรรมมาปฏิบัติ เอาธรรมมาใช้ เอามาใช้ดำเนินชีวิตทำการทํางาน คือเอาธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตจริง ทำให้เป็นชีวิตที่ดีมีความสุขนั่นเอง

เมื่อปฏิบัติธรรมก็หมายถึงว่า เอาธรรมมาใช้ในชีวิตจริง หรือเอามาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต ถ้ายังไม่ได้ใช้ ก็ไม่เรียกว่าเป็นการปฏิบัติ

ว่าถึงตัวคำว่า “ปฏิบัติ” เองนี้ เดิมมันแปลว่า “เดินทาง” มาจากภาษาบาลี ของเดิมนี่ มีคำคล้ายๆ กัน อีกคำหนึ่งคือ “ปฏิบัติ”

“ปฏิบัติ” แปลว่าอะไร จะเห็นได้ในคำว่า “มัชฌิมาปฏิบัติ” ที่เราแปลกันว่า “ทางสายกลาง” มัชฌิมา แปลว่า สายกลาง และปฏิบัติ แปลว่า ทาง ทางคืออะไร ทางนั้นคือ ที่ที่จะเดิน คำว่าปฏิบัติ ก็คือที่ที่จะเดิน คำว่าปฏิบัติ กับคำว่าปฏิบัตินี้ เป็นคำเดียวกัน รากศัพท์อันเดียวกัน ถ้าเป็นกริยา มีรูปเป็น ปฏิบัติ แปลว่า ดำเนิน หรือเดินทาง

เพราะฉะนั้น ปฏิบัติ มาเป็น ปฏิบัติ หรือเป็นปฏิบัติ ก็ตาม ก็แปลว่าการเดินทาง หรือแปลว่า ทางที่เดิน ถ้าเป็นการเดินทางก็นิยมใช้ในรูปว่า ปฏิบัติ หรือไทยใช้ว่า ปฏิบัติ ถ้าเป็นทางที่เดินก็นิยมใช้ ปฏิบัติ เพราะฉะนั้น เราเอาย่อยคำสำหรับสิ่งที่เป็นรูปธรรมนั่นเอง มาประยุกต์ใช้ในทางนามธรรม

การเดินทางตามปกตินั้น เป็นการเดินทางภายนอก เป็นการเดินทางด้านวัตถุ เอาเท้าเดิน หรือแม้มีรถแล้ว เอารถวิ่งไป ตลอดจนไปด้วยเครื่องบิน ก็เรียกว่าเป็นการเดินทาง

ที่นี่ ชีวิตของเราก็เหมือนกัน ชีวิตก็เป็นการเดินทางชนิดหนึ่ง แต่เรามักเปลี่ยนคำพูดจากเดินมาเป็นการดำเนิน ที่จริงเดินกับดำเนินนั้น ก็ศัพท์เดียวกันนั้นแหละ เดินก็แผลงมาเป็นการดำเนิน แล้วเราก็มีการดำเนินชีวิต ในการดำเนินชีวิตนั้นก็เหมือนกับว่า เราเอาชีวิตนี้ไปเดินทาง หรือว่าการเป็นอยู่ของเรานั้นเปรียบเสมือนทาง ถ้าเป็นอยู่อย่างถูกต้อง ก็เรียกว่าเดินทางชีวิตอย่างถูกต้อง คือ ดำเนินชีวิตได้ดี ถ้าเดินทางชีวิตไม่ถูกต้อง ก็เรียกว่าดำเนินชีวิตที่ผิด

ในเมื่อปฏิบัติ หรือปฏิบัตินี้ แปลว่า การเดินทาง และทางที่เดิน เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมก็คือเอาธรรมมาใช้ในการเดินทางชีวิต หรือเอามาช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง หรือเอามาช่วยในการเดินทางชีวิต เพื่อให้การดำเนินชีวิตนั้นเป็นไปด้วยดี

หมายความว่า ถ้าเราไม่เอาธรรมมาใช้ การเดินทางชีวิตของเราก็อาจจะ ผิด อาจจะเขว อาจจะพลาด อาจจะหลง อาจจะไปในทางที่เกิดความเสื่อมความ พินาศ แทนที่จะเป็นทางแห่งความสุขความเจริญ เราก็เลยเอาธรรมมาช่วย เอา ธรรมมาปฏิบัติ ก็คือเอาธรรมมาใช้ช่วยให้การเดินทางชีวิตนี้ถูกต้อง ได้ผลดีที่ ประสงค์

พูดง่ายๆ จึงว่า การปฏิบัติธรรมคือการเอาธรรมมาใช้นั่นเอง ใช้ให้เกิด ประโยชน์แก่ชีวิตของเรา

เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมก็จึงเป็นเรื่องกว้างๆ ไม่เฉพาะการที่จะปลีก ตัวออกจากสังคม ไปอยู่ที่วัด ไปอยู่ที่ป่า แล้วก็ไปนั่งบำเพ็ญสมาธิอะไรอย่างนั้น ไม่ใช่แค่นั้น อันนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่ง เป็นการพยายามนำธรรมมาใช้ในชั้นลึก ใน การที่จะฝึกฝนจิตใจอย่างจริงๆ จังๆ

ถ้าจะเรียกเป็นภาษาสมัยใหม่ การปลีกตัวไปปฏิบัติแบบนั้นก็เรียกว่าเป็น การปฏิบัติแบบ intensive เป็นการปฏิบัติแบบเข้มข้น หรือลงลึกเฉพาะเรื่อง

ที่จริงนั้น การปฏิบัติธรรมต้องมีตลอดเวลา เรานั่งกันอยู่ในที่นี้ ก็ต้องมี การปฏิบัติธรรม คือเอาธรรมมาใช้ เมื่อปฏิบัติสิ่งนั้น ทำสิ่งนั้นอย่างถูกต้อง ก็เป็น การปฏิบัติธรรม

เมื่อทำงานหรือทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง ตั้งใจทำให้ดี ให้เกิด คุณประโยชน์ ให้สำเร็จความมุ่งหมายที่ตั้งงาม ก็เป็นการปฏิบัติธรรม

ดังนั้น ถ้าตนมีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียน แล้วศึกษาเล่าเรียนอย่างถูกต้อง มี ความขยันหมั่นเพียร ตั้งใจเล่าเรียน เล่าเรียนให้ได้ผล ก็เป็นการปฏิบัติธรรม เช่น เล่าเรียนโดยมี*อิทธิบาท ๔* มี*ฉันทะ* พอใจรักในการเรียนนั้น มี*วิริยะ* มีความเพียร ใจสู้ มี*จิตตะ* เอาใจใส่ รับผิดชอบ มี*วิมังสา* คอยไตร่ตรอง ตรวจสอบ ทดสอบ ทดลองให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป อย่างนี้ก็เรียกว่าปฏิบัติธรรม

หรือในการทำงานก็เหมือนกัน เมื่อมีอิทธิบาท ๔ เอาอิทธิบาท ๔ มาใช้
ในการทำงานนั้น ก็เป็นการปฏิบัติธรรม

แม้แต่ออกไปในท้องถนน ไปขับรถ ถ้าขับโดยรักษากฎจราจร ขับ
เรียบร้อยดีไม่ประมาท มีความสุภาพ หรือลึกเข้าไป แม้กระทั่งว่า ทำจิตใจให้สบาย
ไม่เครียด มีความผ่อนคลายสบายใจในเวลาที่ใช้รถนั้นได้ ก็เป็นการปฏิบัติธรรมใน
ระดับต่างๆ

แล้วแต่ว่าใครจะสามารถเอาธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต หรือในการทำ
กิจหน้าที่นั้นๆ ให้ได้ผลแค่ไหนเพียงไร ก็เรียกว่าปฏิบัติธรรมทั้งสิ้น

เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมที่แท้จริงนั้น ต้องมีอยู่ตลอดเวลา เพราะ
เราทุกคนมีหน้าที่ต้องดำเนินชีวิตให้ดีงามถูกต้อง

แม้แต่การนั่งฟังปาฐกถานี้ก็มีการปฏิบัติธรรม เมื่อตั้งใจฟัง ฟังเป็น ใช้
ความคิดพิจารณาไตร่ตรองสิ่งที่รับฟังนั้น ทำให้เกิดปัญญาขึ้น ก็เป็นการปฏิบัติ
ธรรมทั้งสิ้น

เป็นอันว่า การปฏิบัติธรรมนี้ เป็นเรื่องที่กว้างมาก หมายถึง การนำเอา
ธรรมมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิต หรือการทำงานทำหน้าที่ให้ถูกต้อง ทำ
ทุกเรื่องทุกอย่างให้ถูกต้อง ให้ดี ให้เกิดผลเป็นประโยชน์ เพื่อจะได้เข้าถึงชีวิตที่ดี
งามมีความสุขที่แท้จริงนั่นเอง เป็นการปฏิบัติธรรม

หลักการทั่วไปของการปฏิบัติธรรม ชุดที่ ๑

เนื้อหาของการปฏิบัติที่ท่านจัดวางไว้เป็นหลักธรรมหัวข้อต่างๆ นั้น ย่อ
ให้สั้นก็คือสิกขาหรือการศึกษา ซึ่งแยกออกไปเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา เรียกว่า
ไตรสิกขา

ถ้าแยกแบบง่าย ๆ โดยเน้นด้านภายนอกสำหรับผลลัพธ์ ก็เป็นทาน ศีล ภาวนา ซึ่งเรียกว่า **บุญสิกขา**

หลักการศึกษาศิล ๓ อย่าง จะเป็นไตรสิกขา หรือบุญสิกขาก็ตาม ควรจะ ทบทวนความหมายกันไว้เล็กน้อยพอได้สาระ

ขอเริ่มด้วย *ไตรสิกขา* ก่อน ไตรสิกขา แปลว่า สิกขา หรือการศึกษา ๓ อย่าง ดังนี้

๑. ศีล คือ ความมีระเบียบในการดำเนินชีวิต และในการอยู่ร่วมสังคม หรือพูดให้ง่ายอีกอย่างหนึ่งว่า ได้แก่ ความมีวินัย และการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ กติกาในการอยู่ร่วมกัน เพื่อให้มีความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม ชีวิตและสังคมจะได้ เรียบร้อยราบรื่น ไม่สับสนวุ่นวาย ไม่ระส่ำระสาย เอื้อโอกาสต่อการที่จะทำอะไรๆ ให้สะดวก ได้ผลดีและมีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

ศีลมีหลายระดับ หรือจัดไว้หลายประเภท ให้เหมาะกับสภาพชีวิตและ สังคมหรือชุมชนนั้นๆ ในการที่จะปฏิบัติเพื่อเข้าถึงจุดหมายของตน

ศีล ๕ เป็นกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์พื้นฐานในสังคม เพื่อให้คนอยู่ร่วมกัน ด้วยดี ไม่เบียดเบียนกัน สังคมจะได้ไม่เดือดร้อนระส่ำระสาย เป็นฐานรองรับความ มีสันติสุขของสังคม

ดังนั้น ในหลักศีล ๕ จึงกำหนดให้มีการไม่เบียดเบียนทำร้าย ไม่ละเมิด ต่อชีวิตและร่างกาย ไม่ละเมิดต่อกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ไม่ละเมิดต่อคู่ครองของกัน และกัน ไม่ใช่ขว้างจ่าทำร้ายหลอกลวงกัน และไม่คุกคามต่อความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย ของผู้อื่นด้วยความสุญเสียสติสัมปชัญญะเนื่องจากยาเสพติดที่ทำให้เกิดความ ประมาท และไม่เอาไว้วางใจ

ชีวิตดี มีหลัก

จะเห็นว่า ศิล ๕ เป็นมาตรฐานอย่างต่ำสำหรับจัดระเบียบชีวิตและสังคมของมนุษย์ ให้อยู่ในสภาพที่เอื้อโอกาสขั้นพื้นฐาน ในการที่จะสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม หรือทำการพัฒนาไม่ว่าอย่างหนึ่งอย่างใด ทางจิตใจก็ตาม ทางวัตถุก็ตาม

ศิลปะเฉพาะกลุ่มเฉพาะหมู่ชน และศิลปะในระดับที่สูงขึ้นไป จะเป็นการทำตามข้อปฏิบัติต่างๆ ในการฝึกหัดขัดเกลาพฤติกรรมของบุคคล เพื่อสร้างเสริมสภาพชีวิตความเป็นอยู่ และการอยู่ร่วมกันในสังคม ให้สอดคล้อง และเอื้อโอกาสแก่การที่จะปฏิบัติให้เข้าถึงภาวะสูงสุดที่เป็นจุดหมายของบุคคลหรือสังคมนั้น เช่น

ศิลปะ ๘ มุ่งฝึกให้มีสภาพชีวิตที่เอื้อต่อการพัฒนาทางจิตใจ จึงเพิ่มการรับประทานอาหารจำกัดเวลา และการหัดลดละการหาความสุขจากสิ่งบันเทิง หรือเครื่องปรนเปรอความสุขทางประสาทสัมผัส ตลอดจนงดการใช้เครื่องนั่งนอนฟูกฟู หูหุหุรา เป็นการฝึกฝนตนให้รู้จักที่จะมีชีวิตที่เป็นอิสระได้มากขึ้น สามารถอยู่ดีมีสุขได้โดยไม่ต้องพึ่งพาหรือขึ้นต่อวัตถุภายนอกมากเกินไป

ศิลปะ ๘ นั้น เป็นเครื่องเสริมและเอื้อโอกาสยิ่งขึ้นไป ทั้งด้านเวลาและแรงงาน ในการที่จะพัฒนาชีวิตทางด้านจิตใจและปัญญา พุทธอีกสำนวนหนึ่งว่าเป็นเครื่องเสริมและเอื้อโอกาสในการบำเพ็ญจิตตภาวนา และปัญญาภาวนา

ศิลปะอย่างอื่นๆ ยังมีอีกมาก เช่น ศิลปะในการฝึกอินทรีย์ คือ ฝึกให้รู้จักใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ โดยเฉพาะ ๕ อย่างแรก ให้ดูเป็น ฟังเป็น คือ ดู และฟังให้ได้ประโยชน์แก่ชีวิต ไม่ให้เกิดโทษก่อความเสียหายความเดือดร้อน หรือความลุ่มหลงมัวเมา และ ศิลปะในการเสพ หรือบริโภคสิ่งต่างๆ ให้ได้คุณค่าแท้ ไม่หลงไปในคุณค่าเทียม เป็นต้น

การมีสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมกันที่จัดระเบียบไว้ด้วยดี เรียกว่าศิลปะ

การจัดระเบียบชีวิตและการอยู่ร่วมกันให้เรียบร้อย รวมทั้งตัวระเบียบนั้นเอง เรียกว่าวินัย

ข้อปฏิบัติต่างๆ ในการจัดสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมในสังคมให้มีระเบียบ เรียกว่า *สิกขาบท*

ข้อปฏิบัติต่างๆ ในการฝึกฝนขัดเกลาพฤติกรรมเพื่อสร้างเสริมสภาพชีวิตให้สอดคล้องเกื้อกูลต่อการปฏิบัติในแนวทางที่จะเข้าถึงจุดหมายที่ต้องการยิ่งๆ ขึ้นไป เรียกว่า *วัตร*

ทั้งหมดนี้เมื่อเรียกคลุมๆ รวมๆ ก็พูดว่า *ศีล*

๒. สมภาติ หมายถึง การฝึกฝนอบรมจิตใจให้สงบแน่วแน่มั่นคง เพื่อให้เป็นจิตใจที่สามารถทำงานหรือใช้การได้ดี โดยเฉพาะในการคิดพิจารณาให้เกิดปัญญา หรือใช้ปัญญาอย่างได้ผล

อนึ่ง จิตใจที่มีสมภาติ จะเป็นจิตใจที่เอื้อหรือเหมาะต่อการพัฒนาของคุณสมบัติต่างๆ เช่น คุณธรรมทั้งหลายที่จะเจริญเพิ่มพูนพ่วงมาด้วยในจิตนั้น

นอกจากนั้น เมื่อจิตใจสงบมั่นคงแน่วแน่มีสมภาติแล้ว ก็จะอยู่ในภาวะที่ปลอดพ้นจากการรบกวนของความเศร้าหมองขุ่นมัวความเร่าร้อนสับสนวุ่นวายต่างๆ จึงเป็นจิตที่ปลอดโปร่ง เบาสบาย เบิกบาน สดชื่น ผ่องใส เป็นสุข

พูดสั้นๆ ว่า เป็นการฝึกฝนพัฒนาจิตใจ ทำให้บุคคลมี *สมรรถภาพจิต* *คุณภาพจิต* และ *สุขภาพจิต*

๓. ปัญญา ได้แก่ การมีความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และการฝึกฝนอบรมหรือพัฒนาให้มีความรู้ความเข้าใจเช่นนั้น ปัญญามีหลายชั้นหลายระดับ เช่น

ขั้นเริ่มต้น ก็คือการรู้เข้าใจสิ่งที่เล่าเรียน สดับตรับฟังข่าวสารข้อมูลต่างๆ และประสบการณ์ที่เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ตลอดจนจนความจำหมายและความรู้สึกนึกคิดที่ปรากฏหรือสัมผัสอยู่ในใจ ปัญญาทำให้รับรู้และมองดู

ประสบการณ์นั้นๆ อย่างถูกต้องตรงความจริง และอย่างบริสุทธิ์ ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยความชอบชัง ยินดียินร้าย ไม่เอนเอียงด้วยอคติต่างๆ

ขั้นต่อไป ได้แก่การพิจารณาวินิจฉัยและคิดการต่างๆ ได้ถูกต้องชัดเจน โดยไม่ถูกกิเลสเช่นความเห็นแก่ได้ และความเกลียดโกรธเคียดแค้นชิงชังเป็นตัวครอบงำชักจูง

ปัญญาอีกด้านหนึ่ง หมายถึงการมองเห็นสิ่งทั้งหลายล่องทะลุถึงเหตุปัจจัยต่างๆ ตลอดจนสามารถเชื่อมโยงความรู้ในสิ่งทั้งหลาย มาใช้แก้ไขปัญหาและทำการสร้างสรรค์ จัดดำเนินการต่างๆ

ปัญญาในขั้นสูงสุด หมายถึงความรู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิต ที่ทำให้หายติดข้องหมกมุ่นในสิ่งทั้งหลาย ซึ่งส่งผลย้อนกลับไปยังจิตใจ ทำให้เกิดความเป็นอิสระหลุดพ้น เป็นอยู่ด้วยความปลอดโปร่งโล่งเบา เบิกบานผ่อนคลายอย่างแท้จริง

สิกขา หรือ *ศีกษา* แปลว่า การฝึกฝนปฏิบัติ หรือเรียนให้รู้และฝึกทำให้ เป็น หลักไตรสิกขา หรือการศึกษา ๓ อย่างนี้ เป็นการฝึกพัฒนาชีวิต ๓ ด้าน คือ ด้านความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทั้งทางวัตถุและทางสังคม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา

ในการกระทำทุกครั้งทุกอย่าง ไม่ว่าจะแสดงพฤติกรรมอะไร หรือมีกิจกรรมใดๆ ก็ตาม เราสามารถฝึกฝนพัฒนาตนและสำรวจตรวจสอบตนเอง ตามหลักไตรสิกขานี้ ให้มีการศึกษาครบทั้งสามอย่าง ทั้งศีล สมาธิ และปัญญา พร้อมกันไปทุกครั้งทุกครั้ง คือเมื่อทำอะไรก็พิจารณาดูว่า

พฤติกรรมหรือการกระทำของเราครั้งนี้ มีการเบียดเบียน จะทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ใครหรือไม่ หรือว่าเป็นไปเพื่อความเกื้อกูล ช่วยเหลือ ส่งเสริม และสร้างสรรค์ (*ศีล*)

ในการกระทำเดียวกันนี้ จิตใจของเราเป็นอย่างไร เราทำด้วยจิตใจที่เห็นแก่ตัว มุ่งร้ายต่อใคร ทำด้วยความโลภ โกรธ หลง หรือไม่ หรือทำด้วยความเมตตา มีความปรารถนาดี ทำด้วยศรัทธา ทำด้วยสติ มีความเพียร มีความรับผิดชอบ เป็นต้น และในขณะที่ทำให้เรามีสภาพจิตใจเป็นอย่างไร เราร้อน หนาว หนาวเย็น อบอุ่น หนาวเหน็บ หรือว่ามีจิตใจที่สงบ ร่าเริง เบิกบาน เป็นสุข เอิบอิ่ม ผ่องใส (สมาธิ)

การกระทำครั้งนี้ เราทำด้วยความรู้ ความเข้าใจ มองเห็นเหตุผล รู้เข้าใจ หลักเกณฑ์และความมุ่งหมาย มองเห็นผลดีผลเสีย และหนทางแก้ไขปรับปรุงพร้อมดีแล้วหรือไม่ (ปัญญา)

เพราะฉะนั้น คนที่ฉลาดจึงสามารถบำเพ็ญสิกขา คือฝึกฝนพัฒนาตน และสำรวจตรวจสอบวัดผลการพัฒนาตนได้เสมอตลอดทุกครั้งทุกเวลา เป็นการทำบำเพ็ญไตรสิกขาในระดับจุลภาคหรือรอบเล็ก คือครบทั้งสามอย่างในพฤติกรรมเดียว หรือในกิจกรรมเดียว พร้อมกันนั้นก็เจริญไตรสิกขาในระดับมหัพภาคหรือรอบใหญ่ คือค่อยๆ ทำทีละส่วนไปด้วย ชนิดที่ดูภายนอกก็เหมือนศึกษาไปตามลำดับทีละอย่าง โดยที่การทำบำเพ็ญไตรสิกขาในระดับจุลภาคนี้ก็จะช่วยให้การเจริญไตรสิกขาในระดับมหัพภาคก้าวหน้าไปด้วยดี แล้วในทางย้อนกลับการเจริญไตรสิกขาในระดับมหัพภาค ก็จะส่งผลให้การทำบำเพ็ญไตรสิกขาในระดับจุลภาคมีความมั่นคงและสมบูรณ์ยิ่งขึ้นจนเต็มเปี่ยมในที่สุด

หลักการทั่วไปของการปฏิบัติธรรม ชุดที่ ๒

ส่วนทาน *ศีล ภาวนา* ที่เรียกว่า *บุญสิกขา* ก็มีสาระสำคัญอย่างเดียวกับไตรสิกขานี้เอง

๑. *ทาน* คือการให้ การเผื่อแผ่แบ่งปัน เพื่อช่วยเหลือกัน เพื่อยึดเหนี่ยวสังคม และเพื่อส่งเสริมความดีงามและการทำสิ่งที่ดี

ทานเป็นเครื่องเสริมการอยู่ร่วมในสังคมให้เป็นไปด้วยดี มีระเบียบมั่นคง ยิ่งขึ้น พร้อมกันนั้นก็เป็นการฝึกหัดขัดเกลากิ่งพฤกษกรรมภายนอกทางกาย วาจา และฝึกฝนอบรมจิตใจให้เจริญยิ่งขึ้นไปในคุณธรรม และความเอิบอ้อมเบิกบานผ่องใส

๒. ศิล ก็มีสาระอย่างศิลปะในไตรสิกขาข้างต้น

๓. ภาวนา แยกเป็นภาวนาในด้านสมาธิ และภาวนาในด้านปัญญา ตรงกับที่ได้บรรยายมาแล้ว

การปฏิบัติธรรมในความหมายที่เราพูดกันมาก ตามที่นิยมกันในปัจจุบันนี้ เป็นการจำกัดแคบในระดับภาวนา คือเป็นการปฏิบัติในระดับภาวนาและเน้นที่รูปแบบ เช่นไปนั่งสมาธิ เข้าไปในวัดที่วิเวก เข้าไปในป่า ก็เลยจะขอพูดเจาะจงเฉพาะระดับนี้เสียทีหนึ่งก่อน ว่าในแง่ที่เรานิยมปฏิบัติธรรมคือไปบำเพ็ญสมาธิเป็นต้นนี้ เราจะต้องรู้จักตัวภาวนาเสียก่อนว่ามันเป็นอย่างไร

ภาวนา นั้น จะต้องแยกจากภาวนาในภาษาไทยก่อน คือ ไม่ใช่เป็นเพียงมามุบมิบๆ แต่ปาก แล้วบอกว่าเป็นภาวนา หรือเอาถ้อยคำในภาษาพระ เอามนต์เอาคาถามาท่องมาบ่นแล้วว่าเป็นภาวนา ไม่ใช่อย่างนั้น

ภาวนา แปลว่า ทำให้เกิดให้มีขึ้น ทำให้เป็นขึ้น สิ่งที่ยังไม่เป็นก็ทำให้มันเป็น สิ่งที่ยังไม่มีก็ทำให้มันมีขึ้น เรียกว่าภาวนา เพราะฉะนั้น จึงเป็นการปฏิบัติฝึกหัด หรือลงมือทำ ภาวนาจึงแปลอีกความหมายหนึ่งว่า การฝึกอบรม ฝึกนั้น เมื่อยังไม่เป็นก็ทำให้มันเป็น อบรมนั้น เมื่อยังไม่มีการให้มีขึ้น ยิ่งกว่านั้น เมื่อทำให้เกิดให้มี ให้เป็นขึ้นมาแล้ว ก็ต้องทำให้เจริญงอกงาม เพิ่มพูนพร้อมขึ้นไปด้วยจนเต็มที

ภาวนาจึงมีความหมายตรงกับคำว่า พัฒนา ด้วย และจึงแปลง่ายๆ ว่า เจริญ

ในภาษาไทยแต่โบราณมาก็นิยมแปล *ภาวนา* ว่าเจริญ เช่น เจริญสมาธิ เรียกว่าสมาธิภาวนา เจริญเมตตา เรียกว่าเมตตาภาวนา เจริญวิปัสสนา เรียกว่าวิปัสสนาภาวนา

ตกลงว่า ภาวนา แปลว่าการฝึกอบรมหรือการเจริญ หรือการทำให้เป็นใหม่ขึ้นมา และพัฒนาให้องกามบริบูรณ์

การภาวนาในระดับที่เราต้องการในที่นี้แยกเป็น ๒ อย่างคือจิตตภาวนา การฝึกอบรมจิตใจ อย่างหนึ่ง และปัญญาภาวนา การฝึกอบรมปัญญา อีกอย่างหนึ่ง

ถ้าใช้ตามนิยมของภาษาสมัยใหม่ เจริญ แปลว่า พัฒนา เพราะฉะนั้นจิตตภาวนา ก็แปลว่า การพัฒนาจิต หรือพัฒนาจิตใจ ส่วนปัญญาภาวนา ก็แปลว่า การพัฒนาปัญญา

จิตตภาวนานั้น เรียกง่ายๆ ว่า สมถะ บางทีก็เรียกว่าสมถภาวนา สมถะนี้ตัวแก่นของมันแท้ๆ คือสมาธิ เพราะสมถะนั้นแปลว่า ความสงบ ตัวแก่นของความสงบก็คือสมาธิ ความมีใจแน่วแน่ สมถะนั้นมุ่งที่ตัวสมาธิ จะว่าสมาธิเป็นสาระของสมถะก็ได้ ฉะนั้นก็เลยเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สมาธิภาวนา

คำว่าจิตตภาวนาก็ดี สมถภาวนาก็ดี สมาธิภาวนาก็ดี จึงใช้แทนกันได้หมด

ต่อไปอย่างที่สอง ปัญญาภาวนานั้นเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า วิปัสสนาภาวนา การเจริญวิปัสสนา มุ่งให้เกิดปัญญา คือ ปัญญาที่เข้าใจความจริงของสิ่งทั้งหลาย ปัญญาในขั้นที่รู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง เรียกว่าวิปัสสนา แปลว่ารู้แจ้ง ไม่ใช่รู้แค่ทำมาหาเลี้ยงชีพได้เท่านั้น แต่รู้สภาวะ รู้สภาพความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย จึงเรียกว่า วิปัสสนา ซึ่งก็เป็นปัญญาระดับหนึ่งนั่นแหละ

เพราะฉะนั้น วิปัสสนาภาวนา ถ้าจะเรียกให้กว้างก็เป็นปัญญาภาวนา

ตกลงก็แยกภาวนาเป็น ๒ อย่าง

อย่างหนึ่ง เรียกว่า จิตตภาวนาบ้าง สมถภาวนาบ้าง สมาธิภาวนาบ้าง

อย่างที่สอง เรียกว่า ปัญญาภาวนา หรือเรียกให้แคบจำกัดลงไปว่า
วิปัสสนาภาวนา

เอาละเรื่องภาวนาก็ทำความเข้าใจกันง่ายๆ อย่างนี้

อย่างไรก็ตาม ได้บอกข้างต้นแล้วว่า ทาน ศีล ภาวนานี้ ท่านมุ่งสำหรับ
ศฤงษ์ ดังนั้น บุญสิกขาจึงเน้นข้อปฏิบัติขั้นต้นๆ หรือขั้นพื้นฐาน คือ ทานเน้นที่
อามิสทาน ได้แก่การให้วัตถุ ศีลเน้นที่ศีล ๕ หรือขยับขึ้นไปอีกก็เป็นศีล ๘ ส่วน
ภาวนาในที่นี้ ก็เน้นแค่เมตตาภาวนา คือการเจริญเมตตาหรือโมหิตริ ที่จะ
เป็นพื้นฐานแห่งสันติสุขของสังคม ถ้าสามารถทำได้มากกว่านั้น ก็ขยายออกไปสู่จิตต
ภาวนา และปัญญาภาวนาเต็มรูปอย่างที่ว่าข้างต้น

ทั้ง ๒ ชุด คือ ทาน ศีล ภาวนา กับ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ ที่จริงก็เรื่อง
เดียวกัน แต่ชุดหนึ่งเน้นด้านภายนอก เน้นด้านหยาบ จัดเป็นทาน ศีล และภาวนา
โดยขยายด้านนอกเป็น ๒ อย่าง คือ ทาน กับ ศีล เอาข้างใน ๒ อย่างคือ สมาธิ
และปัญญาไปยุบเป็นภาวนาอย่างเดียว

ส่วนชุดศีล สมาธิ ปัญญา นั้น เอาด้านในคือภาวนาไปแยกละเอียดเป็น
จิตใจ(สมาธิ) กับปัญญา แต่ด้านนอกคือ ทานกับศีลนั้นรวมเป็นอันเดียว เพราะ
ว่า ศีลนั้นหลักการก็คืออยู่ร่วมกันด้วยดีกับผู้อื่นในสังคม ส่วนทานก็เป็นองค์ประกอบ
ในการที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดีกับผู้อื่นในสังคม ก็เลยมารวมอยู่ในคำว่าศีล

เพราะฉะนั้น เมื่อท่านได้ฟังคำว่า ทาน ศีล ภาวนา กับ ศีล สมาธิ ปัญญา
นี้ ก็ให้ทราบว่าเป็นระบบอันเดียวกัน แต่เราแยกเพื่อให้เห็นจุดเน้นที่ต่างกัน

สำหรับคฤหัสถ์จะเน้นด้านนอก จัดเป็นทาน ศีล ภาวนา แต่สำหรับพระสงฆ์จะเน้นด้านใน วางหลักเป็นศีล สมาธิ ปัญญา

อนึ่ง ชื่อเรียกก็คล้ายๆ กัน ชุต ศีล สมาธิ ปัญญา ทุกท่านรู้จักกันดีแล้วว่า ไตรสิกขา ไตร แปลว่า ๓ สิกขา คือ การศึกษา รวมเป็น**ไตรสิกขา** แปลว่า การศึกษา ๓ อย่าง

ส่วนชุตทาน ศีล ภาวนา เรียกชื่อต่างไปนิดหนึ่งว่า**บุญญสิกขา** หรือ **บุญสิกขา** ก็คือ การฝึกฝนในเรื่องความดี หรือการฝึกหัดทำความดีนั่นเอง บุญญ=ความดี สิกขา=การฝึกอบรม คือการฝึกฝนปฏิบัติอบรมในเรื่องความดี การทำให้คนเจริญงอกงามขึ้นในความดีต่างๆ ด้วยทาน ศีล ภาวนา

รวมแล้วทั้ง ๒ ชุตก็เป็นอันเดียวกัน ต่างกันที่จุดเน้นดังกล่าว

เมื่อปฏิบัติธรรมตามหลักไตรสิกขา หรือบุญญสิกขา ๓ ประการ อย่างถูกต้องดีแล้ว ก็ จะเข้าถึงชีวิตที่ดีงาม มีความสุขที่แท้จริง โดยเข้าถึงธรรมและความสุขทั้ง ๓ ระดับ ได้จนถึงที่สุด ดังได้กล่าวแล้วแต่เบื้องต้น

วาสนาสร้างเองได้*

ขออนุโมทนาโยมญาติมิตรทุกท่านที่มาทำบุญวันนี้ โดยปรารถนาโอกาสมงคลในช่วงวันเกิด ที่จริงระยะนี้มีหลายท่านที่เป็นเจ้าของวันเกิด ก็ขออนุโมทนา รวมไปถึงพร้อมกัน

โดยเฉพาะเวลานี้ก็ใกล้ปีใหม่ด้วย สำหรับปีใหม่นี้โยมญาติมิตรทั้งหลายได้หมดทุกท่าน เพราะฉะนั้นในช่วงนี้ที่ใกล้จะขึ้นปีใหม่ ก็เลยขออวยชัยให้พรแก่ทุกท่านพร้อมกันไป ส่วนท่านที่เป็นเจ้าของวันเกิดก็ได้ทั้งสองอย่าง คือทั้งปีใหม่และวันเกิดด้วย

* พรวันเกิด ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) ในการถวายสังฆทาน ในช่วงระยะวันเกิดของ พลโท นายแพทย์ดำรงค์ ธนะชานันท์ คุณนงเยาว์ ธนะชานันท์ คุณวาฬิสรา สิปปลา (Valisa Sipila) ที่วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๔๔ (ปรารภวันเกิดของ ดร.สุรีย ภูมิภมร ด้วย แต่ ดร.สุรีย ติดภารกิจอยู่ต่างจังหวัด ดร.อรพินท์ ภูมิภมร ร่วมพิธีแทน)

วันเกิดเป็นวันดี เพราะเราทำให้ดี

ทั้งวันเกิด และวันขึ้นปีใหม่นี้ เป็นอันว่าดีทั้งนั้น ที่ว่าดีก็เพราะเราทำให้ดีนั่นเอง ที่ว่าทำให้ดี ทำอย่างไร ก็เริ่มตั้งแต่ทำให้ใจดี

ทำให้ใจดี ให้ร้ายแรงเบิกบานแจ่มใส และตั้งใจดีคิดดี ท่านเรียกว่าเป็นมโนกรรมที่เป็นบุญเป็นบุญกุศล ตอนนี้แหละมงคลเกิดขึ้นทันที

ทีนี้พอใจดี สบายใจมองใสเบิกบาน คิดในทางที่ดี และตั้งใจดีว่าจะทำอะไร ที่เป็นเรื่องดี ๆ แล้วต่อไป ก็พูดดี ต่อจากนั้นที่สำคัญก็ทำออกมาข้างนอกดี นี่แหละเป็นมงคลที่แท้จริง

ทำบุญวันเกิดให้เป็นการเริ่มต้นที่ดี

วันเกิดนั้นเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต ทุกคนที่มีชีวิตยืนยาวมาจนบัดนี้ก็เริ่มจากการเกิดทั้งนั้น แต่สำหรับชาวพุทธเราไม่ว่าจะปรารถนาหรือนึกถึงอะไรก็ตาม ก็จะทำให้เป็นบุญเป็นกุศล คือทำให้เป็นเรื่องดีไปหมด

ในการทำให้ดีนั้น สำหรับวันเกิดเราก็มองหาความหมายก่อน โดยทั่วไปก็จะมองว่าการทำบุญวันเกิดนั้น เป็นการเริ่มต้นที่ดี เพราะวันเกิดก็คือวันเริ่มต้นของชีวิตในแต่ละรอบปี การทำบุญวันเกิดก็คือการเริ่มต้นอายุในรอบปีต่อไปด้วยการทำความดี โดยเริ่มต้นดีด้วยการทำบุญ ทำกุศล เรียกว่าเป็นนิมิตให้เกิดความสุขความเจริญ นี่ก็อย่างหนึ่ง

วันเกิด คือ วันที่เตือนใจให้เกิดกันให้ดีๆ

ความหมายอีกอย่างหนึ่งก็คือ เราพูดว่าวันเกิด ก็เกิดกันมาตั้งนานแล้วนี่ จะเกิดอย่างไรอีก แต่ทางพระท่านบอกว่าเราเกิดอยู่เรื่อยๆ เวลานี้เราก็กินอยู่ตลอดเวลา ถ้าเราไม่เกิดอยู่เรื่อยๆ เราก็กินไม่ได้

วาสนาสร้างเองได้

การเกิดนี้มีทั้งรูปธรรม และนามธรรม

ในกรณีนี้ การเกิดทางนามธรรมกลับเห็นง่าย คือ การเกิดทางจิตใจ ซึ่งเราก็มุดกันอยู่เสมอ เช่น เกิดความสุข เกิดความสดชื่น เกิดปีติ เกิดความเบิกบานใจ เกิดเมตตา เกิดศรัทธา เกิดทั้งนั้น

ที่เราเป็นอยู่นี้ เต็มวงก็เกิดอันโน้น เต็มวงก็เกิดอันนี้ คือเกิดกุศลหรืออกุศลในใจ ในทางไม่ดีก็เกิดความโกรธ เกิดความเกลียด เกิดความกลัว อย่างนี้ไม่ดี เรียกว่าเกิดอกุศล

เมื่อถึงวันเกิดก็เลยเป็นเครื่องเตือนใจสำหรับชาวพุทธว่าให้เกิดดี ๆ นะ คือเกิดกุศลในใจ เราก็มามาตั้งใจทำให้เกิดความสุข เกิดปีติ เกิดศรัทธา เกิดเมตตา เกิดความสดชื่น เกิดความอิมใจ เกิดความแจ่มใส เกิดความเบิกบานใจ ถ้าเกิดอย่างนี้เรื่อยๆ ต่อไปก็จะมีความสุข และความเจริญอย่างแน่นอน

ฉะนั้น วิธีดำเนินชีวิตอย่างหนึ่งก็คือ เกิดให้ดี โดยทำใจของเราให้เกิดกุศล และการเกิดที่ประเสริฐสุดก็คือการเกิดของกุศลนี้แหละ

เมื่อใดใจเกิดกุศล จะเป็นด้านความรู้สึกที่สบาย ผ่องใส เอิบอ้อม เบิกบานใจก็ตาม เป็นคุณธรรม เช่น เมตตา ไมตรีก็ตาม หรือเป็นความคิดที่ดีว่าจะทำโน่นทำนี่ ที่เป็นการสร้างสรรค์ ช่วยเหลือกัน ร่วมมือกัน เอื้อเฟื้อกันก็ตาม เกิดอย่างนี้แล้วมีแต่ดีทั้งนั้น

นี่แหละคือวันเกิดที่ที่มีความหมายเป็นการเริ่มต้นที่ดี เมื่อเกิดอย่างนี้แล้วต่อไปก็ออกสู่การกระทำ มีการปฏิบัติที่ดีไปหมด

เราสร้างวาสนา แล้ววาสนาก็ตำสร้างเรา

ถ้าใจของเราเกิดอย่างนี้บ่อยๆ จิตก็จะคุ้นเป็นนิสัย คือคนเรานี้ อยู่ด้วยความเคยชินเป็นส่วนใหญ่ เราไม่ค่อยรู้ตัวหรือกว่า ที่เราอยู่กันนี้เราทำอะไรๆ ไปตามความเคยชิน ไม่ว่าจะพูดกับใคร จะเดินอย่างไร เวลาามีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น เราจะตอบสนองอย่างไร ฯลฯ เรามักจะทำตามความเคยชิน

ที่นี้ก่อนจะมีความเคยชินก็ต้องมีการสะสมขึ้นมา คือทำบ่อยๆ บ่อยจนทำได้โดยไม่รู้ตัว

แต่ที่นี้ท่านเตือนว่า ถ้าเราปล่อยไปอย่างนี้ มันจะเคยชินแบบไม่แน่นอนว่าจะร้ายหรือจะดี และเราก็จะไม่เป็นตัวของตัวเอง ท่านก็เลยบอกว่าให้มีเจตนาตั้งใจสร้างความเคยชินที่ดี

ความเคยชินที่เกิดขึ้นนี้ท่านเรียกว่า “วาสนา” ซึ่งเป็นความหมายที่แท้และดั้งเดิม ไม่ใช่ความหมายในภาษาไทยที่เพี้ยนไป

วาสนา ก็คือความเคยชิน ตั้งแต่ของจิตใจ ตลอดจนการแสดงออกที่กลายเป็นลักษณะประจำตัว ใครมีความเคยชินอย่างไร ก็เป็นวาสนาของคนนั้นอย่างนั้น และเขาก็จะทำอะไรๆ ไปตามวาสนาของเขา หรือวาสนาก็จะพาเขาไปให้ทำอย่างนั้นๆ

เวลาพบเห็นอะไร ใครสั่งสมจิตใจชอบมาทางไหน ก็ไปทางนั้น เช่น มีของเล็กๆ ๒-๓ อย่าง คนไหนชอบสิ่งไหนก็จะหันเข้าหาแต่สิ่งนั้น

แม้แต่ไปตลาด ไปร้านค้า ไปที่นั่นมีร้านค้าหลายอย่าง อาจจะเป็นห้างสรรพสินค้า เดินไปด้วยกัน คนหนึ่งชอบหนังสือก็ไปเข้าร้านหนังสือ อีกคนไปเข้าร้านขายของเครื่องใช้ เครื่องครัว เป็นต้น แต่อีกคนหนึ่งไปเข้าร้านขายของฟุ่มเฟือย

วาสนาสร้างเองได้

อย่างนี้แหละเรียกว่า *วาสนาพาไป* คือ ใครสะสมเคยชินมาอย่างไร ก็ไปตามนั้น และวาสนานี้แหละจะเป็นตัวการที่ทำให้ชีวิตของเราผันแปรไปตามมัน พระท่านมองวาสนาอย่างนี้

เพราะฉะนั้น วาสนาจึงเป็นเหตุเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เราเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ โดยไม่รู้ตัว ท่านก็เลยบอกว่าให้เรามาตั้งใจสร้างวาสนาให้ดี เพราะวาสนานั้นสร้างได้

คนไทยเราชอบพูดว่าวาสนานี้แข่งกันไม่ได้ แต่พระบอกว่ให้แก้ไขวาสนาให้เราปรับปรุงวาสนา เพราะมันอยู่ที่ตัวเรา ที่สร้างมันขึ้นมา แต่การแก้ไขอาจจะยากสักหน่อย เพราะความเคยชินนี้แก้ยากมาก แต่แก้ได้ปรับปรุงได้ ถ้าเราทำ ก็จะมีผลดีต่อชีวิตอย่างมากมาย

ขอให้จำไว้เป็นคติประจำใจเลยว่า “*วาสนามีไว้แก้ไข ไม่ใช่มีไว้แข่งขัน*”

ถ้าคิดเป็น ก็พลิกวาสนาได้

บางคนเกิดมาจน บอกว่าตนมีวาสนาไม่ดี หรือบางทีบอกว่า เราไม่มีวาสนา พูดอย่างนี้ยังไม่ถูก คนจนวาสนาก็มี วาสนาไม่ดีก็มี คนมีก็อับวาสนาได้

ถ้าเกิดมาจนแล้ว มัวแต่हतหู่ ระย่อ ท้อแท้ใจ ได้แต่ขุ่นมัว เศร้าหมอง คิดอย่างนี้อยู่เรื่อย ก็แน่นอนละว่าวาสนาไม่ดี เพราะคิดเคยชินในทางไม่ดี จนความท้อแท้อ่อนแอกลายเป็นลักษณะประจำตัว

แต่ถ้าเกิดมาจนแล้วคิดถูกทางว่า ก็ดีนี่ เราเกิดมาจนนี้แหละเจอแบบฝึกหัดมาก พระท่านว่าคนนี้เป็นสัตว์พิเศษ จะประเสริฐได้ด้วยการศึกษา เพราะเราจน เราจึงมีเรื่องยากลำบากที่จะต้องทำ มีปัญหาให้ต้องคิดและเพียรพยายามแก้ไขมาก นี่แหละคือได้ทำแบบฝึกหัดมาก

เมื่อเราทำแบบฝึกหัดมาก เราก็จะยิ่งพัฒนามาก ได้พัฒนาทักษะให้ทำ

อะไรได้ขำขันขำฉาน พัฒนาจิตใจให้เข้มแข็งอดทน มีความเพียรพยายาม ใจสู้ จะฝึกสติฝึกสมาธิก็ได้ทั้งนั้น และที่สำคัญยอดเยี่ยมคือได้ฝึกปัญญา ในการคิดหาทางแก้ไขปัญหา

คนที่เกิดมาร่ำรวยมั่งมี ถ้าไม่รู้จักคิด ไม่หาแบบฝึกหัดมาทำ มัวแต่หลงเพลิดเพลินในความสุขสบาย นั้นแหละจะเป็นวาสนาไม่ดี ต่อไปจะกลายเป็นคนอ่อนแอ ทำอะไรไม่เป็น ปัญญาก็ไม่พัฒนา กลายเป็นคนเสียเปรียบ

เพราะฉะนั้น ใครจะได้เปรียบหรือเสียเปรียบ จะดูที่ฐานะข้างนอก ว่ารวยว่าจน เป็นต้น ยังไม่แน่ คนที่รู้จักคิด คิดเป็น คิดถูกต้อง สามารถพลิกความเสียเปรียบเป็นความได้เปรียบ แต่คนที่คิดผิด กลับพลิกความได้เปรียบเป็นความเสียเปรียบ และทำวาสนาให้ตกต่ำไปเลย

จึงต้องจำไว้ให้แน่นว่า ไม่มีใครเสียเปรียบหรือได้เปรียบอย่างสมบูรณ์ ถ้าคิดเป็น ก็พลิกความเสียเปรียบให้เป็นความได้เปรียบได้ แต่อย่าเอาเปรียบกันเลย เรามาสร้างวาสนากันให้ดี จะดีกว่า

พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์นั้นเป็นผู้ที่พ้นจากอำนาจของวาสนา พระพุทธเจ้าทรงละกิเลสพร้อมทั้งวาสนาได้หมด หมายความว่า พระองค์ไม่ได้อยู่ใต้อำนาจความเคยชิน แต่อยู่ด้วยสติปัญญา

มาสร้างวาสนาดีๆ ที่จะให้มีความสุข

ที่นี้เรื่องของคนสามัญก็คือ พยายามแก้ไขวาสนาที่ไม่ดี และปรับปรุงสร้างวาสนาให้เป็นไปในทางที่ดี คือการที่เราตั้งใจทำจิตใจให้เกิดเป็นกุศลอยู่เสมอ

จิตใจของเราจะไปตามที่มันเคยชิน อย่างคนที่เคยชินในการปรุงแต่งไม่ดี ไปนั่งไหนเดี๋ยวก็ไปเก็บเอาอารมณ์ที่ผ่านมา ที่กระทบกระทั่งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น แล้วนำมาครุ่นคิด กระทบกระทั่งตัวเอง ทำให้ไม่สบาย

วาสนาสร้างเองได้

ทีนี้ถ้าเรารู้ตัวมีสติ ก็ยังได้ ถ้าคิดอะไรไม่ดีขึ้นมา ก็หยุด แล้วเอาสติไปจับ คือไปนึกระลึกเอาสิ่งที่ดีขึ้นมา ระลึกขึ้นมาแล้วทำจิตใจให้สบาย ประุ่งแต่งในทางที่ดีต่อไปจิตใจก็จะเคย พอไปนั่งไหนอยู่เฉยๆ จิตก็จะสบาย นี่ก็ถึงเรื่องที่ดีๆ แล้วก็มีความสุข

คนเรานี้สร้างความสุขได้ สร้างวาสนาให้แก่ตัวเองได้ สร้างวิถีชีวิตได้ ด้วยการกระทำอย่างที่ว่ามานี้ คือให้มีการเกิดบ่อยๆ ของสิ่งที่ดีงาม เพราะฉะนั้นการเกิดจึงเป็นนิमित หมายความว่าให้ชาวพุทธได้คิดหรือได้ประโยชน์จากวันเกิด

ถ้าญาติโยมนำวิธีปฏิบัติทางพระไปใช้จริงๆ วันเกิดจะมีประโยชน์แน่นอน จะเป็นบุญเป็นกุศล ทำให้เกิดความเจริญงอกงาม อย่างน้อยก็เตือนตนเองว่าเราจะให้เกิดแต่กุศลนะ เราจะไม่ยอมให้เกิดอกุศล เช่น ใจที่ขุ่นมัว เศร้าหมองเราไม่เอาทั้งนั้น

จิตใจที่ดี ต้องเกิดห้าอย่างนี้เป็นประจำ

เพราะฉะนั้นจึงมีหลักที่แสดงพัฒนาการของจิตใจว่า จิตใจของชาวพุทธหรือจิตใจที่ดี ต้องมีคุณสมบัติ ๕ อย่าง คือ

๑. มีปราโมทย์ ความร่าเริงเบิกบานใจ
๒. มีปีติ ความอิ่มใจ
๓. มีปีสัทธิ ความสงบเย็นผ่อนคลาย สบายใจ
๔. มีสุข ความคล่องใจ โปร่งใจ ฉ่ำชื่นรื่นใจ ไม่มีอะไรมาบีบคั้นหรือระคายเคือง
๕. มีสมาธิ ความมีใจแน่วแน่ สงบ มั่นคง ไม่หวั่นไหว ไม่ถูกอารมณ์ต่างๆ

มารบกวาน

ถ้าทำให้มีคุณสมบัติ ๕ อย่างนี้ได้ ก็จะเป็นจิตใจที่เจริญงอกงามในธรรม
สภาวะจิต ๕ ประการนี้โปรดจำไว้เลยว่าให้มีเป็นประจำ

พระพุทธเจ้าตรัสบ่อยๆ ว่า เมื่อปฏิบัติธรรมถูกต้องแล้ว พิสูจน์ได้อย่าง
หนึ่ง คือเกิดสภาพจิต ๕ ประการนี้ ถ้าใครไม่เกิด แสดงว่าการปฏิบัติยังไม่
ก้าวหน้า คือต้องมี ๑. ปราโมทย์ ๒. ปีติ ๓. ปัสสัทธิ ๔. สุข ๕. สมภา

พอห้าตัวนี้มาแล้วปัญญา ก็จะผ่องใส แล้วจะคิดจะทำอะไรก็จะเดินหน้าไป
ตลอดจนการปฏิบัติธรรมก็จะก้าวไปสู่โพธิญาณได้ด้วยดี

เพราะฉะนั้น ในวันเกิดก็ขอให้ได้อย่างน้อย ๒ ประการนี้ คือ *เริ่มต้นดี* และ
ให้เกิดสิ่งที่ดี ก็คุ้มเลย ชีวิตจะเจริญงอกงามมีความสุขแน่นอน

เกิด คือ เชื่อมต่อกับกำเนิด กับความงอกงามต่อไป

เรื่องวันเกิดนี้พูดได้หลายอย่าง หลายแง่ เพราะมีความหมายมากมาย
ความหมายอีกอย่างหนึ่งของการเกิด ก็คือเป็นจุด*เชื่อมต่อ*

มิใช่ว่าเกิดมาคือการเริ่มต้นใหม่โดยไม่มีอะไรมาก่อน แต่การเกิดนี้เป็นจุด
เชื่อมต่อ และถ้าใช้เป็น จุดเชื่อมก็ทำให้เราได้ประโยชน์มากมาย เชื่อมต่ออะไร
เชื่อมเรา กับคุณพ่อ-คุณแม่

๑. การเกิดเป็นตัวเชื่อมต่อตัวเราผู้เกิด กับท่านผู้ให้กำเนิด เพราะฉะนั้น
ทันทีที่ใครคนใดคนหนึ่งเกิดนั้น อีกคนหนึ่งก็เกิดด้วย คือพ่อลูกเกิด พ่อแม่ก็เกิดด้วย

คนที่ยังไม่ได้เป็นพ่อแม่ พอมีลูกเกิด ตัวเองก็เกิดเป็นพ่อเป็นแม่ทันที
เพราะฉะนั้นวันเกิดของเรา จึงเป็นวันเกิดของคุณพ่อคุณแม่ด้วย

ด้วยเหตุนี้ วันเกิดนี้ในแง่หนึ่งจึงเป็นวันที่*ระลึกถึงบิดามารดา* และจะเป็น

ตัวเชื่อมให้เรามีความผูกพันกับท่านผู้ให้กำเนิด แล้วก็จะมีความสุขร่วมกัน

อย่างเช่นลูก เมื่อถึงวันเกิด ก็นึกถึงคุณพ่อ-คุณแม่ และทำอะไร ที่จะทำ ให้ระลึกถึงกัน และมีความสุขร่วมกัน

จากคุณพ่อ-คุณแม่ ก็โยกไปหาคนอื่นอีก เช่น พี่น้อง ปู่ย่าตายาย คนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสัมพันธ์กันไปหมด นี่คือการเกิดเป็นตัวต่อและเชื่อม

เชื่อมฐานวัฒนธรรมไทย กับความเจริญที่จะก้าวหน้าต่อไป

๒. การเกิดนี้เชื่อมไปถึงพื้นฐานของเรา เช่น เมื่อเราเกิดเป็นคนไทย ชีวิตของเราที่เป็นพื้นเดิม ก็มีรากฐานคือวัฒนธรรมไทย เราเกิดมาท่ามกลางสิ่งแวดล้อมนี้ วัฒนธรรมไทยก็หล่อหลอมชีวิตของเรา เราจะต้องรู้จักเอาประโยชน์จากวัฒนธรรมไทย

ต่อจากพื้นฐานนี้เราก็ก้าวไปข้างหน้า และพบวัฒนธรรมภายนอก ตลอดจนพบความเจริญอะไรต่างๆ ถ้าเราใช้เป็น เราก็จะได้ประโยชน์ทั้งสองด้าน คือ

ก) เราจะมีพื้นฐานของเราที่มั่นคง ให้การเกิดเป็นตัวยึดพื้นฐานของเราไว้ได้ด้วย รากฐานทางวัฒนธรรมที่เรามี เราก็ไม่ละทิ้ง แต่เราเอาส่วนที่ดีมาสร้างตัวให้เป็นพื้นฐานที่มั่นคง

ข) สิ่งใหม่ๆ เราก็ก้าวไปรับ ไปทำ ก้าวไปสร้างสรรค์

ถ้าเราได้ทั้งสองด้านนี้ เราจะมีความเจริญงอกงาม คือ ทั้งมีพื้นฐานที่ดี และสามารถก้าวไปข้างหน้าได้อย่างมั่นคง

หมายความว่า ไม่ให้ขาดทั้งสองด้าน ทั้งพื้นฐานเดิม ที่เป็นรากฐานเก่า และทั้งด้านใหม่ที่จะก้าวไปข้างหน้า คนที่จะเจริญงอกงามต้องได้ทั้งสองด้านนี้ จึงจะมีการพัฒนาที่สมบูรณ์

นึกถึงวันเกิด ช่วยให้มีหลงเตลิดออกจากธรรมชาติ

เชื่อมบุคคลในสังคม กับชีวิตในธรรมชาติ

๓. การเกิดเป็นตัวเชื่อมต่อกันและสังคม กับธรรมชาติ คนเราที่เกิดมานี้ ตัวแท้ๆ ยังไม่มีอะไร ก็เป็นชีวิตเท่านั้น ชีวิตนี้เป็นธรรมชาติ ชีวิตนี้อยู่ท่ามกลางธรรมชาติ เกิดจากธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ เนื้อตัวชีวิตของเรานี้เป็นธรรมชาติ

เมื่อเกิดมาแล้ว เราจึงเริ่มมีฐานะใหม่ คือสถานะในทางสังคม คือเป็นบุคคล เราก็จะเป็นบุคคลในสังคม เป็นลูกของคุณพ่อคุณแม่ เป็นพี่ของคนนั้น เป็นน้องของคนนี้ แล้วก็ก้าวเข้าไปในสังคมโดยมีฐานะต่างๆ

บางที่เราก้าวเข้าไปในฐานะที่สอง คือเป็น*บุคคลในสังคม* จนลืมฐานะที่หนึ่ง คือ *ความเป็นชีวิตที่อยู่ในธรรมชาติ* เรานึกถึงแต่ความเป็นบุคคลที่ไปเที่ยวมีบทบาทนั่นนี่ๆ จนลืมตัวเอง

ทางพระท่านเตือนเสมอว่า อย่าลืมสถานะเดิมแท้ที่เป็นพื้นฐานของเราว่า ชีวิตเป็นธรรมชาติ คนใดที่ได้ทั้งสองด้าน คนนั้นจึงจะมีชีวิตที่เจริญงอกงามสมบูรณ์

แต่คนเรานี้จำนวนมากมักจะ*ลืมด้านชีวิต* และ*ได้แค่ด้านบุคคล* คือนึกถึงแต่ด้านการอยู่ร่วมสังคม นึกถึงการที่จะมีฐานะอย่างนั้นอย่างนี้ จนลืมชีวิตที่เป็นพื้นฐาน

แม้แต่จะกินอาหาร ถ้าเราลืมพื้นฐานด้านชีวิตเสียแล้ว เราก็พลาด ถ้าเรามัวนึกถึงในแง่การเป็นบุคคลในสังคม เวลารับประทานอาหารเราก็นึกไปโนงว่าเรามีฐานะอะไร ควรจะกินอะไรให้สมฐานะ ดีไม่ดีก็ไปตามค่านิยมให้โก้ให้เก๋ เป็นต้น

แต่ถ้าเรานึกถึงในแง่ของชีวิต ก็คิดเพียงว่า การกินอาหารนั้นเพื่อให้ร่างกายแข็งแรง ให้ชีวิตดำเนินไปได้ ต้องกินให้สุขภาพดีนะ อย่ากินให้เป็นโทษต่อร่างกาย

อาหารแค่นี้พอดีแก่ความต้องการของร่างกาย อาหารประเภทไหนมีคุณภาพ เป็นประโยชน์ต่อชีวิต เราก็กินอย่างนั้นแค่นั้น

ถ้าเราไม่ลืมหินฐานของชีวิตในด้านธรรมชาติ เราจะรักษาตัวแท้ของชีวิตไว้ได้ ส่วนที่เหลือในด้านความเป็นบุคคล ก็เป็นเพียงตัวประกอบ แต่ปัจจุบันนี้เรามักจะเอาด้านบุคคลเป็นหลัก จนกระทั่งลืมหินฐานชีวิตไป ทำให้ด้านธรรมชาติสูญเสีย เราจึงมีชีวิตที่ไม่สมบูรณ์

วันเกิดนี่จึงเป็นเครื่องเตือนใจ โดยเป็นตัวเชื่อมว่า โดยเนื้อแท้ นั้น ฐานของเราเป็นธรรมชาตินะ อย่าลืมหินส่วนที่เป็นด้านธรรมชาตินี้ ส่วนด้านที่เป็นบุคคลเราก็ทำให้ดี ให้ได้ผล ให้สองด้านมาประสานกลมกลืนกัน ทั้งด้านชีวิตที่เป็นธรรมชาติ และด้านเป็นบุคคลที่อยู่ในสังคม ถ้าอย่างนี้แล้วชีวิตก็จะสมบูรณ์

มีชีวิตอยู่ไปนานเท่าไรๆ ก็อย่าลืมหินหลักการข้อนี้

วันเกิดทำให้ไม่ลืมหินที่จะหวนกลับมาพัฒนาชีวิต ที่เป็นตัวแท้ของเรา

อีกอย่างหนึ่ง การมองตัวเองให้ถึงธรรมชาติที่เป็นชีวิตนี้ เราจะได้กำไร คือหลักการของพระศาสนา จะมาเสริมให้เราพัฒนาตัวชีวิตที่แท้ ไม่ใช่พัฒนาแต่สิ่งภายนอกอย่างเดียว

บางทีเราลืมหิน มัวแต่แสวงหาอะไร ที่เป็นของภายนอก ที่พระท่านบอกว่าเป็นของนอกกาย จนพระรุ้งพระรัง เสร็จแล้วสิ่งเหล่านี้ก็กลับมาทักทุกซีให้แก่ตนเอง

ชีวิตในด้านที่แท้จริงนั้น เมื่อเราไม่ลืมหินแล้วพระพุทธศาสนาก็เข้ามาได้ ท่านก็จะสอนให้พัฒนาชีวิตของเราว่า ชีวิตของเรานี้ นอกจากจากด้าน *การถือสารแสดงออกสัมพันธ์กับโลกภายนอกแล้ว* ลึกเข้าไปยังมีด้านจิตใจ และอีกด้านหนึ่ง

คือ ปัญญา เราจะต้องมีความรู้เท่าทันชีวิตนี้ รู้เท่าทันโลก เป็นต้น ถึงตอนนั้นก็เข้ามาสู่ศีล สมาธิ ปัญญา

เราจะต้องพัฒนาชีวิตของเรา ให้ชีวิตที่เกิดมาแล้วนี้ได้เข้าถึงภาวะที่ดีที่ประเสริฐของมัน ไม่ใช่ดีแต่ข้างนอกอย่างเดียว

ความเจริญงอกงามของชีวิตที่แท้ แม้กระทั่งเป็นพระอรหันต์ เป็นมหาบุรุษ อะไรต่างๆ ได้ ก็อยู่ตรงนี้แหละ คือพัฒนาชีวิตของเราที่เป็นตัวของตัวเอง ที่เกิดมาแล้วชาติหนึ่งนี้ให้ได้สิ่งที่ดีที่สุด ให้เจริญในศีล สมาธิ ปัญญาขึ้นไป จนกระทั่งได้บรรลุ วิมุตติ วิสุทธิ สันติ นิพพาน มีอิสรภาพที่แท้จริง อันนี้เป็นเรื่องยืดยาว จะยังไม่บรรยาย แต่เป็นแง่หนึ่งของการที่จะได้คิดจากวันเกิด

รวมแล้ว วันเกิดนี้ ถ้ามองให้ลึกก็มีคติเตือนใจให้ได้ความหมายมากมายหลายอย่าง แต่สาระสำคัญก็คือเป็นจุดเชื่อมต่อที่ว่า พอเชื่อมต่อแล้วเราจะต้องให้ได้ทั้งสองด้าน อย่าให้ขาดด้านหนึ่งด้านใดเลย

ไม่ใช่ว่า พอเชื่อมต่อแล้วก็ก้าวไปหาของใหม่ จนเลยไป ลืมเตลิดหลงทางไม่เห็นฐานเก่า

ถ้าได้ครบทั้งสองด้านอย่างนี้ ก็เป็นความสมบูรณ์ของชีวิตที่ครบถ้วนเต็มบริบูรณ์

โดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบันนี้ เรามีเรื่องภายนอกที่กระทบกระทั่งมาก ถ้าใครตั้งหลัก ทำชีวิตของตนเอง โดยเฉพาะภายในด้านจิตใจ และปัญญา ไม่ได้ดีแล้ว จะหวั่นไหวและกระทบกระทั่งเอนมาก

เพราะฉะนั้น ตอนนี้อาจจะต้องมีความไม่ประมาท แล้วก็ต้องมาตั้งหลักทำตัวของเราเอง ทั้งทางจิตใจ และปัญญาที่รู้เท่าทัน ให้พร้อม ให้เข้มแข็ง

เกิดมาแล้ว ถ้าเลี้ยงไม่ดี

จะเป็นคนที่ทุกข์ง่าย-สุขได้ยาก

ในโลกต่อไปนี้มีเรื่องราวอะไรต่างๆ เกิดขึ้นมาก คนที่อยู่ได้จะต้องมีความเข้มแข็ง เด็กสมัยปัจจุบันนี้ ในสังคมไทยเรา ชักจะเลี้ยงดูไปในทางที่ทำให้อ่อนแอ

คนที่อ่อนแอ ก็จะมีความสุขตามแบบของคนอ่อนแอ ความสุขของคนอ่อนแอ นั้นแปราะบาง แตกสลายง่าย และความสุขอย่างนั้น ก็เปลี่ยนเป็นทุกข์ได้ง่าย ไม่ยั่งยืนมั่นคง

ส่วน*คนที่เข้มแข็ง* ก็จะมีความสุขที่เข้มแข็งด้วย ความสุขที่เข้มแข็งก็มั่นคง และยากที่จะเปลี่ยนแปลง คือความสุขนั้นยากที่จะเปลี่ยนเป็นความทุกข์ แล้วยังเจอความทุกข์น้อยๆ ก็ไม่หวั่นไม่กลัว จึงเป็น “คนที่ทุกข์ได้ยาก และสุขได้ง่าย”

เพราะฉะนั้น คนที่อยู่ในโลกต่อไปนี้ ต้องพัฒนาให้ดี ต้องเป็นคนที่สุขได้ง่าย ทุกข์ได้ยาก ถ้าพัฒนาไม่เป็น หรือไม่พัฒนา ก็จะเป็น “คนที่สุขได้ยาก และทุกข์ได้ง่าย”

เวลานี้เด็กยุคปัจจุบัน เราพยายามจะให้เขามีความสุข แต่เราไม่เลี้ยงดูเขาให้ดี เขาไม่พัฒนา ก็เลยกลายเป็นคนที่สุขได้ยาก-ทุกข์ได้ง่าย ปรากฏว่าเป็นอย่างนี้กันมากแล้ว ทั้งๆ ที่มีอุปกรณ์บำรุงบำเรอให้ความสุขมากมาย แต่เด็กยังเป็นคนทุกข์ได้ง่าย-สุขได้ยาก

ถ้าอย่างนี้ ถึงจะมีอุปกรณ์บำรุงบำเรอ หรือเทคโนโลยีเจริญเท่าไร ก็ไม่ไหว แก่ทุกข์ไม่ได้ ฉะนั้นจะต้องพัฒนาข้างใน ให้เป็นคนที่มีความสุขของคนที่เข้มแข็ง เป็นคนที่สุขได้ง่าย-ทุกข์ได้ยาก

แม้แต่ทุกท่านทุกคนก็เช่นเดียวกัน บทพิสูจน์ตัวเองอย่างหนึ่งก็คือ *เราเกิดมานานแล้วนี้ เราสุขได้ง่ายขึ้นหรือไม่*

ถ้าเรากลายเป็นคนที่สุขได้ยาก ทุกข์ง่ายขึ้น ก็แสดงว่า เรานี้เห็นจะเดินไม่ค่อยถูกทาง เพราะฉะนั้นต้องตรวจตราดูตัวเอง อยู่กันมานานๆ ต้องให้สุขได้ง่าย ทุกข์ได้ยากขึ้น

ถ้าเกิดแล้วพัฒนา ยิ่งเกิดมานาน ยิ่งสุขทุกสถาน

ตอนเกิดใหม่ๆ ยังเป็นเด็กนี้สุขได้ง่าย เจอะอะไรนิดหน่อยก็หัวเราะแล้ว แต่พอโตขึ้นซึกสุขได้ยากขึ้น เพราะฉะนั้นต้องระวัง ท่านจึงให้ไม่ประมาท

ถ้านึกถึงวันเกิดให้ถูกต้อง จะต้องโยงมาสู่ความเจริญเติบโตหรือการพัฒนาที่ถูกต้อง คืออยู่นานไป ชีวิตยิ่งสมบูรณ์มากขึ้น โดยเฉพาะมีความสุขได้ง่าย จนมีความสุขประจำตัวประจำชีวิตไปเลย

รวมความว่า เมื่อพัฒนาตัวเราเองนี้ไป ก็เข้ามาสู่หลักที่ว่า การเกิดนี้เป็นเครื่องเตือนใจเราให้ได้ทั้งสองด้าน ก้าวไปข้างนอกแล้วอย่าลืมข้างในตัวเอง ต้องพัฒนาให้ทัน สร้างความเข้มแข็งที่จะอยู่ในภาวะภายนอกได้อย่างดีที่สุด

เมื่อพัฒนาภายใน ทั้งพัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญาให้เข้มแข็ง ในที่สุดข้างนอกมาเท่าไรก็มีแต่ได้ คือได้ส่วนดีที่เป็นประโยชน์ และยังมีความสุข

เป็นอันว่า วันเกิดนี้มีความหมายที่ตีสอง นำมาเป็นคติแก่ตัวเรา โดยเฉพาะท่านเจ้าของวันเกิดจะได้ประโยชน์มากมายหลายประการ

อาตมภาพขออนุโมทนา ท่านเจ้าของวันเกิด และโยมญาติมิตรทุกท่าน ที่จะเดินทางเข้าไปในปีใหม่ร่วมกัน ขอให้ทุกท่านมีพลังกาย พลังใจ พลังปัญญา พลังสามัคคีที่เข้มแข็ง พร้อมทั้งจะเดินหน้าก้าวไปให้ประสบความสำเร็จ และความสุขยิ่งๆ ขึ้นไป

ให้ปีใหม่นี้เป็นมงคลที่แท้จริง มงคลสมกับความหมายที่ว่า สิ่งที่น่ามาซึ่งความสุขความเจริญ ขอให้ปีใหม่ที่เป็นมงคลนั้น นำความสุขความเจริญมาให้โยม

วาสนาสร้างเองได้

ญาติมิตรทุกท่าน

รัตนัตตะยานภาเวนนะ รัตนัตตะยะเตชะสา ด้วยเดชานุภาพคุณพระ
รัตนตรัย พร้อมทั้งบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญ ตั้งแต่จิตใจที่ดี เกิดมีศรัทธา เกิดเมตตา
ไมตรีจิต เป็นต้นนี้ จงนำมาซึ่งความเกิดแห่งกุศลยิ่งขึ้นไป เช่นเกิดความสุข เกิด
ความเอิบอิมใจ เกิดความร่าเริงเบิกบานใจ เกิดความสดชื่นผ่องใส เป็นต้น

ขอทุกท่านจงพร้อมด้วยจตุรพิธพรชัย ประสบความสำเร็จในสิ่งที่
มุ่งมาดปรารถนา บังเกิดประโยชน์สุข มีความงอกงาม ร่มเย็นเป็นสุขในพระ
ธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยทั่วกันทุกท่าน ตลอดกาลทุกเมื่อ ทั้งตลอด
ปีใหม่นี้ และตลอดไป เทอญ

บารมี^{*}

ยิ่งยวด หรือ ยิ่งใหญ่

ให้ธรรม-ให้ทุน

ในการทำบุญถวายภัตตาหารวันนี้ คุณโยมได้ทำทานพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือได้ชักชวนญาติมิตรร่วมกันสร้างหนังสือ “พุทธธรรม” สำหรับถวายแก่วัดต่างๆ แก่พระสงฆ์ และญาติโยม สาธุชนที่สนใจใฝ่ธรรมทั้งหลาย นอกจากได้สร้าง คือทำให้มีขึ้นมาแล้ว ก็ได้นำมาถวายอาตมาสำหรับไปแจกต่ออีกด้วย

โดยสรุป การสร้างหนังสือ “พุทธธรรม” นี้ เป็นการทำบุญ ๒ ชั้น ทั้งเผยแพร่ธรรม และถวายทุนการศึกษาแก่พระเถร คือว่า หนังสือนี้โยมได้สร้าง

* คำอนุโมทนา ของพระเทพเวที แก่คณะคุณโยมมีสัจใจ ในการทำบุญถวายภัตตาหาร ประจำเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๑ (คอมพิวเตอร์ภาพิก โดยคุณสุชัย เลหาเกษมวงศ์ แห่ง “บางกอกโกโก้”)

โดยไปจัดหามาจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งได้พิมพ์หนังสือนี้ขึ้น เพื่อจะหาทุนมาให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนี้ เรียกว่าเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ มีพระเณรเรียนอยู่ประมาณ ๑,๕๐๐ องค์ นับว่าเป็นจำนวนมาก พระเณรเหล่านี้พักอยู่ตามวัดต่างๆ ทั่วกรุงเทพมหานคร ตลอดจนถึงหัวไกล่เคียง ไปถึงเมืองนนท์ เมืองปทุมธานี

พระเณรเหล่านี้ไม่ใช่เป็นพระที่อยู่เฉพาะในกรุงเทพฯ หรือจังหวัดไกล่เคียง แต่เป็นพระเณรที่มาจากทั่วประเทศ คือมาจากทุกภาคเกือบจะทุกจังหวัด ทั่วประเทศไทย ซึ่งมาเล่าเรียนศึกษา เรียนนักธรรม เรียนบาลี เช่นได้เปรียญต่างๆ แล้ว ก็มาเรียนเพิ่มเติมในมหาวิทยาลัยสงฆ์อีก

ทางผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์นี้ ก็จะต้องหาทุนมาจัดการศึกษา แต่ไม่ค่อยจะมีทุนรอน จึงต้องหาวิธีที่จะได้รับความอุปถัมภ์มาจากด้านต่างๆ ก็เลยพิมพ์หนังสือนี้ขึ้นเป็นสื่อในการที่จะหาทุน และนอกจากหาทุนแล้ว ก็จะได้เป็นการเผยแพร่พระพุทธศาสนาไปด้วยพร้อมกัน

เพราะฉะนั้น เมื่อญาติโยมไปจัดหาซื้อหนังสือนี้มา ในขั้นที่หนึ่ง ก็ได้ช่วยให้ทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ซึ่งเป็นการบริจาคตานที่มอบแก่ส่วนรวม จึงเรียกว่าเป็น*สังฆทาน* เมื่อเป็นสังฆทาน ก็เป็นทานที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญมาก ว่ามีผลยิ่งใหญ่ อันนี้ก็เป็นทานขั้นที่หนึ่ง พอเริ่มซื้อก็ได้ทำบุญไปแล้ว

ขั้นที่สอง เมื่อนำหนังสือนี้มาแจกแก่ญาติโยม รวมทั้งนำมาถวายอาตมาให้ไปแจกต่อด้วย ก็เรียกว่าเป็น*ธรรมทาน* ที่เป็นยอดของทาน

บารมี ยิ่งยวด หรือ ยิ่งใหญ่

เมื่อกี้เป็นสังฆทานก็เป็นทานยิ่งใหญ่แล้ว พอมาเป็นธรรมทานก็เป็นทานชั้นเลิศอีก ดังที่โยมก็คงเคยได้ยินพุทธภาษิตบทหนึ่งที่ว่า

สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ แปลว่า การให้ธรรมชนะการให้ทั้งปวง

ให้ธรรม คือยอดทาน

ธรรมทานนี้ชนะทานทุกอย่าง เพราะเป็นการให้แสงสว่างแก่ชีวิต คนที่ได้ธรรมะไปแล้วก็รู้จักที่จะดำเนินชีวิตของตนให้ถูกต้อง โดยมีจิตใจที่มีความสุขและประพฤติตัวดี บำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น ช่วยให้สังคมมีความสุข มีความเจริญและก้าวหน้าในธรรม การที่จะปฏิบัติธรรมถูกต้อง ไม่ว่าจะเจริญศีล สมาธิ หรือ ปัญญาอย่างไรก็ตาม ก็จะต้องรู้จักธรรมะ เพราะฉะนั้น การให้ธรรมะ ก็คือให้ทางปฏิบัติและทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง

แม้แต่จะไปทำทานอื่น หรือการที่คนจะไปช่วยเหลือกัน จะทำความดีอะไรๆ ก็เพราะเข้าใจธรรมะ หรือเคยได้ยินได้ฟังคำสอนที่ถูกต้อง ถ้าได้รู้จักคำสอนที่ถูกต้อง คือธรรมะนี้แล้ว ก็จะสามารถทำความดีได้ทุกอย่าง แต่ถ้าไม่รู้จักธรรมะ ก็ไม่รู้ว่าจะทำอะไรจึงจะถูกต้อง ก็อาจจะประพฤตินิmithิตพลาดได้มากมาย พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า

“การให้ธรรมเป็นการให้ที่เลิศประเสริฐสุด”

เมื่อโยมและญาติมิตรมาแจกหนังสืออย่างนี้ คือ สร้างหนังสือนี้มอบให้แก่ที่อื่นหรือแก่บุคคลอื่น ก็เท่ากับว่าแจกจ่ายธรรมะ เป็นการให้ทานที่ประเสริฐที่สุด และเป็นการทำบุญที่สำคัญ

ทำไมโบราณว่า จาริกธรรมหนึ่งอักษร เท่ากับสร้างพระพุทธรูปหนึ่งองค์

มีคติแต่โบราณบอกว่า การสร้างพระธรรม แม้แต่หนึ่งตัวอักษร ถือว่ามีคุณค่าเท่ากับได้สร้างพระพุทธรูปหนึ่งองค์ โบราณถือกันมาอย่างนี้ เพราะถ้าได้ทำบุญสร้างอักษรจารึกพระธรรมไปแล้ว ก็จะทำให้คนได้รู้เข้าใจว่า จะประพฤติปฏิบัติอย่างไรจึงจะถูกต้อง

แม้แต่เราจะรู้จักปฏิบัติต่อพระพุทธรูปถูกต้อง เราก็ต้องรู้จักพระธรรมด้วย เพราะพระพุทธรูปนั้น เป็นแต่เพียงวัตถุที่สร้างเป็นรูปเปรียบของพระพุทธรูปเจ้า ถ้าเราไม่รู้จักธรรมะ ไม่รู้จักคำสอน เราก็ไม่รู้ว่าจะมีพระพุทธรูปไปทำไม แล้วเราควรจะทำอย่างไรต่อพระพุทธรูปนี้

การที่เราได้นึกถึงพระพุทธรูป และไปหาพระพุทธรูปมา หรือไปไหว้พระพุทธรูป ก็เพราะว่า เราได้รู้จักพระธรรม ได้รู้จักคำสอนว่า อ้อ พระพุทธรูปนี้เป็นองค์แทนพระพุทธรูปเจ้า พระพุทธรูปเจ้ามีพระคุณอย่างนั้นๆ เราจึงได้แสดงความเคารพนับถือพระองค์ อย่างนี้เรียกว่ารู้จักพระพุทธรูปคุณด้วยอาศัยธรรมะ เพราะฉะนั้น การให้ธรรมะจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก

นอกจากนั้น เวลาเราไหว้พระพุทธรูป เราจะทำใจอย่างไรถูกต้อง ก็ต้องอาศัยพระธรรมมาสอนอีกเหมือนกัน ว่าเวลาไหว้พระนะ จะต้องทำจิตใจให้สงบ ให้อุ้งมือเปิดบานอย่างนั้นๆ ระลึกพระคุณอย่างนั้นๆ การที่เราปฏิบัติถูกต้อง ก็เพราะอาศัยพระธรรม

พระธรรมมีความสำคัญอย่างที่กล่าวมา ท่านจึงถือว่าการสร้างพระธรรม แม้แต่เพียงตัวอักษรหนึ่ง มีค่ามากเท่ากับสร้างพระพุทธรูปหนึ่งองค์ แล้วถ้าสร้างหลายตัวอักษร ก็ยิ่งมีค่ามากขึ้น คำสอนธรรมะนี้จารึกข้อธรรมที่สำคัญทุกอย่างไว้ เป็นเครื่องสืบต่อพระศาสนา

อันนี้ก็เป็นสาระสำคัญที่แสดงถึงประโยชน์หรืออานิสงส์ที่เกิดขึ้นจากการสร้างหนังสือธรรมะ หรือคัมภีร์ขึ้นมาเผยแพร่

ทำบุญให้ดี ทำทีเดียวได้ครบทั้งทาน-ศีล-ภาวนา

การที่โยมมาทำบุญวันนี้ อย่างที่ทำกันมาทุกๆ เดือน ถวายทานแล้วมาสังสรรค์กันในหมู่ญาติมิตร แล้วก็มาบำเพ็ญธรรมทานอย่างนี้ ทั้งหมดนั้นก็เป็นการบำเพ็ญบุญกุศลา คือการทำบุญตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งเราได้ทำกันในด้านต่างๆ ดังที่ได้เคยกล่าวมาแล้วหลายครั้ง โดยเฉพาะที่เห็นชัดๆ ก็คือ ทาน

ตอนแรกก็ถวายทาน ถวายภัตตาหาร แล้วก็รักษาศีล ดังที่ได้สมทานศีลกันเมื่อคืนนี้ แล้วก็ได้ภาวนา คือทำจิตใจและสติปัญญาให้เจริญองกามขึ้น ทำจิตใจให้เจริญด้วยการทำใจให้สงบ ให้เบิกบานผ่องใส แล้วก็เจริญปัญญาด้วยการฟังธรรม เมื่อฟังธรรมะไปแล้ว ใจคอสบาย เกิดความสว่าง เข้าใจธรรมะ รู้ว่าอะไรจริง อะไรถูกต้อง อะไรดีงาม มีความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนมากขึ้น ก็เจริญปัญญา แม้จะยังไม่ได้บำเพ็ญสมาธิอะไรก็เรียกว่าเป็นภาวนา

รวมแล้วก็คือปฏิบัติตามหลัก 3 ประการที่เรียกว่าเป็นบุญกุศลา คือ ทาน ศีล และภาวนา

ถ้าเราปฏิบัติถูกต้อง มาทำบุญกันในวันนี้ ก็ได้ครบทั้ง 3 อย่าง ได้ทั้งทาน ทั้งศีล และภาวนา

ทำบุญสูงขึ้นไป กลายเป็นบารมี

ว่าถึงการทำบุญนี้ แยกได้เป็นหลายระดับ คือในขั้นต้นๆ นี้ เราอาจจะทำพอเป็นพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติธรรมขั้นต่อไป เช่นว่า ในการบำเพ็ญทานเราก็คงจะแบ่งปันบริจาคบำรุงต่างๆ พอเป็นพื้นฐานสำหรับความมั่นคงองกามของการรักษาศีลและสำหรับการบำเพ็ญภาวนา หรือในการรักษาศีล ก็รักษาพอเป็น

บารมี ยิ่งยวด หรือ ยิ่งใหญ่

พื้นฐานของความสัมพันธ์ในสังคมที่ตึงงาม สูงขึ้นไปก็เป็นพื้นฐานในการบำเพ็ญสมาธิอะไรต่างๆ เหล่านี้ เรียกว่าเป็นการบำเพ็ญกุศลทำความดีในขั้นพื้นฐานสำหรับการก้าวไปสู่ธรรมะขั้นสูงขึ้นไป

อีกระดับหนึ่ง บางทีเราอาจจะอยากปฏิบัติให้ยิ่งกว่านั้น จึงมีการทำดีในขั้นเป็น “บารมี” ซึ่งก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจขั้นหนึ่ง คือบางท่านไม่ได้คิดแต่เพียงว่า ทำบุญ หรือทำความดีเป็นพื้นฐานเบื้องต้นเท่านั้น แต่อยากจะทำให้เป็นบารมี ซึ่งเป็นคำสำคัญอย่างหนึ่ง ผู้ใดต้องการจะทำความดีให้ยวดยิ่งให้เป็นพิเศษก็ทำให้ถึงขั้นเป็นบารมี

ในขั้นบารมี ถ้ามว่าบารมีเป็นอย่างไร คำว่า “บารมี” นั้นก็คล้ายๆ กับคำที่เราเคยได้ยินบ่อยๆ เราเคยได้ยินคำที่พูดว่า “บรม” หรือ “ปรม” คำว่าบรมหรือปรมนี่ เป็นคำชุดเดียวกับบารมี และคำว่า “บารมี” นั้น ก็มาจากคำว่าบรมหรือปรมนั่นเอง

บรมหรือปรมแปลว่า “อย่างยิ่ง” เช่นบรมสุข ก็แปลว่าความสุขอย่างยิ่ง หรือเราเรียกบุคคลที่สูงที่สุด อย่างที่นำมาใช้กับสมเด็จพระราชินี ก็เรียกพระบรมราชินี ใช้กับบุคคลก็ตาม ใช้กับอะไรก็ตาม ก็ใช้ในระดับสูงอย่างยิ่ง หรือสูงสุด

คำว่าบรม ก็มาเป็นบารมี “บารมี ก็คือธรรมะ หรือ คุณธรรมที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวด เพื่อจะบรรลุดุจดหมายที่สูงส่ง”

จะเห็นว่าเป็นเรื่องสูงทั้งนั้น การปฏิบัติและคุณธรรมที่ปฏิบัติานั้น ก็บำเพ็ญอย่างยิ่งยวด และบำเพ็ญไปก็มีจุดหมายที่จะบรรลุดุถึงสิ่งที่ตึงงามสูงสุด เช่นเพื่อจะเป็นพระพุทธรเจ้า

ยกตัวอย่างพระพุทธรเจ้าของเรานี้ แต่ก่อนก็เป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งได้บำเพ็ญธรรมะต่างๆ ธรรมะที่พระองค์บำเพ็ญนั้น มีจุดหมายสูงยิ่งว่าจะเป็น

บารมี ยิ่งยวด หรือ ยิ่งใหญ่

พระพุทธเจ้า ก็เลียบบำเพ็ญอย่างยิ่งยวด เหนือกว่าที่คนธรรมดาจะทำได้ จึงเรียกว่าเป็น “บารมี”

บารมีทำได้หลายอย่าง และมีหลายชั้น

ธรรมะต่าง ๆ ที่สามารถจะบำเพ็ญให้เป็นบารมีได้ก็มีมาก อย่างพระพุทธเจ้าของเราเนี่ย ต้องบำเพ็ญคุณธรรมสำคัญที่เป็นหลักถึง ๑๐ ประการ ขอยกเอาแต่ชื่อธรรมนั้นๆ พอให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าของเราบำเพ็ญบารมีอะไรบ้าง ดังนี้

ทาน	การให้ ในที่นี้เน้นการให้ด้วยน้ำใจเสียสละอย่างยิ่ง
ศีล	การรักษากายวาจาให้อยู่ในวินัยและวัตรปฏิบัติที่สูงขึ้นไป
เนกขัมมะ	การสลัดความสุขส่วนตัว การเสียสละเรื่องทางโลกทั่วไป เช่นที่ปรากฏเป็นการออกบวช
ปัญญา	ความรู้เข้าใจสังขาร หยั่งเห็นสัจธรรม
วิริยะ	ความเพียร
ขันติ	ความอดทน
สัจจะ	ความจริง จริงใจ จริงวาจา จริงกาย (ทำจริง)
อธิษฐาน	ความตั้งใจมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยว
เมตตา	ความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ สัตว์ร่วมโลกทั้งหลาย
อุเบกขา	ความวางใจเป็นกลางได้ ความดำรงอยู่ในธรรมไม่หวั่นไหว เอนเอียง

นี่คือคุณธรรมต่างๆ ที่ว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญอย่างยิ่งยวด

บารมี ยิ่งยวด หรือ ยิ่งใหญ่

แม้บารมีนี้เอง ก็ยังแบ่งเป็นชั้นๆ ที่จริงเป็นบารมีที่ยิ่งยวดอยู่แล้ว แต่ยิ่งยวดก็ยิ่งแบ่งเป็นยิ่งยวดชั้นธรรมดา ยิ่งยวดชั้นสูงขึ้นไป และยิ่งยวดชั้นสูงสุด

ยิ่งยวดชั้นธรรมดา เรียกว่าบารมีเฉยๆ ถ้ายิ่งยวดสูงขึ้นไปอีก ชั้นจวนสูงสุด เรียกว่าอุปบารมี และบำเพ็ญยิ่งยวดชั้นสูงสุดทีเดียว เรียกว่าปรมัตถบารมี

ยกตัวอย่างง่ายๆ เช่นจะบำเพ็ญทาน พระพุทธเจ้าเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ก็บำเพ็ญเอาจริงเอาจังมาก ทำอย่างสม่ำเสมอ ถ้าทำในขั้นต้น เป็นบารมีธรรมดา ก็คือสละทรัพย์สินสิ่งของมากมายช่วยเหลือมนุษย์ทั้งหลาย เห็นคนยากจน คนตกยากลำบากมีความทุกข์อะไรต่างๆ ก็พยายามช่วยเหลือ ชั้นนี้เรียกว่าทานบารมี

ถ้าเสียสละชั้นสูงขึ้นไป บางคราวมีเหตุจำเป็นต้องถึงกับเสียสละอวัยวะของตน ก็สละให้ได้ การเสียสละชั้นนี้ เรียกว่าอุปบารมี

ในบางครั้ง เช่นว่าจะรักษารธรรมะ รักษาความถูกต้องดีงาม รักษาสังฆธรรมไว้ ต้องเสียสละอย่างสูงสุด ถึงกับเสียสละชีวิตก็ต้องทำ อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงเคยเสียสละชีวิต ในตอนที่เป็นพระโพธิสัตว์ ทานที่บำเพ็ญถึงชั้นนี้ เรียกว่าปรมัตถบารมี เป็นบารมีชั้นสูงสุดในด้านทาน

คุณธรรมอื่นๆ ก็เหมือนกัน ก็แบ่งเช่นนี้ คือ ชั้นยิ่งยวดธรรมดาเป็นบารมี ชั้นสูงเป็นอุปบารมี และชั้นสูงสุดเป็นปรมัตถบารมี

ทำความดีขนาดไหน จึงจะได้เป็นบารมี

เราชาวพุทธหรือผู้ศึกษาธรรมทั้งหลายนี้ ถ้าต้องการปฏิบัติธรรมให้เป็นบารมี ก็ต้องตั้งใจจริงจัง โดยมีจุดหมายสูงสุด

มีจุดหมายสูงสุดคืออะไร ก็เช่นตั้งเป้าหมายจะเป็นพระพุทธเจ้า หรือแม้แต่ตั้งเป้าหมายว่าจะเป็นพระมหาสาวก จะบรรลुरुธรรม เป็นพระอรหันต์ผู้หมด

กิเลส คือมีเป้าหมาย ไม่ใช่บำเพ็ญอย่างเลื่อนลอย นี่เป็นประการที่หนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะของบารมี คือมีจุดมุ่งหมาย ไม่ใช่ทำอย่างเลื่อนลอย

ประการที่ ๒ ทำอย่างจริงจังสม่ำเสมอ ไม่ใช่ทำๆ หยุดๆ ต้องเอาจริง เอาจัง อย่างพระพุทธโพธิสัตว์ในชาติหนึ่งๆ ก็จะมีบารมีที่เป็นจุดเด่นอย่างหนึ่งว่า จะบำเพ็ญคุณความดีข้อนี้ แล้วก็ทำอย่างจริงจัง เช่น ในพระชาติใดถือศีลจะถือความจริง ก็ตั้งมั่นอยู่ในความจริงมั่นคง ซื่อสัตย์สม่ำเสมอตลอดไป ไม่ยอมทำให้คลาดเคลื่อนจากความจริง ถ้าทำได้อย่างนี้ก็อยู่ในระดับบารมี

ประการต่อไป ลักษณะของบารมี คือมีการสะสม เพิ่มพูนมากขึ้นๆ เรื่อยๆ จนกระทั่งมีลักษณะหนึ่งคือ เกิดความเคยชิน คนที่บำเพ็ญคุณธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นประจำสม่ำเสมอและสั่งสมมามาก จะมีความเคยชินในการประพฤติปฏิบัติสิ่งนั้น จนกระทั่งกลายเป็นการแสดงออกอย่างอัตโนมัติเป็นไปเอง

เหมือนคนที่บำเพ็ญเมตตา มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่นอยู่เสมอ ตั้งใจที่จะช่วยเหลือคนทั้งหลาย ก็จะมีอาการแสดงออกเป็นความเอื้อเพื่อเกื้อกูลพร้อมที่จะช่วยเหลือด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส เมื่อทำเป็นประจำสม่ำเสมอเอาจริงเอาจัง ต่อมาก็จะเป็นนิสัยประจำตัว มีการแสดงออกเป็นอัตโนมัติ โดยไม่ต้องตั้งใจ

คนอ่อนแอ ไปไม่ถึงบารมี

แม้แต่คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติกันโดยทั่วไปนี้ ก็ต้องระลึกไว้ว่า ไม่ใช่ทำนิดๆ หน่อยๆ ก็จะได้ผล บางคนพอปฏิบัติธรรมสักอย่างไปนิดหน่อย ก็นึกแต่จะเอาผล ชอบเรียกร้องว่าทำไมจึงยังไม่ให้ผล บางทีก็เกิดความท้อใจ แต่ที่แท้ตัวเองมิได้ปฏิบัติอย่างจริงจัง

บารมี ยิ่งยวด หรือ ยิ่งใหญ่

ยกตัวอย่างเช่น คนบางคน ตั้งร้านค้าขึ้นมาร้านหนึ่ง ทำการค้าขายโดยสุจริต แต่ไม่ค่อยได้กำไร เกิดความรู้สึกว่าเมื่อค้าขายตรงไปตรงมาไม่ค่อยได้ผล ก็ซັกจะท้อใจ

แต่ถ้าเขามีความมั่นคงในงานซื้อสัตย์สุจริตนั้น ทำไปทำมาจนกระทั่งในที่สุดคนรู้แพร่หลายกระจายกว้างขวางถึงระดับหนึ่ง คนทั่วไปก็เกิดมีความเชื่อถือพอนึกถึงหรือพูดถึงคนนี้หรือร้านนี้แล้ว เขาก็รู้กันทั่วไปเข้าใจทันทีว่า เจ้านี้ละตรงไปตรงมา ซื้อสัตย์สุจริต จนกระทั่งว่า ถ้าเข้าร้านนี้แล้วไม่ต้องต่อราคาเลย อย่างนี้ก็เรียกว่าพอจะอยู่ในระดับเป็นบารมีได้ คือทำอย่างจริงจังและเป็นประจำสม่ำเสมอ มีความคงเส้นคงวา จนทำให้เกิดความเชื่อถือ

พูดง่าย ๆ ว่า บุคคลบางคนบำเพ็ญคุณธรรมบางอย่างเป็นประจำ จนกระทั่งคุณธรรมนั้นปรากฏออกมาในกิริยาอาการลักษณะทั่วไป คนไหนเห็นแล้ว ก็รู้จักคนนั้นในลักษณะของคุณธรรมข้อนั้นไปเลย นี่เรียกว่าเป็นการบำเพ็ญในระดับที่เรียกว่าเป็นบารมี

นึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่าง จะได้ไม่ท้อใจ

ฉะนั้น ขอให้เรานึกถึงพระพุทธเจ้า จะได้ไม่ท้อใจ เพราะถ้าเราไม่มีตัวอย่าง เราก็จะท้อใจว่า ได้บำเพ็ญธรรมะข้อนี้ไปแล้วก็ยังไม่เห็นผลอะไร เลยท้อใจคิดว่าจะเลิก อย่าทำดีกว่า คนอื่นเขาไม่เห็นต้องลำบากอย่างนี้ บางคนทำไม่ดี กลับได้ผล ก็ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติก้าวหน้าไปได้

แต่นึกถึงพระพุทธเจ้าและมองไปตามพระประวัติของพระองค์ ได้คิดว่า บางครั้งพระองค์ทำความดีแล้วต้องประสบความทุกข์ ถูกคนอื่นข่มเหงรังแก เตือดร้อนมากมาย แต่พระองค์ก็ไม่เคยยอมท้อถอยเลย ประวัติของพระพุทธเจ้า ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นแบบนี้มาก แต่พระองค์ก็ยืนหยัดในความดีนั้น จนประสบความสำเร็จจากการทำความดีของตนเอง แต่ต้องอาศัยกาลเวลายาวนาน

บารมี ยิ่งยวด หรือ ยิ่งใหญ่

และมีความมั่นคง มีความอดทนเป็นอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น คุณธรรมที่บำเพ็ญในระดับบารมีจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง

การที่เรายึดเอาพระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่าง เป็นที่ระลึก ก็เพราะจะได้เป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจของตนเองด้วย

อย่างเรามีพระพุทธรูปไว้นี้ นอกจากระลึกถึงพระพุทธคุณที่สวดกันว่า

อรหัง สมมาสมพุทโธ ภควา พุทโธ ภควนโต อภิวาเทมิ

หรือ สวดบทยาวเป็นพุทธคุณ ๙ ประการว่า

อิติปิ โส ภควา อรหัง สมมาสมพุทโธ ฯลฯ แล้ว

เรามักระลึกถึงพระคุณต่างๆ ไป แบบนึกกว้างๆ ล่างๆ แต่บางทีเราก็ไม่ได้แยกแยะให้ลึกซึ้งในแต่ละด้าน ความจริงนั้น ถ้าเราแยกออกไปให้ละเอียด เราจะเห็นพระคุณแต่ละข้อ ๆ ว่าพระองค์ได้ฝึกพระองค์มาอย่างไร พัฒนาการมาอย่างไร ได้บำเพ็ญคุณธรรมมาลำบากลำบากเสียสละแค่ไหน ประสบความยากลำบากแค่ไหน ถ้าเราได้เห็นปฏิปทาของพระองค์อย่างนั้นแล้ว จะได้มาเป็นเครื่องเตือนใจให้เรามีความเข้มแข็งอดทนในความดี

แม้แต่ในชาติปัจจุบันเราก็ยังเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงมีความเสียสละเป็นอย่างยิ่ง การที่จะได้ตรัสรู้นี้ไม่ใช่ง่ายๆ ต้องเสียสละชีวิตที่มีความสุขสำราญในรั้วในวัง สละทรัพย์สมบัติทุกสิ่งทุกอย่างออกไปอยู่ป่า และตอนที่ไปอยู่ในป่าพระองค์ต้องลำบากทุกข์ยากขนาดไหน อดๆ อยากๆ ถูกคนที่เขามาล้อมาเลี่ยน มาทำอะไรร่างต่างๆ โดยที่พระองค์ไม่ถือสา ต้องพจญกับความหวาดกลัวต่างๆ แล้วก็จาริกไปศึกษาเล่าเรียนในสำนักต่างๆ ปฏิบัติทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ จนในที่สุดประสบความสำเร็จด้วยความเพียรของพระองค์ อย่างพุทธภาษิตที่ว่า

บารมี ยิ่งยวด หรือ ยิ่งใหญ่

วิริเยน ทุกขมจเจติ

คนล่องทุกข์ได้ด้วยความเพียร

หมายความว่า จะประสบความสำเร็จพ้นจากความทุกข์ได้ก็ด้วยความเพียร อันนี้เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า

ถ้าเราได้ศึกษาประวัติของพระพุทธเจ้าในแง่ด้านต่างๆ ได้เห็นตัวอย่าง การทำความดีของพระองค์แล้ว ก็จะมาเป็นเครื่องเตือนใจ และเป็นแบบอย่างแก่เราทั้งหลาย ทำให้เรามีความเข้มแข็งอดทน มีกำลังใจในการที่จะทำความดี ไม่ท้อถอย ไม่หวั่นระย่อต่ออุปสรรคและความทุกข์ยากต่างๆ

ระลึกถึงการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้า

แล้วน้อมบารมีเข้ามาสู่ตัวของเรา

นอกจากนั้น ในเวลาที่บำเพ็ญคุณธรรมความดีเหล่านั้น แม้จะมีความทุกข์ความลำบากในภายนอก แต่จิตใจมีความสุข คือ มีความสุขในการที่จะทำความดี มีความปลื้มใจอยู่เสมอ นี่ก็เป็นคติอย่างหนึ่งที่เราคควรจะได้จากการบำเพ็ญคุณธรรมชั้นยิ่งยวดที่เรียกว่าบารมี

ในแง่หนึ่งก็คือ การมองบารมีจากตัวอย่างการปฏิบัติของพระพุทธเจ้า แล้วโยงมาสู่การที่จะสร้างให้เป็นบารมีของตัวเอง

เพราะฉะนั้น ท่านผู้ใดที่ต้องการจะปฏิบัติธรรม ในขั้นที่ว่าให้เป็นพิเศษขึ้นไป โดยมานึกว่า เราจะไม่หยุดอยู่เพียงการปฏิบัติคุณธรรมขั้นพื้นฐาน หรือเพียงเป็นบันไดขั้นต่อไปๆ เท่านั้น แต่เราจะบำเพ็ญคุณธรรมในระดับที่เรียกว่าเป็นบารมี คือการบำเพ็ญอย่างยิ่งยวด เพื่อบรรลุจุดหมายที่สูงส่ง ก็จะเป็นการ

บารมี ยิ่งยวด หรือ ยิ่งใหญ่

ประเพณีปฏิบัติธรรมอีกระดับหนึ่ง ซึ่งจะนำผลดีมาให้ในระยะยาว นำไปสู่คุณประโยชน์อย่างกว้างขวางและสูงส่งแก่โลก

ที่ได้กล่าวมาในวันนี้ เป็นการพูดถึงการปฏิบัติธรรมอีกแบบหนึ่ง ในชุดที่เรียกว่าบารมี ซึ่งมีความหมายดังที่ได้กล่าวมา การที่พูดนี้ก็เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญาของญาติโยม ให้เข้าใจเรื่องการปฏิบัติธรรมที่เรียกว่าบารมี นับว่าเป็นขั้นที่ ๑ คือพูดพอเป็นความรู้ความเข้าใจ และถ้าจะให้ได้ดีผลยิ่งขึ้นไป ก็คือท่านผู้ใดเห็นว่าเราน่าจะทำในขั้นนั้นบ้าง ก็นำมาประพฤติปฏิบัติตามอย่างจริงจัง บารมีก็จะเกิดขึ้นในตัวของเรา

บารมีแบบไทย เลี้ยงภัย ต้องระวัง

ในภาษาไทยนั้น เรานำคำว่าบารมีมาใช้กันผิดมากถุกน้อย โดยเฉพาะในยุคปัจจุบัน เดียวนี้คำว่า “บารมี” มีความหมายเพี้ยนไป เราเห็นว่าคนไหนมีอิทธิพล มีเงินมีอำนาจ ยิ่งใหญ่ ก็เรียกว่าเขามีบารมี เวลาพูดว่า คนนี้มีบารมีมาก ก็หมายความว่ามีความพ้องบริวารมาก หรือมีอิทธิพลมาก สามารถจะทำอย่างนั้นอย่างนี้ได้ เรียกว่าเป็นบารมี

ความหมายที่เพี้ยนไปนี้คือไปมองที่ผล เอาผลที่เกิดขึ้น แต่ของพระท่านมองที่เหตุ คือ การทำเหตุ “การทำความดีที่เป็นตัวเหตุ เรียกว่าเป็นบารมี”

คนไทยเรามามองที่ผล ว่าคนที่มีกำลังมีอิทธิพลอย่างนั้นแล้วเรียกว่าเป็นบารมี ก็เลยเป็นความหมายที่เคลื่อนคลาดไป ถ้าจะปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา จะต้องไปเน้นที่ตัวการประพฤติปฏิบัติ หรือตัวคุณธรรมที่จะบำเพ็ญนั้น แล้วทำ “เหตุ” สำเร็จแล้ว ก็จะเกิดเป็น “ผล” ขึ้นเอง และเป็นผลที่ดีงาม เป็นคุณแท้จริง ไม่ใช่อิทธิพลที่ส่งผลร้ายคุกคามข่มขู่คนอื่น

ถ้าเราตั้งใจทำความดีอย่างจริงจัง ก็จะเกิดเป็นบารมีขึ้นมาอย่างที่ว่า คนที่ทำความดีจนกระทั่งเห็นกันชัดๆ คนรู้จักกันไป เป็นที่เชื่อถือในเรื่องนั้นๆ

ได้รับความเคารพนับถือในระดับนั้นๆ ก็เพราะเขาได้สั่งสมบารมีมามาก เราก็เลยเรียกสั้นๆ ว่า เขามีบารมีมาก ก็คือเขามีคุณธรรมความดีที่ได้สั่งสมมามากนั่นเอง

เราจะต้องพยายามทำความเข้าใจในเรื่องบารมีให้ถูกต้อง พยายามตรวจสอบกันอยู่เสมอ ในภาษาไทยนี้คำศัพท์ต่างๆ ทางธรรมะที่นำมาใช้นั้น ความหมายคลาดเคลื่อนไปไกลก็มีมากมาย ศัพท์ประเภทนี้คนนำมาใช้ต่อๆ ตามๆ กัน แล้วความหมายก็เลื่อนไป

คำศัพท์ธรรมในภาษาไทยต้องสะสางความเข้าใจกันให้ดี

ตัวอย่างง่ายๆ คำหนึ่ง คือ “สังเวช” คำว่าสังเวชนี้ ภาษาไทยนำมาใช้กลายเป็นเสียเลย คือมักมาเข้าใจกันไปว่า สลดหดหู่ใจ ถ้าสังเวชอย่างนี้ก็เป็นกิเลส เป็นนิรวณ ทำให้ใจไม่เข้มแข็ง ไม่มีกำลังใจที่จะปฏิบัติธรรม

ขอให้ระลึกว่า ในการปฏิบัติธรรม ต้องมีจิตใจเข้มแข็ง มีกำลังใจแก่กล้า ถ้าไปหดหู่ท้อถอยก็ไม่ใช่ธรรมะ เพราะฉะนั้น ก็ไม่เป็นกุศล

สังเวชนี้ คำเดิมหมายถึง “เราใจให้ได้สำนึก” หรือเราใจให้ได้คิด คือให้ดูใจได้คิดถึงคุณความดีว่า เราย่อมวัประมาณ เราต้องเร่งชวนช่วยทำความดีนะ ถ้าเห็นเหตุการณ์อะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุการณ์นั้นเราใจเราให้เกิดความคิด ให้หยุดยั้งความชั่วร้ายเหลวไหล และหันมาสู่ความถูกต้องดีงาม หรือว่าเรากำลังมีความมัวเมา ลุ่มหลงอะไรอยู่ เหตุการณ์นั้นสิ่งนั้นกระตุ้นหรือกระตุ้นใจ ทำให้เราหยุดชะงักแล้วหันมาคิดในทางที่ดี เกิดกำลังที่จะหันมาสร้างสรรค์ความดี ความรู้สึกอย่างนั้น เรียกว่า *เกิดความรู้สึกสังเวช*

เพราะฉะนั้น เรื่องศัพท์ธรรมะในภาษาไทยนี้จะต้องมีการตรวจสอบกันหลายคำ ที่พูดมานี้เป็นเพียงตัวอย่าง วันนี้เอาตามุ่งไปพูดคำว่าบารมีก็พอสมควรแก่เวลา

บารมี ยิ่งยวด หรือ ยิ่งใหญ่

ที่พูดนี้ก็เป็นารเริ่มต้น ถ้าหากจะมีการสนทนาธรรมกัน บางทีโยมอาจจะมีข้อสงสัยอะไร แม้แต่ในเรื่องศัพท์แสงต่างๆ ก็นำมาเสนอต่อไปได้

ตอนนี้ อาตมาก็ขออนุโมทนาคุณโยมมีสัจใจ พร้อมทั้งญาติมิตร ลูกศิษย์ ท่านที่เคารพนับถือ ที่ได้ทำบุญถวายภัตตาหารในวันนี้ และได้บำเพ็ญธรรมทาน ด้วยการสร้างหนังสือธรรมะในพระพุทธศาสนาแจกจ่ายกันไป เพื่อให้เกิดความรู้ เกิดแสงสว่างแห่งปัญญาให้ก้าวหน้าในธรรมต่อไป

ขอให้พลังกุศลนี้ ประกอบเข้ากับอานุภาพของคุณพระรัตนตรัย จงเป็น ปัจจัยอภิบาลรักษาทุกท่านให้มีความร่มเย็นเป็นสุข เจริญด้วยจตุรพิธพรชัย มี กำลังกาย กำลังใจ กำลังสติปัญญา ในการที่จะดำเนินชีวิต และทำกิจหน้าที่การงาน ให้ประสบความสำเร็จ และความจงงามในพระธรรมคำสอน ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดกาลนาน เทอญ

คณะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร
มหาวิทยาลัยมหิดล

๙๙๙ ถ.พุทธมณฑลสาย ๔ ต.ศาลายา

อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๐ ๒๘๔๙ ๖๓๙๙

โทรสาร ๐ ๒๘๔๙ ๖๐๙๙

<http://www.ict.mahidol.ac.th>

E-mail : ict@mahidol.ac.th

